

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

ODENSE BOGEN

1991

ODENSEBOGEN 1991

ODENSE BOGEN 1991

Udgivet af Byhistorisk Udvalg

I kommission hos Odense Universitetsforlag

© Byhistorisk Udvalg og forfatterne 1991
ISBN 87 7492 867 8

Sat med Baskerville og trykt af OAB-Tryk a/s, Odense.
Reproarbejdet er udført af Belgrafik, Brobyværk,
og indbindingen er foretaget af
Fritz Clausens Bogbinderi, Nyborg.

Byhistorisk Udvalg, der udgiver Odensebogen, består for tiden af borgmester Verner Dalskov (formand), rådmænd Søren Møller, stadsdirektør Bjarne Christensen, landsarkivar Dorrit Andersen, docent Per Boje, museumsinspektør Finn Grandt-Nielsen, museumschef Torben Grøngaard Jeppesen, kst. stadsbibliotekar Hanne Børresen Johansen, professor Hans Chr. Johansen, chefredaktør Bent A. Koch, professor Tage Kaarsted, direktør Jørgen Lund, advokat Ole Maare, lektor Finn Stendal Pedersen, arkivar Jørgen Thomsen, lektor Aage Trommer og malermester Bent Ødegaard.

Årbogens redaktion udgøres af Tage Kaarsted (formand), Per Boje, Hans Chr. Johansen og Jørgen Thomsen.

Ved arbejdet i forbindelse med udgivelsen af Odensebogen 1991 medvirkede endvidere Holger Dyrbye, Søren Eigaard og Claus Øgendahl.

Et oplag af Odensebogen 1991 er til salg i boghandelen gennem Odense Universitetsforlag.

Abonnement til favørprisen (for tiden 98 kr. incl. moms, men excl. forsendelse) kan kun tegnes ved henvendelse til Byhistorisk Udvalg, adresse:
Byhistorisk Udvalg, Postboks 1254, 5100 Odense C.

Forsidebilledet: I 1953 blev byen et vartegn fattigere, da vandtårnet fra 1888 blev revet ned. Her holder en reklameprydet bus fra Odense Omnibus A/S ud for Albanigade 54 i juni 1946 – og ville man have yderligere oplysninger om bus- og sporvognslinier og deres takster, kunne man blot slå op i vejviserens realregister (se artiklen side 138-55). Heraf fremgik det også, at arkitekt J. Vilh. Petersen og professor Intze fra Aachen havde tegnet vandtårnet.

Bagsidebilledet: Se inde i bogen, side 133.

Indhold

<i>Jørgen Hæstrup</i> Skoletid i Odense 1923-27	7
<i>Peter Fransen</i> Da elforsyningen kom til byen Odense Kommune og den private elforsyning.....	26
<i>Per Boje</i> Manden, tiden og stedet Thomas B. Thriges vej til økonomisk succes	50
<i>Hans Rasmussen</i> Da »Limpotten« fik forskud på begravelseshjælpen – og andre erindringer fra tiden i Odense	67
<i>L. Rasmussen</i> »Sikken et liv at byde danske politimænd« Dagbogsoptegnelser fra et ophold i koncentrations- lejr 1944-45 (2. del).....	87
<i>Henrik Harnow</i> Industrimonumenter i Odense Tekstilindustriens arbejdsbygninger fra ca. 1750 til i dag	105
<i>Jørgen Christensen</i> Fra landsbyens smedie til byens fabrikker En Odense-smeds erindringer (1. del)	122
<i>Holger Dyrbye og Jørgen Thomsen</i> Byens spejl 100 gange Odense Vejviser	138
<i>Holger Dyrbye</i> Årets begivenheder 1990.....	156
Forfatterliste.....	172

Skoletid i Odense 1923-27

af Jørgen Hæstrup

I sommeren 1927 kunne Odense Katedralskole dimittere 45 studenter, dengang et meget stort antal, hvilket delvis hang sammen med, at antallet af klassikere var unormalt stort.

Jeg var én af de 45.

Følgelig burde jeg være i stand til at give i det mindste et enøjlet signalement af skolen og den visdom, den bibragte sine elever. Min adkomst hertil bygger på et år i 4.mellemskoleklasse og tre år i gymnasiets matematisk-naturvidenskabelige afdeling.

Jeg kom som netop fyldt 14 år ind i skolens 4.mellemskoleklasse, automatisk overflyttet fra Viborg Latinskole, hvor jeg kummerligt havde fægtet mig gennem de første glade mellemskoleår.

Overgangen var brat og ikke uden knaster, og skoleskift netop i den alder lover ikke dans på roser.

Jeg kom fra en mild og fredelig fællesskole, hvor al fritid var ens egen, og hvor endda timerne fra 8 til 14 såmænd også kunne have sine lyse stunder. Stort set var de uden dramatik og antagelig mindre sindsoprivende, end godt var. Og så befandt jeg mig pludselig på, hvad der føltes som en fremmed planet, placeret i en barsk drengeverden, præget af en rimelig og naturlig råhed i takt og tone, og her blev jeg hurtigt den erfaring rigere, at nu drejede det sig ikke om fodbold, men om tennis samt det uundgåelige, vurderingen af pigernes yndigheder og vejen til

deres gunst. Her mødte jeg op uden selv de mest elementære forudsætninger, og det skulle hævne sig. Jeg var fremmed, jeg var yngst, jeg var endnu ret klejn af vækst, gik med korte bukser blandt lutter nypressede habitter og havde i øvrigt en lettere jysk accent. Det måtte gå galt, og det gik galt. Jeg blev mobbet godt og grundigt, indtil de første slagsmål var lagt bagude. Men så var den side af sagen også overstået, og resten kunne være blevet idyl. Det blev det ikke.

Det viste sig omgående, at jeg efter tre lykkelige skoleår i Viborg, hvor al tid var blevet sanset som fritid, var uhjælpelig bagud i stort set alt. Målt med den alen var Odense Katedralskole altså milevidt forud for Viborg Latinskole, og her må enhver bedømmelse retfærdigvis falde ud til Odenses fordel. Men i det fatale øjeblik i 1923 var det nu ikke den vurdering, der umiddelbart faldt mig ind. Jeg fik andet at tænke på. Det viste sig ufortøvet, at det stort set var galt over hele linien. Min skrift blev pure kasseret, og jeg fik beordret et kursus i skønskrift, der hjalp på kort, men ikke på længere sigt. Og så brød uvejret løs. Jeg var bagud i regning og matematik, langt bagud i engelsk og totalt agterudsejlet i tysk. Det sidste så redningsløst, at lektor Vincens Strøm i en samtale med min mor, der i en sådan situation var den eneste i familien, som sansede at tage affære, erklærede situationen for absolut og uigenkaldeligt håbløs. Helt holdt denne diagnose dog ikke, selv

om symptomerne var klare og grelle nok og fuldt ud motiverede en knusende dom. Mine forældre var rejst til Odense nogle måneder forud for mig, og de havde fået bekendte i byen, herunder en flink kontorchef, der uheldigvis havde taget af kassen og nu ventede på afsoning af sin straf inden endelig afrejse til Amerika. Han havde god tid og var kyndig i tysk, og i ventetiden påtog han sig vederlagsfrit at manuducere mig i den tyske grammatik og de dansk-tyske stiløvelser, som skolen i Viborg ikke havde keret sig om. Resultatet blev da også, at jeg fra et overbærende godt ÷ langtsomt kravlede lidt i vejret, vist nok til lektor Strøms forbløffelse. Men han kendte jo heller ikke den juridiske baggrund.

Så gik det en del bedre med latin. Her begyndte undervisningen i 4.mellem, og jeg var med fra starten og fik ingen problemer med at tilegne mig Mikkelsens lidt udsældte lærebog i

latin. Jeg syntes faktisk om faget og dets logiske opbygning og hagede mig fast i denne chance for at vise, at jeg ikke var helt idiot, når blot omstændighederne gav mig en lige mulighed.

Måske var det succes'en i latin, der bevirkede, at jeg trods alle mangler i sommeren 1924 blev optaget i 1.gymnasieklasse, matematisk-naturvidenskabelig afdeling. Hvorfor det netop blev denne linie, aner jeg ikke. Det har nok været skolens afgørelse. Selv havde jeg ingen mening om sagen, og mine forældre har med garanti ikke ytret sig. De blandede sig aldrig i mine affærer, og skoleårene igennem var der ingen panik knyttet til præstationer eller karakterbøger, så når en del lærere gennem de følgende år i karakterbogen ytrede betænkelighed med hensyn til mine muligheder for at rykke op i næste klasse, bed disse formanende ord ikke på dem. De skrev frejdigt under på hvad som helst. Skolens afgørelse om, at jeg skulle ind på den matematiske vej, kan have været baseret på elimination. Den nysproglige linie var som antydnet håbløs, og ingen fandt på at foreslå den klassiske linie. Hvorfor aner jeg ikke.

Og så fulgte tre gymnasieår, hvor jeg på linie med andre nytilkomne kom ind i det gode selskab og lærte skolen og dens lærere nærmere at kende. Begge dele var et studium værd, ikke mindst hvad en del af lærerne angår. En god del af dem var mildt sagt egenartede originaler, hvis adfærd man hurtigt lærte at vænne sig til, delvis med stadig undren.

En af de hyggeligste blandt de særegne var »gamle Spek«, som jeg i øvrigt kun havde fornøjelse af i 4.mellem, og hvis rigtige navn jeg i

Lektor Vincens Riber Strøm (1864–1944), der var ansat ved skolen 1913–35 og underviste i historie, latin, tysk og dansk. Hans far havde været lærer dér 1850–89 (Stadsarkivet).

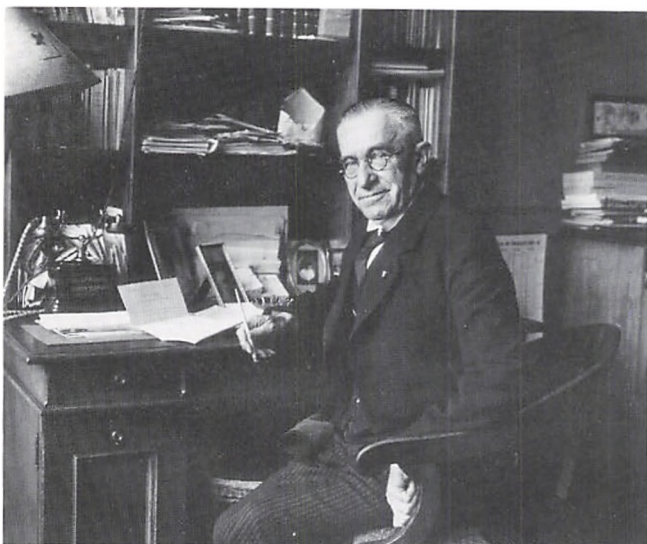

Odense Katedralskole i Jernbanegade, fotograferet i 1929. I det ydre har skolen ikke ændret sig meget til i dag (Herluf Lykke fot., Møntergården).

dag ikke erindrer. Derimod står en ofte gentaget sætning og gestus præget i min erindring. En venlig tommelfinger pegende direkte mod min næse markerede i rolige ryk sætningens dvælende rytme: »Nu kan du gå hjem – pause – til din far og mor – pause – og så kan du sige – pause – at i dag – pause – mødte du fuldkommen uforberedt«. De sidste to ord i staccato og med eftertryk. Værre var afstraffelsen ikke, og gentagelsen tyder afgjort på, at der var noget

om snakken. Mine forældre blev naturligvis ikke indviet i disse vemodige betragtninger, og de ville i øvrigt have været komplet ligeglade. De havde vigtigere ting at tænke på (Min far var kantor ved domkirken og derudover sjælen eller i det mindste en af sjælene bag byens musikliv).

Lidt barskere var det i engelsk, når lektor H.O.F.Hansen, af ukendte grunde omtalt som Mave-Hansen, jævnligt gennem gymnasieårene

Skolens rektor Hans Steenstrup Holbeck (1867–1959). Efter embedseksamen underviste han i 27 år i Rønne, før han i 1918 blev udnævnt til rektor. Holbecks undervisningsfag var historie, latin og fransk, og han faldt for aldersgrænsen i 1937 (Herluf Lykke fot., Stadsarkivet).

gentog sit trøstesløse: »Mr.Hæstrup« – lektor Hansen sagde De til eleverne – »Mr.Hæstrup, you are born an idiot and you will always remain one«. Dette var til at bære, for manden havde jo ret. Jeg var umulig til engelsk, hvor den nævnte sætning nok blev den eneste engelske sætning, jeg fik at høre i tre gymnasieår. Resten var alene lidt oplæsning og lidt oversættelse fra engelsk til dansk. Men om det skyldtes, at pædagogikken dengang ikke var mere fremmelig, eller om årsagen var den, at lektor Hansen var ret døv, og at en dialog på engelsk alene af den grund var ugørlig, skal jeg ikke kunne sige. Nu hakkede vi os blot stødvis gennem nogle engelske tekster inklusive Arnold Bennetts roman »The Grand Babylon Hotel« uden nogen sinde at sanse helheden. Måske var skavanken blot den, at vi var matematikere og af den grund på forhånd afskrevet af en i øvrigt dygtig og sympatisk lærer, for hvem den evindelige undervisning af mere eller mindre uvillige elever var blevet en kedsommelig rutinesag. Forstået sådan kom der balance i tingene. Lektor

Hansen bevarede sit mørke syn på mig til det sidste. Dagen før studentereksamens sidste fag, engelsk, kom min far velfornøjet hjem fra badstuen i Vindegade, hvor han havde truffet lektor Hansen. Denne havde da betroet ham, at hvordan det end var gået i alle foregående fag, ville det i morgen, når engelsk var på tapetet, gå rivende galt. Så vidste far altså, hvad der var familien i vente, og det voldte mig en del besvær at overbevise ham om, at jeg faktisk havde fået ug ÷. Far erklærede rent ud og længe, at det måtte være løgn, for lektor Hansen havde jo sagt!! Nu kunne lektor Hansen jo heller ikke vide, at jeg dagen forinden havde maset mig igennem store dele af Brahdes »Conversation-Reader«, og at jeg derfor kunne aflire det lille afsnit, der hed »Going to the theatre«. Shakespeare var kun et navn, men gå i teatret i London, det kunne jeg.

Nogenlunde i samme skure forløb de tre gymnasieår i fransk. Her havde vi lektor Frederik Tietgen Bardram. Ham havde jeg haft i latin i 4.mellem, og på forhånd burde de fælles gode erfaringer have ført til gensidig sympati. Det skete bare ikke og skyldtes nu ikke bare Bardram. Jeg må tage en del på min kappe. Jeg fandt ingen glæde i den subtile grammatik og slet ikke de elementære og åndsforladte tekster à la »Generalen går med onklens seler«, og hvad der nu ellers var skruet sammen af snurri-ge tekster til grammatisk fryd. I 3.g tror jeg dog, at vi nåede at snuse til Pierre Lotis »Pêcheurs d'Islande«, men selv dette gav ikke appetit på faget. Så jeg og Bardram kom ofte i totterne på

hinanden, og det var visselig ikke med urette, at Bardram med mellemrum kunne vrisse et »Utiledeleg doven« i sine velovervejede anmærkninger. Han havde måske endda mere ret, end han selv vidste. Inspirerende var disse

timer ikke, og de kunne nok heller ikke være blevet det i betragtning af det grå stof, lærebøgerne leverede. Ved vort sidste møde ved den afsluttende studentereksamen kom det til et regulært mundhuggeri mellem os. Bardram

Katedralskolens lærerbillede fra 1925. Fra venstre mod højre og oppefra er lærerne: E.F.Rahr, Georg Nielsen, H.St.Holbeck, Simeon Cronfelt, Vincens R.Strøm, G.Ledersdorff, F.W.Black, J.Loft, F.T.Bardram, H.O.F.Hansen, Viggo Madsen, Lars Nielsen, M.G.Brusendorff, Helga Greve, R.Movin, Carl J.Frejlev, H.H.Fussing, Einar Bøyer, K.W.Opager og K.Samuelsen (Odense Katedralskole).

startede med at dvæle ved fortidens synder, medens jeg protesterede mod dette historiske tilbageblik og forlangte at blive eksamineret her og nu. Rektor H.S.Holbeck, der var censor, måtte lægge sig mæglende imellem. Ret skal være ret. Holbeck tog mit parti, så situationen kunne afvikles i sømmelig form.

Studiet i oldtidskundskab led en kummerlig skæbne. Vi havde lektor F.V.Black i faget, og hvis denne besynderlige mand, der ofte undveg jeg-formen og trods sin anselige alder (han var 68) erstattede det med udtrykket »Deres ganske unge hr.Black«, var interesseret i den klassiske oldtid, var denne interesse godt skjult bag et væv af ligegyldige parentetiske meddelelser fra den forgange blackske fortid. Jeg mindes en enkelt, der forekom mig hårrejsende irrelevant. Lektor Black havde udarbejdet et lille kompendium i telegramstil, og fra dette mindes jeg ordene »»Nævefægteren« (Burckhardt)«. Bag denne kryptiske sammenstilling skjulte sig følgende: I Luchenbachs Atlas – som vi altså må have haft – fandtes et billede af den klassiske statue af »Nævefægteren«, og kommet hertil berettede Black nu med talrige detaljer, at han engang som elev og som pensionær havde haft den kendte skuespiller Chr.Gottschalch. I fællesskab havde de på Industrialpalæet overværet en boksekamp, hvor netop en vis Burckhardt havde været i ringen. Gottschalch havde da gjort »Deres ganske unge hr. Black« opmærksom på, at bokseren som den klassiske statue havde et blomkålsøre. Over denne fænomenale iagttagelse kunne der nu broderes, medens timen randt.

Andre timer randt, når Black erindrede sin fortid som kadet på korvetten »Dagmar«. Den tid erindrede han gerne og ofte, og han lod sig let lokke til at dvæle i sin maritime fortid. Alt i alt blev timerne i oldtidskundskab hviletimer, hvor den klassiske oldtid fortonede sig i hori-

sonten. For mig skete der kun begrænset skade herved. Jeg havde på et tidligt tidspunkt ved selvstudium læst mig mæt i græsk mytologi og kendte handlingsforløbet af Iliaden og Odysseen gennem flittig læsning af en folkelig genfortælling af Homers værker. Og ud over dette stode nåede vi vist aldrig, når minderne fra korvetten »Dagmar« vældede frem.

I religion havde vi den fremragende og kollektive begavelse, lektor Johannes Loft. At han også – når det stak ham – kunne være en fremragende pædagog, fik vi lejlighed til at overbevise os om den dag i 3.g, hvor han efter et rygte, kendt fra tidligere elever, i tale og livlig mimik gennemgik de fire temperament. Da tryllebandt han selv den mest skeptiske klasse. Hvad det så havde med religion at gøre, er en anden sag. Og alle tilløb til undervisning druknede uheldigvis i infantile fjollerier, der måske bedst lod sig udtrykke i noder, da fjollerierne blandt andet bestod i gensidigt vedtagne råb og skrig, indledt med det »rappedegykok«, der vedtægtsmæssigt hilste Loft, når han besteg katederet, men som indeholdt talrige andre lydingredienser à la »Alle-dulle-nalle-bille-zip-zip-zip. Fillelorum-fille-tip-tip-tip«, alt sammen ikke bare godkendt, men måske endda opfundet af Loft selv i et forgæves forsøg på at blæse al højtidelighed ud af faget. Det er i det mindste den eneste forklaring på fjolleriet, som jeg kan tænke mig. Typisk var det, at klassen når som helst kunne afbryde alle tilløb til undervisning med et enstemmigt feltråb, »Nu ville vi ikke derom mere bræge«, hvorpå Loft smækkede bogen i med et måske resigneret »herom ville vi ikke mere bræge« for så at opgive yderligere gennemgang af lærebogen, forfattet af Loft og af denne selv benævnt »det loftske makværk« (Noget rent makværk kan bogen nu ikke have været, eftersom den over en lang årrække udkom i 17 oplag). Og dog var resignation ikke

netop Lofts sag. Han kunne blive hidsig, og i mellemskolen kunne han smide de løse manchetter og sætte over katederet i et imponerende spring og uddele en velfortjent lussing til nærmeste synder. Noget sådant forekom dog ikke i gymnasiet, hvor halløjlet indskrænkede sig til de nævnte og andre vokale udøvelser. Ak ja! Uni-uni-u-sidoli!

Kulminationen af fjas nåedes en vinterdag, hvor Loft fra vinduesgesimsen knyttede en snebold, anbragte den på et søm øverst på den sorte tavle, idet han meddelte, at han nu ville opsætte »en svedendes knot«. Snebolden dannede straks en iskorpe, men sad foreløbig godt fast, og alles øjne hvilede nu på den, indtil en første vanddråbe efter en rum tid rev sig løs og randt ned over tavlen, hvorefter det forventedes, at alle med Loft brød ud i et »Nu ville den svedendes knot begynde at svede«. Alt sammen såre fornøjeligt og såre langt fra det, der skulle have været emnet. Seancen endte først, når snebolden opgav ævred og drattede ned.

Jeg er mig fuldt ud bevidst, at ingen djævel vil tro på, at den slags tøjeri kunne udspille sig i gymnasiet på Odense Katedralskole. Jeg kan hertil kun sige, at sådan skete det altså. Når jeg selv er kommet i tvivl – og det er sket – bortvejreres tvivlen dog som dug for solen, når vi mødes til studenterjubilæer, eller når man træffer andre fra tidligere og efterfølgende årgange. Alle har ved nostalgiske jubilæumstræf samme dybe erindringer, og endnu ved vort holds 60-års jubilæum, hvor vi var oppe i nærheden af de 80 år, kunne alle med stor fryd »rappedegykke« m.v. Var meget andet glemt, lå dette pjank uberørt af årene oppe i bevidstheden hos de

overlevende. Skolen havde i øvrigt også andre løjerligheder i vente.

Men foreløbig kommer vi med faget dansk ind i mere smulte vande. Her havde vi adjunkt Lars Nielsen. Han var respekteret af alle og frygtet af nogle, og det sidste var nok meget godt, da han samtidig var inspektør på skolen med ansvar for dagligdagens ro og orden, et ansvar som rektor Holbeck vist gladelig gav fra sig. Jeg mindes personligt kun at have oplevet denne i funktion som rektor, når eller hvis han ledede morgensangen i solennitetssalen samt ved en enkelt uforglemmelig lejlighed, som vi siden skal vende tilbage til.

Men vi havde altså Lars Nielsen i dansk, og han gav os uden svinkeærinder en god og solid indføring i dansk litteratur fra runerne til Johs.V.Jensen. Det er mit indtryk, at hans kompetente og engagerede gennemgang af et broget stof, herunder læsning af vigtige hovedvær-

Lektor Johannes Loft (1866–1962) var af uddannelse teolog og adjunkt og siden lektor ved Odense Katedralskole 1915–36 (Chr.Davids fot., Stadsarkivet).

ker, hvilede på en ægte kærlighed til faget, og for mig fik han stor betydning, også selv om han havde den afskyelige uvane at give os danske stile for og kræve dem ordentligt gennemarbejdet. Den side af sagen var tidsrøvende, men blev nu og da belønnet, når det vel at mærke var fortjent. Ellers faldt hammeren. Når netop dette fag og Lars Nielsens undervisning fik betydning for mig, hænger det sammen med en brat ændring i min interessesfære. Indtil jeg i 1923 kom til Odense og et kort stykke tid endnu havde jeg litterært ernæret mig af den mest banale drengelitteratur, hvor selv en Carit Etlar eller en Ingemann lå over min horisont. Men så skete det, at jeg fra den ene dag til den anden sprang på hovedet ud i Henrik Pontoppidan – helt konkret »Det forjættede land« – og fra da af blev min verden en anden. Medvirkende var i 1924 åbningen af Odense Centralbibliotek, hvor jeg mødte op på åbningsdagen og fik lånernummer 23, men medvirkende var altså også Lars Nielsens undervisning, selv om jeg ikke kan afgøre, hvad der spillede den største rolle. Sikker er det, at begge dele førte til intensiv og udbredt læsning af både dansk og udenlandsk litteratur, og at Lars Nielsen opmuntrede interessen, blandt andet ved at invitere mig og andre hjem for at tale med os og låne os digtsamlinger. Midt i, hvad der godt kunne fornemmes som en gold skoleørken, blev dette en oase.

Historie med lektor Vincens Strøm kunne momentvis også være en oase. Her var forholdet bare det, at ingen elev slap for op-og-nedture, afhængig af Strøms impulsive og koleriske temperament. Gik det en overgang godt, og havde man lejlighedsvis medbør, kunne uvejret pludselig bryde løs over ens syndige hoved, og så var spotten ikke fjern. Måske vejede de dystre erfaringer fra tysk i 4. mellem endnu tungt til i Strøms vægtskål. Det skulle heller ikke hjælpe

på sagen, at jeg fra 1924 som udøvende cellist spillede en vis, om end beskeden rolle i byens musikliv, og at mit navn derfor nu og da dukkede op i anmeldelser i byens dagblade. Skete det, lød det den næste dag uundgåeligt med Strøms dybe bas: »Hå-hå, nu har hr.Hæstrup igen ført sig frem på de skrå brædder«. Det var måske nok godmodigt, men det var i alle tilfælde aldrig anerkendende, og der lå vel i udbruddene en lumsk antydning af, at skolens tarv nok burde være vigtigere end musikkens. På sådanne dage skulle man i det mindste ikke møde uforberedt frem, for Strøm var ikke sen til at finde årsagen. Nogle hævdede, at Strøm havde favoritter, men var det tilfældet, var jeg ikke en af dem. Når det gik godt – og det hændte da jævnligt – kunne Strøms undervisning være særdeles interessant. Jeg vidste jo ikke dengang, at jeg skulle komme til at ernære mig som historiker. Havde jeg vidst det, havde jeg formentlig fulgt nøjere med. Nu er det bedrøvelig lidt, jeg erindrer, og jeg må nøjes med et indtryk af en levende gennemgang af den amerikanske borgerkrig og det amerikanske slavespørgsmål, hvad der førte mig til at læse selvstændigt om netop dette emne, min første erkendelse af, at der var historisk stof ud over lærebogen. Men Strøms voldsomme temperament udelukkede den hengivenhed for fag og person, hans undervisning ellers nok kunne have berettiget til. Typisk er det nok, at da jeg i vinteren 1926-27 overvejede at læse historie på universitetet og derfor søgte råd, blev det ikke Strøm, jeg gik til, men den langt yngre adjunkt Hans Fussing. Han var i det mindste uden fordomme om mig, da jeg aldrig havde haft ham. Hans råd blev i øvrigt afgørende for mit valg.

Tilbage står så den matematiske linies hovedfag, der jo burde have været hovedsagen. Her kom det stort set til at stå skralt til. Til matematik havde vi lektor Viggo Madsen, og guderne

Første del af trængslerne er forbi – sidste skoledag 4. maj 1927. På billedet herover ses Jørgen Hæstrup som nr. 4 fra venstre i forreste række – og forneden ses han som nr. 6 fra venstre (Stadsarkivet).

skal vide, at han samvittighedsfuldt gjorde sig umage både med at undervise og med at vække interesse for faget. Det lykkedes vel for nogle, men ikke for mig. Jeg var uden egen indblanding havnet på denne linie uden hverken interesse eller evner for faget, og gymnasiet igen blev lektor Madsen den af mine lærere, der tiest og med størst inderlighed – samt med rette – i kvartal efter kvartal gruede mest for min skoleskæbne. Igen og igen byggede klagerne i anmærkningerne på det famøse ord »Hvis«. Hvis han gør sig umage, og hvis han skulle komme op i næste klasse, og hvis det dog bare går osv. Det var alt sammen rimeligt nok, for dels fattede jeg ofte ikke, hvad der skulle fattes, og dels var og blev faget mig uvedkommen. En del trods spillede også ind. Jeg kunne finde på at spille uforstående, selv hvor forståelsen lurede lige under overfladen, så lektor Madsen og jeg fik det ikke alt for hyggeligt med hinanden, hvad der naturligtvis var værst for mig.

Trøsten for de matematiske nederlag burde så have været at finde i fysik og kemi, hvor vi i adjunkt Ejnar Beyer havde en ganske ung og vist ypperlig lærer. Her havde jeg fra starten en ægte interesse især i kemi, men problemet blev det, at klassens kompakte majoritet på det skammeligste benyttede adjunkt Beyers venlighed og pædagogiske svaghed til at skamfere timerne med al slags meningsløst halløj, og hvor jeg ikke var et hak bedre end omgivelserne. Time efter time kunne gå under almindelig uopmærksomhed, og hvor det blev en sport at finde på en anledning til at skabe alskens uorden og uro. Blot eksempelvis mindes jeg lange og ødelæggende skænderier om, hvorvidt vinderne skulle være åbne eller lukkede, og hvor det var en uskreven, men effektiv spilleregul, at den ene halvdel af klassen ville det ene, medens den anden lige så kategorisk ville det andet, og hvor den eneste, der ikke satte trumf på, var den sagesløse Beyer. Stort bedre var det ikke, når vi på sene eftermiddage og i mindre hold havde fysiske forsøg. Her blev meget lidt eller intet forsøgt, men rapporter fra tidligere vellykkede forsøg blev skamløst skrevet af og præsenteret som egne resultater, alt imens apparaturet

og væskerne blev brugt og misbrugt til alskens halløj-formål. Disse eftermiddage kunne godt være ret larmende, og det hændte en enkelt gang, at vor humanistiske rektor stak næsen indenfor for at forhøre sig, om al den spektakel nu også var nødvendig. Han fik en sludder-for-en-sladder-forklaring, grebet ud af den blå luft og lod sig let stille tilfreds. En nærsynet humanist var ilde faren i et fysiklokale. Over for dette uvæsen formåede Beyer ikke at stille alverden op, og det var synd og skam, for fagligt var han fremragende dygtig. Dette fik jeg at mærke, da jeg engang i matematik var blevet hængt totalt af over for, hvad der vist hed integral- og differentialregning. Her blev situationen pludselig katastrofalt alvorlig, og jeg tilkøbte mig da en tre-fire privattimer hos Beyer, og så faldt skællene fra mine øjne. Lynende hurtigt og dygtigt fik han mig på ret køl, så opgaver på dette ikke uvigtige område nærmest blev barnemad, formentlig til lektor Madsens forbløffelse.

Og lad os så begive os ind i det særlige naturfagsværrelse. Det var trods alt her, vi mødte skolens mest specielle lærer i form af lektor Brusendorff. Jeg havde ham i alle fire år, og vort første møde formede sig uheldigt. Lektor Mogens Brusendorff havde en alvorlig øjenska-vank, hvilket blandt andet medførte, at man ikke anede, hvem han så på. Herom var jeg adviseret i forvejen med den skadefro besked, at det skulle man bare le af. Så det gjorde jeg – naivt! At det var det værste, man kunne gøre, blev jeg omgående belært om. Jeg fik en på skrinet og blev en del klogere på verdens træskhed, hvortil bør bemærkes, at Brusendorff var en stor og flot mand. Siden kom der aldrig et ondt ord imellem os – tværtimod.

Lektor Brusendorff var fra et elevsynspunkt en upåklagelig lærer. Han underviste kun i sjældne glimt, gav ikke lektier for og eksaminerede ikke, hvilket medførte den besparelse, at

man ikke behøvede at sætte sig i udgift til dyre lærebøger, som eleverne dengang selv skulle anskaffe sig. Gymnasiet igennem ejede jeg ikke en lærebog i faget, og det ville også have været pengespild. Til gengæld var Brusendorff large i sin karaktergivning. Alle fik ens behandling med et ideligt gentaget $ug \div$, en ordning, der passede begge parter, og som ingen kunne mukke over. Kun én gang blev denne fortræffelige rutine brudt. En skønne dag meddelte han os gennem klassens talsmand – han henvendte sig normalt ikke direkte til os på de halvcirkelrunde bænke – at rektor havde studset over denne enstonige karaktergivning og derfor havde påtalt fænomenet. Stadig gennem talsmand æskede han os vor opfattelse af praksis, og vi kunne kun bekræfte, at systemet fungerede lydefrit. Lidt indtryk må rektors indsigelse dog have gjort, for efter at Brusendorff havde sturet en stund over sagen – og Brusendorff sturede ofte og længe – rejste han sig bistert i sin fulde magt, gik hen til et af de mange, men aldrig benyttede skabe, hentede en lille uanselig sten, lagde den på bordet foran sig og kaldte os frem én for én og på tur og stribes. Og så faldt det sataniske spørgsmål: »Hvad er dette?« Én for én tog vi stenen op, betragtede og vægtede den i hånden og erklærede, at det vidste vi ikke. For hver benægtelse lød den knusende dom: »Ved du det ikke, mådeligt!« Mådeligt – eller i karakterbogens jargon mdl. – var dengang med et dystert $\div 7$ den absolutte bundkarakter. Forlystelsen blev kun kortvarigt afbrudt, da en af klassens meget spagfærdige elever viste tydelige tegn på at være bevæget over situationen. Da tordnede Brusendorff med undrende triumf i stemmen et rungende: »Han tuder Gud hjælpe mig!«, hvorpå forestillingen fortsatte til den bitre ende. I næste karakterbog fik vi alle et simpelt godt, så retfærdigheden kunne ske fyldest. Efterspillet var en kort debat om karaktergiv-

I slutningen af 1920'erne tegnede en af eleverne nogle af skolens karakteristiske profiler. Fra venstre G.Leidersdorff, F.Bardram og H.O.F.Hansen (Efter H.H.Jacobsen: Rektorer og lærere ved Odense Katedralskole 1802–1983 (1985)).

ningens mysterier, og vi enedes hurtigt med Brusendorff om, at det gamle system klart var at foretrække. Det blev da også genindført. Det er selvfølgelig tænkeligt, at Brusendorff må have følt, at muligheden for en graduering hvilede på et for skrøbeligt grundlag.

Episoder af denne art var fornøjelige, også når de som her kom som lyn fra en klar himmel. I en anden episode blev det dog rektor, der trak det længste strå. En skønne dag, da alle var lykkeligt beskæftiget med hver sin syssel, og Brusendorff en rum tid havde sturet i dyb kontemplation, fór der pludselig en djævel i ham, og så rungede det: »Alle ret – højre om – fremad march«, så nu var der løjer i vente. Snart var vi forventningsfulde opmarcherede langs klas-sens skabe. Brusendorff proklamerede, at de »nysproglige« havde bragt uorden i skabene, så nu skulle der ryddes op. »De nysproglige« var Brusendorffs eufemisme for lektor G.J.A.Leidersdorff, der nu og da også underviste i natur-fag, og Brusendorff omtalte kun sine kolleger med eufemistiske betegnelser à la »den gamle idiot« eller »den unge flab«. Skabene blev nu

åbnede, og hver eneste af os fik stukket et præparat i hånden, for mit vedkommende en udtørret ål med to pinde forbundet til det bærende træstykke, og så lød ordren: »På mød-dingen med det«. Af sted marcherede vi lyksa-ligt hen ad gangen og ned ad trapperne, til vi rent tilfældigt løb ind i rektor: »Hvor skal I hen med det?«, lød hans sikkert noget forbløffede spørgsmål. »På møddingen«, måtte vi jo i sand-hedens interesse svare. »Hvem har bedt jer om det?«. »Det har lektor Brusendorff«. »Vent her«, var rektors gensvar, og derpå luntede han op ad trappen til naturfagsværelset, og der gik et spændende tidsrum, inden han kom igen med ordene: »Kan I så sætte tingene på plads igen!« Det gjorde vi så, og den dag var Brusendorff om muligt endnu mere indadvendt, end vanligt var. Han sagde ikke et kvæk, og vi var følsomme nok til at være bomstille.

Der var også den lange periode med sæbe. En skønne dag meddelte han os, at »idioterne« i København havde fundet på, at der skulle gøres forsøg i naturfag, hvorefter han tog en tilfældig bog frem og konstaterede, at der i en

parentes stod den kemiske formel for sæbe. Altså skulle han – Brusendorff – lave sæbe, og vi blev sendt i byen for at fremskaffe de nødvendige ingredienser. Og så startede i mange og lykkelige uger en sæbefabrikation, som vi kun fik indblik i, hver gang et produkt var færdigt. Så fik klassens talsmand til opgave at vaske hænder i kummen for at demonstrere, at sæben faktisk skummede, om end den nok ikke var parfumeret. Det virkede hver gang med samme gunstige resultat og gav kun få sekunders afbræk, inden en ny fabrikation gik i gang med samme resultat. Endelig efter mange ugers forløb udbrød Brusendorff fortvivlet: »Nu kender jeg s'gu ikke andre måder at lave sæbe på« – og dermed var beviset jo ført, og alle enedes med ham om, at idioterne fra København netop var, hvad han havde sagt fra begyndelsen, idioter! Det havde alt i alt været en god periode.

Jo, der var meget at glæde sig over i Brusendorffs timer for slet ikke at tale om de minderige ekskursioner, hvor de få, der havde lyst, kunne følge Brusendorff i hælene og grunde over jordlag og forsteninger, mens vi andre blot nød vejr og vind samt den medbragte fetalje, delvis i flydende form. Minderig blev turen til Himmelbjerget. Her øsede det ned, så al sund fornuft tilsagde, at tiden bedre kunne tilbringes i Svejbæk Kro. Her var der ikke så meget geologi at bese, men ålene med tilbehør smagte da herligt, og aftenen i Silkeborg havde også sine tillokkelser. Turen fik et lille pikant efterspil. I nattoget hjem kom nogle af eleverne lidt i karambolage med togpersonalet, og på en eller anden måde må dette forhold være kommet rektor for øre. I det mindste stillede han mandag formiddag i vores klasse, hvor vi havde et eller andet neutralt fag. Han ville vide, hvor vi havde været, og hvad vi havde set, og da jeg sad på forreste pult, rettede han spørgsmålet til mig. At svare var ikke så helt ligetil, men jeg fik

da rablet lidt af mig om morænebakker og hedeflader, og da vi timen efter havde naturfag, sad Brusendorff længe tavs, men lignede en tordensky. Endelig kom det: »Har rektor været inde hos jer?«. »Ja«. »Hvad ville han?«. »Han ville vide, hvad vi havde set«. »Jamen, hvad fanden havde I da set?«. Jeg gentog, så godt jeg kunne, hvad jeg havde sagt til rektor, hvorpå det lød befriet fra Brusendorff: »Sagde du det?«. »Ja«. »Nå, Gud ske lov«. Og så gik livet videre.

Jo, der var gode sæsoner. Jeg mindes den gode tid, hvor Brusendorff var optaget af at sysle med sit batteri af akvarier, og jeg mindes det tunge ansvar i 3.g, hvor vi havde til opgave at varetage Brusendorffs daglige barbering. Vi blev ganske dygtige i faget, men det egentlige fag – nå ja, vi fik da righoldige oplevelser.

Den gunstige læser vil måske spørge, hvordan det gik til eksamen. Her kan jeg kun svare for mig selv. Da jeg ikke ejede lærebøgerne, var repetition udelukket, men dagen inden naturfag fik jeg alligevel fat i en lille bog om biologi. Her handlede de første sider om encellede organismer, og de ca. 25 sider fik jeg læst og lært. Da min time oprandt, var der endnu ingen, der havde trukket netop encellede organismer, så chancen var der. Og den kom. Jeg fik forelagt spørgsmålet om de encellede alger og forklarede vidt og bredt om pleurococcus vulgaris, så jeg fik mit ug – rent og blankt. Det passede jo meget godt til årskaracteren på ug ÷ , men tilfældet viser måske alligevel, at man ikke altid bør hæfte sig alt for meget ved en eksamenskaracter.

Skolen bød naturligvis også på timer i sang og gymnastik. Den egentlige sangtime foregik i solennitetssalen med lektor Leidersdorff ved flygelet. Her indøvedes diverse fædrelandssange, og det var det! Her forekom ingen episoder. Gymnastik med lærer Opager indskrænkede sig i de korte sommermåneder til lidt boldspil

på O.B.s baner i Munke Mose, mens den lange vinter kun bød på fritstående øvelser for alle i skolens gymnastiksal samt redskabsgymnastik for de elever, der havde smag herfor. Vi var i disse timer efter færdighed inddelt i fire troppe, og nemmest var det at klumpe sig sammen i den fortabte fjerde trop, hvor kravene var mere end lemfældige. Efter det massive idrætsliv i Viborg blev gymnastik i Odense kun en bleg affære, og mine idrætsinteresser krympede gevaldigt ind, indtil jeg i slutningen af gymnasi-etiden overgav mig til vilkårene og begyndte at spille lidt tennis, også her på O.B.s baner, der i øvrigt blev et søgt samlingssted for mange af skolens elever. Slentrede man ind her, kunne man være rimeligt sikker på at møde kendt folk. Min motion og mine friluftssinteresser blev dækket, da jeg i 1923 blev spejder i 2. Odense trop.

Tilbageskuende kan jeg konstatere, at jeg i Odense kom til at bevæge mig i en udpræget maskulin verden, samt at de lærere, jeg fik, overvejende var ældre. Antallet af lektorer oversteg langt antallet af adjunker.

Nu var skolens lærere jo langt fra den hele sag. Vigtigere end dem var naturligvis kammeraterne og alle de impulser og glæder, de bragte – og de var mange. Med én sang man »Gluntarne«, med en anden debatterede man politik eller litteratur, med en tredje spillede man tennis, og en fjerde indførte én i »Kritisk Revy« og Poul Henningsens univers. Næppe en dag forløb uden et eller andet kammeratligt samvær et eller andet sted i byen. Det kunne ske på tomandshånd, eller det kunne ske flokvis, men uanset om det skete på den ene eller den anden måde, følte det altid væsentligere, end hvad

der på godt og ondt foregik i skoletimerne.

Inden for skolens territorium var gymnasieforeningen »Mimer« af afgørende betydning for de af eleverne, som flokkedes dér. Skolen lagde lokale til. Medlemsskaren omfattede elever fra 2. og 3.g, vel en ca. 70 potentielle medlemmer, hvoraf dog kun en del mødte frem til de lørdagsaftener, hvor foreningen holdt møder. En del udenbys elever kunne jo have svært ved at komme, og andre var vel uinteresserede – til skade for dem selv. Den traditionsrige forening havde faktisk meget at byde på. Foreningen var grundlagt i 1858 og hvilede dels på tradition, dels på skrevne love, sidst revideret og trykt i 1924. Alt lå i elevernes egne hænder, og

I.

Samfundets Form og Formaal.

§ 1. Samfundet udgøres af Disciple i III. og II. Gymnasielklasse. Sæsonen aabnes hvert Aar den første Lørdag i September og slutter den sidste Lørdag i Maris.

§ 2.*) Samfundets Formaal er at yde Medlemmerne et Par fornøjelige Timer om Ugen, at give dem Øvelse i at føre Ordet og at fremme Kammeratskabet indbyrdes. Formaalet søges opnaaet ved ugentlige Sammenkomster med Foredrag, Oplæsning, Diskussion etc.

§ 3. Intet Spørgsmaal er udelukket fra Behandling i Samfundet. (jf. III. § 4)

II.

Bestyrelse og Embedsmænd.

§ 1. Samfundets Bestyrelse bestaar af: en Formand, en Viceformand, en Sekretær og en Arkivar.

§ 2. De øvrige Embedsmænd**) er: To Censorer, to Redaktører og to Kritikere.

§ 3. Embedsmændene vælges for en Maaned ad Gangen med Undtagelse af Arkivaren og Kvæstøren, der vælges for hele Sæsonen. Formanden og Arkivaren skal være fra III., Viceformanden og Kvæstøren fra II. Klasse; de øvrige vælges uden Klassehensyn, alle ved simpel Majoritet.

§ 4. Formanden aabner og slutter Møderne, leder deres Gang, kalder til Orden og idømmer Bøder for Forstyrrelser. Han modtager Anmeldelser af Foredrag, Diskussion og Oplæsning og sørger for, at disse afholdes i den Orden, hvori de er anmeldt eller fastsat. Han bærer Ansvar for Pengevæsenet og kan derfor naar som helst forlange Rægn-

*) De Lovbestemmelser, der er trykt med udlævede Typer, er Grundlove (VI §§ 3 og 4)

**) Disse har ingen administrative Hverv.

alt foregik efter et nøje fastlagt og nedarvet ritual, der ikke respektløst lod sig rokke. Først oplæsning af sekretærens referat fra forrige møde og derpå fulgte foredrag eller indledning til diskussion – mest det sidste. Efter en kort rygepause fulgte oplæsning af »Mimers Væld«, bidrag i poesi og prosa af »Vældets« udvalgte redaktører, efterfulgt af de valgte censorers ofte nådeløse kritik af »Vældets« litterære produkter. Som en spændt imødeset afslutning oplæsning af foreningens »Vrøvlebog«, der i ofte ramsaltede vendinger hudflettede, hvad der nu var at hudflette blandt lærere og kammerater. Her kunne spotten være grum, og ingen dumhed slap for tiltale. Stort mere er der ikke at sige om de ydre rammer.

Derimod lader der sig en del sige om betydningen af disse lørdagsaftener. Det er vigtigt at fremhæve det ovenfor nævnte, at møderne og deres mere eller mindre lødige indhold helt og holdent var medlemmernes eget værk og ansvar, og at udbyttet derfor udelukkende afhæng af deres engagement og indsats. Fremmede foredragsholdere forekom aldrig, og meget kan vel være gået tabt gennem den praksis. Hvad der til gengæld blev vundet, var kravet om medlemmernes ildhu for sagen, og at systemet medførte, at der – med variationer – var fælles forudsætninger i debat og – hvad »Vældet« angår – fælles litterær forståelse. I debatten var intet emne udelukket, og ordet var frit og frimodigt. Der skulle ikke skeles til bedrevide, hvad der godt kunne give luft under vingerne, når de rette kom til. Og i min tid var der en del af de rette, så debatniveauet godt kunne være både højt og hidsigt, men takket være det strikte og lovbundne ritual altid urbant. Vi lærte god foreningsskik og mødeteknik med demokratiske valg af foreningens forskellige »embeder«. Emnerne var brogede, litteratur, politik, samfundsforhold, pseudofilosofi, og

hvad indlederne nu ellers havde sat sig i hovedet. Som en selvfølge deltog jeg selv i debatterne og var for resten efter at have hørt Ove Rode ved et vælgermøde i Fyns Forsamlingshus indædt radikal, men alle anskuelser forekom og blev forfægtet med iver og alvor. Storpolitik var dog vist ikke på tapetet i 1926-27, hvor den ydre verden undtagelsesvis var i relativ ro. Enkeltheder fra disse gode aftener erindrer jeg begribeligvis ikke. Det skulle da lige være heftige drøftelser omkring de store russere, Dostojevskij, Tolstoj og Turgenjev, men det er tilfældigt, at jeg som indblandet i disse kontroverser har erindring herom.

»Mimer«-aftenerne var langt fra slut, når mødet blev hævet. Der fulgte altid meget i kølvandet. Det kunne være kammeratligt samvær, ofte og efter mulighed med lidt studentikos sold, men det kunne også være timelange aftenvandring med en eller flere kammerater og med indgående drøftelser af både det ene og det andet, ofte udløst af »Mimer«-aftenens debat, men lige så ofte flakkende langt væk derfra til alt mellem himmel og jord.

»Mimer« blev således en vigtig del af gymnasieårenes skoleliv.

I dette korte rids af min skoletid kommer jeg imidlertid ikke uden om at nævne, at jeg i de fire beskrevne år gik i en anden skole, der var lige så væsentlig og måske endda mere krævende end skolen i Jernbanegade. Samtidig med at jeg debuterede på Odense Katedralskole og vist endda før dette tidspunkt, fik jeg min daglige gang i den ypperlige musikskole, professor Julius Chonovitsch drev sammen med sin hustru, pianistinden Margrethe Aarestrup. Skolen havde til huse i etagerne oven over apoteket på hjørnet af Kongensgade og Vindegade, og her blev der undervist på konservatorieniveau. Der var her elever på mange forskellige trin, og

Katedralskolens studenterhold 1927. Jørgen Hæstrup ses siddende som nr.3 fra højre – ved siden af årgangens eneste studine (Odense Katedralskole).

blandt de dygtigste var der adskillige violinister og pianistinder, som fra denne skole forberedte sig til den frygtede debutkoncert i København. Flere af dem slap gennem nåleøjet og fik i hovedstadspressen fornemme anmeldelser, hvilket netop markerede skolens høje niveau. Bedst husker jeg måske violinisten Chr. Esbensen, der efter en næsten sensationel debut og koncerter rundt om i diverse musikforeninger endte i Radiosymfoniorkestret som

koncertmester i bratsch-gruppen. Jeg husker levende hans forberedelse til debut'en med bl.a. Carl Niensens violinkoncert – overværet i timevis – og både med ham og mange andre kom jeg til at spille kammermusik, strygekvartetter, klavertrioer, strygesuiter og meget andet. Mit andet liv i Odense, musiklivet i byen, kom til at fylde mig mindst lige så meget og lige så stærkt som livet på Odense Katedralskole, og det blev strengt taget nok mere tidsrøvende,

Stamhusbesidder Thorolf Møller (1890–1951), Østrupgaard, der virkede som cellolærer for Jørgen Hæstrup (Juncker Jensen fot., Stadsarkivet).

end godt var for arbejdet i Jernbanegade. Til gengæld blev det også og i flere henseender mere frugtbart end katedralskolelivet.

Nu havde jeg set den russiske emigrant, Chonovitsch, inden jeg kom til Odense. Han havde ved en af min fars sidste Viborgkoncerter været solist i Mendelsohns violinkoncert, så det lå i luften, at jeg straks efter ankomsten til Odense blev kastet direkte ind i det pulserende musikliv, der fyldte stuerne i Kongensgade. Det blev her mit store held, at Chonovitschs musikskole netop i 1923 havde en fortrinlig cellolærer i godsejer Thorolf Møller, Østrupgaard.

Jeg havde allerede i Viborg lært mig at file lidt cello, om end jeg knap havde haft en rigtig lærer, da en sådan ikke fandtes i Viborg. Surrogatet havde været en regimentsmusiker, der foruden trompet også spillede lidt kontrabas og derfor formentes at være i stand til at lære mig elementært cellospil. Jeg nåede da også så vidt, at jeg kom til at spille i det lokale KFUM's orkester. Men nu fik piben en anden lyd, for Thorolf Møller var ikke bare en dygtig cellist, han var en gudbenådet og krævende lærer i faget. Formentlig allerede i sommeren 1923 har jeg fået mine første timer, og fra da af gik det med time-lange og undertiden daglange øvelser fremad med, hvad der vist må karakteriseres som stormskridt. Allerede i den første vinter i byen sad jeg som cellist i Filharmonisk Orkester med bl.a. »Jupiter«-symfonien på programmet. Dirigent var regimentsmusikkens leder, Georg A.Madsen, og jeg erindrer levende en første prøve, hvor jeg ene cellist sad i et lokale ude på kasernen, omgivet af et hav af blæsere, mens strygerbesætningen som antydte var tynd. Til koncerten kom der som det dengang var vanligt assisterende instrumentalister til. Det har også været den første vinter, at jeg oplevede min første strygekvartet med Chonovitsch og min far på violinstemmerne og forhenværende borgmester V.Bloch på bratschen. Jeg husker, at borgmester Bloch efter eller under en sats lidt hovedrystende bemærkede, at jeg egentlig var alt for ung til i min konfirmationsalder at få lov til en så guddommelig oplevelse som at spille strygekvartet, og det havde han vel egentlig ret i. Jeg sad der endnu i korte bukser, men celloen var der ikke noget i vejen med. Mine bed-

steforældre havde foræret mig et pragtinstrument fra slutningen af det 18. århundrede, der i øvrigt havde tilhørt en tidligere koncertmester i Skt.Petersborgs symfoniorkester og i 1831 var blevet repareret af violinbygger Hjort i København, hvilket borgede for, at celloen var et klenodie.

I skoleåret i 4.mellem stillede Thorolf Møller mig den ene krævende opgave efter den anden, og jeg gennempløjede en del cello litteratur, indtil vi i sommeren 1924 var nået frem til at tage livtag med intet ringere end Lalos cellokoncert. Måske lå det da i luften, at jeg kunne ende mine dage som udøvende musiker. Skæbnen ville det imidlertid anderledes. I efter sommeren 1924 forlod Thorolf Møller byen for i København at blive direktør for Georg Jensens sølvwarevirksomhed, og jeg blev efterladt på det trin, jeg da havde nået og var fra nu af henvist til selvstudium, når da ikke den landskendte cellist Louis Jensen, der var en af mine forældres nære venner, tilfældigt var i byen. Så kunne der drysse en time af til mig, men sådanne spredte timer førte naturligvis ikke til nogen forøgelse af den teknik, jeg savnede. Strøget og tonen var der ikke noget i vejen med. Det havde Thorolf Møller sørget for, og her var både anmeldere og »onkel Louis« helt tilfreds. Både jeg og andre skulle ydermere erfare det under en generalprøve i Filharmonisk Orkester med kgl.kapelmester Georg Høeberg som dirigent. Vi var den dag kun to celloer, mig og Louis Jensen, der for tilfældet var indkaldt som assistent, og da Høeberg lidt muggent harcellerede over, at der i orkestret kun var to celloer, havde »onkel Louis« autoritet nok til at rejse sig bred og mægtig

og replicere, at »her sad Nordens to største toner, og så gør kapelmesteren vrøvl«. Alle lo, og Høeberg fandt sig i det uundgåelige, de odenseanske vilkår.

Efter Thorolf Møllers afrejse var jeg i miles omkreds eneste cellist, og det førte uvægerligt til, at jeg kom til at spille en del orkestermusik og i særdeleshed kammermusik i en række skiftende ensembler. Bortset fra Filharmonisk Orkester, der i de år kun havde få koncerter, når det lykkedes at skrabe mandskab sammen og supplere det hjemlige med udefra kommende, havde Chonovitsch sit kammerorkester, der

Cellisten Louis Jensen (1882–1955) havde 1906–12 spillet i Det kongelige Kapel, men koncentrerede sig derefter om en karriere som solist og kammermusiker (L.Albert fot., Stadsarkivet).

ofte var i ilden. Jeg husker specielt en jubilæumskoncert for Carl Nielsen med komponisten selv som dirigent. På programmet stod bl.a. hans lille strygersuite, opus 1, og prøve og koncert fandt sted på Industripalæet, hvor Carl Nielsen ikke uden bevægelse mindedes, at han netop havde haft sin debut som dirigent i Odense over for et orkester netop med en besætning som den, vi kunne præstere. Men ud over orkestermusik blev det mest til kammermusik.

Med Chonovitschs musikskole som basis blev der sammensat så det ene, så det andet ensemble, hvor der konstant var bud efter mig som eneste tilgængelige cellist, så jeg kom til at koncertere både som solist, som medlem af en kvartet eller – oftere – en klavertrio. Jeg fik en travl musiktid med mange og lange prøver samt koncerter rundt om i byens musiksale og kirker, kirker ude på Fyn samt i fynske kystbyer. I dette musikmiljø fik jeg mig mange venner, men vennerne her var jo alle betydeligt ældre end jeg, hvilket ikke udelukkede, at vi kunne mødes kammeratligt om de mange fælles opgaver. Musiklivet bragte mig mange rige oplevelser og blev en lige så væsentlig side af mine gymna-

sieår som den, der blev mig til del på Odense Katedralskole. På den baggrund prellede lektor Strøms sarkastiske bemærkninger aldeles af på mig. Det lader sig dog næppe nægte, at jeg undertiden kom for sent i seng, hvad der selv sagt ikke var befordrende for skolearbejdet. Enkelte gange har jeg vel også måttet bede mig fri fra skole. Det kunne eksempelvis ske, når vi havde koncerteret i en af kystbyerne og var indkvarteret der for natten. Kommunikationen var jo dengang ikke så simpel som i vore dage.

Hele denne side af mine gymnasieår havde en ikke uvigtig biomstændighed. Jeg kom til at tjene penge og så mange, at jeg, fra jeg var 15 år, kunne betale for mit ophold hjemme og endda efterhånden få lidt til side til nødvendige lomme penge. Indtægterne kom fra forskellige kilder. En del kom hjem, når jeg i kirken spillede til kirkelige handlinger, nok mest begravelser. Her var honoraret 25 kr., hvilket i datidens mønt var en anelig sum, når en timeløn lå under 1 kr. Var der tale om solistopræden til foreningsssammenkomster, var honoraret 50 kr. – med bal bagefter – og der kom også penge i kassen, da Kinopalæet lancerede gallaforestillinger af en af Cecil B.de Milles store stumfilm med musikledsagelse. Andre indtægter kom, når jeg med et kammerensemble koncerterede enten i Odense eller ude i det fynske land. En topsum på ikke mindre end 70 kr. oppebar jeg, da Ulla, Adam og Johannes Poulsen havde jubilæumsforestilling i Fyns Forsamlingshus med

Julius Chonovitsch (1883–1975) var født i det russiske Vilna (nu Litauens hovedstad Vilnius) og oprindeligt uddannet som farmaceut, inden han skiftede til musikkens verden gennem en uddannelse ved konservatoriet i Skt.Petersborg. Efter revolutionen i 1917 forlod han Rusland og havnede i Odense, hvor han giftede sig med apoteker Aarestrups datter Margrethe, der var pianistinde og klaverpædagog (Stadsarkivet).

Byens eneste og håbefulde cellist i 1925 – Jørgen Hæstrup fotografert godt 15 år gammel med den indbringende cello (H.Lønborg fot., Stadsarkivet).

I 1927 blev jeg i en alder af 17 år student. I erindringsværker får skoletiden ofte læst og påskrevet. I nogle tilfælde synes skribenterne at have ar i sjælen efter mødet med uforstående lærere. Måske kunne jeg have lært mere, end jeg gjorde. I så fald må skylden delvis lægges på mine skuldre.

Jeg har intet at beklage mig over.

opførelse af bl.a. Drachmanns »Renæssance«. Her skulle et lille orkester stykkes sammen under kapelmester Holger Prehns ledelse, og det var med sved på panden, jeg øvede serenaden, der lå i cellostemmen. Lange-Müllers tolvte dele var ikke just min livret, men det gik da.

Alt i alt forløb ingen måned uden indtægter, undertiden flere, undertiden færre, men altid nok, og jeg nød fornemmelsen af at være økonomisk selvhjulpne og oplevede den frihed, dette indebar.

Da elforsyningen kom til byen

af Peter Fransen

Odense Kommune og den private elforsyning

I september måned i år fejrede man 100-året for dansk elforsyning med en lang række arrangementer. Ikke mindst i Odense, hvor den stort anlagte udstilling Ungdom – El – Fremtid blev afholdt i Fyns Forum. På Brandts Klædefabrik var der en udstilling, hvor lys, elektricitet og kunst skulle gå op i en højere enhed. Fra Sparekassen Bikubens højhus på Fisketorvet blev der sendt en lyskegle så højt op, at den kunne ses op til 40 km borte. Laserkanoner skabte lysfigurer i luften og på husfacader. Disse aktiviteter i Odense hang mere eller mindre sammen med byens pionerstilling i landets elforsyning. Og samtidig med jubilæet indviedes Fynsværkets nye kraft/varmeblok.

Historien om, hvordan elektriciteten spredtes ud over landet kan man nu læse om i et større værk, udgivet af Danske Elværkers Forening («Elektricitetens Aarhundrede». Bind 1, der er skrevet af lederen af Elmuseet, historikeren Birgitte Wistoft m.fl., udkom i forbindelse med jubilæumsfestlighederne).¹

Vi har i dag svært ved at forestille os en tilværelse uden alle de bekvemmeligheder, som er afhængige af elforsyningen, men går vi blot 100 år tilbage, var elkraft kun i sin vorden og energiforsyning via damp og gas langt mere udbredt.

Elbelysning i Odense

Odense havde været tidligt ude med vand- og gasværk. Begge kom i 1853, og byen var også blandt de første på elforsyningsområdet. Det, der havde sat gang i elektrificeringsbølgen, var først og fremmest glødelampen, der blev udviklet på Thomas Edisons laboratorium i New York i årene omkring 1880. Med Edisons sans for markedsføring og produktets stadige forbedring bredte glødelampen sig hastigt fra USA til Europa. I 1881 blev der således afholdt en stor udstilling i Paris om elektrisk belysning. På Odense byråds vegne besøgte driftsbestyrer S.B.W.Dyhr fra teknisk udvalg og stadsingeniør Th.Jochimsen udstillingen. I den rapport, de aflagde til byrådet, spåede de det elektriske lys en stor fremtid og forudså, at der ville opstå et konkurrenceforhold mellem det eksisterende gaslys og lys baseret på elkraft.

Det første egentlige forsøg på at få etableret elektrisk lys i Odense fandt sted på Albanibryggeriet. I 1882 blev der installeret en dynamo, der skulle forsyne nogle såkaldte »Svanekelamper« i lagerkældrene og trække en buelampe på hovedbygningens vestgavl. Der var imidlertid mange børnesygdomme forbundet med dette projekt. Glødetrådene brændte ofte over, og det kneb med at skaffe nye lamper. Det blev dog delvis afhjulpet, da lysstyrken blev sænket

ved at indskyde en modstand mellem dynamoen og lampen.² Andre virksomheder fulgte efter i de følgende år, og da byens industri så småt havde taget hul på anvendelsen af el til belysning, kom turen til byens forlystelsesliv.

I november 1888 ansøgte bestyrelsen for foreningen Fruens Bøge om tilladelse til at opføre et elektrisk lysanlæg. Byrådet gav straks tilladel-

se til byggeriet. Dog skulle anlægget være under stadsingeniørens kontrol og maskinhuset opføres et andet sted end oprindeligt påtænkt. Dets endelige udformning skulle aftales med byens forskønnelsesudvalg, så huset kunne få et passende ydre i harmoni med stedets øvrige bygninger. Brygger Th.Schiøtz fra Albani anviste grunden bagved skydeselskabets skydehus

Ansatte ved lysstationen i Vindegade omkring 1900. Den imponerende lampe, der ses til højre, er en såkaldt kulbuelampe. En buelampe er en elektrisk lampe, hvor to kulstykker forbindes med henholdsvis en positiv og en negativ ladet pol. Er spændingen tilstrækkelig høj, vil der opstå en elektrisk lysbue.

I en glødelampe er det selve tråden, der afgiver lys (og varme). I Edisons el-pære blev der anvendt forkullede bambustråde, som efter århundredskiftet blev afløst af metaltråd (Møntergården).

Skønt billedet her er fra sidst i 1920'erne, er facaden på bygningen til højre den samme, som da lysstationen blev oprettet i november 1891, og som den tager sig ud i dag (H.L.ønborg fot., Møntergården).

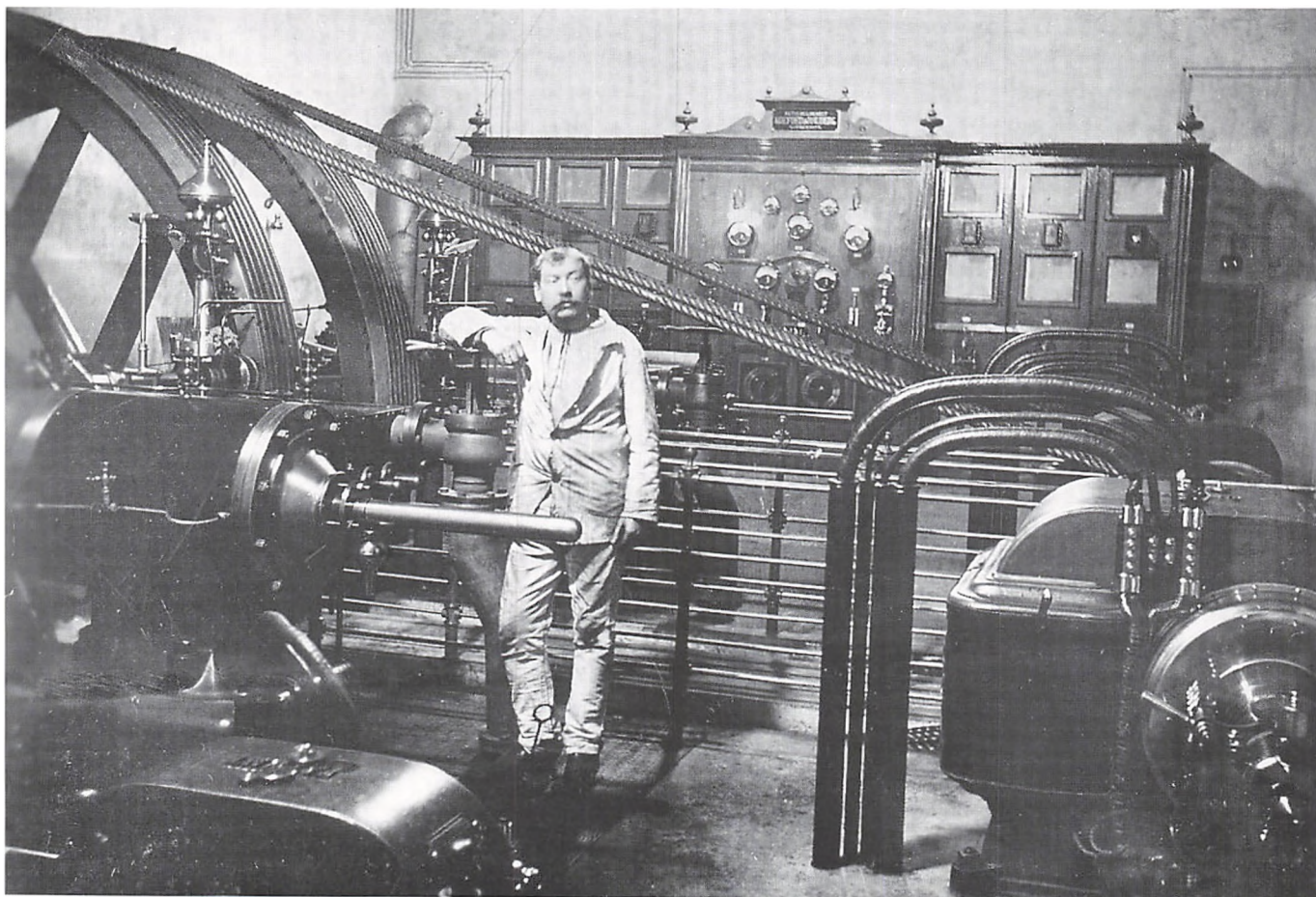
(nær ved Skovfogedhuset). Den endelige overenskomst kunne underskrives den 14. maj 1890. Aftalen indeholdt bl.a. en klausul om, at byrådet var berettiget til at forlange det elektriske lysanlæg sat i virksomhed. Denne ret kunne byrådet vederlagsfrit gøre brug af en gang om året; men ellers betales for hver benyttelse 30

kr. til Fruens Bøge-foreningen. I pavillonen i skoven kunne byens borgerskab muntre sig på det store dansegulv foran pavillonen under bøgenes kroner. I et tilbageblik skildres det således: »Her mødtes bl.a. etatsråd W.Petersen, vinhandler Hey, vinhandler Jensen, bankdirektør Bierfreund, etatsråd Lotze, etatsråd J.C.Dreyer,

bankdirektør Jens Bang, bankbogholder Emil Lausen, brygger Th.Schiøtz, grosserer Esmann og deres fruer. Der dansedes vals, wienervals, galop, tyrolervals, polka, galopade og mazurka,

mens Schreibers orkester spillede op, og to danseinspektører ledede det hele bal. Det elektriske lys strålede, og vinden suste sommerligt i de store bøger»³.

På billedet fra 1891 ses maskinmester Chr.Jørgensen omgivet af lysstationens dynamoer, der var leveret af københavnerfirmaet A/S Koefoed & Hauberg. At det ikke var et helt ufarligt job, fremgår af Chas.Hudes brev til A/S Titan fra 1954. Hude var elektrotekniker på lysstationen og fortæller følgende: »Det var umiddelbart efter Koefoed & Haubergs egen maskinmester og fyrbøder var hjemsendt, og Det danske Elektricitetskompagni havde overtaget kontrolstationen [centralstationen] og ansat sine egne maskinmestre og fyrbødere. Jeg sov, som jeg så ofte gjorde, på en sofa i kontoret, og vågnede ved, at den summende lyd fra dynamoerne ophørte. At en dampkedel var sprunget i luften og havde standset hele driften, havde jeg ikke hørt. Jeg fik nu travlt med at køre rundt til omegnen og i hver landsby leje et lokomobil og få disse sendt til Odense, for at vi hurtigst muligt kunne få strøm på nettet igen.« (Møntergården).

Tiden var ved at modnes for offentlige elværker, dvs. værker, der havde pligt til at levere elektricitet til alle, som ønskede at blive tilsluttet nettet.

Oprettelsen af en privat lysstation

Den 25.april 1889 indgav en større kreds af odenseanske gasforbrugere en anmodning om koncession på anlæg af en centralstation til forsyning af de større forretningslokaler på byens hovedstrøg med elektrisk lys.¹ Ser man på underskriverne på den originale skrivelse, genfinder man nogle af de danseglyde borgere – Hey og Bierfreund – samt andre af byens økonomiske sværvægttere: Købmand Ignatz Breum, bogtrykker Chr.Milo, maskinfabrikant Emil Neckelmann, etatsråd Carl Schnakenburg, blikvarefabrikant Wilh.Løngreen m.fl. Tre punkter blev fremhævet som begrundelse for anlægget:

1) Odense by egner sig fortrinligt til indførelse af elektrisk lys, idet næsten alle større forretninger er samlet på ét strøg, og de vil derfor uden lange kabledninger kunne forsynes fra en centralstation.

2) At den elektriske belysning er indført i mange (også mindre) udenlandske byer, at dens fortrin fremfor anden belysning kan antages at være bevist, og at prisen vil blive omtrent som – eller lidt over – gassens nuværende pris.

3) At et anlæg her i Odense, hvis det nyder den tilslutning, som man mener at kunne gøre regning på, både vil kunne bære sig, ja give gode renter, og vil kunne anlægges for en sum, der er overkommelig, og som man antager kan tilvejebringe dels ved aktier og dels ved, at der fra pengemænds og bankers side er lovet foretagendet betydelig støtte.

Dette initiativ skulle føre frem til Odenses

første offentlige elværk, uanset at nogle af argumenternes holdbarhed skulle vise sig at være mere end tvivlsom. Byrådet brugte behændigt udspillet som pression over for Det danske Gaskompagni, der som et privat selskab stod bag driften af gasværket i Odense.

Byens gadebelysning bestod nemlig på dette tidspunkt af gaslygter, men de ca.700 lygter kunne ikke oplyse byen tilstrækkeligt godt og var dertil ganske bekostelige i drift. Byrådet og byens borgere var generelt utilfredse med deres stilling i forhold til Gaskompagniet, der stod stærkt med gasværker i flere af landets største byer. Nu var chancen der til at presse gasprisen. Efter meget tovtrækkeri lykkedes det da også byrådet at opnå en bedre aftale med Gaskompagniet.

Holdningen over for et eventuelt privat elforsyningselskab var kølig. Tydeligst kom det frem i den erklæring, som teknisk udvalg afgav over for byrådet. Heri hed det bl.a., at man overalt havde fundet det i det almenes interesse, at kommunen selv overtog etableringen af elektriske lysstationer – og man fremhævede også de dyrekøbte erfaringer, kommunen havde gjort ved at overlade gasproduktion til et privat kompagni. Teknisk udvalg kunne derfor ikke anbefale at give et privat selskab koncession til et elværk. Privat drift var ikke nødvendigvis tidens løsen for 100 år siden. Byrådets svar til kredsens af elinteresserede var dog blødt formuleret. Principielt havde man intet imod at give koncession til at nedlægge kabler i gaderne, men ... og der var mange men'er. Dels kunne der aldrig blive tale om en enekoncession, dels skulle der udarbejdes en meget detaljeret plan. Først herefter kunne en tilladelse forventes at blive taget under nærmere overvejelse.

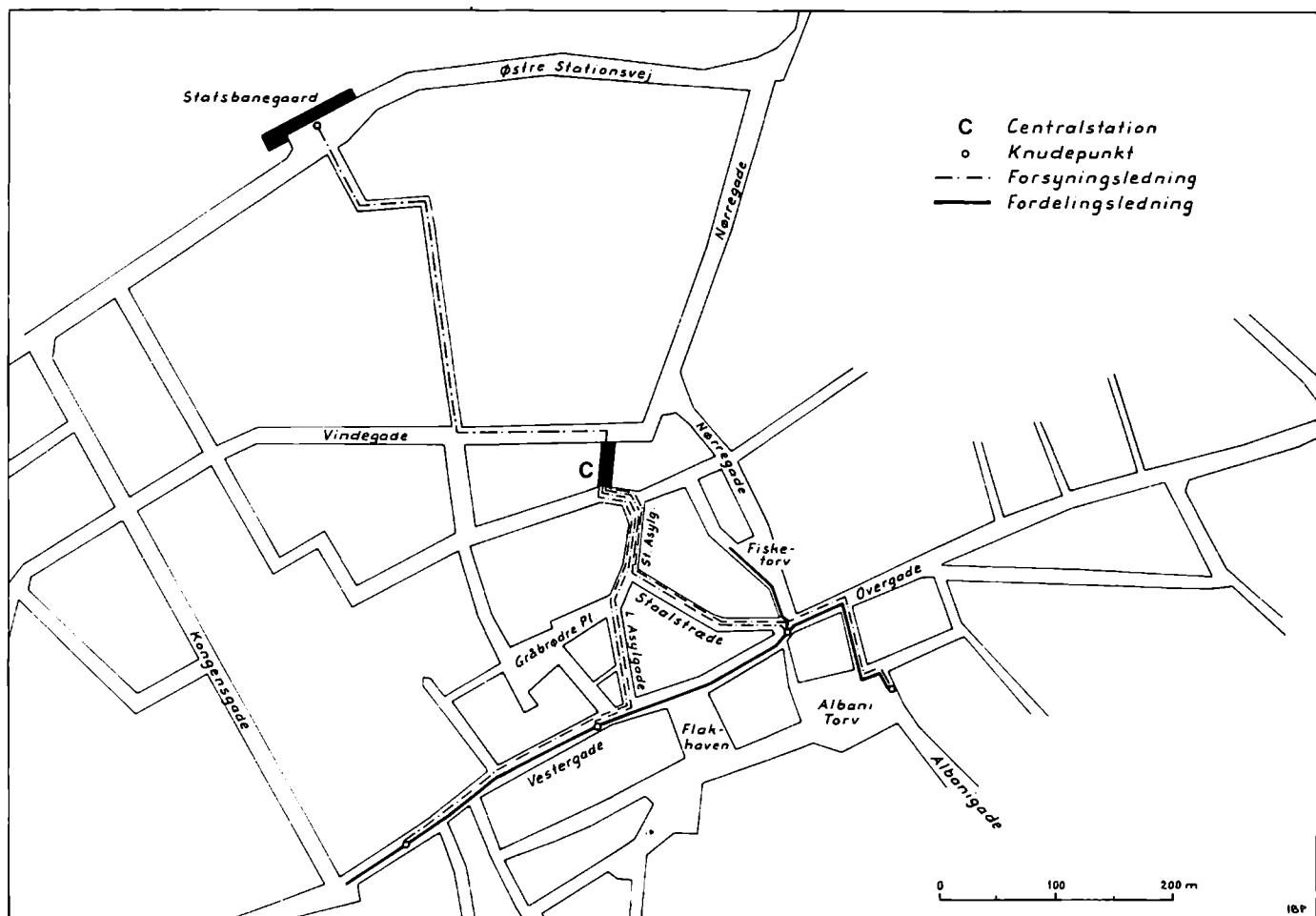
Stik imod hvad man skulle tro, kvalte dette ikke initiativet. Udvalget for tilvejebringelse af elektrisk belysning i Odense, som gruppen

Jernbanegade set mod syd ca. 1895. Denne imponerende femarmede gaskandelaber blev stillet op, da gaskompagniet i 1894 overbød Det danske Elektricitetskompagni i konkurrencen om at levere gadebelysning. Til højre ses provinsarkivet, det nuværende landsarkiv, der blev opført 1892-93 (Jul.Folkmann fot., Møntergården).

kaldte sig, forhandlede videre med teknisk udvalg, og den 10.november 1890 fremlagde teknisk udvalg et forslag om, på hvilke betingelser der kunne gives koncession på anlæg og drift. Hertil kom forslag til bestemmelser for indretning og benyttelse af elektriske anlæg i Odense, hvis sigte det var at forebygge brandfa-

re. Der var alt i alt tale om en meget stram håndfæstning. Alligevel blev kravene accepteret. Dog ikke af det nævnte udvalg for tilvejebringelse af elektrisk lys i Odense. Udvalget var nemlig den 19.marts 1891 på et møde på Hotel Skt.Knud blevet nedlagt og havde overdraget de hidtil opnåede resultater til det nydannede

Planen for ledningsnettet, som Det danske Elektricitetskompagni præsenterede den for Odense byråd (Inger Bjerg Poulsen tegn.).

aktieselskab Det danske Elektricitetskompagni, der havde en aktiekapital på 100.000 kr.

I 1889 havde der været tale om en bred kreds af Odenseborgere, der ønskede anlægget gennemført, for at de kunne få adgang til tidens bedste belysningsmiddel – og ikke for økonomisk vindings skyld. Nu var der tale om en primært udenbys alliance mellem finansinteresser, industri og handel. Kapitalen til selskabet blev

rejst af det københavnske vekselererfirma Rubin & Bang, den ligeledes københavnske maskinfabrik A/S Koefoed & Hauberg, samt nogle Odenseborgere, nu med købmand Johannes Valeur som den lokale bannerfører. Styrkefordelingen afspejles ved, at vekselerer Gottfred Rubin var formand for bestyrelsen, som foruden talte direktør Sophus C. Hauberg samt Valeur. Haubergs firma, der fra 1897 indgik i

det nyoprettede A/S Titan, var generelt interesseret i at komme til at præge landets elforsyning.⁵ I 1888 havde Haubergs firma forsøgt at få tilladelse til at oprette centralstationer i København, men forsøgene strandede på byens restriktive bestemmelser fra året i forvejen.

Johannes Valeur var den eneste lokale repræsentant i Det danske Elektricitetskompagni. Han var købmand, men også medlem af byrådet, hvor han stod ret ene med sin sympati for partiet Venstre og i opposition til byens mangeårige borgmester, G.Koch.⁶ I byrådet

pressede Valeur voldsomt på for at få den endelige tilladelse til at oprette det private værk igennem, og han hævdede til stadighed, at det ikke skulle oprettes for at opnå økonomisk vinding. Der var imidlertid flere af medlemmerne, der var svære at overbevise. Også blandt de konservative kræfter var der tilsyneladende betænkelighed ved i hvert fald nogle former for privat drift af offentlig forsyning. Borgmester Koch udtalte således: »Jeg tror ikke på menneskekærlighed hos kompagniet« og ønskede yderligere stramninger, hvilket dog blev nedstemt.

Odense statsbanegård omkring århundredskiftet. Ved indgangen ses to buelamper, og yderst til højre skimtes gaslampen, der er gengivet side 31. Allerede den 26. september 1891 kunne Fyens Stiftstidende oplyse, at Det danske Elektricitetskompagni havde afsluttet kontrakt med statsbanerne om levering af elektrisk belysning. To måneder senere var der premiere. Når banegården i 1891 strålede i fuld elektrisk belysning, lagde den beslag på en tredjedel af lysstationens kapacitet (Møntergården).

Den endelige aftale mellem de to parter kom i hus og er dateret den 23.april 1891.

I de kommende år skulle paragrafferne gentagne gange føre til stridigheder. De kom først og fremmest til at dreje sig om aftalens §1, stk.2: »Denne koncession, der ikke medfører nogen eneret for aktieselskabet, og altså ikke er til hinder for, at kommunen, jævnsides den aktieselskabet givne ret, dog uden at beskadige dets ledninger, enten selv lader foretage eller tillader andre at udføre ligende lysanlæg, gives dog kun til den 1.april 1915«.

I aftalen bestemtes det endvidere, at byrådet fra 1.januar 1900 var berettiget, men ikke forpligtet til at overtage hele anlægget med seks måneders varsel. Prisen for anlægget skulle i så fald fastsættes af to sagkyndige, hvoraf hver part udpegede én, samt en opmand. Denne sidste skulle i tilfælde af uenighed vælges af Indenrigsministeriet. Ved en sådan overtagelse var det private elkompagni forpligtet til at lade alt det materiel og inventar, der var nødvendig til fortsat drift, følge med.

Kompagniet fik således ikke en enekoncession, og fra år 1900 kunne kommunen overtage elværket, men var ikke forpligtet til at gøre det. Det fremgik entydigt af aftalen, men kompagniet var senere ikke til sinds at fortolke paragrafferne således. I 1891 var det dog selve etableringen, der optog sindene.

Elværket (eller lysstationen som den blev kaldt) fik til huse på den centrale adresse Vindegade 10. Maskinanlægget bestod af fire dampdynamoer på tilsammen ca.300 kW med en spænding på én gang 110 volt jævnstrøm. På baggrund af det ovenfor nævnte kan det ikke undre, at det var A/S Koefoed & Hauberg, der stod for projekteringen og udførelsen.⁷

Det første private elværk i drift – ikke uden modstand

Den 30.november 1891 blev værket sat i drift, men allerede den 3.november fandt der en prøvekørsel sted, og den 12.november skinne-ede en elektrisk buelampe med strøm fra den nye elforsyning for første gang på hjørnet af Vestergade og Kongensgade – hvor Valeur havde forretning. Fyens Stiftstidende bemærkede dagen efter at »lampen lyste fortræffeligt og al anden belysning i nærheden, også den fra de elektriske glødelamper, blev helt rød i sammenligning med lyset fra buelampen«.

Kabelnettet strakte sig via en forsyningsledning fra Vindegade gennem Asylgade til Vestergade, en del af Overgade, Fisketorvet og en del af Albani Torv. I alt blev der nedgravet 3,5 km kabler til at forsyne de ca.70 kunder, fortrinsvis forretninger. Statsbanegården var dog den største enkeltkunde.

Der var langt til, at alle kunne blive tilsluttet elværket, ikke blot fordi maskinkraften og ledningsnettet var utilstrækkeligt, men også på grund af prisen. Prisen for en times forbrug af en glødelampe på 16 normaltys, hvilket svarede til en effekt på 55 watt, var 4,4 øre. Blot fem lamper i drift og en arbejdsmands timeløn var brugt. Og dertil kom yderligere udgifter som f.eks. målerafgift. Prisen på el lå konstant frem til 1899, hvor den blev reduceret fra 8 øre pr. hektowatttime til 6 øre, og i årene 1900 til 1908 kom den til at udgøre 5 øre pr. hektowatttime. Dette var prisen for elektricitet til lys, men herfra kunne der trækkes forskellige rabatter til storkunder. Der var også tale om en billigere pris for kraft til elmotorer, da de begyndte at gøre sig gældende efter århundredskiftet.

En væsentlig forklaring på prisfaldet var det støt stigende antal forbrugere. Antallet af instal-

lerede lamper var i 1894: 1.800, i 1901: 3.500 og i 1908: 5.500. Hertil kom kraft til elmotorer, men så sent som i 1908 var der blot tale om 100 motorer med i alt 160 hk.⁸

Ikke alle var glade for det nytilkomne elværk. Tobaksspindersvend Christian Bugge i naboejendommen Vindegade 8 klagede således i 1892 til byrådet over støj og andre ulemper, som værket forvoldte. Byrådet mente imidlertid ikke, at det var en sag for kommunen, men for domstolene. Problemet blev dog klaret uden retssag, for i 1894 blev Bugge købt ud for 21.500 kr. Køberne var købmændene Ignatz Breum og Johannes Valeur. Kun godt et halvt år senere fandt den næste handel med ejendommen sted. Det danske Elektricitetskompagni overtog den nu for 25.000 kr.,⁹ og det er nærliggende at fundere over, om de to købmænd mon havde udnyttet deres stilling i kompagniet til at sikre sig en ekstra fortjeneste?

Gasværkets bestyrelse så ligeledes med misnag på elværkets aktiviteter, men med opfindelsen af Auer von Welsbachs gasglødelys i 1891 var der endnu ikke den store fare for, at gassen skulle blive udkonkurreret til belysningsformål. Dette gaslys var langt mere økonomisk end de gængse gasbrændere, så gasbelysningen var fortsat både billigere og tillige den mest effektive.

Gaskompagniet forstod også udmærket at svare igen. Når f.eks. elkompagniet i 1893 fremkom med et tilbud til kommunen om at opstille fire buelamper i den nyanlagte Jernbanegade, blev det hurtigt overtrumfet af et tilbud på 22 gasbrændere i gaden. Gaskompagniet ville sågar undtagelsesvis afholde næsten alle anlægsudgifter. Buelamper og kultrådslamper var endnu ikke konkurrencedygtige. Først med fremkomsten af Nernstlampen i 1897 begyndte billedet langsomt at vende.

I 1895 blev situationen meget speget. Det

danske Elektricitetskompagni ønskede at udvide ledningsnettet til Jernbanegade, Østre Stationsvej, et stykke af Dronningensgade og Kongensgade samt eventuelt gennem Overgade til Nedergade og Frederiksgade. Sandsynligvis vidste kompagniet, at der var optræk til dannelsen af endnu et elektricitetsselskab, og man ønske-

Chas.Hude (se side 29) fortæller i et brev til A/S Titan fra 1954 følgende muntre historier:

»Jeg havde været i arbejde i 20 timer i døgnet flere dage og havde derfor besluttet mig til at tage en aften fri og detage i et karneval i Industripalæet. Jeg var blevet maskeret som »Pjerrot ulykkelig af kærlighed«, men ved 11-tiden om aftenen kom der en herre hen til mig og spurgte, om jeg var ingeniør Hude, og meddelte, at der var sket en ulykke nede på centralstationen, og at lyset var gået ud over hele byen. Ved at se ud på Albani Torv så jeg, at alle buelamper dér var slukket. Jeg sprang ind i en droske og kørte til Vindegade og styrtede gennem den lille entré ind i maskinsalen, hvor maskinmester Jørgensen stod badet i månens stråler og med maskinerne kørende, men ingen strøm. Da han så mig, skreg han op og besvimele derpå. Han troede, jeg var et spøgelse. Det viste sig, at en modstand var brændt over, og ved en midlertidig reparation tændtes lyset, og jeg gik tilbage til karnevallet.«

»Juleaften 1891 er også et minde for mig. Jeg var til middag hos biskop Stein på Bispegården i Odense, da der blev meddelt pr.telefon, at lyset på banegården var gået ud. Det havde sneet stærkt med tøsne, og det viste sig, at kabelbrøndene var fyldt med vand. Jeg fik fat i en fyrbøder, og vi måtte da gå i gang med at lænse disse brønde.

Da Weinschenk nægtede at gå ned i brønden, måtte jeg, der var i festdragt, påtage mig dette arbejde. Om morgenen, julemorgen, da byens borgere gik til kirke, var mit arbejde endt og lyset atter tændt, men mit kjolesæt var kaput.«

I 1895 kom der elkabler i dele af Kongensgade, og i 1899 blev nettet udvidet. Fyns Social-Demokrat flyttede i 1903 ind i lokalerne på adressen Kongensgade 51. Som det ses på billedet fra ca. 1905, var bygningen prydet med to elektriske buelamper. Lamperne er sandsynligvis leveret af Ludvig Lunds mekaniske og elektro-mekaniske Etablissement i København (Møntergården).

rence med det eksisterende elkompagni – to forhold, der kunne virke nok så problematiske.

I byrådet skabte forslaget en del røre. Ved mødet den 6. september udtalte højremanden arkitekt Vilh. Haugsted således, at der var tale om en usund konkurrence. Den garvede borgudnævnt borgmester siden 1877, mente derimod, at hvis det betød en nedsættelse af prisen på elektrisk lys, kunne forbrugerne da ikke have noget imod et sådant tiltag. Dette fik Valeur til at protestere kraftigt – to selskaber ville ødelægge hinanden. Overraskende lød det fra Valeur, at det i givet fald ville være bedre, hvis kommunen overtog hele anlægget i Vindegade. Fra Koch kom svaret til ærkefjenden prompte: »Kommunen attrår ikke den forretning, al den stund anlægget jo ikke betaler sig«.

Valeur kom rigtig skidt fra dette møde. Fyns Stiftstidende skrev den følgende dag: »Hr. Valeur holdt åbenbart ikke af den nye konkurrence, men ikke engang hans liberalitet, der fik udtryk i et tilbud om at afhænde den ham underlagte elektriske anstalt til kommunen, vandt bifald«. Denne ironisering fik Valeur til at offentliggøre et læserbrev i venstreavisen Fyns Tidende, hvor han bl.a. forsvarede elektricitetskompagniets økonomi med henvisning til udbetalte udbytter på 5 og 6% samt statusmæssige henlæggelser til reservefonde. Den elektriske lysstation havde været i god og glædelig fremgang, og han havde ikke forsøgt at »påprække byen en dårlig eller insolvent forret-

de sikkert på denne måde at bremse forehavendet. Den 7. juni modtog byrådet nemlig en anmodning fra grundejere og andre interesserede i Overgadekvarteret om koncession til oprettelsen af et nyt elselskab.

Følgende Odenseborgeres navne kan sættes på initiativgruppen: Sagfører S.T. Schultz, tobaksfabrikant H. Nielsen, brygger V. Arntz, tømrermester R. Alfred Petersen og grosserer Thor Hansen. Tanken var at danne et blandet andels- og aktieselskab, der ville undgå enhver konkur-

ning«, som Stiftstidende havde antydnet. Valeur fastholdt sit standpunkt om, at byen måske ville være bedre tjent med et kommunalt værk. Forklaringen var, at kommunen bedre end private kunne beregne en rimelig pris, »thi den private vil være stillet imellem aktionærer, der vil have meget udbytte, og abonnenter, der vil have billigt lys«. ¹⁰

Men måske var en dårlig økonomi alligevel den egentlige årsag til, at Valeur ønskede en kommunal overtagelse af elforsyningen. Det var i hvert fald en kendsgerning, at elværket ikke fungerede tilfredsstillende, hverken indadtil eller udadtil. Produktionsudgifterne var for store, og en spænding på én gange 110 volt jævnstrøm var utilstrækkelig til at udvide led-

Kabellægning i Klaregade omkring år 1900. Herren til højre i billedet med fuldskæg er driftsbestyrer Bredsten. På billedet side 27 ses Bredsten som nummer to fra venstre (Møntergården).

ningsnettet til en væsentligt større del af byen. Dette fastslog Valeur i det mindste i 1901, og tilstanden skulle i de kommende år blive endnu dårligere.¹¹

I 1895 var byrådets flertal ikke til sinds at overtage værket i Vindegade, og man gav foreløbig grønt lys til et eventuelt nyt elværksselskab. Det nye selskab kunne få koncession på samme betingelser som det eksisterende kompagni. Byrådet ønskede dog at sikre sig imod, at ledninger fra de to selskaber blev lagt i de samme gader. De to selskabers planer kolliderede således i Overgade og Frederiksgade. Byrådet havde ønsket, at arbejdet i disse gader skulle være færdigt inden 1. oktober 1896, og det ville Det danske Elektricitetskompagni ikke garantere. Alligevel affandt byrådet sig med kompagniets erklæring den 11. oktober 1895 og lyttede til kompagniets argument om ikke »at tage den tilladelse [fra 1891] tilbage eller til at give nogen anden en konkurrerende tilladelse til præjudice [skade] for selskabet, som jo alt har engageret betydelig kapital til byens forsyning med elektrisk belysning«. Hvad der fik folkene bag det nye projekt til at opgive deres planer, vides ikke, men Det danske Elektricitetskompagnis aktive modstand har sikkert medvirket kraftigt. Odense fik således ikke sit andet private elforsyningsselskab. Forholdene tyder dog på en vis utilfredshed med tempoet for kabellægningen og ikke mindst med prisen på elektricitet. Odense Sommerteater, bedre kendt under navnet Odense Folketeater, valgte således i 1895 at få installeret lys via kabler, der var ført fra M.P.Allerups Efterfølgeres Maskinfabrik på Sdr. Boulevard.

Thrige og byens elforsyning

I mellemtiden var der indtruffet andre begivenheder, der skulle få stor betydning ikke blot for

byens elektricitetsforsyning, men for hele byens udvikling. Danmark oplevede i 1890erne en kraftig vækst i industrien, og Odense nød som provinsens førende industriby godt af denne bølge. Udviklingen betød snart, at elproduktionen i stigende grad skulle levere kraft til industriens maskiner og ikke først og fremmest levere strøm til byens gadelys. I januar 1894 etablerede Thomas B.Thrige sig i Odense, og grunden var lagt til, hvad der i en længere periode skulle blive byens største virksomhed.

I de første år var det arbejde med elinstallationer, der gav Thrige de største enkeltindtægter. Lysstationen bevirkede, at f.eks. klædefabrikant Søren Brandt, Løve Apoteket, Fyens Disconto Kasse og Hotel Skt.Knud fik installeret lys, og Thrige blev benyttet af Det danske Elektricitetskompagni til sådanne installationsarbejder og for øvrigt også til nødvendige reparationer. Med Thriges flytning til Tolderlundsvej i 1898 blev vægten entydigt forskudt i retning af produktion af elektriske maskiner – dynamoer og motorer.¹² Da Det danske Elektricitetskompagni skulle udvide værket i Odense i 1898, blev den store 200 hk dynamo ombevirket med delvist nyt anker, mens de tre mindre dynamoer blev erstattet af nye. Ombygningen af den store dynamo blev foretaget af A/S Titan, men det var Thrige, der leverede de tre mindre dynamoer.

Thriges ambitioner rakte videre, nemlig til selve elproduktionen. I 1904 indgav Thrige et andragende til byrådet om anlæggelsen af et elektricitetsværk i Odense. Forslaget blev motiveret med, at byen havde et begrænset ledningsnet, samt at prisen for strøm var for høj i Odense. Thrige ønskede at anlægge et elektricitetsværk med ledningsnet til hele den egentlige by samt Hunderupkvarteret. Dette ville ikke blot komme de private boliger til gode, men også den lille industri. Prisen for elektricitet vil-

Odense Eksportslagteris hvidvareudsalg i Vestergade 23 omkring 1905. Lampen til højre er udstyret med hejseværk, og denne type kom på markedet omkring århundredskiftet (Møntergården).

le svare til den pris, de kommunale værker i Århus og Kolding forlangte. Som noget nyt gik planen i Odense ud på at føre hele ledningsnettet via master. Byrådet kontaktede herefter Det danske Elekicitetskompagni, der forhandlede med det tekniske udvalg om følgende punkter:

1. Udvidelse af ledningsnettet, 2. Nedsættelse af prisen og 3. Forhøjelse af spændingen i ledningsnettet. Kompagniet var villig til at imødekomme alle tre punkter under forudsætning af, at der ikke ville blive givet koncession til noget

andet selskab. Formanden for teknisk udvalg, Wilh.Haugsted, kunne meddele, at hvis der kunne opnås en tilfredsstillende overenskomst vedrørende de tre punkter, fandt udvalget ikke nogen anledning til at forhandle videre med Thrige. Byrådet fandt imidlertid i mødet den 18.november alligevel anledning til at forhandle med Thrige. Det fik Det danske Elektricitetskompagni til at reagere voldsomt med et fire siders maskinskrevet klagebrev, hvori det bl.a. hed: »Det er derfor kommet højst overrasken-

de for selskabet, at kontraktens §1 stykke 2 er forstået således, at enhver som helst, der måtte andrage derom, har udsigt til gennem det højtærede byråd at få en ganske lignende tilladelse til at anlægge og drive et elektricitetsværk, som Det danske Elektricitetskompagni har«. Det hed videre, at da »den forudsætning, under hvilken man hidtil har arbejdet, ikke er til at stole på«, og da man kunne »vente andre større eller mindre elektriske lysstationer anlagte, da tør selskabet ingenlunde benægte byrådets juridiske ret til at gøre dette; men vi må i højeste grad beklage, at hele den økonomiske basis, hvorpå selskabet hidtil har arbejdet, derved rokkes og forrykkes«. Brevet mundede ud i, at kompagniet afviste at nedsætte prisen og i den givne situation ikke ønskede at udvide kabelnettet.

Thrige sagde ligeledes nej til at få en koncession for hele byen, når den – som byrådet insisterede på – kun kunne løbe i 10 år. I stedet ønskede han en tilladelse til at føre ledninger til Nørrebrokvarteret og havnen, da denne del af byen som følge af fabrikkens beliggenhed på Tolderlundsvej let kunne forsynes. Dette forslag blev ligeledes afvist, men Thrige gav ikke op, og i august 1905 lykkedes det at få tilladelse til at levere elektricitet til forskellige firmaer ved havnen. Til tilladelsen var knyttet en lang række betingelser, som Thrige skulle opfylde. Kommunen stillede krav om, at tilslutning af andre end de specifikt nævnte firmaer ikke måtte finde sted uden særligt samtykke fra kanaludvalget og teknisk udvalg. Et egentligt nyt offentligt elektricitetsværk var der således ikke tale om. Dette har sikkert beroliget Det danske Elektricitetskompagni en smule. Byrådets tilladelse var midlertidig og gjaldt ledninger over jorden ad Tolderlundsvej over Henriettelysts jorder og langs havnens veje til de nævnte firmaer.

Byrådet var i det hele taget yderst skeptisk over for disse nye over-jord-ledninger. Med blot tre måneders varsel kunne tilladelsen hæves, hvis kommunens eller havnens interesser skulle tale herfor. Ligeledes kunne tilladelsen annulleres, hvis der skulle vise sig at være væsentlige ulemper forbundet med disse ledninger. Kommunen sikrede sig, at dens skøn var eneafgørende, hvis der skulle opstå tvivlsspørgsmål, samt at den i givet fald ingen erstatningspligt havde over for Thrige.

Thrige må virkelig have haft tiltro til projektet, siden han kunne gå med til disse skrappe betingelser. Senere udvidedes nettet ikke blot til andre firmaer ved havnen, men også til Skt.Hans Landsogn og videre ud i det odenseanske opland. Thrige havde her – som i så mange andre økonomiske spørgsmål – satset rigtigt.

Fra privat til kommunal elforsyning

I hele Danmark voksede antallet af kommunale elværker i disse år med betydelig hast – dels ved oprettelsen af nye værker og dels ved overtagelse af eksisterende private værker. Således gjaldt det værkerne i Randers, Horsens, Svendborg, Roskilde og Frederiksværk i 1906, og Holstebro, Viborg, Esbjerg, Fredericia, Nyborg, Fåborg og Nykøbing F. i 1907.¹³

I Odense skulle overtagelsen ikke ske uden brydninger med Det danske Elektricitetskompagni. I de trykte byrådsforhandlinger for 1905 hedder det kort, at Det danske Elektricitetskompagnis anmodning om udvidelse af kabelnettet i 1905 blev udsat og koblet sammen med byrådets planer om opførelsen af et kommunalt elværk. I slutningen af 1905 tydede alt dog på, at Odenses elforsyning endnu i en årrække skulle forblive på private hænder. Da faren for

en »ruinerende konkurrence« syntes at være drevet over i anden halvdel af 1905, gentog Det danske Elektricitetskompagni den 14. december sit udspil til teknisk udvalg om at udvide værket og kabelnettet samt nedsætte elprisen. Det ville man gøre under forudsætning af, at byrådet forpligtede sig til at overtage hele

anlægget efter kontraktens regler senest ved koncessionens udløb i 1915, samt at ingen andre – heller ikke kommunen – måtte anlægge elektricitetsværker i byen i den mellemtiliggende periode.

Det tekniske udvalg foreslog herefter byrådet følgende tre strategier. Kommunen kunne:

Den indre by omkring 1907. Til venstre løber Skomagerstræde ned mod Albani Torv. Fyens Stifts Læseforenings bygning kan skimtes for enden. Til højre ses begyndelsen af Vestergade. Lamperne i Skomagerstræde er gaslamper i forskellige udgaver. Lampen med den mælkehvide glaskuppel, der hænger ud for Ulsteds herretøjsforretning, kan enten være en gas- eller en ellampe. Det ser ud til at være et gasrør, der bærer lampen, men Ulsteds forretning i Vestergade 1 var i 1907 en af Det danske Elektricitetskompagnis kunder, så muligvis er der tale om en oprindelig gaslampe, der er blevet ombygget til el (G.P.Jacobsen fot., Møntergården).

- følge kompagniets forslag,
- straks overtage værket og selv foretage de fornødne udvidelsesarbejder eller
- opføre et helt nyt kommunalt værk og lade Elektricitetskompagniet beholde sit eget værk.

Udvalget anbefalede det første, da det kunne bedre elektricitetsforsyningen uden udgifter for kommunen. Sagen skulle herefter forelægges byrådet til afgørelse, så udvalget kunne vide, hvad man havde at holde sig til.

Telefoner: 587 · 1166 1041 · 1042	GRAND HOTEL ODENSE	Telefoner: 587 · 1166 1041 · 1042
		
<p><i>Grand Hotel</i></p> <p>HOTEL AF FØRSTE RANG</p> <p>ELEKTRISK LYS · VARME BADE · W. C.</p> <p>TELEFON PÅA VÆRELSENE</p> <p>JAMES PERROT, FORPACHTER</p>		

Inden sagen kom for i byrådet, blev der afholdt byrådsvalg. Socialdemokraterne og det nyligt stiftede Radikale Venstre fik ved dette valg 10 af byrådets 19 ordinære pladser. Den 20. plads tilkom den kongeligt udnævnte borgmester L. Dithmer. Denne havde tilsluttet sig Højre i byrådet, og borgmesterens stemme var udslagsgivende i tilfælde af stemmelighed. Den styrkelse af »socialisterne«, valget havde ført med sig, skulle gentagne gange blive fremhævet som årsagen til det følgende forløb.

På byrådsmødet den 19. januar 1906 blev der ytret ønske om sagkyndig assistance til en undersøgelse af, på hvilke vilkår elektricitetsværket kunne overtages, hvad det ville koste at indrette et moderne værk samt til at få vurderet det eksisterende værks værdi for kommunen.

Til at udføre arbejdet valgtes det københavnske ingeniørfirma J.B. Bruun og P.A. Pedersen. Dets undersøgelse mundede ud i en sønderlemmende kritik af Det danske Elektricitetskompagnis værk i Odense. Kommunen blev rådet til at overtage grunden og ledningsnettet, men blev frarådet at bevare det gamle værks maskiner. Man skulle i stedet foretage en udvidelse i tilslutning hertil. Maskinerne var simpelt hen for gamle, og placeringen i værket bevirkede, at en bevaring af det gamle værk fuldstændig ville forkvæle forholdene og umuliggøre gennemførelsen af en fornuftig plan. De forbedringer, der var blevet udført, fik nogle drøje hug med på vejen. Det hedder om kedel- og maskinanlægget, at det »på grund af maskinernes dårlige økonomi, det lave kedeltryk og i det hele maskinernes dårlige tilstand absolut er uden værdi for kommunen; den forandring, der blev foretaget i året 1900, var vel tilstrække-

Annonce for Grand Hotel. Elektrisk lys var stadig en sjældenhed, som kunne bruges i reklameøjemed (Odense Vejviser 1907).

ODENSE BYRÅD 1906-09.

De politisk ansvarlige for oprettelsen af det kommunale elektricitetsværk. Til netop dette billede er der knyttet en lille historie. Borgmester Dithmer fik i sensommeren 1907 besøg af fotograf Lønborg, der ønskede at udstille et gruppebillede af Odense byråd i Århus. Dette synes borgmesteren var en udmærket idé, men da byrådsmedlemmet, skoleinspektør J. Løwe, kunne supplere, at det ville være muligt for medlemmerne af byrådet at købe et noget mindre billede til 10 kr., lød det fra Dithmer: »Vi vil ikke forpligte os i så henseende«. Hvor mange medlemmer, der købte billedet, vides ikke, men det store billede blev foræret byrådet og befinder sig nu på Rådhuset (Møntergården).

lig til at forhindre, at byens forsyning ikke gik helt i stå, men var ikke af den art, at den kunne få blivende værdi for værket«. Tavleanlægget fra 1900, hvorfra produktionen skulle styres, blev omtalt som »udført efter engelske forbilleder, der kun eksisterer endnu i kraft af den bekendte engelske – på industriens område ret uheldige – konservatisme ... men er [i Tyskland] forlængst forladt på grund af deres upraktiske indretning«. Der var tale om en noget anden udlægning, end da Valeur stolt havde præsenteret anlægget i tidsskriftet *Ingeniøren* i 1901.

Elektricitetskompagniet afviste straks kritikken og lod udarbejde en modrapport ved elektricitetsværkets driftsbestyrer Carl Hentzen. Heri tales om ingeniørernes løse og uvederhæftige kritik. Deres fremstilling beskrives som en tendentiøs nedrakken af kollegers arbejde, og det hævdes, at Hentzen og direktør Valeur »tillsammen er lige så kompetente til at skønne over, hvad Odense by inden for en rimelig tid vil kræve af elektricitet, som de to ingeniører, der her er Odense kommunes tillidsmænd«.

Mudderkastningen tog nu for alvor fart.

Bruun & Pedersen afviste modargumenterne i et brev til teknisk udvalg. Hentzens indlæg blev betegnet som ubehersket. Bemærkningen om Valeurs og Hentzens evne til at skønne, hvad der tjente byen bedst, vendes behændigt til, at det ikke er disse personer, men byrådet, der skal skønne over, hvad der kræves. »Det [er] imidlertid denne »Vi alene vide« og denne mangel på hensyntagen til borgernes ønske, der i længden ikke har kunnet være tilfredsstillende for byens borgere«. Af mere faglige argumenter var deres påvisning af Hentzens indirekte indrømmelse af, at hvis man ikke var tvunget til at bibeholde det bestående, ville man ikke gøre det. Med andre ord: Bruun & Pedersen så Hentzen som Det danske Elektricitetskompagnis gidsel, der var tvunget til at lappe på

et dårligt værk, da kompagniet ikke var villig til at ofre store investeringer for at få et tidssvarende anlæg. Hentzen havde, da han blev kaldt til undsætning i 1898, kunnet hjælpe kompagniet ud af akutte vanskeligheder, men nu var der brug for helt andre vidtgående tiltag.

Teknisk udvalg udarbejdede en meget omfattende indstilling til byrådet, og Dithmer meddelte, at den lå til eftersyn fra den 25. maj til den 14. juni. Dette gjaldt kun for byrådsmedlemmer, for sagen blev behandlet for lukkede døre. Blandt de mere tekniske spørgsmål lå der også en mere jordnær sag fra forpagteren af Grand Hotel, James Perrot. Han forespurgte byrådet om, hvordan det gik med elektricitetsagen. Hotellet havde et meget stort forbrug af elektrisk lys, og på grund af den høje pris på el var budgettet trykket. Valeur havde svaret ham, at så længe byrådet ikke vidste, hvad det ville gøre, og kompagniet ikke vidste, om det var købt eller solgt, ville Elektricitetskompagniet selvfølgelig intet gøre. Konkret blev der klaget over, at selskabets målere var utroværdige og aflæsningen ofte fejlagtig. F.eks. nævnes det, at forpagteren fik en regning på 2.400 kr. for april kvartal imod 1.200 kr. for det tilsvarende kvartal 1904. Der blev så protesteret, og den næste dag kom en regning på 1.690,59 kr. »Men nu er det [selskabet] aldeles umedgørligt«.

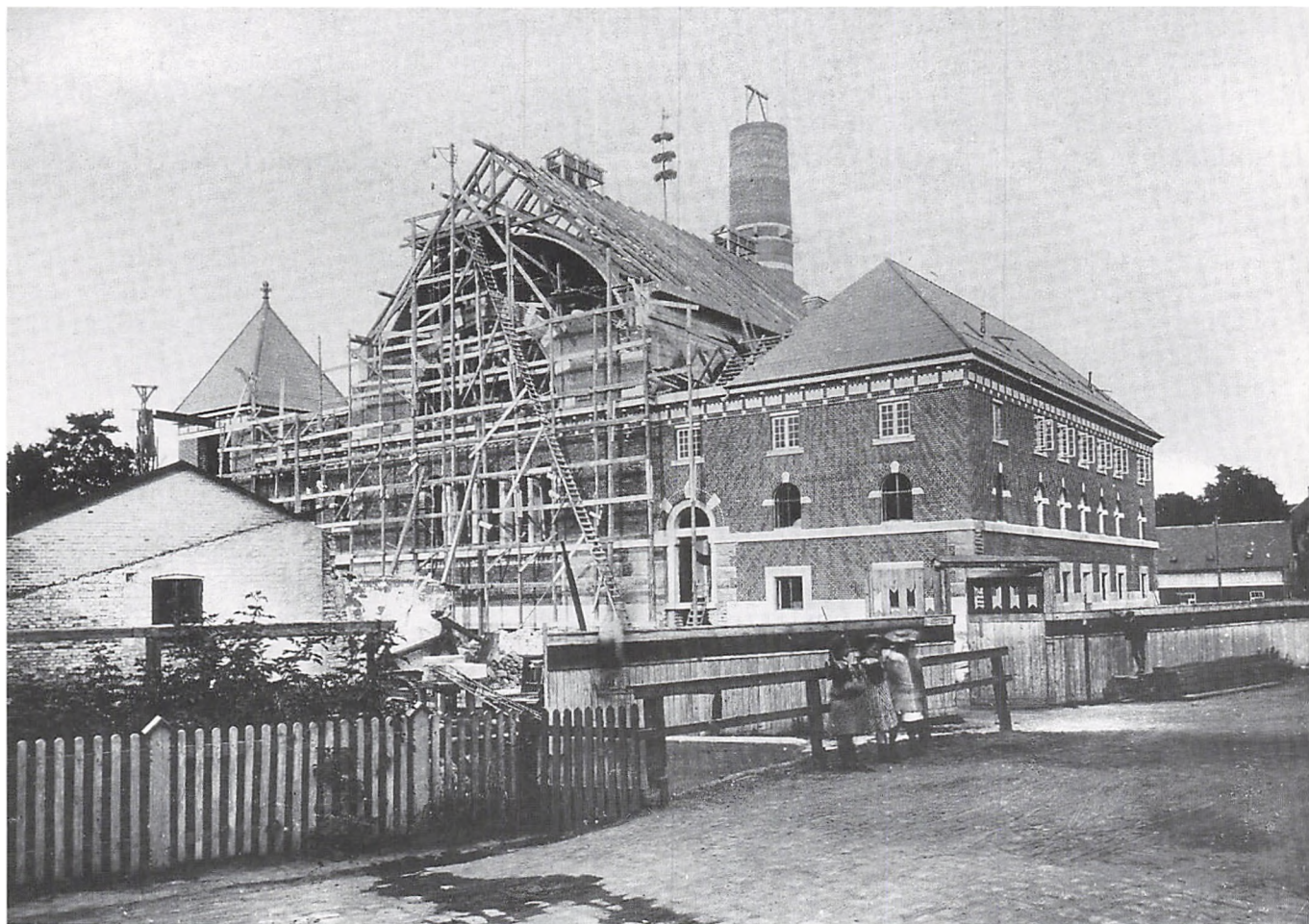
Selv om et sådant enkeltstående tilfælde ikke skal tillægges for megen vægt, var det sammen med de tekniske rapporter fra Bruun & Pedersen med til at svække kompagniet. Indstillingen fra teknisk udvalg lød da også på, at kommunen skulle bygge sit eget elektricitetsværk. Dette førte til en hektisk aktivitet fra kompagniets side, da denne løsning var den værst tænkelige for kompagniet.

I årevis havde Elektricitetskompagniet bekæmpet de planer, der havde været fremme angående anlæggelse af konkurrerende værker,

og nu havde man pludselig udsigt til et kommunalt værk – konkurrence fra den samme instans, som skulle godkende elektricitetsprisen og udvidelser af ledningsnettet. Byrådet behandlede igen sagen den 5.oktober og sendte på ny sagen retur til teknisk udvalg. Udvalget, der i 1906 bestod af socialdemokraten telegraf-

formand P.Christensen, venstremanden driftsdirektør F.Kier og højremanden distriktslæge M.C.Seedorf, skrev den 30.oktober til byrådet, at de var enige om ikke at kunne anbefale, at kommunen købte det bestående elektricitetsværk. Det danske Elektricitetskompagni krævede 500.000 kr., som var det beløb, der var inve-

Rejsegilde på det kommunale elværk. I 1907–08 opførte kommunen på grunden, hvor Munke Mølle tidligere havde ligget, denne markante bygning, tegnet af Odense-arkitekten N.Jacobsen. I 1960–64 blev produktionsbygningen på Klosterbakken nedrevet og arealet udlagt til parkeringsplads (Møntergården).

steret i hele anlægget inklusive opkøb af grundene Vindegade 4, 6, 8 og 10 samt Gravene 25. Anbefalingen lød stadig på, at kommunen i stedet skulle opføre et nyt selvstændigt værk.

Byrådet udbad sig forslag til placeringen af et kommunalt værk, og udvalget svarede, at mens der i projektet fra april 1906 var regnet med en overenskomst med Elektricitetskompagniet og benyttelse af dets grund i Vindegade, var dette nu forladt. Det skyldtes dels, at der ikke kunne opnås et rimeligt resultat med kompagniet, og dels at grunden i Vindegade ikke gav tilstrækkelige udvidelsesmuligheder. En konsekvens af denne beslutning blev, at byrådet i sit møde den 7. december nægtede at give kompagniet den ønskede tilladelse til at udvide forsyningsnettet.

Den eneste chance, kompagniet nu havde, var at afhænde hele anlægget til kommunen. Byrådet ønskede imidlertid ikke at købe efter Bruun & Pedersens kritiske rapport. Man var kun interesseret i at overtage ledningsnet og installationer, som Bruun & Pedersen havde rådet byrådet til.

Der blev indkaldt til ekstraordinær generalforsamling i Det danske Elektricitetskompagni den 31. januar 1907 i København, og sagen vakte nu stor opmærksomhed. Københavneraviserne Børsen og Dannebrog havde begge sagen på forsiden den 22. januar. Børsen skildrede afbalanceret sagen set med kompagniets øjne. Dannebrog leverede sagens mest politiske prægede indlæg. Det hed således, at forhandlingerne i Odense byråd havde vist, at socialisterne var sig selv lig alle vegne. Den samme uklogskab og den samme hensynsløshed: »Denne Odense affære gør det store og længe ulmende spørgsmål aktuelt: Er det meningen, at socialisterne med forsæt vil nedbryde tilliden til de aftaler og kontrakter, der sluttes mellem private borgere og kommunale myndigheder?» Denne holdning var langt mere ideologisk præget end de

drøftelser, byrådet havde ført. Kommunens politik havde bred byrådsopbakning, og overenskomsten fra 1891 blev trods udsagn om det modsatte ikke overtrådt.

Generalforsamlingen var præget af stor bitterhed. Formanden for bestyrelsen, højesterets-sagfører L. Arentzen fremførte, at da det nye byråd blev samlet i begyndelsen af 1906, måtte det naturligvis interessere sig for et kommunalt elektricitetsværk – og det naturligste ville være at overtage værket i Vindegade til »den virkelige værdi i øjeblikket« i henhold til overenskomsten fra 1891. Men nej, kommunen ville altså ikke overtage det hele, hvilket ifølge højesterets-sagføreren var i strid med enhver rimelig fortolkning af overenskomsten. Det kan tilføjes, at kompagniet i et brev til byrådet den 11. december truede byrådet med en retssag, fordi kompagniet ikke havde fået lov til at udvide ledningsnettet.

På generalforsamlingen fremsatte Valeur ønske om at udtræde af bestyrelsen, da han mente, det ville tjene sagen bedst. Da han ikke længere sad i byrådet, er den forklaring svær at godtage – mon ikke den egentlige forklaring var, at Valeurs politik over for byrådet var slået fejl? Han forblev dog administrerende direktør for selskabet.

Generalforsamlingen mundede ud i en opfordring til bestyrelsen om endnu engang at søge fornyede forhandlinger med byrådet. Forhandlingsmandatet lød stadig på en overtagelse af lysstationen med grund, bygninger, maskiner, kabelnet m.v. foruden en godtgørelse for afståelse af den oparbejdede forretning. Selv om der således ikke var lagt op til indrømmelser fra kompagniets side, blev forhandlingerne genoptaget.

Teknisk udvalg var i 1907 blevet udvidet med to personer, nemlig socialdemokraternes førstemand, redaktør Emil Marott, og højrekøb-

Nedlægning af kabler ved Flakshaven i forbindelse med opførelsen af det kommunale elværk på Klosterbakken i 1908 (R.Frehse fot., Møntergården).

manden J.C.Lund. Udvalget var nu blevet for stort til samlet at forhandle med kompagniet. Byrådet fandt det hensigtsmæssigt at overlade de endelige forhandlinger til et triumvirat bestående af de to sagførere og byrådsmedlemmer Jens Rasmussen og C.Knudsen samt F.Kier. Med to juridisk kyndige herrer og én med teknisk indsigt var kommunen fagligt godt rustet. Da de tre herrer kom fra forskellige partier, var

der også sørget for maksimal politisk dækning.

Hvad der faktisk skete på disse møder, melder akterne desværre intet om, men den 10.maj 1907 kunne udvalget skrive til byrådet, at Det danske Elektricitetskompagni havde erklæret sig villig til at indstille til aktieselskabet, at kontrakten med byen ophævedes, og at selskabets ledninger og målere, men derimod ikke værkets grund, bygninger og maskiner, skulle afstås

til byen. Kompagniet skulle i alt have udbetalt 200.000 kr. den 1.januar 1908, men drive værket videre indtil udgangen af 1908. På den ekstraordinære generalforsamling den 3.september anbefalede formanden, L.Arentzen, at resultatet blev godkendt, idet han tilføjede, at det var langt fra så godt, som selskabet havde kunnet ønske og også ville have kunnet opnå, hvis overenskomsten af 23.april 1891 var fulgt. De mange ord kunne dog ikke skjule, at selskabet ikke havde noget solidt juridisk grundlag for disse synspunkter, og det var givetvis også en vigtig del af baggrunden for, at det ikke kom til en retssag mellem kompagniet og kommunen. Forslaget blev enstemmigt vedtaget, og generalforsamlingen bemyndigede bestyrelsen til at sælge selskabets øvrige aktiver i Odense, herunder de faste ejendomme, når elektricitetsdriften var indstillet.

Maskinerne på elværket i Vindegade standsede den 12.februar 1909. Selve afhændelsen af grunden og maskinerne trak ud til 1912 – kompagniet kunne ikke opnå en acceptabel pris. Omkring samme tidspunkt var kompagniets elektricitetsværk i Ålborg blevet »kommunaliseret« uden de stridigheder, kompagniets virke i Odense afstedkom.¹⁴ I december måned 1912 blev kompagniets bygninger, grunde og maskiner solgt til odenseanerne A.C.Petersen og W.Holm Petersen for 55.000 kr.¹⁵ Likvidationskomiteens arbejde skaffede aktionærerne knap 70% af deres aktiers pålydende. På generalforsamlingen bevidnede Hentzen, at det ikke var muligt at bringe mere ud af selskabets værdier, og højesteretssagfører Arentzen vendte endnu engang tilbage til, hvordan kommunen havde brugt sin magt over for selskabet.¹⁶ Hermed udåndede Det danske Elektricitetskompagni den 1.marts 1913.

Ud fra en umiddelbar økonomisk vurdering må Det danske Elektricitetskompagnis aktivite-

ter i Odense betegnes som en fiasko. I de første år blev der ikke udbetalt udbytte til aktionærerne. I årene omkring 1895 blev der udbetalt ca. 6%, mens der i perioden 1899-1903 kun én gang blev betalt udbytte, nemlig 2½%. De henlæggelser, som kompagniet foretog, kunne langt fra finansiere de udvidelser, der fandt sted. I 1906 blev det fra kompagniet oplyst, at der i året 1905 havde været et driftsoverskud på mellem 47.000 og 48.000 kr., og at der nu var udsigt til, at aktionærerne kunne få et rimeligt udbytte fremover. Når det betænkes, at værkets maksimale kapacitet var nær ved at være nået i 1905, og en yderligere forøgelse ville kræve betydelige investeringer samt en spændingsforøgelse, var det tvivlsomt, om optimismen var velbegrunderet. Presset af Thriges ønske om at anlægge en kraftcentral erklærede kompagniet sig villig til udvidelser, men ikke i en størrelsesorden, der kunne tilfredsstille byens krav. Da selskabet gjorde sine aktiver op i forbindelse med likvidationen, blev der som nævnt også kun 70% af aktiernes pålydende til aktionærerne. En samtidig undersøgelse af rentabiliteten i elektricitetsværker konkluderer ellers, at det skulle være rentabelt med elværker i byer med ned til 5.000 indbyggere.¹⁷ Odense havde i 1901 immervæk 40.000 indbyggere, så befolkningsgrundlaget var ikke skyld, i at Det danske Elektricitetskompagni ikke kunne tjene penge i Odense. Forklaringen skal sikkert søges i, at Odense havde et gasværk, der ligeledes leverede belysning, samt at udviklingsomkostningerne ved at være tidligt ude med elforsyning var større end forudset. Det anlæg, der blev etableret i 1891, var fra den danske elforsynings barndom og ude af stand til at opfylde de voksende krav og ønsker om billig el, som private og industri nu stillede. De investeringer, der skulle til, anså Odense byråd for at være en kommunal opgave. Odense fik tidligt elektricitetsforsy-

ning, men til gengæld kom prisen indtil 1908 også til at ligge i den dyre ende af skalaen.

Det nye kommunale elværk kom til at ligge på adressen Munkemøllestræde 22 og blev ved sin åbning anset for at være et af de smukkeste og bedst udstyrede i hele Norden.¹⁸ Stadsingeniøren forestod opførelsen af elværket fra 1906, og i 1908 blev det overdraget til en elværksbestyrer at stå for den daglige ledelse med ansvar over for teknisk udvalg. I Odense kommunale Elektrizitetsværks første årsberetning for driftsåret 1909/10 lyder det selvsikkert fra driftsbestyrer H.E.Due Jeppesen: »Tilslutningen til det gamle værk var ca.8.000 lamper og ca.190 hk i motorer, hvorimod der den 31.marts 1910 til det kommunale værk var tilsluttet ca.28.500 lamper og ca.1.060 hk i motorer«. Hertil kan føjes, at nettet var udvidet fra 4 km til 39 km.

Elkraft var blevet en succes og skulle i de kommende år give kommunen gode indtægter. På Sjælland var man i 1907 begyndt en vekselstrømforsyning til landområderne, fordi jævnstrøm har store ledningstab over større afstande og derfor ikke er hensigtsmæssig til forsyning af spredte landbebyggelser. Selv om Odense kommunale Elektrizitetsværk leverede både jævn- og vekselstrøm, lå der en kommunal beslutning om kun at forsyne selve kommunen. Således slap det konservative bystyre, der fra 1909 igen sad fast i sadlen, for at forsyne »de røde« i Skt.Hans Landsogn.¹⁹ En opgave der som nævnt blev overtaget af Thomas B.Thrige.

Noter

1. I jubilæumsfestlighederne for de angiveligt to første byer med offentlig elforsyning er det tilsyneladende gået i glemmebogen, at det slet ikke var Køge og Odense, der var først på banen. Allerede i 1888 tegnede bager Hamann og sognerådet i Lyngby kon-

- trakt om levering af offentlig belysning ved elektricitet til 36 gadelygter, og den 10.september samme år blev de elektriske blus tændt i Lyngby. Det skal dog tilføjes, at der ikke var tale om salg til private, men kun til kommunen (*Lyngbybogen* 1943, s.113-15).
2. Per Boje i *Altid på vej ... Albani Bryggeriernes historie 1859-1984* (1989), s.50.
3. Svend Larsen: *Fyens Disconto Kasse 1846-1946* (1945), s.192f.
4. Akterne vedrørende elektricitetssagen ligger samlet under journal nr.572/1911 i Odense byråds arkiv på Stadsarkivet. Denne journalsag indeholder i praksis en lang række sager vedrørende elektricitet i Odense 1889-1911. Forhandlingsprotokollerne for byrådets tekniske udvalg 1880-1909 (der opbevares i magistratens 2.afdeling, vej- og spildevandsafdelingen) er ligeledes blevet gennemgået. Det utrykte materiale er suppleret med oplysninger fra de trykte uddrag af *Odense byråds forhandlinger* 1881-1909/10.
5. A/S Titan etableredes i 1897 som en sammenslutning af A/S Koefoed & Hauberg og Marstrand, Helweg & Co. Vekselererfirmaet Rubin & Bang var deltager i stiftelsen.
6. I *Odensebogen 1990* findes Valeurs levnedbeskrivelse fra 1904 trykt.
7. Carl E.H.Dahl (red.): *Elektricitetens historie I* (1939), s.235.
8. Tallene stammer fra *Odense Vejviser* for de pågældende år.
9. Skøde- og panteprotokoller nr.69, fol.397, og nr.70, fol.74, i Landsarkivet for Fyn.
10. *Fyns Tidende* 7.9. og 9.9.1895, *Fyens Stiftstidende* 7.9.1895.
11. J.Valeur: *Odense Elektrizitetsværk (Ingeniøren 1901, s.107-10)*.
12. Per Boje i *Thomas B.Thrige. Primus Motor* (1983), s.55ff.
13. Gitte Lundager Rausgaard: *Kommunernes tekniske forvaltning*, s.262ff. (*Folkestyre i by og på land* 1991).
14. Birgitte Wistoft m.fl.: *Elektricitetens Aarhundrede I* (1991), s.41.
15. Skøde- og panteprotokol nr.88, fol.161, Landsarkivet for Fyn.
16. *Politiken* 2.3.1913.
17. *Ingeniøren* 1907, nr.2 og 3, s.7-12 og 15-23.
18. A.Nordahl-Petersen i *Hver 8.Dag* 1908-09, s.438.
19. Birgitte Wistoft m.fl.: *Elektricitetens Aarhundrede I* (1991), s.165.

Manden, tiden og stedet

af Per Boje

Thomas B. Thriges vej til økonomisk succes

Den 1. januar 1934 grundlagdes den stadig eksisterende Thomas B. Thriges Fond. Aktiverne bestod overvejende af Thomas B. Thriges personligt ejede elmotorfabrik i Odense og af dominerende aktieposter i A/S De forenede Automobilfabrikker i Odense og i A/S Scandia i Randers. Det var på dette tidspunkt landets eneste fabrikker for produktion af tog-motorvogne og jernbanevogne, og fabrikken i Odense var ene med et nationalt bilmærke. Inden etableringen af fonden havde Thomas B. Thrige en personlig formue på 6,4 millioner kr. Det gjorde ham til landets mest velhavende fabrikant. Kun 11 andre danskere ejede på denne tid en formue på mere end 5 millioner kr.; fire af dem var godsejere, og tre var grossister.

Thomas B. Thriges virksomhed var ekstraordinær. En enkel forklaring herpå kan ikke gives; men ved at følge Thomas B. Thriges liv kan nogle væsentlige faktorer for den økonomiske succes trækkes frem.

Personen Thomas B. Thrige kunne være nøglen til en forklaring.¹ Forældrene havde nok ikke forestillet sig, at deres Thomas skulle få så stor succes. Han blev født i 1866 som søn af lærer Carl Mathias Thrige i lærerboligen til »Den betalende Borgerskole for Piger« i Klaregade. Faderen var – ganske i overensstemmelse med tiden – streng og havde uden tvivl ønske om, at sønnen skulle vise evner i skolen. Men han blev skuffet. Efter forberedelsesskole kom

Thomas på Mulernes Legatskole, hvor man kunne tage »den almindelige forberedelseseksamen af lavere grad« – dvs. præliminæreksamen. Der forsøgte hverken med Giersings skole, hvor forberedelseseksamen kunne tages af »højere grad«, eller med Katedralskolen. Thomas bestod præliminæreksamen, men mens flere af hans klassekammerater gjorde det med udmærkelse med omkring 70 point, høstede Thomas blot 54 – lige nok til, at han ikke endte som fuks i klassen. Han fik ganske vist »godt« i aritmetik med regning og geometri – men som de, der kan huske tilbage før 13-skalaen, ved, så var »godt« ikke særlig godt. Det var overraskende nok i disse fag, han hentede sine laveste karakterer.

Forklaringen på skoleforløbet har Thomas B. Thrige nok selv givet: »Jeg var gerne at finde i et lille huggehus, hvor jeg lavede skibe og andre håndværksmæssige amatørforebringelser, men jeg måtte holde udkig med, når min fader kom hjem, at jeg da kunne sidde ved bøgerne«. Thomas var tydeligvis en praktisk anlagt type, der allerede som 10-årig skal have bestemt sig for at komme i smedelære.

I 1881 – 15 år gammel – kom Thomas så i lære hos smedemester Jens Friis i Asylgade. Med hans egne ord var »læren streng – arbejde fra 6 morgen til 7 aften og det meste af søndagen med«. Men han var tydeligvis kommet på sin rette hylde. Han fulgte som andre lærlinge

undervisningen på Teknisk Skole, men supplede selv med læsning i datidens tekniske håndbøger. Og da der i sommeren 1885 afholdtes en landsdækkende industriudstilling i Odense, deltog Thomas med en dampmaskine, han selv havde bygget i fritiden, og som fik såkaldt »hædrende omtale«. Svendestykke aflagde han om efteråret, hvor han fik karakteren »fortrinnlig« for fremstillingen af en rørskræver. Mesters vidnesbyrd var da også meget rosende: Thomas var »en af de mere sjældne lærlinge, som besidder en så udmærket evne, arbejdslyst og udholdenhed, som bør skattes«.

Thomas ønskede imidlertid en videre oplæring. Han fik først arbejde på Eickhoffs Maskinfabrik i København, der var landets førende fabrik for maskiner til den grafiske industri, og dernæst på Burmeister & Wains daværende centrifugefabrik. Om aftenen læste han til maskinist på Københavns Tekniske Skole. Denne eksamen, hvortil der krævedes kundskaber i dansk, aritmetik, geometri, fysik, dampmaskiner, maskinreparation og maskintegning, bestod han mellem jul og nytår 1886 – som topscorer. Faderen var uden tvivl stolt, men Thomas ville stadig videre.

Samme dag, han bestod maskinisteksamen, indsendte han til Indenrigsministeriet en ansøgning om støtte til en studierejse til Frankrig for dér, »hvis det er muligt«, at arbejde som maskinarbejder og uddanne sig yderligere i sit fag. Han fik et rejsestipendium – 200 kr. – men manglende sprogkundskaber gjorde, at han efter forgæves at have søgt arbejde i Paris tog til Tyskland, hvor han knap et halvt år arbejdede i en ret ny fabrik, der lavede buelamper og elek-

triske apparater. Det var første gang, han kom til at arbejde med elektriciteten.

Tyskland var nok på vej frem som industrimagt i disse år, men USA stod dog som de store mulighedsers land. Så efter et kort ophold med arbejde i København drog Thrige i sommeren 1888 til Philadelphia, hvor han fik en vellønnet stilling på et instrumentmagerværksted, der udelukkende lavede forsøgsarbejde for forskere. I fritiden deltog han ikke overraskende i forskellige aftenarrangementer, dog – i hvert fald ifølge brevene til sine forældre – kun arrangementer af den mere ærbare slags. Han gik til opera, som han også havde gjort det i København, og i den skandinaviske forening spillede han med i flere dilleantkomedier. Her traf han i øvrigt den jævnaldrende Ingeborg Nanna Rasmussen, som han blev forlovet med i efteråret 1889. De blev også gift i USA, hvor hun fødte deres to første børn, Ella og Edith; hun fødte yderligere to børn, sønnen Thomas og den tredje datter Karen, efter hjemkomsten til Danmark.

Kort før forlovelsen havde Thrige nået sit formentlige mål med USA-rejsen, nemlig ansættel-

Thomas B. Thrige (1866-1938) og hustruen Ingeborg (1866-1944) med deres ældste barn, datteren Ella, født i 1891, mens familien opholdt sig i USA, hvor billedet er taget (Stadsarkivet).

se hos hans store forbillede Thomas A. Edison. Thrige underskrev sig således bevidst Thomas B. Thrige.

Allerede i Thriges barndomsår var Edison blevet verdensberømt. Også for Edison havde det knebet med at indterpe de foreskrevne skolekundskaber, men som blot 10-årig lavede Edison sine egne kemiske eksperimenter i huggehuset og læste selv. Han lærte telegrafi ved de amerikanske jernbaner og opfandt en metode til automatisk omtelegrafering. I 1870 kun 23 år gammel havde han tjent penge nok til at etablere sit eget værksted – fra 1876 et egentligt udviklingslaboratorium. Her udvikledes bl.a. mikrofonen, fonografen og i 1879 en kommercielt anvendelig glødelampe. Elektriciteten fik først da afgørende betydning som lyskilde.

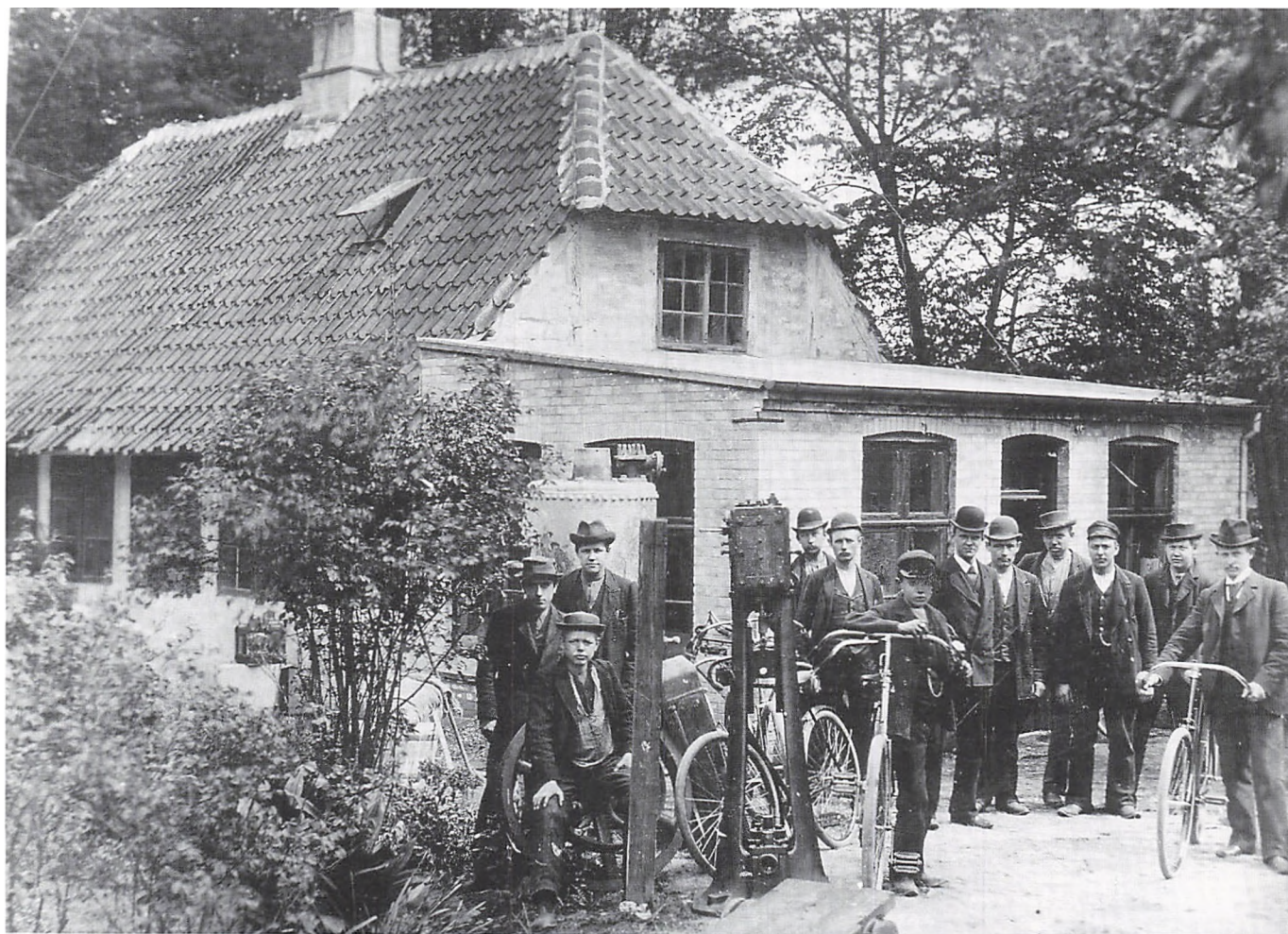
Thrige udførte meget rutinearbejde på Edisons laboratorium, men der er dog ingen tvivl om, at opholdet fik stor betydning for ham. En del af tiden konstruerede han mindre elmotorer, han afprøvede konkurrenternes mærker, og i et årstid indgik han i en udviklingsgruppe for forsøg med elmotorer. Edisons bibliotek fik han fri adgang til. Selv sagde Thrige, at arbejdet hos Edison gav ham »grundlag for senere ideer af afgørende værdi«. Uden betydning var det heller ikke, at han med en god anbefaling fra Edison senere fik arbejde ved General Electric i foråret 1892. Ikke alene opnåede han her en betragtelig lønfremgang, da han under lønforhandlingerne havde »sat alt på ét kort for at vinde«, som han skrev til forældrene; men han fik også indsigt i amerikanske fabrikationsforhold og metoder, når det drejede sig om masseproduktion.

I 1893 blev USA ramt af en alvorlig økonomisk krise. General Electric foretog – som de fleste andre virksomheder – massefyringer, 4.000 i alt. Thrige, der stod som forsørger for kone og to små piger, besluttede om efteråret,

efter fem års ophold, at vende tilbage til Danmark, til Odense. Her nedsatte han sig som selvstændig, idet han 2. januar 1894 lejede et værksted hos en snedkermester i Kongensgade, snart med en lærling og et par svende.

Med den praktiske snilde, den energi og videbegærlighed inden for det tekniske område, som Thrige havde søgt stillet gennem ophold på nogle af de førende arbejdspladser ikke alene i Danmark, men også i udlandet, kunne det forventes, at succesen var sikker. Men så enkel var sagen ikke. Etableringen var nemlig ikke så vel tilrettelagt og målrettet, som den senere succes kunne forlede én til at tro. De ydre omstændigheder, tiden og stedet, skulle imidlertid vise sig at være med Thrige.²

Thrige begyndte slet ikke som elmotorfabrikant, selv om han i USA havde lært alt om produktionen af elmotorer. Nej, han startede som cykelsmed. Velocipeden (Væltepeteren) var netop blevet afløst af den langt mere praktiske cykel med kædetræk, ligesom dækket med luftslange lige var blevet udviklet. Cyklen var højeste mode. Alene i Odense blev mindst to andre virksomheder grundlagt i 1894 (samtidig med Thrige) med salg af cykler som en del af deres aktiviteter. Og Thrige etablerede hurtigt et samarbejde med den ene af dem, Smith & Co. Thrige foretog reparationer for virksomheden, der ikke havde eget værksted, ligesom han indkøbte steldele og selv samlede nye cykler til salg. Også cykeludlejning gav han sig af med. På en lokal cykeludstilling var Thrige blandt udstillerne. Man kan komme langt på cykel, men konkurrenterne var mange – og næsten lige så mange måtte efterhånden give op. Thrige supplerede da også allerede fra 1895 med elektrisk installationsarbejde. Samme år flyttede han værkstedet ned til en lille bygning ved åen neden for Klingenberg. 1895–97 stammede størstedelen af hans indtægter fra arbejde som

Thriges værksted i et havehus bag Hempels gård på Klingenberg i midten af 1890erne. Medarbejderne er stillet op til fotografering med chefen selv helt til højre i billedet. Den ydmyge bygning dannede ramme om virksomheden i fire år, indtil den i 1898 flyttede til Tolderlundsvej (Stadsarkivet).

elinstallatør. Blandt de tidlige kunder, der fik indlagt elektrisk lys til afløsning af gasblussene, var f.eks. Fyens Disconto Kasse på Flakhaven og Hotel Sct.Knud på hjørnet af Mageløs og Vestergade.

Etableringen i 1894 var vel snarest bestemt

af, at de økonomiske tordenskyer trak sammen over USA, og at Thrige derfor foretrak at vende tilbage til Danmark. Men tidspunktet skulle vise sig at være det rette.

Netop midten af 1890erne blev begyndelsen til en økonomisk højkonjunktur, som var så

kraftig, at vi skal tilbage til begyndelsen af 1870'erne for at finde noget tilsvarende. Investeringens lyst var stor frem til århundredskiftet. Det gjaldt cykler, men i nok så høj grad elektriciteten, hvor Odense tidligt var med. Albani fik allerede indlagt lys i 1882, idet bryggeriets dampmaskine drev virksomhedens egen

dynamo. Og i 1891 fik Odense som en af landets første købstæder et elværk, privat ganske vist, men til offentlig forsyning. Driftssikkerheden var dog ikke den bedste i de første år. Som med så meget andet nyt var udviklingsomkostningerne store. Da Thrige havde etableret sig, var børnesygdommene imidlertid ved at være

Til højre Thriges første fabriks- og kontorbygning på Tolderlundsvej fra 1898-99. Billedet er sikkert fra tiden omkring 1915. Gennem porten kom man ind til resterne af den gamle Kalkvej, der efterhånden blev helt omsluttet af Thriges fabriksbyggeri (Stadsarkivet).

Udsnit af personalebillede fra Thriges virksomhed, da man i oktober 1903 markerede, at man havde produceret dynamo nr.1.000. Thomas B.Thrige ses øverst til højre og sønnen (af samme navn) nederst. Øverst til venstre er det Chr.Jørgensen (1865-1952), der havde arbejdet for Thrige helt fra 1895 – først som konstruktør og siden som leder af tegnestuen. Han fungerede som Thriges første ingeniør, men det kom i 1907 til et brud mellem de to. Chr.Jørgensen blev herefter Thriges konkurrent som medejer af Dansk Akkumulator- og Elektromotorfabrik i Ørstedsgade (Stadsarkivet).

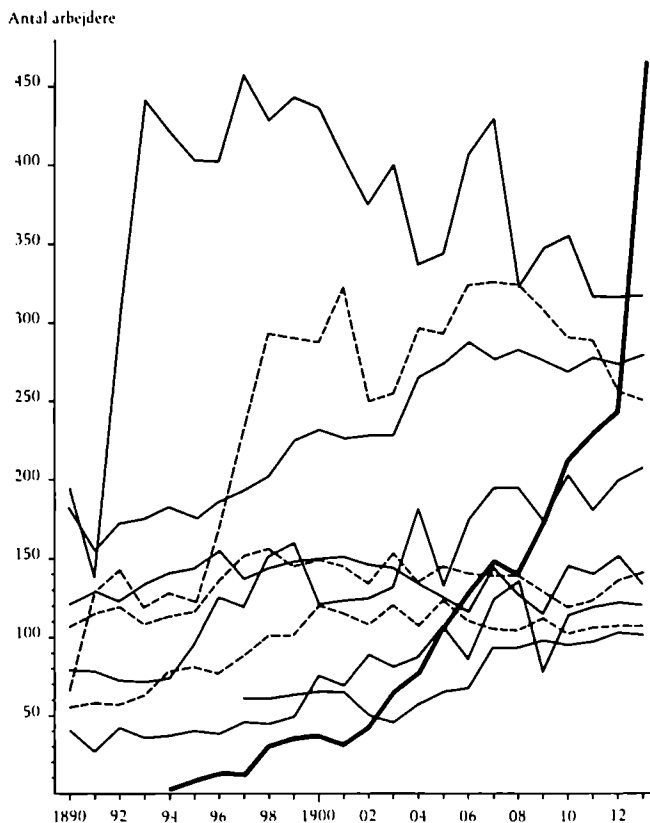
overvundet, og pengeregigheden var som sagt stor, så installationsarbejdet gav et godt udbytte. Hertil kom, at Thrige var leveringsdygtig i egne dynamoer til de kunder, der ikke kunne blive tilsluttet den offentlige elforsyning.

Valg af Odense som hjemsted for virksomheden behøver ikke umiddelbart mange forklaringer. Det var fødebyen, og måske har det spillet en rolle, at moderen netop var blevet enke. Men ligesom tidspunktet for etableringen skulle vise sig at være det rette, kan vi også i dag se, at Odense var et godt sted at etablere sig.

Byen var kraftigt industrialiseret efter danske forhold. Det betød, at højkonjunkturen i anden halvdel af 1890'erne i særlig grad skabte velstand i byen, men tillige, at der var et stort udbud af faglært arbejdskraft inden for jern- og metalindustrien. Det var et forhold, som var afgørende i nogle år, hvor arbejdskraften og specielt den faglærte var knap. Hertil kom, at Odenses opland dengang som nu var særdeles frugtbar. De fynske bønder havde råd til at være de første landboere, der i større udstrækning gik over til elektrisk lys og kraft. Det skete i årene umiddelbart efter århundredskiftet, hvor mange små elværker blev oprettet på andelsbasis i landsbyerne. Det skete typisk efter licitationer, hvor Thrige i skarp konkurrence med Titan og en række store svenske og tyske fabrikker (ASEA og AEG) indgav tilbud på

dynamoer og elmotorer. Det gjaldt om at være billigst. Thrige accepterede den fri konkurrences barske vilkår, så da han engang til sin overraskelse hørte, at hans priser lå 20% over de udenlandske fabrikkers tilbud, sænkede han resolut sine priser og gik i gang med en yderligere rationalisering af sin produktion. Rationel produktionstilrettelæggelse var uden tvivl det vigtigste, han havde lært i USA, og det, der gjorde ham i stand til i så eminent grad at drage fordel af rette tid og sted.

Tid og sted er imidlertid ikke nok. Varen skal også være den rigtige, og netop produktionen af dynamoer og elmotorer, som Thrige efter-

Figur 1: Arbejdertal for de af Odenses industrivirksomheder, der i 1913 havde mindst 100 arbejdere. I 1913 er Thrige klart den største, fulgt af A/S Mogensen & Dessaus Væveri, A/S Brandts Klædefabrik, A/S De forenede Glasværker, A/S M.P.Allerups Efterfølgere, A/S Hagen & Sievertsens Stentrykkeri, H.Nielsens Cigar- og Tobaksfabrik, N.Tørrings Cigar- og Tobaksfabrik, A/S Munke Mølles Klædefabrik og Andelselskabet Odense Eksportslagteri (Efter Tage Kaarsted og Per Boje: Thomas B.Thrige. Primus Motor (1983)).

gjaldt bl.a. Odense Glasværk, Odense Sukkerkøgeri og Dalum Papirfabrik, der alle blev grundlagt i 1873. Byens store industrivirksomheder med mere end 100 arbejdere i 1913 var alle grundlagt før midten af 1870'erne. Eneste undtagelse foruden Thriges elmotorfabrik var Odense Eksportslagteri, også grundlagt i 1894, men uden Thriges nærmest eksplosive vækst, selv om det var anlagt i større format.

Allerede i 1898 var Thriges værksted ved åen blevet for lille. Som konsekvens heraf flyttede han ud fra det indre af byen og lod opføre en mindre fabrik ved Tolderlundsvej. Hyppige udvidelser fik imidlertid snart fabriksanlægget til at ændre karakter.

Da det første fabriksanlæg stod færdigt i 1899, vurderedes det til 88.000 kr. En god årsløn for en arbejder var da 1.000 kr., så regnet efter vor målestok repræsenterede fabrikken en investering på 12–13 millioner kr. blot fem år efter, at han var startet som selvstændig i et lille lejet værksted. Byggeriet, der også rummede bolig til Thrige-familien, var tegnet af en af byens yngre, men allerede kendte arkitekter Niels Jacobsen, der et par år tidligere havde stået for opførelsen af Grand Hotel, og som netop havde fået den store opgave at bygge en ny Teknisk Skole ved Hunderupvej. Thriges fabrik, der stadig kan ses som den første bygning på Tolderlundsvej ud mod Thomas B.Thrighes Gade, var som Niels Jacobsens øvrige

hånden var kommet ind på, var en ny branche i vækst, men dog med de værste børnesygdomme bag sig. Det er yderligere en faktor til forklaring af, at Thrighes virksomhed snart i arbejdstal, og formentligt i endnu højere grad indtjeningsmæssigt, passerede Odenses ældre veletablerede industrivirksomheder, jfr. figur 1. Det gjaldt byens jernstøberier og maskinfabrikker, hvor M.P.Allerups Efterfølgere grundlagt som den første i 1836 var størst; det gjaldt tekstilfabrikkerne, hvor M.K. Brandts Klædefabrik startede produktionen i 1869 og Munke Mølles Klædefabrik i 1873, og hvor et par bomuldsvæverier, der senere indgik i Mogensen & Dessau, kan føres tilbage til 1856 og 1874, og det

byggerier præget af en betydelig soliditet. Det var nu ikke så meget murstenene som maskinerne, der havde Thriges interesse. Og de samtidige vurderinger lød da også på, at maskinerne var »af særlig god beskaffenhed og af nyeste konstruktion«. Der anskaffedes to excenterpresser, hvoraf den ene var automatisk, amerikanske bore- og slibemaskiner, engelske dreje-

bænke, en kran og en lang række mindre og større specialmaskiner. Hertil kom bl.a. et kontrolur, som ganske vist kun repræsenterede en værdi af 450 kr., men hvis betydning for arbejderne ikke skal undervurderes.

I år 1900 reklamerede Thrige med, at han producerede elektriske maskiner »med amerikansk fuldkommenhed i konstruktion og

Thomas B. Thrige 25 års forretningsjubilæum den 2. januar 1919 blev markeret af Odense Elektroinstallatørforening med en fest på Industripalæet. Thrige ses som nr. 7 fra højre – lige ved siden af sin læremester, J. Friis. Jubilæren fik overrakt en sølvpokal af foreningen (Stadsarkivet).

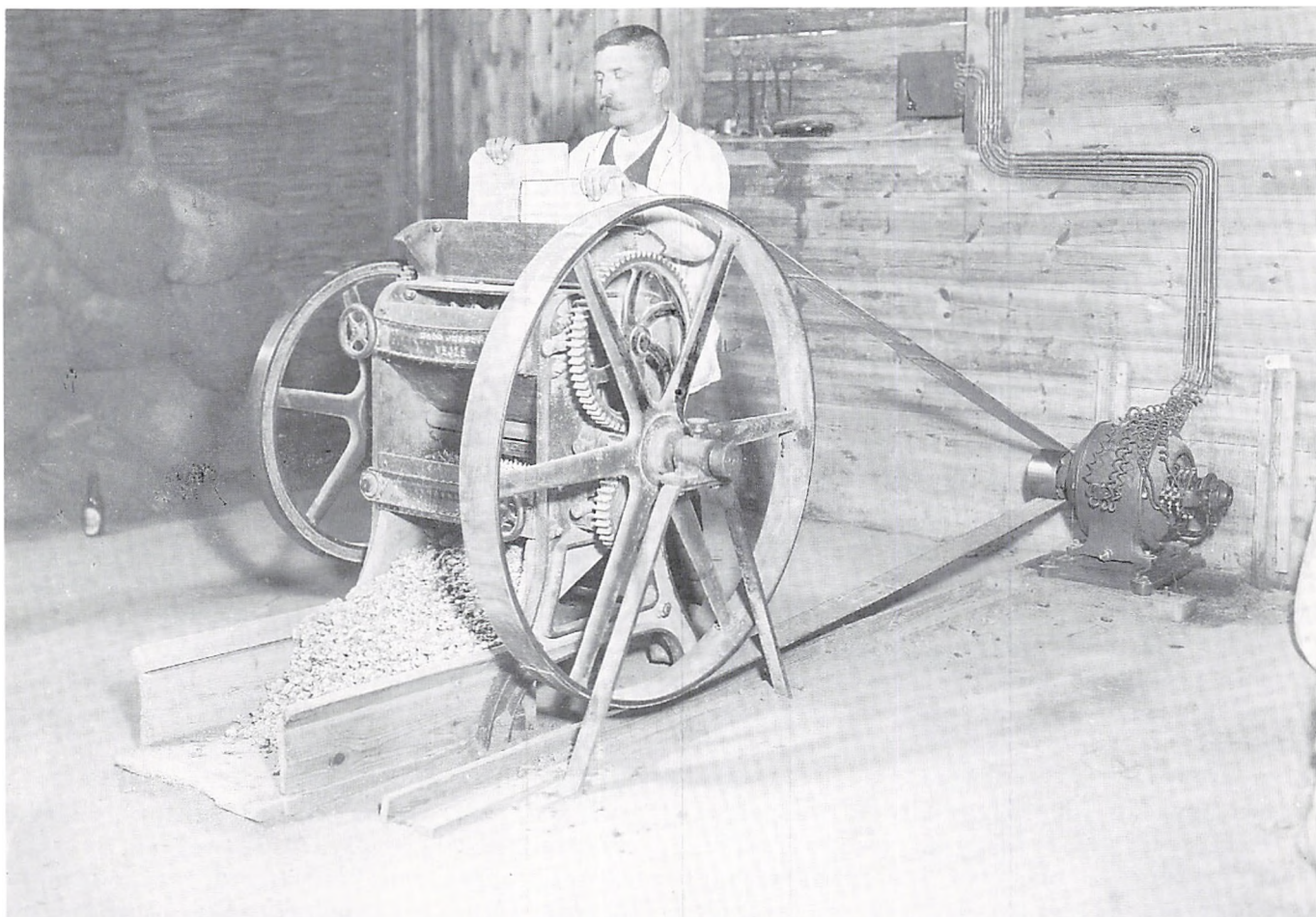

udførelse«. Det for sin tid avancerede maskineri og værktøj var en del af baggrunden for udsagnet. Det, der i denne periode karakteriserede den amerikanske maskinindustri i forhold til den europæiske, var masseproduktion af udskiftelige dele. Det færdige produkt samledes først til sidst af mange enkeltdele, uden at disse skulle tilpasses hinanden manuelt, som

det var tilfældet i den mere håndværksprægede europæiske produktion. Forudsætningen herfor var den enklest mulige konstruktion og en stor præcision i fremstillingen af enkeltdelene, som kun gode arbejdsmaskiner kunne sikre. Og i 1901 udviklede Thrige netop en lukket elmotor, som konstruktionsmæssigt udmærkede sig ved sin enkelhed, så den blev et af Thri-

Thriges små motorer vandt hurtigt indpas på mange forskelligartede arbejdspladser. Her er elkraften til nytte i vognmand Hansens grusgrav i Åsum 1911 (Stadsarkivet).

Thrigemotor i arbejde hos Fyns Andels Foderstofforretning på Odense havn 1911. Motoren trækker en hakkemaskine, der findeler foderkagerne til skrå (Stadsarkivet).

ges hovedprodukter i hele hans levetid. Thrige havde taget ved lære af opholdet i USA især med hensyn til produktionens tilrettelæggelse, men bl.a. også ved valg af forretningsmetoder.

Thrige havde som nævnt skrevet hjem til forældrene fra USA, at han havde lært at sætte alt på ét kort for at vinde. I de første år spændte han også buen til det yderste. Han kom nok

kun i gang, fordi morbroderen, skibsbygmester Poul Barfoed, der var grundlægger af Helsingør Skibsværft, lånte ham 3.000 kr. Men de første år var alligevel præget af Thriges stadige jagt på likvider. Leverandørkreditter var almindelige. Thrige benyttede sig heraf, men måtte også selvyde kredit. Den satte han dog snævre grænser for. En enkelt sendrægtig kunde måtte således

opleve, at Thrige med et par svende kom i lejet bil og afhentede en motor, som endnu ikke var betalt. Og når kreditterne ikke strakte, fik han flere familiemedlemmer til at yde lån. Pastor Emil Wille og frk. Caroline Wille, henholdsvis fætter og kusine på fædrene side, lånte ham hver 5.000 kr., og en grosserer Johannes Nielsen i København, fætter på mødrene side, kom op på at låne ham 19.000 kr., mens hans underleverandør af støbegods, den gamle jernstøber Hans Rasmussen i Frederiksgade, stillede 10.000 kr. til rådighed. Det var på et tidspunkt, hvor pengeinstitutterne havde lukket for yderligere kredit, og hvor han fik midlertidige lån hos moderen på 4–500 kr. og veksellån på et par hundrede kroner hos sin tidligere læremester. Uagtet likviditetskriserne bevarede de nærmeste omgivelser udbredt tillid til Thriges dristige investeringer.

Thrige må have virket overbevisende både over for potentielle kunder og investorer. Han kunne dog også være lidt for smart. Det skete, da han gerne ville fremstå som opfinder – vel for at leve op til forbilledet Edison.

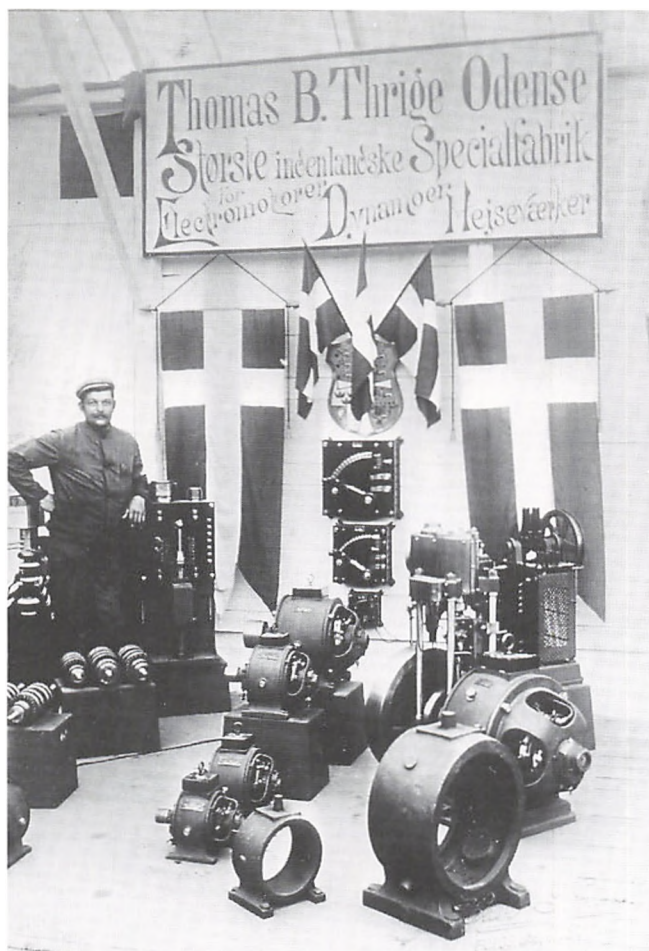
Juleaftensdag 1898 søgte Thrige om patent på en anordning ved elektriske elevatorer, så de kunne betjenes af brugerne selv uden særlige elevatorbetjente. Elevatorer var netop kommet på mode. Den første i Odense var blevet installeret hos guldsmed Christophersen i Vestergade 28 af Thrige to år før. Thriges største indenlandske konkurrent (Titan) gjorde imidlertid indsigelse mod patentansøgningen. De kunne henvise til, at ASEA allerede i april 1898 havde udført et selvbetjent elevatoranlæg i Købmagergade i København. Thrige måtte indskrænke sin patentansøgning, men det således amputerede patent havde ingen praktisk værdi. Allerede i 1901 holdt Thrige op med at forlænge det yderligere.

Thrige var ikke nogen egentlig opfindertype,

selv om han ofte fremstilles som sådan. Det er bemærkelsesværdigt, hans virksomheds størrelse taget i betragtning, at han i alt kun fik tre patenter, hvoraf de to senere måske skal tilskrives hans medarbejdere. Det var langt færre end de andre danske elmotorfabrikker. Thrige satte ikke i samme grad på udvikling som på produktion. I USA havde han imidlertid lært, hvad PR betød. Og patenter var en god reklame, så også det første amputerede patent forstod Thrige at drage fordel af i sin markedsføring.

Thrige fandt måske ikke på noget nyt, men han lod sig begejstre af nye tekniske produkter. Og han var ikke i tvivl om, at han som dygtig håndværker med indsigt i moderne produktionsplanlægning kunne producere lige så godt og billigt som andre. Det gjaldt cykler, dynamoer, elmotorer, elevatorer og også biler.

De første år efter århundredskiftet eksperimenteredes livligt med en dansk bilproduktion. Det skete også i Odense. I 1905 producerede maskinfabrikant Neckelmann på Sdr. Boulevard to såkaldte »Odense Mobil«, hvilket nok snarest dækkede karrosseriændringer af amerikanske Oldsmobile-vogne. Og i 1907 byggede Smith & Co., Thriges gamle konkurrent og samarbejdspartner inden for cykelproduktion i midten af 1890'erne, en bil helt fra grunden. Virksomhedens ejer var naturligt med på første prøvetur, men da den resulterede i et ufrivilligt stop under et nysgerrigt publikums bevågenhed, beordredes al videre produktion indstillet. Thrige må have kendt historien, der kan have virket som en yderligere tilskyndelse for ham til at vise, at han også mestrede produktionen af biler. I 1909 lod Thrige producere en elektrisk drevet lastbil, og fra 1910 stod benzindrevne vogne på programmet. I 1913 lanceredes en såkaldt bivejsvogn. Den vejede under 450 kg, så den lovligt måtte køre på landets biveje. Lovlig-

Som Thrige præsenterede sin virksomhed ved en af tidens mange udstillinger. Foto fra før 1910 (Carl Brandt, Assens, fot., Stadsarkivet).

heden sikredes ifølge traditionen ved at lade bilerne indregistrere i Odense, inden de sendtes ud til forhandlerne. Ved registreringen anvendtes særligt lette hynder og motorhjælm, der bagefter kunne udskiftes.

Thrige var fascineret af den ny tids fart og deltog selv i flere billøb. I 1911 måtte han dog lide den tort at udgå af et stort løb i Jylland med en af sine biler. Større held var der for flere Thrige-biler i de følgende år, og i 1913 sad Thrige selv ved rattet som vinder af et såkaldt pålide-

lighedsløb. Den moderne produktionsteknik på Thriges virksomhed stod sin prøve.

Fortjenesten på bilerne var formentlig beskedent. En egentlig masseproduktion fandt ikke sted som inden for den elektromekaniske produktion. I 1913 fremstillede Thriges virksomhed godt 6.000 elektriske maskiner. Det var op mod 75% af den samlede danske produktion. Og fortjenesten voksede. Thrige var med over 200.000 kr. i årlig indkomst blevet byens største skatteyder. Den økonomiske succes var en realitet allerede før 1. verdenskrig. Han havde ikke længere nødig at gå tiggergang for at låne; han var blevet selvfinansierende også ved store udvidelser. Og under krigen viste nye eksportmuligheder sig, da de tyske maskinfabrikker fik nok at gøre med at forsyne hjemmemarkedet og ikke længere kunne eksportere. Det gav plads for Thriges motorer.

De ydre omstændigheder var med virksomheden. Produktionen øgedes til stadighed – indtjeningen ligeledes.

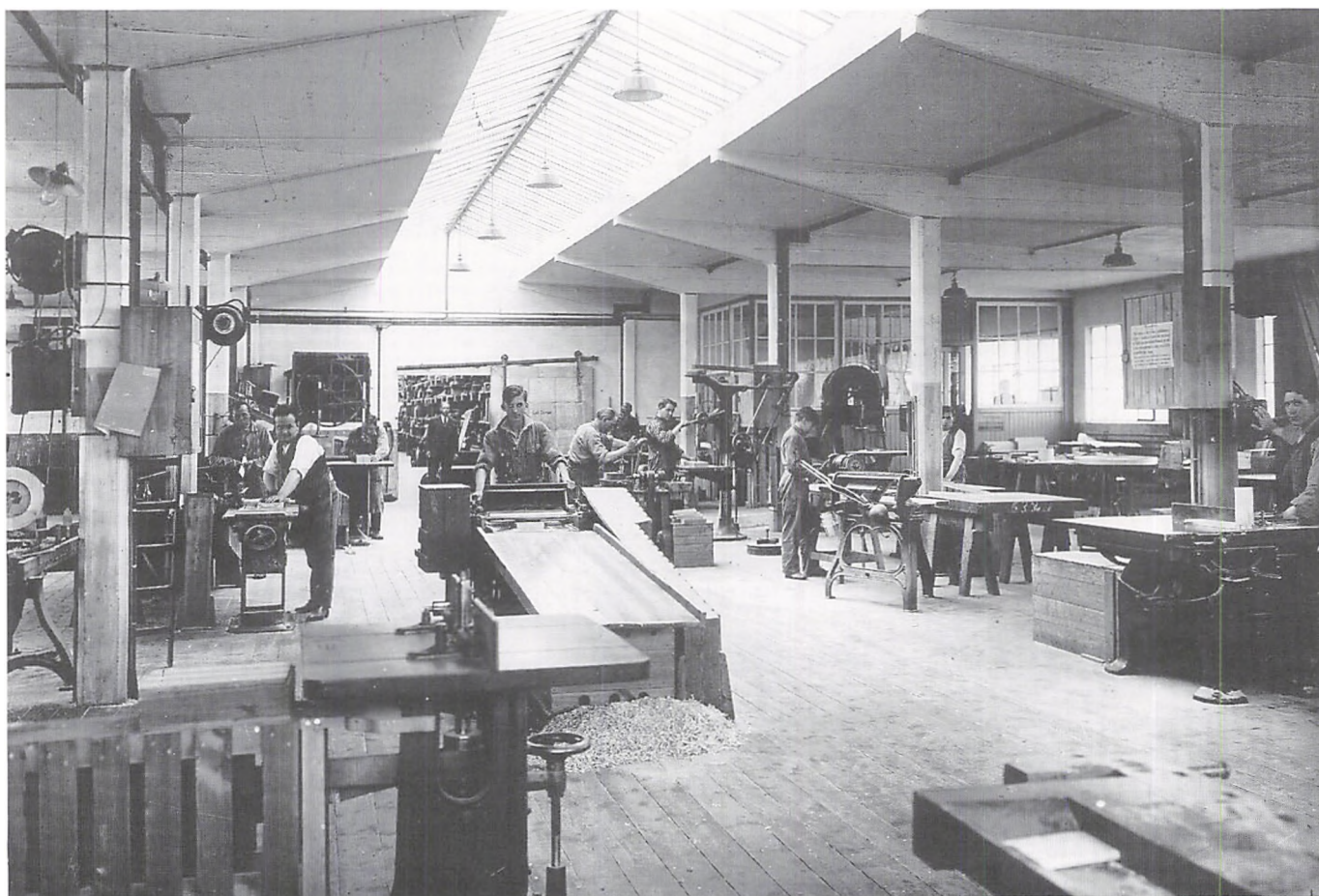
I de første år arbejdede Thrige selv med i værkstedet. Senere længtes han efter sigende tilbage til de lange arbejdsdage i det lille værksted ved åen. Men han skulle selv skaffe ordrerne, så en stigende del af hans arbejdstid gik med salgsarbejde, ligesom virksomhedens vækst krævede organisatoriske initiativer. Allerede i 1904 lod han sig aflaste på det merkantile område. Chr. Ørnberg blev ansat som fuldmægtig. Denne var uddannet på Niels Brocks Handelsskole og var, inden han kom til Odense, ansat hos en af Thriges leverandører i København. Valget af Ørnberg skulle vise sig heldigt for Thrige; et forhold som Thrige ifølge Ørn-

bergs eget udsagn altid forstod at give udtryk for gennem en særdeles kulant aflønning.

Ørnberg fik i 1927 titel af administrerende direktør, men allerede inden da var han den daglige leder. Han traf de fleste afgørelser og havde en formidabel evne til at holde sig underrettet om alle firmaets forhold. Han opfattedes som en hård direktør og var uden tvivl en væsentlig forklaring på, at virksomheden kom relativt styrket ud af mellemkrigstidens økono-

miske kriseår. Det var ham, der var den drivende kraft bag det branchesamarbejde, som etableredes som svar på de økonomiske kriser i 1920–21 og 1931–32, og som havde til formål at begrænse den indbyrdes konkurrence mellem de danske elmotorfabrikker. Og det var Ørnberg, der stod for personalepolitikken i denne periode, hvor det opfattedes som næsten lige så sikkert at blive ansat på Thrige som i kommunen; men hos Thrige var arbejdsconflikter al-

Interiørbillede 1933 fra maskinsnedkeriet i Thriges såkaldte standardfabrik, der var opført 1928/29 (Stadsarkivet).

Fra Thriges ekspeditionskontor engang i mellemkrigstiden (Stadsarkivet).

mindelige. Arbejderne havde mulighed for at tjene en høj løn ved akkordarbejde, som netop var udbredt på Thrige med den rationelt tilrettelagte serieproduktion, men arbejdsdisciplinen var hård, og sammenligner man med tilsvarende arbejde på andre virksomheder, var lønnen ikke høj. Så selv om der var en kerne af stabile arbejdere, var der samtidig en stor gennemstrømning. Hvorvidt Thrige altid billigede Ørnbergs hårde metoder, er ikke godt at vide.

Så længe Thrige personligt ejede virksomheden, havde han dog fuld tillid til Ørnbergs dispositioner.

Det er vanskeligt at danne sig et indtryk af Thrige i mellemkrigstiden. Det var Ørnberg, der efter Thriges eget ønske var den synlige kraft på elmotorfabrikken. Indtil kort før sin død i 1938 fulgte Thrige dog nøje den værkstedstekniske udvikling på fabrikken. Han rejste til tekniske messer og gemte selv flittigt kata-

logerne fra de forskellige maskinleverandører. Og da han i begyndelsen af 1930'erne var på rejse i USA, foretog han store maskinindkøb.

Med baggrund i elmotorfabrikkens betydelige indtjening udviklede Thrige sig til industri-

magnat, der jonglerede med store beløb og så mulighederne i stort anlagte projekter. I 1918 var han med i grundlæggelsen af De forenede Automobilfabrikker, der rejstes på resterne af den tidligere så håbefulde danske bilindustri. Konstruktionen var særdeles hensigtsmæssig for Thrige. Han sikredes et afkast af sine investeringer i den gamle rytterkaserne, hvortil han tidligere havde flyttet sin bilproduktion. Det var nok til at opveje det tab, han led på de aktier, han som medstifter skulle overtage i De forenede Automobilfabrikker. Tabet på aktierne undlod han at realisere, men da kursen på dem var i bund i midten af 1920'erne, købte han en stor del af den øvrige aktiekapital. I de følgende år gav aktierne et rimeligt afkast, da virksomheden koncentrerede sig om at producere specialkonstruerede Triangel-busser og -lastbiler. Som formentlig den eneste dansker har Thrige haft et større overskud på at investere i en selvstændig dansk bilproduktion.

Hans strategiske tankegang er sikkert også forklaringen på, at han i 1930 overtog aktiemajoriteten i togfabrikken Scandia i Randers, hvis produktionsapparat var helt nedslidt. Thrige lod iværksætte en omfattende modernisering af bygninger og maskiner.

Elmotorfabrikken, De forenede Automobilfabrikker og Scandia kunne supplere hinanden; i dag vil nogle sige, at Thrige med samdriftsfordelene sikrede en synergi-effekt for virksomhederne. I 1932 bestiltes således de første S-tog til Københavns nærtrafik på Scandia. Thrige blev sammen med Titan leverandør af de elektriske anlæg på grundlag af en engelsk licens. Mere generelt aftales, at hvis

Fabrikant Thomas B. Thrige og til højre direktør Chr. Ørnberg (1878-1938) i stadstøjet ved en kongemodtagelse på Odense havn i 1932 (Stadsarkivet).

En dygtig mand i sin bedste alder. Thomas B. Thrige var på dette tidspunkt – i 1920'erne – enejer af en af byens største virksomheder og havde selv beskæftiget mere end 500 arbejdere (Stadsarkivet).

specielle forhold ikke gjorde sig gældende, skulle Thrige levere de elektriske maskiner til Scandias produktion af tog-motorvogne. Og efter Thriges overtagelse af Scandia indstillede De forenede Automobilfabrikker produktionen af jernbane- og motorvogne.

Ud over disse meget store transaktioner varetog Thrige forskellige tillidshverv. På det mere snævert faglige plan var han medlem af Standardiseringskommissionen og Dansk elektronisk Komité. Derimod passede det politiske liv ikke rigtigt til hans hurtige og praktiske indstilling. Det blev kun til en enkelt periode – valgt på en borgerliste udgået fra Højre – i Odense Byråd 1909–13, hvor han var formand for Teknisk Udvalg. Han besad en ægte fremskridtstro, men ikke overraskende så han gerne, at de offentlige initiativer var i overensstemmelse med hans egne forretningsinteresser. Senere kom han i bestyrelsen for Foreningen af Fabrikker af Jernindustrien i Provinsen og blev i 1925 medlem af Industrirådet, selv om dele af jernindustrien så lidt skævt til hans virksomheds hurtige vækst. I 1932 blev han medlem af Store Nordiske Telegrafselskabs bestyrelse. Lokalt var han i 1923 blevet bestyrelsesmedlem af Fyens Disconto Kasse og var dens formand fra 1925 til sin død. Han opnåede således magtfulde positioner, der afspejlede en betydelig respekt for hans person.

Thrige optrådte i flere sammenhænge som mæcen. Han stillede f.eks. legatmidler til rådighed for byens teknikum og for sin gamle skole, Mulernes Legatskole, og han finansierede i 1930 en udvidelse af H.C.Andersens Museum.

Alligevel gav det anledning til de store overskrifter i alle landets aviser, da han med virkning fra 1. januar 1934 stiftede den almennyttige fond, Thomas B. Thriges Fond.

Fonden var næppe Thriges højeste ønske. Selv om han blev dens formand, havde han – forståeligt nok – svært ved at acceptere, at han ikke længere var enevældig i sit tidligere rige. Og det smertede ham uden tvivl dybt, at han måtte erkende, at ingen i hans nærmeste familie besad de nødvendige evner til at have ansvaret for landets største industrielt placerede formue. For Thrige – som for de fleste af den tids

Thriges virksomhed fotograferet fra luften i 1940 – to år efter grundlæggerens død. Den oprindelige fabrik i midten forinden synes ikke af meget imod standardfabrikken langs Toldertundsvej og normalfabrikken fra 1920 ved Buchwaldsgade (Stadsarkivet).

foretagere – var drivkraften bag arbejdet ønsket om at skabe noget, men også at se værket videreført af næste generation. Fonden var kun den næstbedste løsning på et tidspunkt, hvor kræfterne var ved at være brugt op. Thomas B. Thriges liv var ikke uden skuffelser. Men i kraft af personlige egenskaber og et heldigt sammenfald med at finde det rigtige produkt på rette tid og sted kunne han se tilbage på en enestående økonomisk succes.

Noter

1. Det følgende om personen bygger på Tage Kaarsteds bidrag »Trolldmandens lærling« i bogen T.Kaarsted og P.Boje, *Thomas B.Thrige. Primus Motor* (1983), s. 9–48.
2. Det følgende om Thriges virksomhed som selvstændig bygger på P.Bojes bidrag i bogen T.Kaarsted og P.Boje, *Thomas B.Thrige. Primus Motor* (1983), s. 49–223 og Per Boje, *Virksomhedshistorie uden virksomhedsregnskaber, Erhvervshistorisk Årbog 1986* (1987), s.56–76.

Da »Limpotten« fik forskud på begravelseshjælpen

– og andre erindringer fra tiden i Odense

af Hans Rasmussen

Den tidligere formand for Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund Hans Rasmussen blev født i et arbejderhjem i Odense den 14. december 1902. Efter skolegang på den kommunale drengeskole i Jernbanegade og på Mulernes Legatskole på Hunderupvej kom han den 1. maj 1917 i smedelære hos M.P.Allerups Efterfølgere på Sdr.Boulevard. Fagforeningskarrieren begyndte hos Thrige i slutningen af 1920'erne, og Hans Rasmussen nåede at være formand for Odensesmedene i to år fra 1933 – midt i en stor arbejdsløshedsperiode – inden han blev valgt til sekretær i hovedforbundet og flyttede til København. 1944–72 var han forbundsformand. Redaktionen af Odensebogen har bedt Hans Rasmussen fortælle om tiden i Odense.

Erindringerne bygger dels på et interview med Hans Rasmussen den 2. oktober 1991, ved Søren Eigaard og Jørgen Thomsen, og dels på en tale, Hans Rasmussen holdt ved indvielsen af en udstilling om borgmester I.Vilh.Werner i biblioteksbygningen på Klosterbakken i oktober 1989. Manuskriptet er efterfølgende godkendt af Hans Rasmussen.

Hans Rasmussen har tidligere offentliggjort erindringer i forskellig sammenhæng, både om tiden i Odense og om de følgende mange år i hovedstaden. Erindringsbogen Ilden i min esse fra 1977 er således fulgt af et par artikler i Da de var børn fra 1983 (Redigeret af Margrethe

Spies) og i Min fynske barndom fra 1985 (Redigeret af Bent A.Koch). Til Odensebogen har det været målet at få erindringerne om Odense præsenteret for sig – og vel at mærke ikke kun barndomserindringerne.

Jeg er født i Kongensgade 15 i en sidebygning, hvor vi dog kun boede i et halvt år, hvorefter vi flyttede til en taglejlighed i Vindegade 73. Tre små værelser og et lille køkken. Der boede vi i mange, mange år.

Mine forældre havde lært hinanden at kende på Industripalæet, hvor de begge arbejdede. Min far havde været herregårdskusk og arbejdet på landet, men var kommet ind til Odense, hvor han kørte hotelvogn med de rejsende, der skulle bo på Industripalæet – til og fra stationen.

Min mor var svensker, fra Halmstad, gårdmands- eller husmandsdatter. Hun havde mange søskende og rejste til København som 18-årig og fik tjenesteplads. Hun så vist kun to af sine søskende siden – de kom også til København. Resten af familien så hun aldrig igen.

Jeg havde en storebror, som døde af kræft som 56-årig, og en lillesøster, der stadig bor i Odense, 85 år gammel, og som far vogtede strengt på. Hun blev senere gift med én, der havde spillet på klaver i Kino.

Mine forældre havde et godt samliv, var prak-

Arbejdere ved Odense Margarinefabrik, Vindegade 75. Hans Rasmussens far står med hat på som nr.2 fra højre (Efter Da de var børn).

tiske og ærlige folk og påpasselige på alle mulige måder. Man måtte ikke bruge mere, end man havde tjent, eller man havde mulighed for at betale, så det kunne jo være lidt vanskeligt at komme igennem.

Min far fik senere arbejde på Odense Margarinefabrik, der lå i Vindegade 75. Han var dér omkring 25 år. Det kunne ellers være vanskeligt at få fast arbejde. Der var jo ikke noget sådan umiddelbart at hente nogen steder, selv om man stod i sin fagforening. Mottoet hjemme var, at man skulle stå i den faglige organisation, der krævedes til det arbejde, man udførte, man skulle betale sin sygekasse, og så skulle man være socialdemokrat og stemme på Socialdemokratiet. Det var tonen.

Der kunne ikke være tale om at holde andre aviser end Social-Demokraten. Fyens Stiftstidende var vi ikke glade for, og vi børn nægtede

næsten at røre den. Det var afskyeligt med den avis, men der stod sikkert ellers meget godt i, som man kunne have læst. Der var også mange på den modsatte side, der ikke kunne røre ved Social-Demokraten og dårligt bruge den som rumpepapir på de lokummer, vi dengang havde. Der var en afstandtagen over for hinanden, og den var nok særlig udbredt i det stærkt konservative Odense.

Hans Rasmussen voksede op i tageligheden i Vindegade 73 (bygningen til venstre i billedet) – et halvt hundrede år før dette billede blev taget 1964 (Møntergården).

Min far havde været dragon i 1888, og jeg tror næsten, han havde søgt om forfremmelse, men der var en underofficer, som havde optrådt over for ham. Ham havde far givet én på kassen, så han var væltet om. Det betød, at far fik en reprimande og et notat i sine soldaterpapirer, og så var han færdig med at søge ind hos politiet. Det kunne ikke lade sig gøre.

Far kørte drosche næsten hver lørdag/søndag, når han kunne komme til det, for en vognmand, som dengang havde stald deroppe, hvor Kinoteatret ligger nu, og dér fangede jeg en hel masse rotter, som jeg så solgte. Det var brand-

væsenet, der samlede dem ind, og når jeg somme tider kom med en mindre rotte, så sagde de: »Det er en mus«. »Vel er det ej!« svarede jeg. Vi fik 10 øre for hver hale. Det var en jagt, jeg drev for at tjene lidt penge.

Min mor måtte tage rengøringsarbejde på nogle kontorer og på banegården, og det var tidligt, hun måtte op og arbejde dér, kl. 4 om morgenen. Så begge mine forældre var meget arbejdsomme. Det lå næsten til slægterne dengang – når man skulle klare sig selv, så måtte man vise, at man var i stand til at udføre arbejde og påtage sig arbejde, også selv om det jo ikke

Personalet på Industripalæet i 1895. Hans Rasmussens mor ses siddende helt til venstre i forreste række (Efter Ilden i min esse).

drejede sig alene om 48 timer, men om en langt større arbejdstid, hvis man ville tjene noget.

Jeg havde ikke nogen fast byplads, fordi min far ikke mente, vi var tvunget til at skulle tjene noget. Til gengæld fik vi heller ikke nogen lompenge. Men alligevel var det naturligt, at vi selv søgte at få lidt arbejde. Min bror var bydreng hos en købmand på Klingenberg. Jeg var – mærkeligt nok – hos en marskandiser, som var tysker. Hans virksomhed blev senere overtaget af en lille dame, der hed Anna Hansen.

Hos marskandiserne, der var spredt ud over hele byen, kunne man låne på sine ure, armbånd, ringe, duge, sengetøj og meget andet. Men da det jo var begrænset, hvad marskandiserne havde af midler, så skulle panterne videbringes til Odense Lånekontor, og det var Fyens Stifts Sparekasse i Stålstræde. Jeg skulle køre sagerne op på lånekontoret for at aflevere dem og fik så en seddel til marskandiseren, som derefter kunne hæve sine penge og blive i stand til at låne videre.

Der kunne somme tider ske det, at jeg kom i konflikt med en eller anden knægt på vejen, og så hændte det, at alle de her sager, som jeg havde kørt med på en lille vogn, røg rundt omkring i gaden. Jeg tjente nu alligevel lidt penge ved det, og det var jo også godt, men det var ikke mange kroner, det drejede sig om, det var nærmest ører. Men jeg syntes selv, at det var en meget rar bestilling at have, og fik på den måde lidt midler ved siden af.

Der boede en bager Pedersen lige ved siden af os – ham hjalp jeg også og fik lov til at køre med hans hest. Vi var rundt og afsætte brød forskellige steder. Det var mere fornemme familier, han havde som kunder.

Min far var en slags præsident for det hele hjemme. Moralen var høj på mange måder, og der var ikke noget med at lave numre, hverken på den ene eller anden måde. Min far og mor

prægede jo én – det kunne ikke undgås.

Vi kom tidligt i seng om aftenen. Der var ikke noget med at gå og lege til langt ud på natten. Der var sådan en vis præcision i det hele taget.

Jeg lærte meget af mine forældre – man skulle gøre sine pligter, og det skulle være med det samme. Det skulle ikke vente. Hvad der kunne laves i dag, det skulle laves i dag. Og det ligger stadigvæk til mig, det kan jeg se, når jeg går og roder med nogle papirer. Så er jeg somme tider lidt gal på mig selv over, at det ikke går i den rækkefølge, som det burde gå. Men sådan har det været livet igennem, og det har vel også præget hele min tilværelse. Opdragelsen var streng, men moralsk rigtig.

Og så skulle der spares, og der skulle sættes penge ind i Fyens Stifts Sparekasse. Det var den eneste mulighed, hvis der indtrådte noget med sygdom eller arbejdsløshed, og der måtte vi altså også passe på.

Min mor havde nogle enkelte gange måttet tage af min fars pengepung. Det gav et helvedes hus, så man næsten ikke kunne være i stuerne. Min far var overordentlig temperamentsfuld! Og i nogle år var han udsmider eller kontrollør til sygekassernes andespil og ved andre lejligheder, når de kom sammen. Der var normalt dans bagefter, og var der drukket spiritus, så var der ofte nogle urostiftere imellem. Men min far havde kræfter ad Pommern til, så det næsten ikke er til at tænke sig. Han ordnede dem nok på en alt for streng måde, men han klarede sig livet igennem. På alle måder kan jeg godt sige, han var stærk.

Min far pegede mange gange på, at det var meget godt, at man havde fået kommunal undervisning, men så var der nogen på margarinefabrikken, hvis drenge gik på Mulernes skole, og det var min far meget optaget af. Resultatet var, at jeg kom til en optagelsesprøve, som jeg bestod. Jeg kom derefter på

Industripalæet på Albani Torv blev indviet i 1891, og billedet her er fire år yngre. Hans Rasmussens far sidder klar til afgang på hotelvognens kushesæde, og moderen ser til fra nichen til venstre (med stort hvidt forklæde) (Efter Ilden i min esse).

Mulernes Legatskole, hvor skolens leder, Th.Hertel, min dansklærer Axel Rasmussen og de andre pædagoger var ret strenge. Min klasselærer, O.M.Olsen, var mere rolig og mild at have med at gøre.

I smedelære hos Allerup

Min bror var blevet smede- og maskinarbejder, ja nærmest smed. Han havde lært ved en kleinsmed i Nedergade. Han løb nu også af tjene-

sten, da han blev soldat. Jeg ved ikke hvorfor. Det er nok lidt svensk blod, der har siddet i ham, og som har fået ham til at flygte fra alt det, der skete inden for militæret. Han var ellers ved ingeniørtropperne.

Men jeg kom til at gå i Gråbrødrestræde og så »solsmeden« arbejde, og da min bror nu var blevet smed, syntes jeg, at det også var den vej, jeg skulle. Det er tilfældighedernes spil, synes jeg, når jeg nu tænker over det. Min far ville have haft, jeg skulle være dyrlæge. Han var så

glad ved heste og dyr i det hele taget. Jeg har prøvet at ride, men det brød jeg mig ikke om, for det var jo hesten, der bestemte, hvor vi skulle tale om. Men dyrlæge – det ville jeg ikke, ikke indbringende forretning at blive dyrlæge, men om jeg så havde muligheder og anlæg for det, det er en helt anden side af sagen.

Resultatet blev, at jeg efter nogle anstrengelser fik en læreplads hos M.P.Allerups Efterføl-

gere på Sdr.Boulevard. Jeg kom i lære den 1.maj 1917 – og den 1.maj var jo en dag, hvor man overenskomstmæssigt havde ret til at demonstrere for sine ønsker og krav over for den øvrige del af befolkningen. Lærlingene havde pyntet værkstedet med grønt, og der var pænt i det hele taget. Når vi kom i lære, måtte vi betale »indskud«, og indskuddet blev den dag omsat i brændevin og lidt øl og sådan noget. Nogle af lærlingene var blevet godt fulde, og vi blev derfor sammenkaldt til et lille møde, hvor vi skulle kontrolleres. Det blev bebudet os, at den slags godt kunne medføre, at vi ikke kunne blive på arbejdspladsen. Jeg tænkte ved mig selv: »Så får du da bare helvede i det, hvis du ikke kan blive her«. Jeg var ikke drukket sådan særligt fuld, men der blev nu ikke noget ud af truslerne, for de vidste, at til syvende og sidst var værkføreren, Laus Andersen, mere fuld end nogen af drengene. Der skete altså ikke noget som helst.

Allerups Efterfølgere var en arbejdsplads, som var meget alsidig inden for jernindustrien. Man havde alt – smedie, maskinværksted, drejerværksted med maskiner og tilbehør af alle slags, snedkeri og kedelsmedie. Dem, der ville lære noget, de kunne også godt få grundreglerne i, hvad det drejede sig om. Det var nu ikke særligt finmekanisk. Det eneste, vi havde, var en dansemester til indvendige mål og en krumpasser til udvendige mål, så det var i høj grad en fornemmelsessag for arbejderne at få de ting, der skulle tilpasses hinanden, til at passe sammen.

Jeg kom til at hjælpe en lærling, der var ved at blive udlært, et lille stykke tid, men blev ellers sat ind i kedelsmedien og slå med en hammer.

Hans Rasmussen fotograferet sammen med storebror og lillesøster omkring 1909 (Efter Da de var børn).

10 år gammel og i matrosthøj stillet op i fotografens atelier. På huen skibsnavnet Herluf Trolle (Efter Ilden i min esse).

Vi skulle vist lave beslag til nogle nye vævemaskiner til Roulunds fabrik på Rugårdsvej. Kedelsmeden, som jeg arbejdede sammen med, havde akkord, så det skulle jo gå så hurtigt, som det kunne. Han var nu en dejlig mand, hed N.P.Nielsen og var en slags tillidsmand. Han prægede mig også politisk. Men det er klart, det gav vabler i fingrene og træthed og meget andet. Når vi så også skulle på Teknisk Skole fem dage om ugen fra 19.30 til 21.30 fra september til april, og undertiden også om lørdagen, kan man jo godt sige, at så havde man fortjent en hviledag om søndagen oven på alt dette. Det var strengt at komme fra Mulernes skole, hvor man ikke var vant til at bestille noget særligt fysisk, og komme ind til sådan en kedelsmed. Men kedelsmedene har nu ligget mig

meget på hjerte, for jeg synes, det var nogle folk, der både kunne gå til den og sige tingene rent ud og så udføre deres arbejde så præcist, som det skulle være. Der lærte jeg faktisk grundreglerne for smedefaget og en masse andet, inden jeg kom videre i maskinværkstedet. Alt i alt stod jeg i lære i fem år, så det var jo en lang periode.

Jeg oplevede påskekrisen i 1920 på nært hold i Odense. Der var store demonstrationer, og Borgbjerg var oppe at tale på Albani Torv. Det var rasende, som han kunne få udtrykkene ud af munden og fortælle, hvordan det hele lå. Han var vel en af Danmarks bedste talere og i besiddelse af en viden, som kunne både vendes og drejes i de forsamlinger, han stod overfor. Der var mange mennesker på gaden; der var så overfyldt, så det næsten ikke var til at komme frem.

Første gang, jeg havde forbindelse med Vilhelm Werner, var netop under påskekrisen, hvor kongen havde afskediget ministeriet Zahle, sat det på døren og udnævnt et ministerium med højesteretssagfører Liebe i spidsen. Det gav stærke rystelser i det danske samfund, og det fremkaldte nærmest et oprør i den samlede danske arbejderbevægelse. Da vi ikke havde nogen organiseret lærlingebevægelse på M.P.Allerups Efterfølgere i Odense, ville jeg gerne have hjælp fra Werners side. Han var dengang formand for Odensesmedene, og vi ville gerne have hjælp til at strejke og lave oprør og protester mod kongen, men så vidt kunne Werner ikke strække sig. Han tilrådede en vis moderation i vores bevægelser, så vi ikke skulle komme galt af sted, og det var nu meget fornuftigt ud fra både en menneskelig hensyntagen

og ud fra, hvad der skete i samfundet. Han var jo heller ikke en af de særligt revolutionære. Han henviste til, at vore lærlingekontrakter var bindende, og han kunne ikke påtage sig det ansvar, at lærlingene eventuelt blev afskediget på grund af kontraktbrud. Så vi måtte i stedet handle på egen hånd, og det gjorde vi ved at deltage i de mange møder, som fandt sted på Albani Torv, på trods af de øretæver, man kunne få bagefter nede ved Allerup.

Werner var i det hele taget en regulær mand.

Han var ikke den store taler, men han var samlingens mand helt igennem, og hans kone Marie var jo næsten hovedpersonen i hans tilværelse – det var nemlig hende, der kontrollerede smedene, når de gik arbejdsløse, og det var hende, der bestyrede arbejdsløshedskontoret eller smedenes kontor, hvor de blev kontrolleret. Det skete hjemme i deres lejlighed på Store Glasvej.

Fra min tid som dreng og ung mand i Odense husker jeg stadig Vilhelm Werner, når han gik i spidsen af de mange majdemonstrationer og de mange arbejderfester, som vi på et vist tidspunkt havde. Den slags markeringer var jo sporende for arbejderbevægelsen, og det gav mod til de underbetalte og ofte tilsidesatte lønmodtagere. Kampen stod ikke alene imod kapitalismen og borgerskabets folk, men også om de mange uoplyste arbejdere, for hvem politisk og organisatorisk sammenhold endnu ikke havde nogen betydning.

Svend og arbejdsløs

Jeg blev udlært 1. maj 1922 og fyret med det samme – det blev vi nu alle sammen, for der havde været en storkonflikt tidligere på året. Så vidt jeg ved, var den sluttet, men ordrerne var jo ikke løbet ind under konflikten. Det var vel også små ordrer, Allerups Efterfølgere havde eksportmæssigt. Ellers levede firmaet i høj grad på det, der skete i landbruget, og det, der skete herhjemme i det hele taget. Så jeg blev afskediget sammen med andre. Dermed stod jeg og var arbejdsløs og blev meldt ind i fagforeningen den 1. maj 1922.

Hans træder ind i de voksnes rækker. Her i konfirmationstøjet 1917, samme år han forlod Mulernes Legatskole (Efter Ilden i min esse).

Margarinefabrikkens folk samlet i gården i Vindegade 75 engang i 1924. Hans Rasmussens far er den bestemt udseende herre længst til venstre i bageste række (Efter Ilden i min esse).

Det første arbejde, jeg fik, det var faktisk på Kvægtorvet i Odense. Johan Hye Knudsen var lige kommet ind i Det kgl. Kapel, og han rejste rundt med sit musikkorps og skulle musicere for borgerskabet. Da der kunne være mange mennesker i det største lokale på Kvægtorvet, blev det taget. Jeg blev hørt lidt, om jeg kunne synge, men det var falsk. Jeg kunne altså ikke

bruges i koret, men så sagde Hye Knudsen: »Du kan komme ned og gøre rent, og så kan du stille borde og stole op«. På den måde tjente jeg lidt penge, og det måtte jeg sige til Marie Werner, om jeg så skulle trækkes i understøttelsen.

En eneste gang tillod jeg mig at bede om forskud på understøttelsen, for jeg havde inviteret en pige ud i Hunderupskoven til kaffe, men

Marie Werner gav en håndfast afvisning suppleret med et personligt møgfald. Jeg skulle overhovedet ikke bryde mig om at bruge mere end min understøttelse, men tværtimod holde mig i ave.

Da de få dages arbejde på Kvægtorvet var forbi, gik jeg og tog tilfældigt arbejde indtil september/oktober måned. Så havde Allerups Efterfølgere købt en elektrisk virksomhed i Larvik i Norge. Nu ville de til at konkurrere med Thomas B. Thrige. Og jeg blev ansat som drejer, da den skulle gå i gang. Når man tænker tilbage, var det mærkeligt, hvad de lavede dengang. Der var en ingeniør, der fulgte med. Han hed Dam, og han var særlig interesseret i, at Allerups Efterfølgere, og navnlig den del af virksomheden, som nu gav sig i kast med elektromotorer i konkurrence med Thrige og Titan i København, at den kunne arbejde sig videre. Det gik også en periode, men så gik min drejebænk vist i stykker, og så ville jeg ikke mere. Det viste sig jo også, at reservedelene ikke altid passede lige godt til de motorer, som kunderne havde købt – så efterhånden måtte de indse, at de ikke kunne køre denne del af virksomheden videre og måtte kaste sig over noget andet.

Engang i 1922 skulle den gamle formand for smedeforbundet, J.A.Hansen, over og lære smedene i Odense, hvordan man skulle vurdere overenskomstforslag på den rigtige måde; det var i Werners periode. I den anledning havde byens mange syndikalister udnævnt en ordfører for at tale de misfornøjedes sag. J.A.Hansen var ikke den store taler, men fremførte sine betragtninger tungt og belærende over for de misfornøjede. Hvor meget de så tog sig af det, ved jeg ikke. Ordføreren for syndikalisterne skulle tage ordet umiddelbart efter, at J.A.Hansen havde været oppe. Det var på det gamle Folkets Hus, balkonen var fyldt til trængsel og salen ligeledes, og da ordføreren kom op og så de mange

mennesker foran sig, kunne han ikke få ét eneste ord over sine læber. Han stod vel knapt et minut, så gik han ned og satte sig stille på sin plads. Derefter rejste en meget bekendt mand sig. Han var tillidsmand ved De forenede Automobilfabrikker, Thriges fabrikker, og hed Viggo Møller. Han gik stille over til ordføreren for syndikalisterne og sagde: »Det var fandeme en ordentlig skideballe, du gav J.A.Hansen«. Jeg har aldrig hørt sådan et klapperi, som der blev ved denne lejlighed.

Jeg tror, det var ved Odensesmedenes 35 års jubilæum, festen blev holdt på Fyns Forsamlingshus. J.A.Hansen var festtaler, jeg var også til stede, og bestyrelsen trak sig – efter højtideligheden havde fundet sted – tilbage sammen med J.A.Hansen. Det protesterede jeg stærkt imod. Jeg sagde: »Hvor er bestyrelsen, og hvor er formanden, og hvor er de alle sammen henne?« Jo, de sad vist og fik noget kaffe og cognac, jeg ved ikke, hvad det var for noget. Men så sagde Werner, at jeg var for slem, og så gik han en tur med mig. Han tog mig under armen, og så måtte vi valse en tur ned ad trapperne og op igen. Der skulle ikke være ufred af den grund, og det blev der så heller ikke.

Det har været i 1923/24, at jeg kom til Thrige i en ganske kort periode. Men så var der én, jeg havde arbejdet sammen med som lærling nede ved Allerups Efterfølgere, der havde fundet på, at han ville rejse en tur til København for at se at få noget arbejde ved B&W på Christianshavn, og det fik han også. Jeg kunne imidlertid ikke komme ind ved B&W ved den lejlighed, så jeg kom ud på Kastrup Maskinfabrik, og der arbejdede vi på hold. Jeg tror såmænd ikke, jeg var der mere end tre uger, for det var samme arbejde, som Allerups Efterfølgere udførte, og jeg ville gerne have noget andet. Så lykkedes det mig at komme ind ved F.L.Smidth i Trekronergade, hvor vi i en filial lavede gear til deres

Postkort fra Vindegade, som den tog sig ud, da Hans Rasmussen var seks-syv år gammel. Bilerne har endnu ikke vundet indpas. Fattiggården til højre i billedet var endnu i funktion, og hjørneejendommen over for apoteket i Kongensgade var endnu ikke bygget (Møntergården).

cementmaskiner ude omkring i verden. Det var såmænd også en god arbejdsplads, men konjunkturerne var jo bestemmende for det antal folk, man kunne holde i arbejde.

Engang efter at Stauning havde dannet sin første regering i april 1924 og var kommet til et møde, jeg var til i Sundbyerne, slog det mig pludseligt – det kunne da være, at Stauning kunne skaffe mig ind som lokomotivfyrbøder. Han gav mig også et svar, og det samstemmede

med det, min far havde præget mig med. Det gik simpelt hen ud på, at jeg skulle lære noget mere, for det jeg talte bedst om, det var det, jeg ikke vidste ret meget om. Men sådan er det vel for ungdommen. Man giver sig i kast med noget, som man tror, man er vældig begavet overfor, og så viser det sig, at det kun er småting, man kan af det.

Resultatet blev, at jeg kom på Esbjerg Højskole. Det var første år, at Julius Bomholt var for-

stander. Han havde ellers været inde ved Social-Demokraten i Esbjerg som journalist, men hel- ligede sig nu højskolearbejdet.

Og jeg må sige, at han i høj grad prægede éns indstilling over for det, der skete i verden, og det, der skete i Danmark. Han var uhyre bega- vet selv, han var søn af en papirarbejder, men havde evner og havde læst til teolog, men havde aldrig været i præstekjole. Formanden for høj- skolen var J.P.Sundbo. Han havde tidligere været venstremand, men var nu socialdemokrat og ret yderliggående. Stauning ville ikke tage ham med i regeringen i 1924, og det følte han sig vist meget fornærmet over. Han var nu også en strid person på alle måder.

Jeg var på højskole i fem måneder. Ja, jeg var tilbøjelig til at tage til København efter tre måneders forløb, men gudskelov, det blev ikke til noget, så jeg fuldførte hele undervisningen. Jeg havde nok også fået spektakler hjemme fra min far, hvis jeg var begyndt på sådan noget. Så det fuldførtes. Og så havde jeg fået viden, bl.a. om Karl Marx' teorier. Hvor meget der så hang fast, det ved jeg ikke noget om.

Da jeg var færdig og kom ud i 1925, løb der en storkonflikt. Jeg tror, vi fik 14 kr. om ugen i understøttelse – det måtte vi altså nøjes med. Konflikten syntes aldrig at skulle slutte, og flere og flere deltog efterhånden. Den var startet fra arbejdsmandsforbundets side, og regeringen spekulerede længe på at gribe ind. Det ville være første gang, der i så fald ville være indgreb fra en regering over for arbejdsmarkedets par- ter. Så der var mægtige diskussioner, om man nu skulle bruge Socialdemokratiet til et ind- greb over for lønmodtagerne. Men det lykke- des forligsmanden at stille et mæglingforslag, som også Lyngsie bøjede sig for, selv om han ellers var meget imod at slutte konflikten på de betingelser, som forelå. Forslaget blev vedtaget og arbejdet genoptaget dagen efter grundlovs-

dagen. Det var en lang konflikt, strejkekasserne var jo tømte, så det var et tidspunkt, hvor det var vanskeligt at komme igennem på mange måder, socialt og økonomisk.

På Thriges motorfabrik

Jeg vendte hjem til Odense, og det lykkedes mig ret hurtigt at få arbejde ved Thrige, for der hav- de ikke været noget at indvende fra kontrollens side ved det arbejde, som jeg havde udført med koblinger og sideskærme til motorer og drej- ning af aksler den første gang, jeg var dér. Men jeg blev vistnok mindet om, at jeg ikke skulle blande mig alt for stærkt i det faglige arbejde.

Ved Thrige havde vi måleapparater, der regi- strerede hundrededele af en millimeter, og mål til huller og sådan noget, dorne, som passede sammen, så det skulle kontrolleres, og det skul- le man være meget forsigtig med. Jeg synes ikke, det var særligt vanskeligt arbejde, så det kunne godt gå gennem kontrollen, og jeg tjen- te da også nogle penge ved det.

Men så viste det sig, at Borgbjerg havde frem- sat et forslag om bedriftsråd. Jeg tror ikke, det var helt i overensstemmelse med Stauning. Men det var nu blevet fremsat, og hvis der var mere end 50 beskæftigede på en virksomhed, så skul- le der være adgang til – ved en aftale eller over- enskomst med arbejdsgiveren – at kunne vælge folk til et bedriftsråd. De skulle ikke alene kun- ne tale om lønningerne, men også om det, de lavede i virksomheden, omsætningen og udbyt- tet og alt muligt andet.

Johs.Kjærbøl, der havde erstattet J.A.Hansen som formand for Smedeforbundet, mente der- for, at nu skulle vi lægge for med sådan et bedriftsrådskursus, som skulle finde sted på Esbjerg Højskole. Det blev så forelagt på en generalforsamling, hvem de skulle have med fra Odense-afdelingen. Der var mange garvede,

dygtige tillidsmænd, som vel stod nærmere på at komme på sådan et kursus end mig, men jeg blev foreslået, og så sagde man: »Det skal være ungdommen, vi vil ikke have nogle af jer gamle gutter derover«. På den måde blev jeg valgt. Kurset blev vistnok afholdt i september 1927, og jeg bad derfor om fri i en uge. »Du kan s'gu ikke få fri«, sagde værkføreren. »Du blander dig s'gu nok i forvejen om akkordpriser og lønninger og alt muligt andet, hvad der foregår her, så det kan der ikke være tale om!« Så blev jeg væk en uge!

Men da den var forbi, kom jeg til Thrige igen og fik vist også lavet den serie koblinger, jeg var i gang med. Da jeg så spurgte om, hvad jeg nu skulle lave, hed det: »Ja, her skal du ikke lave mere, for du tog fri en uge uden tilladelse, og det kan ikke finde sted, så du er fyret«. Der var ikke noget at gøre. Det kunne ikke hjælpe, at jeg gik til Werner eller nogen andre, for den slags blandede de sig ikke i. Jeg måtte så på ny rejse til København. Denne gang var det gennem Allerups Efterfølgere, der skulle opstille nogle store beholdere på Sojakagefabrikken. Jeg blev antaget til naglevarmer og forholder for naglerne, og jeg boede nede i den nederste ende af Istedgade.

Da det var forbi, gik jeg igen arbejdsløs. Jeg tror, der gik henimod tre måneder, inden jeg kom hjem igen.

Jeg var blevet gift i 1925 og havde min kone i Odense. Vi boede på Langelinie nr.100 i hendes forældres hus.

Så viste det sig, at Thrige havde fået nogle ordrer fra hollandske redere. Det var styremaskiner og skibsspil og meget andet. Da jeg mødte værkføreren, sagde han: »Du kan godt få

arbejde her igen, men lad være med alt det der »fagforeningsvrøvl«, for det kan vi ikke have. Nu har vi haft så mange københavnere, og meget af det arbejde, de blev sat til at udføre, er endt i brokkassen«. Han hed Chr.Olsen og havde også lært ved Allerups Efterfølgere.

I arbejde kom jeg, men jeg kunne jo ikke holde mig fra det faglige. Jeg blev først valgt som statistikfører, og senere blev det til sekretær i klubben. Der var en del skænderier, for Chr.Olsen havde en bog, hvor han ændrede

Ung mand med hat – Hans Rasmussen lynskudt på gaden (1926) (Stadsarkivet).

priserne efter forgodtbefindende. Når man tjente for meget, så var prisen for høj, og så dikterede han en anden pris. Det kunne jeg jo ikke finde mig i. Når vi havde lavet ét stykke, fik vi én pris, og når vi havde ti stykker en anden pris. Jeg sagde derfor: »Hvis vi nu laver 100, så skal vi vel have penge med hjemmefra for at få lov at lave det!« Der var mange sammenstød i den periode.

I 1931 blev Vilhelm Werner forretningsfører for Social-Demokraten, hvorefter Carl Franck valgtes som formand for Odensesmedene. Og så var det, at jeg blev valgt som stedfortræder for Carl Franck som tillidsmand på hovedfabrikken og normalfabrikken, men ikke for de ufaglærte. De var ikke med dengang. Det første, jeg hørte om morgenen fra Chr.Olsen, var: »Du er fyret!« – »Nå, hvad er jeg nu fyret for?« – »Jo, du er blevet tillidsmand, dig vil vi ikke have«. Og han kunne vistnok have gennemført det, for der var ikke helt den samme tillidsmandsbeskyttelse, som der senere er blevet.

Som ny tillidsmand blev jeg kaldt ind til direktør Chr.Ørnberg. Han ville gerne se mig. Han prædikede jo, og jeg ved ikke, hvor meget jeg kunne svare igen. Det var vel ikke overvældende meget, men noget har jeg vel sagt, da jeg stod foran hans skrivebord. Dengang fik vi ikke lov at sidde – nu slænger de sig jo i stolene med bajeren ved siden af. Men dengang var det bare med at stå ret. Han prædikede løs, og så sluttede han med at sige: »De ser jo meget godt ud, og De taler jo meget pænt for Dem, så vi prøver Dem! De kan ikke være værre, end ham vi havde i forvejen!« Og så gled det. Vi havde vel nogle sammenstød på forskellig måde, men det gik alligevel ad forhandlingens vej. Vi fik et arkiv over akkorderne og fik sådan lidt system hist og her.

Det var kun småting, der blev gennemført, men alligevel kan jeg sige, at jeg lærte forhand-

lingens kunst, og den lærte jeg nok af Ørnberg. Første gang jeg stillede lønkrav, var det for montørerne. De var ret dygtige. Der var vel otte-ti mand ansat som montører, og der var så en lille én, som sagde til mig: »Du har vel ikke stillet lønkrav for mig?« – »Jo, du er med i det. Vi må se, hvor meget vi får ud af det«. – »Det skulle du s'gu ikke have gjort«, sagde han, »for – ser du – når jeg kommer ud på en montage, som varer længere tid, så er det første, jeg gør, det er at gå ud på kirkegården og finde én, som er død i en alder mellem 40 og 45 år, og så skriver jeg ham på lønningslisten, og så napper jeg hans løn. Men jeg fyrer ham også otte dage før arbejdet er færdigt!«

Jeg tror, at Ørnberg godt vidste det her med overarbejde og tagen-for-sig-af-retterne, og lønniveauet blev derfor holdt nede over det hele, selv om enkelte måske tyvagtigt fik en løn, som de ikke var berettiget til.

Når vi krævede lønforhøjelser, sagde Ørnberg: »Ja, kom til mit bryst, så kan I suge så meget I vil, men lønningernes størrelse kan ikke ændres væsentligt«. Noget fik vi dog gennemført, om end det var småting. Det var 2-ører, det drejede sig om.

Ørnberg var en mægtig mand, og der er ingen tvivl om, at han havde store forhandlings-evner. Han stod dels for det administrative område og dels for forhandlinger om køb og salg og eksport og alt muligt, det var ham og ikke Thrige. Og jeg tror helt afgjort, at det var Ørnberg, der var sjælen og ånden i Thriges foretagende, så det var i stand til at vokse og komme op på den størrelse, som det efterhånden fik. Det er der ingen tvivl om. Thrige selv havde jeg som driftsleder i en kort periode, for de havde altid vanskeligheder med driftsledere, fordi de ikke betalte dem så meget, som de faktisk skulle – han var mest interesseret i det tekniske. Når det drejede sig om modernisering af

hans maskiner, drejebænke og alt muligt, der kunne sættes ind i produktionen og give en større produktion og færre timer, så var han interesseret i det, men ikke i løn. Det brød han sig ikke om. Han var lidt afvisende over for tillidsmændene – over for mig var han i hvert fald.

Der var ofte stærke konflikter på Thrige, og Ørnberg kom ofte op til os, når vi var forsamlet oppe i omklædningsrummet. Vi fik så noget at vide, men der var nu også nogen, der godt kunne sige imod! Gamle, dygtige arbejdere, der godt kunne komme med et par betragtninger. Man sagde, at hvis ikke man i en uge havde konflikt ved Thrige, så var der sygdom i huset. Sådan var det.

Mange gange var der konflikter over for de ufaglærte, da de var begyndt at lave »vores« arbejde. Der var sådan en skillevæg, som ikke uden videre kunne brydes.

Engang var der konflikter ude i byen, og så havde et hold af de konfliktberørte været nede ved Thrige, hos Ørnberg; da jeg en dag traf ham på gaden, standsede han mig og sagde: »Ja, jeg har haft besøg af de her konfliktfolk nede hos mig«. »Hvordan kan det være?«, sagde jeg, »hva' fa'en bilder De dem ind og begynde at tale med folk, når jeg ikke er med?« »Ja, det er sgu' nok rigtigt«, sagde han så. Men han var myndig! Han døde i en alder af 59 år. Han havde da en stærk position i jernindustriens ledelse. Så det var en af de direktører, der var forhandlingsduelige både til overenskomster, men også på deres egne virksomheder.

Formand for byens smede

Gennem min tillidsmandsstilling kom jeg efterhånden frem inden for smedenes Odenseafdeling. Carl Franck var i og for sig en meget lært og belæst mand. Han var københavner og godt inde i tingene, men han var ikke så glad for de

diskussioner, der kunne komme, når han havde aflagt sin beretning på vores generalforsamlinger. Der var jo masser af yderliggående, kommunister og sådan noget. Derfor tog han nok et lille bæger, når han skulle deltage i generalforsamlingen og aflægge beretning – for at mande sig selv op. Han kunne godt tænke sig roligere forhold, og da en revisor døde i hovedforbundet, blev han rejserevisor.

På generalforsamlingen lige efter var vi tre opstillede, og der blev jeg valgt som formand efter Carl Franck.

Det at blive formand i Odense Afdeling i 1933 var en belastning på mange forskellige måder. Det var jo på et tidspunkt, hvor arbejdsløsheden florerede i Odense. Vi var vist en 14-1500 medlemmer, og op imod halvdelen var arbejdsløse. De skulle kontrolleres mandag, onsdag og fredag, og fredag skulle der finde udbetalinger sted. Vi skulle have deres bøger for at skrive understøttelsen ind, og vi skulle regne tilbage, for de måtte kun få understøttelse i 100 dage plus nogle ekstra dage i forbindelse med visse love, når arbejdsløsheden var rigtig streng. Vi skulle også forhandle. Men jeg deltog altså i kontrollen af de arbejdsløse.

Der var en tillidsmand, der kom ind til mig en dag. De kaldte ham Limpotten – han hed ellers Christiansen. Han sagde: »Jeg skal have et forskud på understøttelsen!« – »Det eneste, du kan få forskud på, det er begravelseshjælpen«, svarede jeg. »Top«, sagde han, »det vil jeg gerne have!« Og så syntes jeg ikke, at jeg kunne sige, han ikke måtte få det. Så jeg gik ud til kassereren Jens Jensen og sagde: »Du må udbetale begravelseshjælpen til ham her«. Sikken et hus, der blev på hovedkontoret! Jeg fik næsten formaninger om, at sådan kunne jeg ikke administrere i Odense Afdeling. Det var hovedkassereren, som lavede vrøvl over det. Men det var godt han fik pengene, for det varede ikke så

mange måneder, så arbejdede han nede på skibsværftet i Svendborg, og dér faldt han vist i vandet i fuldskab og døde. Og jeg har aldrig hørt, at andre end ham har fået forskud på begravelseshjælpen.

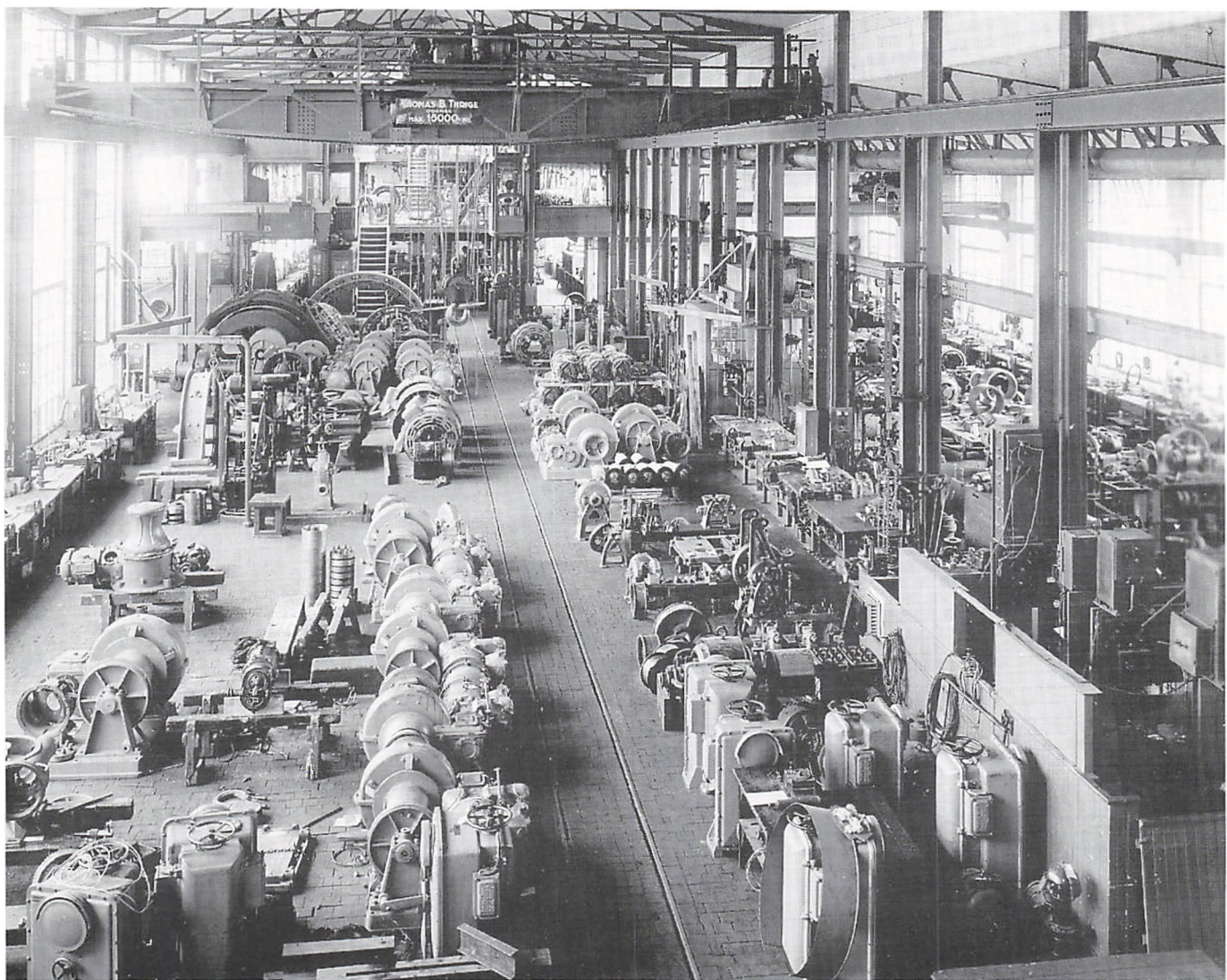
Vores kontor lå i Vindegade nr. 110. Først havde det været hjemme hos Werner, men det tog overhånd, efterhånden som smedefaget udviklede sig i Odense, og efter at smedene blev organiseret. Det var også en af tingene, vi arbejdede med: Der var mange uorganiserede, og de skulle organiseres, og det lykkedes mig at få flere overenskomster. Det gik godt, og jeg blev omtalt i fagbladet, kan jeg huske, så det var vel derfor, der senere blev peget på mig til en post i Smedeforbundet. Jeg fik overenskomst med fabrikker både i Dalum og i Fraugde. Det lykkedes også på Otterup Geværfabrik, hvor der var et forfærdeligt spektakel. Jeg har selv deltaget som svend i Odense, når vi cyklede derud og skulle lave spektakel.

Men ikke alt var lige godt. A.P.Møller havde f.eks. tanker om, hvis ikke udsigterne bedrede sig, at nedlægge Odense Stålskibsværft, og op mod halvdelen af vore medlemmer var ved at være arbejdsløse. Værftets direktør, Erik Ringsted, som var en udmærket og dygtig mand på alle områder, foreslog så, at man nedsatte lønningerne med 10%, men det var der nu ingen, der ville høre tale om. Ikke én, heller ikke dem, der gik arbejdsløse fra værftet. Det lå vist helt stille på et tidspunkt. Men forslaget om 10%'s nedsættelse gik forhandlingsvejen gennem lokal forhandling, mæglingssmøde og timandsmøde. Ved timandsmødet syntes jeg, at når jeg nu havde fået positive resultater mange steder, måtte vi da også kunne finde en ordening her: Så slår det mig pludseligt at sige: »10%, det kan der altså ikke være tale om, men 5% og så skærer vi det væk, at jeg skal gå hjem og forelægge det. Så ta'r jeg og binder det nu. Færdig

med fyrre!« Det blev så resultatet af timandsudvalgets møde. 5%, men jeg må også sige, at rejsen hjem, den var lidt besværlig at komme igennem, og jeg tænkte også: Når du kommer hjem, hvad sker der så?

Da var Svend Hansen jo begyndt at operere som kommunist, så sikken en masse spektakler jeg fik og blev kaldt til klubmøder hos maskinarbejderne, stemmerne og nitterne og mange andre steder, og så måtte jeg jo sige: »Hvad havde I da stemt, hvis I skulle stemme?« – »Vi havde stemt nej«, svarede de. »Der kan I se, så havde I s'gu ikke fået de to ordrer«. De truede også med, at jeg blev nok ikke siddende som formand for smedene ovenpå sådan en historie. Nå, tænkte jeg, det må vi se på. Men efterhånden gled det roligt ud. Ordrene kom igen, og værftet begyndte at få stigende beskæftigelse. Lønnen lagde sig på en fornuftig højde, og det gav en vis tilfredsstillelse at være i arbejde i stedet for at gå arbejdsløse. Der var nemlig også mange positive arbejdere, som godt kunne se, at det var om at få gang i det. Man kan vel også sige, at hvis det ikke var sket på det tidspunkt, så ville skibsværftet ude ved Munkebo sikkert aldrig være blevet bygget.

Da jeg var formand for Odense-afdelingen, var Jens Jensen afdelingskasserer, og så var der Heimann, som var en slags sekretær. Heimann havde arbejdet som grovsmed. Jeg tror, det var i Gråbrødrestrede, han havde været. Stærk var han, og i besiddelse af klogskab, indsigt og vilje til at gøre noget, og han havde en hjerne, hvor han kunne huske næsten alle tallene, medlemsnumrene og alt muligt andet. Det var forbavsende, hvad han kunne. Så vi tre, vi kørte hele den afdeling. Og da måtte jeg jo lære at skrive på maskine. Også det lykkedes efterhånden, selv om der måske nok har været lidt fejl i, men jeg havde jo lært nogenlunde at skrive på Mulernes Legatskole, da jeg gik der.

Et kig ind i Thriges montageafdeling for skibsspil en gang i 1930'erne (Stadsarkivet).

Omkring 1931 havde jeg nogle uoverensstemmelser med Johs.Kjærbo. Det drejede sig om indførelse af en uges ferie, som vi gerne ville have gennemført. Vi havde imidlertid ikke tænkt os, at forligsmanden, K.Riis-Hansen, i sit

mæglingsforslag ville foreslå nedsættelse af lønningerne med 8% af akkorderne og 5% af timelønningerne – dog ikke længere ned end til 110 øre i timen. Forslaget gav anledning til en ekstraordinær kongres, som blev afholdt i

Århus. Det var første gang, jeg selv kom til at deltage i Smedeforbundets kongres. Selv om der kun var godt 15% af smedene, der havde krævet en sådan kongres, besluttede hovedbestyrelsen at lade den afholde. Ferielønnen for de seks dage var fastsat til 70 kr. i København og 67 kr. i provinsen. Men gennem den tilsigtede nedsættelse af lønningerne havde vi selv betalt feriens indførelse, og selv om der var tale om et socialt fremskridt, så var vi – ikke mindst fra Odense-afdelingen – imod de fastsatte lønned-sættelser og Kjærboes måde at tackle sagen på. Dog må jeg indrømme, at det skridt, der blev taget, blev et grundlag for indførelsen af ferie på det øvrige arbejdsmarked.

Før jeg blev formand, kan det godt være, at jeg havde sådan en slags radikal indstilling, det er der ikke nogen tvivl om. Det med Karl Marx og at arbejderne skulle overtage produktionen gennem en revolution og sådan noget, det har jeg nu aldrig været så betaget af. Så jeg kunne ikke bygge på støtte fra kommunistisk side.

Men jeg havde da samtaler med kommunisterne, hvor det drejede sig om, at nu måtte jeg vælge side. »Det vil jeg også godt gøre, vælge side«, sagde jeg, »men det ligger nu sådan hos mig, at jeg vil ikke, som det ofte sker hos jer, uden videre lave aftaler om, hvad der skal ske på en generalforsamling, for vi vil også gerne høre, hvad der bliver sagt på selve generalforsamlingen«.

Jeg kan huske på en generalforsamling, da havde man fra venstrefløjens side aftalt, at protokol og beretning skulle forkastes. Vi havde en dirigent, der hed Chr. Jensen, skuespillerinden Gerda Gilboes far. Han underviste på Teknisk Skole og var en yderst begavet mand. Efter oplæsning af protokollen og formandens beretning fastholdt de, at der skulle være afstemning, men han meddelte blot: »Så tager vi det skrevne og det sagte til efterretning«. Efter at

flere havde haft ordet til forretningsordenen og slynget den ene beskyldning mod dirigenten efter den anden, sagde han: »Hvad vil I stemme om? Det, der er sagt under beretningen, det er jo udtalt, det har I hørt. Det, der står i protokollen, det er skrevet. Hvad vil I mere?« Og han fastholdt – de fik ikke nogen afstemning.

Mit synspunkt er faktisk faldet meget stærkt sammen med hans. Jeg ville ikke være bundet af beslutninger, som skulle tages på en generalforsamling, hvor vi ikke havde hørt, hvad der var sket, hverken til den ene eller den anden side. Så jeg ville altid overveje min handling, min stemmeret på en generalforsamling og ikke være bundet af nogen aftaler. Og det var nok det, der i høj grad skilte os. Jeg ville ikke underkaste mig nogen kommunistisk aftale, som var truffet, før begivenhederne havde fundet sted. Og det har jeg nu fastholdt livet igennem.

Smedene i Odense havde næsten altid forkastet de overenskomstforslag, der kom, uanset om det var fra forligsinstitutionen. Jeg tror, det var i 1934, at der blev vedtaget et forslag i Odense.

Victor Jepsen kom til at efterfølge mig som formand for smedene i Odense. Han var i og for sig også en ret god tillidsmand, men han havde tilbøjeligheder til at optræde som radikal helt igennem. Hvor meget der så var i det, det var en anden side af sagen.

Alligevel blev han senere væltet af Svend Hansen, lige efter krigen. Jeg tror nu ikke, Svend Hansen var født med at være sådan særlig kommunistisk, men det var anlæg, han havde fået hen ad vejen. Da jeg havde ham i bestyrelsen i Odense Afdeling, vægrede han sig altid ved at drikke en øl ved vore bestyrelsesmøder. Det ville han ikke på nogen som helst måde. Han demonstrerede, men så var der jo andre, der kunne drikke den, og det tog vi ikke særligt højtideligt. Jeg fulgtes gerne med ham

hjem, for jeg boede på Langelinie, og han boede længere ude mod Dalum. Vi havde mange diskussioner på vejen, inden vi kom hjem fra vore møder.

Da jeg blev valgt som sekretær i forbundet ved kongressen den 30. november 1935, var det ikke, fordi jeg ønskede hvervet, aldeles ikke, men det var, fordi vi fra Odense havde en sag om overflytning med Kommunalarbejderforbundet. Den drejede sig om folk, vi havde på hospitalerne, og da den var færdig, og kommunalarbejderne havde fået de folk, som vi havde haft sag om, kom vi sammen nogle stykker. Johs. Kjærbøl var lige blevet minister, og nu skulle der findes en efterfølger.

Det var Peter Andersen, som faktisk blev valgt som formand og var det op til 1944, Vilhelm Christensen, der var sekretær, og Leonhard Hansen, som var afdelingsformand i Århus og sad i Folketinget. Der var også én, der hed Wolf, som ledede arbejdsløshedskontoret i København. Og ved denne lille middag, vi fik – den blev nok større, end det var ønskeligt, for vi kom i byen bagefter – gav Leonhard Hansen og Peter Andersen hinanden hånden på, at Leonhard skulle være formand for Smedeforbundet og Peter Andersen fortsætte som næstformand, og derved skulle det så blive. Men så viste det sig på selve kongressen, at der var en lang diskussion om, hvem der skulle afløse Johannes Kjærbøl. I den diskussion var det, at Peter Andersen gik ned på talerstolen og sagde: »Jeg viger ikke pladsen for hvem som helst«. Og Leonhard Hansen ville ikke bøje sig for kongressens beslutning om, at han skulle træde tilbage som folketingsmand, eller også skulle han

Tre stærke Odense-smede – eller tre formænd for smedenes Odense-afdeling: Fra venstre I. Vilh. Werner (formand 1905-31), Hans Rasmussen (1933-35) og Svend Hansen (1945-66) (Nonved fot., Stadsarkivet).

vige pladsen ved første folketingsvalg, hvis han blev valgt som formand. Han ville ikke nogen af delene, og dermed kom så afstemningen. Peter Andersen blev valgt med kvalificeret majoritet, og så blev der rigtig uro på kongressen. Det buldrede frem og tilbage. Resultatet var, at der var vel en 11-12 københavnere, der var stillet op som sekretær. Så var der nogle stykker, den gamle hovedkasserer og Viggo Jeppesen, der blev min næstformand, og sådan flere, der kom over til mig og sagde: »Du må lade dig stille op«. – »Nej«, sagde jeg, »jeg skal være i Odense, for Werner har talt noget om, at han ville gerne have mig ind i kommunalpolitikken, og det tror jeg, at jeg egner mig bedre til«. Men der var ikke andre muligheder: »Vær's go, lad dig stille op«.

Jeg kom altså med i valghandlingen, og der var ingen, der fik kvalificeret majoritet i første omgang. S.A. Svendsen var formand for afdeling 11, reparatører og meget andet på københavnske virksomheder. Han havde vist næstflest stemmer, så han kom over til mig og sagde: »Hvis du viger pladsen, så bliver jeg sekretær«.

Hertil svarede jeg: »Ja, det kan vi jo godt«. Til udvalget sagde jeg: »Jeg vil ikke deltage i nogen afstemning mere«. Men så fik jeg at vide: »Hvad fanden bilder du dig ind? Først stiller du dig op som sekretær, og nu kommer du og siger, du ikke vil være med i sidste valghandling. Det går s'gu ikke«, sagde de. Jeg måtte altså fortsat være med i afstemningen og fik i anden omgang 170 og han vistnok 99 stemmer. Så var jeg sekretær.

Men Odense var jo alligevel udgangspunktet for det hele. Det var det i høj grad, og det betyder vel også noget for, hvordan ens person i det hele taget er indstillet over for begivenhederne, som de nu ruller frem. Ikke fordi, at man skal lefle, hverken for den ene eller den anden. Jeg tror nok sandheden, det er det, der bærer bedst fremad i det hele taget – uden tanker om, hvad man kan blive eller ikke blive. Og så det, at man kan træffe en eller anden beslutning. Den kan være rigtig, og den kan måske også være lidt forfejlet, men det tror jeg nok, jeg lærte fra barnsben og også gennem Mulernes skole, at det at deltage i noget, det er også godt.

Men når det er et demokrati, vi lever i, så er det flertallets afgørelse, der er bestemmende, og ikke blot de ledende personer som i et diktatur, hvor andre blot må rette sig efter dem. Men et demokrati skal også styres, og hvis et demokrati ikke styres, så går det sikkert ad helvede til. Og der er jo mange begivenheder, der tyder på, at demokratiet skal styres. Og så må det være faste meninger og faste tilkendegivelser, der skærer igennem og tager ansvaret, og det tror jeg nok lå stærkt hos min far, at han traf en beslutning, og at den beslutning, så måtte den indebære, hvad den ville, og så var der ikke noget med at tigge sig frem bagefter. Man måtte stå til regnskab for det, man havde gjort, og så tage ansvaret i form af demokratiets afstemninger, som senere ville fremkomme. Og det tror jeg nok, det er en indstilling, som i høj grad

har sat sig fast hos mig gennem hele det liv, jeg har deltaget i. Selvfølgelig kunne man ikke undgå at lave fejltagelser, sådan har det altid været, og så må man bøde for det enten på den ene eller på den anden måde.

»Sikken et liv at byde danske politimænd«

af L. Rasmussen

Dagbogsoptegnelser fra et ophold i koncentrationslejr 1944-45 (2.del)

Nedenfor bringer Odensebogen 2.del af overbetjent L.Rasmussens (1899-1976) dagbogsoptegnelser fra deportationen til koncentrationslejre i Tyskland 1944-45. 3. og sidste del af optegnelserne – der dækker tiden fra 1.januar 1945 og frem til hjemkomsten til Odense den 5.maj 1945 – følger i Odensebogen 1992. Vedr. L.Rasmussens baggrund og karriereforløb og udgivelsen henvises til Odensebogen 1990, side 98.

Tirsdag 24.okt.

Vækning kl.5.00. Sovet mindre godt sidste nætter væsentligt på grund af lopper, som det vrimler med. Stillet 250 mand på store plads kl.6.40. Stået til 7.10, hvorefter hjemsendt til blokken. Kl.8.20 260 mand kaldt i arbejde. Båret brædder m.v. (barakmateriel) fra jernbanevogne til oplagsplads indtil kl.12. Under opholdet ved oplagspladsen overværet, at en flok SS med hunde, som passerede forbi, slog løs med deres piske på kolleger, som ikke hurtigt nok kom af vejen. Således blev Dobel [overbetjent ved ordenspolitiet i Odense] bidt af en af hundene og fik flere slag i ansigtet af en SS. En overbetjent fra Århus ordenspoliti, som havde sagt køter om en af hundene, blev kaldt hen til en SS, hvorefter han og en anden SS slog løs på ham i ansigtet med deres piske. Overbetjent Kjeldsen overværede i går, at en kapo [forkortelse af Kameradschafts Polizei. Fange i koncen-

trationslejr med politimyndighed over sine medfanger] blev pisket af en SS, fordi han havde tilladt arbejderne at tænde op i en ovn på arbejdspladsen. Nedtrykt og i dårligt humør hele formiddagen – hvornår får det her en ende? Ved hjemkomsten til blokken kaffe. I dag er det fem uger siden tilfangetagelsen, og i dag om to måneder er det juleaften. Oplyst at nordmændene afrejste i godsvogne, og at de kun havde ringe bevogtning med. En syg på en bære blev transporteret med dem. Kl.14.15 vaccination i blokken. 15-16 båret barakdele fra gashus til nyopførte barakker inden for pigtråden med højspændingen. Grynsuppe til middag kl.16-16.30. Røget sidste tobak efter maden. Appel fra 17-18. Inde under en del af appellen, der varede godt tre timer.

Onsdag 25.okt.

Vækning kl.4.30, fordi nogle ikke kan blive færdige om morgenen eller går og dækker sig for at slippe for arbejde. Stillet 400 mand til arbejde. I hold der bar senge og bohaver til nyopførte barakker uden for porten. Tåget og sølet. Dårligt humør. Kan ikke lade være at tænke på, om vi mon er hjemme om to måneder i dag, da det er juledag. Set en mor med sin lille 5-6-årige søn i blå strikketøj, og så kom tankerne. Kl.11.15-13.00 pause. Kålrisuppe og kartofler. Om eftermiddagen i hold på 50 mand i

Axel Munk-Andersens tegning viser blok 59 i Buchenwald, der en overgang rummede ca. 750 danske politifolk. Der var kun små tagvinduer i de usunde barakker (Efter Carl Aage Redlich (red.): 19. september. 12 politimænds beretning om opholdet i de tyske koncentrationslejre (1945)).

bomberamte garager og skille brændte motorcykler ad. Der var antagelig mindst en 500 stk. Om eftermiddagen 500 af københavnernes sendt til Leipzig på banearbejde, i hvilken anledning udleveret støvler og kapper. Endvidere er set tre danske lastbiler, de to med påhængsvogne, køre ind i lejren med Røde Kors pakker. Sikken en snakken og uro dette gav anledning til. Aften: Kaffe, brød og margarine.

Kl. 20.30 kaldt op til luseeftersyn.

Torsdag 26. okt.

Treugersdagen for ankomsten hertil. Haft det godt i nat: Drømte ude at køre i ny blå Opel Kaptajn sammen med begge drengene og min elskede. Bare det havde været tilfældet. Vækning godt 5. Sædvanlig suppe og ½ rugbrød til hver. Sikken opvågningen efter så herlig en

drøm. Opstilling til arbejde kl.6.30. Tåge og regn. Frygtelig søle og ælte. Sikken fodtøjet efterhånden ser ud. Poul Rasmussen [politibetjent fra Odense] i samme skuffe ligger med feber. Båret barakdele fra jernbanevogne, der var kommet fra Kraków, til oplagsplads andet sted. Middag kl.11: Grynsuppe. Kl.14 vaccination i blokken. (Den syvende vaccination.) I dag udløber vor karantænetid. Mindre god sindsstemning i blokken efter københavnernes afrejse. Selv noget nedtrykt og synes, det hele er håbløst at tænke på. På den anden side bør vi være taknemlige for at være raske. Har haft lidt øm hals et par dage, men det er væk i dag. Bare jeg vidste, hvordan de har det hjemme. Må efterhånden regne med, at der ingen chance er for at komme hjem, før krigen holder op. 15.30 sødet kaffe. Sædvanlig appel 17-18. Spist rest fra Røde Kors pakke med undtagelse af bouillon. Om aftenen foredrag af overbetjent fra Århus.

Fredag 27.okt.

Vækning 5.00. Virvar fordi lyset gik ud, så det ikke var til at blive færdige til 6.45, da der stillede til arbejde. Om formiddagen båret barakdele fra gasrum til plads inden for pigtråden. Drivende tæt tåge og frygtelig søle. – Alt surt og modbydeligt. Atter sidste nat hjemme hos min elskede, så er det da kun dagen, der er frygtelig. Middag: Kålsuppe og kartofler. Om eftermiddagen vaccination mod skarlagensfeber (højre arm) i hvilken anledning ikke på arbejde. Kl.15.30 te. Drivende tåge hele dagen. Det hele trist og uhyggeligt. Otto [kriminalbetjent Otto Nielsen, Odense Herred] syg om eftermiddagen med kuldegysninger og svedeture. Tre mand syge i skuffen i dag. I morges i alt 30 meldt sig til læge. Appel 17-18.15. Meddelelse fra Blockålteste, at resten af københavnernes fra blok 59, 240 mand, i morgen skal flyttes ind til

os. Det vil sige, at vi skal ligge 10 mand i hver skuffe, eller 60 mand pr.boks. 30 cm plads til hver mand. Kommentarer overflødige. 1/3 af 50 gram tobak pr.mand. 50 gram for 2,25 Mark.

Lørdag 28.okt.

Sovet dårligt. Regnet ned i køjen. Øm i armen efter vaccinationen. Ikke hjemme i nat, hvad jeg ellers havde glædet mig til. Vækning kl.5. På wc i gården i øsende regn gennem taget. Ottomener, at han har nogen feber. 6.20 stillet til arbejde i hold på 200 mand og båret barakdele fra gasrum til byggeplads inden for porten. Øsende regnvejr hele formiddagen. Pjaskvåd på fødderne og gennemblødt på jakken. Sikken et forbavsende godt helbred at være i besiddelse af, når man kan holde til dette. Ikke desto mindre blev der fløjtet »I natten klam og kold« under marchen til blokken og middagsmaden, gule ærter, der smagte dejligt. Efter middagsmaden flyttet ind i boks 6 i øverste skuffe for at skaffe plads til københavnernes, og fordi boks 5 skal være sygeboks. Hvorledes vi skal klare os her så mange mennesker, hvor der i forvejen er kneben plads, er ikke til at forstå. Holder stadig sammen med Mårten [kriminalbetjent Gunnar Mårtensson, Odense] i tykt og i tyndt og bor sammen i ny skuffe. I dag har vi været 40 dage i fangenskab. Om eftermiddagen atter båret barakdele i øsende regn. Klaret mig nogenlunde med papirsåler i skoene og tykke strømper samt håndklæde og fodsvøb på brystet og håndklæde og papir på ryggen. Ved hjemkomsten kaffe. De 240 københavnere flyttet ind. Frygtelig forvirring og uorden. Nu kan vi da snart ikke bringes længere ned. Efter hjemkomsten fra arbejde stillet op til udlevering af frakker. Fik ikke nogen, da beholdningen slap op. Frygtelig kulde og søle at stå og vente i med våde fødder. Kl.20.30 luseeftersyn. Sovet ni mand i skuffen.

Madrasserne nu stoppet med træuld.

Søndag 29.okt.

Sjette søndag i fangenskab og fjerde søndag i Buchenwald. Vækning kl.5. Kaffe, brød, margarine og kødpølse. Kl.7 vask i vaskerum. Om formiddagen lægeeftersyn for skarlagensfeber, i det en 20 mand skal være lidende heraf.

Atter i nat drømt hjemme, og at far og mor kom til stort selskab, hvor vi alle skulle være med. – Efter at middagsmaden kl.10.30 delvist var øst op, alle kaldt ud og afmarcheret til udlevering af Røde Kors pakker (standardpakker) indeholdende: Kniv og ske, knækbrød, smør, ost, konserves, et stk. sæbe, pølse, to pakker tobak og tre pakker cigaretter m.m. – Middagsmad: Spist tre portioner makaronisuppe og derefter ild på en cigaret til en kop kaffe. Kl.13.00 appel, hvorunder 102 mand udtaget som lidende af skarlagensfeber og ført til anden barak. Otto Nielsen med her. Om eftermiddagen nydt knækbrød med smør, pølse og ost. Gudstjeneste afholdt af kriminalbetjent Spangler. Indsamling af smør, pålæg m.m. foretaget til et hold amerikanere og englændere. Sovet og hvilet det meste af eftermiddagen. Halvsløj af ondt i brystet som følge af våde fødder og kulde i går. Ikke spist stort til aften. Den gode danske mad mættede næsten for meget om eftermiddagen. Om aftenen underholdning af tre tyske musikere. Solskin.

Mandag 30.okt.

Vækning kl.4.30. Sovet dårligt, skønt vi kun var otte mand i skuffen sidste nat. Føler mig bedre tilpas igen i dag. På wc. Maven i fin orden. Sædvanlig morgenmad, suppe, brød og margarine. På arbejds hold og båret brædder fra gasrum til plads inden for porten. Drivende tæt tåge og

frygtelig pløre og søle. Tilbage i barakken 10.15. Kålsuppe til middag. Kl.12.30-15.30 båret barakdele fra jernbanevogne til gasrum. Udleveret stortrøje med persianerkrave, dejlig varm te, velmagende og sød. Appel, hvorunder politimesteren alvorligt indskærpet, at alle må møde om morgenen og ikke gå og dække sig. Blockälteste har beklaget sig herover. I morges mangledede 115 mand, og over 90 havde meldt sig syge uden at være det. Arbejdsstatistik har truet med kollektiv straf, som altid anvendes, f.eks. at alle stiller om morgenen med bare fødder, Blockälteste har ligeledes beklaget sig over, at blokken på eget initiativ og uden om ham har foretaget indsamling til englænderne. Det er ham og andre Blockälteste, der afgør, hvem der trænger. Om aftenen herefter ny indsamling foretaget. Om aftenen foredrag af »sortbørsmand« – tidligere fremmedlegionær Hans Olsen – om fem års tjeneste i fremmedlegionen. Under foredraget Grossalarm, alt lys slukket, hørt flyvere. Om eftermiddagen har tre københavnere været til afhøring hos tysk undersøgelseskommission, der skal være ankommet hertil fra København. Træt og halvsløj og hostet en del. Tæt tåge om eftermiddagen.

Tirsdag d. 31.okt.

Seksugersdagen for tilfangetagelsen. Vækning kl.4.50. Sædvanlig suppe og brødration samt marmelade. Alle til vaskning i vaskerum. Om formiddagen alle til eftersyn hos SS læge. Foregik 100 mand ad gangen i blokken. Alle nøgne. Fik et kartotekskort med ens generalia og tidligere sygdomme i venstre hånd og herefter fremstillet for lægen, der siddende kiggede på én. Middagsmad: Gule ærter. Kaffe om eftermiddagen. Mårtenssons drenges fødselsdag. Om aftenen andagt i anledning af seksugersdagen. Vicepolitinspektør Brøndt til afhøring hos

to Gestapo, den ene dansktalende, kommet hertil fra København. De pågældende oplyste bl.a., at politiets ledelse var fanger, hvorimod alle politimænd i øvrigt på fri fod, samt at krigens kun er i sin vorden og vil vare mindst fire år endnu. Ingen har været på arbejde i dag eller skal på arbejde i fem dage, idet overlægen har erklæret, at der er alt for megen sygdom blandt danskerne, hvorfor de skal spares for arbejde. Tåge og regn det meste af dagen. Halvsløj om eftermiddagen af forkølelse pådraget i lørdags.

Onsdag 1.nov.

Sovet dårligt på grund af voldsom snue. Mårtensson dårlig. Selv halvsløj, men spiser og ryger, hvilket Mårtensson ikke kan. Først vækket kl.5.15. Alle til vask. Kålsuppe til middag. Om eftermiddagen sang og andagt. Udlevering af personlige Røde Kors pakker, og danske Røde Kors biler med yderligere pakker er ankommet. Brondt atter til afhøring. Under appellen meddelte politimesteren, at vi for eftertiden vil blive betragtet ikke som Häftlinge [arresterede], men internerede, og at vore forhold så vidt muligt vil blive forbedrede, at der er nogen chance for, at ældre og alvorligt syge muligt vil blive hjemsendt. Realitet, der hidtil er hemmelig: En direkte udsending, en kommissær fra Himmler, er ankommet her til lejren med en vis myndighed til at indlede forhandlinger om, at de 2.000 mand her hjemsendes og atter overtager polititjenesten, idet forholdene hjemme er kaotiske. Han har udbedt sig betingelser for arbejdets genoptagelse, og i den anledning i eftermiddag afholdt møde af overordnede. F.A.Petersen for Odenses vedkommende. Betingelserne skal afleveres i morgen formiddag. Der er afgivet løfte om hjemsendelse af syge og ældre. Halvsløj hele dagen af forkølelse. Mårten ligget det meste af dagen.

Begyndt på sidste pakke skrå. Den forrige har været siden 16.okt., altså i 16 dage. Forhåbentlig er vi hjemme, inden sidste pakke slipper op. Appel fra 17-19.

Torsdag d.2.nov.

Sovet godt om natten. Forkølelsen ikke blevet værre. Sædvanlig morgenmad. Vask i vaskerum. I dag fireugersdagen for ankomsten til Buchenwald og 45 dage siden vi blev anholdt. I dag har Mårtensson det godt. Går selv og fryser på fødderne i de våde sko. Sålerne er efterhånden slidt meget tynde. Med til afhentning af brød, mad m.m. Middagsmad: Gryn- og kartoffelsuppe. Smagte meget godt med en bouillonterning i. To stk. sukker til dessert. Før middag dejligt varmt bad, derefter skiftning af skjorter. Grossalarm ved middagstid. Ved 14-tiden Brondt kaldt til afhøring igen. Kl.11 i formiddag er en af de københavnske kolleger, Emil Ters, danmarksmester i diskoskast, afgang ved døden af blodforgiftning, han havde pådraget sig ved at hoppe ned fra boksen. I den anledning andagt afholdt i blokken om eftermiddagen. Afdøde skal have tre små børn. Brondt hjemkommet fra Gestapo oplyser, at lister er udfærdiget for dem, der skal hjemsendes, dvs. sendes til lejren i Frøslev. Det drejer sig formentlig om flere hundrede mand. Senere oplyst, at yderligere en kollega skal være død i dag, men hvem vides ikke. Aftensmad med knapost. Brondt meddeler ved appellen, at tidligere nævnte udsending fra Himmler har udtalt, at man snarest ønsker det danske politi i arbejde, og han har forespurgt om betingelserne. Brondt har efter forhandling med de øverste i lejren meddelt ham, at styrken her er villig til snarest at træde i arbejde under dansk ledelse, der har befolkningens tillid. At man ikke kan afgive loyalitetserklæring, men erklæring om, at man ikke vil

modarbejde tyskerne. Udsendingen udtalte, at en sådan erklæring var tilfredsstillende. Erklærede sig indforstået med dansk ledelse dog under en vis tysk kontrol, for ellers havde hele aktionen jo været formålsløs. Oplyste at der snart ville blive påbegyndt hjemsendelse af de syge og ældre samt visse andre, Udenrigsministeriet havde ønsket hjemsendt, dvs. til Frøslev, hvorfra løsladelsen ville foregå. Var i besiddelse af lister over dem, der først skal hjemsendes, og bekræftede på forespørgsel, at en enkelt syg, politikommissær Svensson, er her imellem. Almindelig glæde og lettelse i lejren, dog blandet med vemod over de døde kolleger. Noget halvsløj hele dagen af forkølelse. Ofret en af mine to aspirintabletter, som jeg har gemt fra Neuen-gamme.

Freitag 3. nov.

Vækning 5.30. Glemte i går at notere, at pågældende udsending udtalte, at vi nu ikke mere er Häftlinge, der er i samme klasse som straffefanger, men internerede, og at vi som sådanne vil få en ganske anden behandling, og selv om der er arbejdspligt, er det på en ganske anden måde. – Ved opstillingen til vask oplyste Brondt, at den i går afdøde kollega er Otto Nielsen, Odense Herred. – Det var et hårdt slag at få. Os, som har delt skuffe med ham, fatter det ikke. Vinkede til ham, da han søndag d.29.okt. blev indlagt i anden blok sammen med mange andre. Stod da opstillet udenfor i lang tid, skønt han havde høj feber og frøs. Han har hele tiden gået og været bange for at blive syg og flere gange talt om, at bare man kunne slippe for at få noget med lungerne eller få lungebetændelse. Dette frygtede han også for, efter at han var blevet syg. Det er senere blevet meddelt, at han skal være død af tyfus. Kl.12 mindehøjtidelighed afholdt i anledning af Otto Niensens død.

Tale af Ernst Jørgensen, bøn af kriminalbetjent Spangler samt salmesang. Overbetjent Christen Hansen lå lige over for Otto og har fortalt, at han i febevildelse lå og talte om, at nu kom han ikke hjem til sin kone og to børn. Brondt har forespurgt om at få asken af de døde med hjem, men det strider mod reglementet. Asken bliver opbevaret ½ år og kan udleveres på begæring af familien. Der mødte i morges 125 kolleger til lægebehandling.

I aften fik vi en mand mere i skuffen, så vi nu er ni i alt. Det er ikke til at røre sig hverken til det ene eller andet. I dag salg af cigaretter. Lavet et par svære såler til mine sko, i øvrigt hvilet i skuffen det meste af dagen og spist af Røde Kors pakken flere gange. Middagsmad: Udelikat grynsuppe. Lang appel.

Lørdag 4. nov.

Vækning 5.30. Sovet nogenlunde skønt ligget som sardiner i en dåse. Uspiselig suppe. Føler mig bedre tilpas i dag, men fryser på fødderne. Den venstre skosål gennemslidt, så fødderne bliver våde. Der er i går eller sidste nat død en overbetjent fra blok 63. Fået skoene rensset og pudset af græsk officer formedelst lidt tobak. Det oplystes, at første transport skal være på ca.400 mand, og at »de særlige«, som skal med, er alle juristerne. – Grynsuppe til middag. Da middagsmaden var øst op alle kaldt til luseeftersyn. Kaffe om eftermiddagen. Om aftenen andagt i anledning af dødsfaldet. Brondt meddelt, at alle der kan godtgøre ikke at have udøvet illegal virksomhed, f.eks. gift med rigstysker, henvisning til tyskere som han kender og lignende, skal melde sig efter opfordring fra tyskerne for hurtigere at få undersøgelsen afsluttet. Stort røre i den anledning. Nogle afgivet sedler om været med til at slæbe døde tyskere ud fra katastroferamte bygninger i Århus,

Søndag 5/11-44

Der Gage der Poststempel kann jetzt noch nicht angegeben werden. Die Gage im Lager hat weiterhin. Kisten sind noch.

Auszug aus der Lagerordnung:

Beim Öffnen der Briefe oder Postkarten empfangen und abgeben. Einzelne Briefe dürfen nicht mehr als 4 Wochen in die Kisten einlegen und sollen überprüfbar und gut lesbar sein. Briefschaften sind in 4 verschiedene Klassen zu teilen, deren Inhalt nur für, Sonntags, Diensttag, Freitag, Samstag ist, jedoch keine Briefschaften, Post, Post und Briefschaften in Briefen sind verboten. Die Annahme von Briefschaften, die den gesetzlichen Anforderungen nicht entsprechen, sind verboten. Unberücksichtigt, jedoch lesbare Briefe werden vernichtet. Im Lager kann alles gefasst werden, Poststempellose Briefe sind verboten, müssen aber von Anfang an in Poststempellose Briefe werden. Einmalige Briefe können in jeder Zeit und in jeder Menge empfangen werden.

Der Lagerführeramt

Lieber alle drei!

Hoffentlich sind ihr alle gesund und hat es gut. Ich habe noch keine Briefe erhalten, aber habe später eine Rote Kreuz Pakete bekommen. Ich bin fortwährend gesund und beim guten Mutes. Hoffen das es nun nicht so lange dauernd, binnen wir wieder zusammen sein kann. Ich denke viel an euch und bin oft im Traum nach Hause und mit euch zusammen. Du, der, hilft wohl Mutter so gut wie möglich, und hoffentlich geht es dir gut in Schule. - Du brauchst mir nichts zu schicken, denn ich werde binnen lang zu Hause sein. Von Hoffen das wir binnen Hoffentlich alle drei zusammen sind, Ich schicke dir zu Hause og meine lieben drei die herzlichsten Grüsse vom Vater

Et af L.Rasmussens breve hjem – her fra den 5. november – skrevet på tysk, som man skulle og gennemlæst af den tyske censur (Stadsarkivet).

tyskerne, og at det må blive tyskernes sag at udtage, hvem der skal hjem med første hold. Umiddelbart efter appellen meddelt, at alle skal stille på appelplassen i morgen kl.6.30 til udtagning i endelige arbejds hold. Slukøret stemning. Lidt efter blev det gennem Blockälteste meddelt, at danskerne i fremtiden er fritaget for alt arbejde. Jubel og halløj. I dag konstateret tre tilfælde af skarlagensfeber, heriblandt Frier, Teknisk Afdeling, Odense. De pågældende indlagt i blok 43. Tænkt meget på dem derhjemme efter gået til ro og »drømt«, hvordan der ser ud derhjemme i øjeblikket med drengenes lørdagsvask, og om de mon snakker om, hvornår far kommer hjem.

Søndag 5.nov.

I dag en måned siden, vi ankom til Buchenwald. Vækning 5.30. Siddet ved bordet og spist til morgen. Det føltes næsten helt unormalt. Gule ærter til middag og derefter te, det hele sluttet kl.10.45. 94 pakker fra kronprinsesse Ingrid til uddeling. Indhold: Undertøj, skjorter, strømper, kiks, sæbe, barberblade m.m. Fik et par sokker. I dag tre uger siden skrevet hjem og stadig intet hørt. Skrevet hjem [al brevskrivning fra og til fanger i koncentrationslejrene skulle ske på tysk]:

Lieber alle drei! Hoffentlich sind ihr alle gesund und hat es gut. Ich habe noch keine Briefe erhalten, aber habe später eine Rote Kreuz Pakete bekommen. Ich bin fortwährend gesund und beim guten Mutes. Hoffen das es nun nicht so lange dauernd, binnen wir wieder zusammen sein kann. Ich denke viel an euch

nogle med til at redde tyskere. En enkelt henvendt sig til Brondt og bedt ham meddele kommissionen, at han har en alvorlig ryglidelse, som dog ikke kan ses eller konstateres. Busekist Petersen kaldt Odense kriminalpoliti til møde og foreslået, at han som tillidsmand for Fyn skal sige god for alle kolleger, hvis spørgsmålet om erklæringer kommer til at foreligge. »Bestyrelsen« vedtaget at erklære over for kommissionen, at alle her har arbejdet loyalt over for

und bin oft im Träume nach Hause und mit euch zusammen. Du, Per, hilft wohl Mutter so gut wie möglich, und hoffentlich geht es dir gut im Schule. Du brauchst mir nichts zu schicken, denn ich warte binnen lange zu Hause sein. Im Hoffe das wir binnen lange wieder zusammen sind, Ich schicke alle zu Hause und meiner lieber drei die herzliche Grüsse vom Vater. [Kære alle tre! Forhåbentlig er I alle raske og har det godt. Jeg har endnu ingen breve modtaget, men har fået en Røde Kors pakke. Jeg er stadig rask og ved godt mod. Håber at det nu ikke varer så længe, inden vi atter kan være sammen. Jeg tænker meget på jer og er ofte hjemme og sammen med jer i mine drømme. Du, Per, hjælper vel mor så godt som muligt, og forhåbentlig går det dig godt i skolen. Du behøver ikke at sende noget til mig, for jeg regner med at komme hjem inden længe. I håbet om at vi er sammen inden længe, sender jeg alle derhjemme og mine kære tre de hjerteligste hilsner fra far.]

Lejrpolitiets chef, overbetjent Frederiksen, pludselig syg og indlagt i revir. Lider af mavesår. Fem-seks københavnere fra blok 63 har fået dysenteri. – Aften: Brødration og leverpølse. Godt vejr med solskin hele dagen, men køligt. Skoven er snart helt blottet for løv. Om aftenen gudstjeneste ved kriminalbetjent Spangler. Der er kommet for flere dage siden yderligere Røde Kors pakker, standardpakker à 7 ½ kg, men de må efter forlydende ikke udleveres endnu. Ligeledes er der kommet 22.000 kr. til udbetaling til os fra Privatbanken.

Mandag d. 6. nov.

Intet usædvanligt. Suppe til middag, ny suppe ikke fået før. Brøndt og 30 mand til afhøring. Brøndt oplyser bagefter, at kommissæren til hans erklæring har udtalt, at anmodningen om sedler var fremkommet for lettere at kunne skil-

le fårene fra bukkene, og at første transport godt kunne komme til at omfatte hundreder flere, da det ligger i hans hånd, men at undersønelsen så må fortsættes, som den er begyndt. Brøndt meddeler videre, at Århus tyske politistation er blevet bombet og 45 mand dræbt. Om eftermiddagen kommissæren og to andre tyskere mødt op i blokken og opfordret alle til, hvis de kan, at bevise, at de har været loyale: I. Personer, der er tyskvenlige og kan referere til tyske forbindelser, eller f.eks. er gift med en rigstysker, II. Personer, der er loyale og har arbejdet loyalt, og III. Personer, der har været illoyale og sabotører. Han opfordrede enhver til at aflevere seddel med nr. og navn til Blockälteste, hvorefter hver enkeltts forhold vil blive undersøgt. Meddelte i øvrigt, at første hjemsendelse vil angå de alvorligt syge og juristerne.

Større røre i blokken. Masser afgivet sedler, og en underholdning: Hvem, ved hvad, hvor, blev delvis ødelagt. Det var åbenbart, at enhver kun tænkte på sig selv, og at ethvert sammenhold er forbi, hertil bidrager formentlig også, at de såkaldte ledere, der alle er jurister, er klar over, at deres skind er reddet. Politimesteren har helt trukket sig tilbage, skønt der nu var brug for et mandfolk. – Til aften foruden brødrationen honning. Bernhard Nielsen blevet syg sidste nat og har i dag ligget med feber, formentlig angina.

Selv stadig ved godt helbred, lidt hoste, hvorfor jeg hos lægen fik en spiseskefuld medicin. Appel i øsende regn. Hos Blockälteste for at få et par træsko, men mine sko var gode nok. Ser i øvrigt fortrøstningsfuldt på det hele. Når samvittigheden er god, kan skæbnen vel ikke være så hård, at jeg ikke skulle komme hjem.

Tirsdag d. 7. nov.

Syvugersdagen for tilfangetagelsen. Stadig røre

i blokken. Strøbech mødt til afhøring sammen med ca. 40 andre. Blandt kriminalpolitiet i Odense vedtaget, at vi skal vente og se tiden an, til Strøbech har været til afhøring, før vi eventuelt foretager os noget. Om formiddagen undersøgelse af syge i blokken af SS læge, formentlig med hjemsendelse for øje. Kålsuppe til middag. Strøbech har med sin underskrift på et papir med vore numre og navne borget for os. Man har oplyst over for ham, at københavnerne vender tilbage hertil fra Leipzig på torsdag, og at de skal afhøres fredag og lørdag, inden kommissionen lørdag rejser til København. Videre oplyste man, at der skal afhøres 200 personer i Neuengamme, men hvad for personer nævntes ikke. Ved appellen oplyst, at ca. 120 mand skal møde i morgen. Under første del af appellen kraftig snebyge. Den første sne. F.A.Petersen syg under appellen.

Onsdag 8. nov.

Sovet dårligt. Drømt hjemme hos min elskede. Hele kriminalpolitiet Odense afmarcheret kl. 7.30 til afhøring med undtagelse af mig. Barberet mig for det tilfælde, at jeg skal blive kaldt op. Om formiddagen købt mig et par korte fedtlæderstøvler for 1½ pakke tobak, en tube tandpasta, to stk. ost, ½ rulle kiks. I dag er Ernst Jørgensen syg, men han er gået med til afhøring. Foruden kriminalpolitiet Odense er en hel del af ordenspolitiet med »Robert Gas« [odenseansk civilbetjent] i spidsen tilsagt. »Mors Peter« [odenseansk civilbetjent] har fået løfte om at komme med første transport. Til middag: Kålsuppe og kartofler. – Om formiddagen Grossalarm to gange, sidste gang meget

Røde Kors-pakke med standardindhold, som det uddeltes til de danske betjente i koncentrationslejrene (Frihedsmuseet).

kraftig og langvarig overflyvning. – Hjemkommet fra afhøring oplyser Busekist, at det beror på en forglemmelse, når jeg ikke er kommet med i dag, men vil så blive tilsagt i morgen. Selv skal han på grund af »noget« med hjertet hjem med første transport. – »Robert Gas« har ligeledes fået løfte om at komme med første transport. – Mårtensson har ingen løfter fået og de andre heller ikke, kun sagt til dem, at det ikke er håbløst for dem at tænke på at komme hjem. Om aftenen kollega faldet om af krampe i blokken og båret til reviret. Om aftenen udleveret hvert et æble af sending til os. Det smagte vel nok himmelsk. Trykket stemning i blokken som følge af afhøringerne og de divergerende løfter og udtalelser. Hertil kom, at det under appellen

blev meddelt, at der i morgen skal være lægeundersøgelse, og de raske skal på arbejde, skønt der som anført tidligere er blevet sagt, at vi for fremtiden ikke skal arbejde.

Torsdag 9. nov.

Femugersdagen i Buchenwald. Drømt i nat at min elskede kom med varmt morgenbrød og lagde den varme pose på min kind for at vække mig til kaffe, så var det kun Røde Kors posen, der dumpede ned i hovedet på mig. Uhyggelig grå, kold og trist morgen og formiddag med snebyger. Lægeundersøgelse på normal måde. Lægen advarer dem, der ikke er rigtig syge, mod at melde sig, da det kan komme til at gå ud over rigtig syge, samt at dem, der skal hjem på grund af sygdom, allerede er opført på liste, så det nytter ikke andre at prøve på at »lave numre«. Kvalme og noget halvsøj om formiddagen. Ikke spist middagsmad, der var grynsuppe. Snebyger det meste af dagen. Rendt ude for at få maven i orden. Ca. 30 lider af diarré. Under appellen fra 17-18.30 faldt én om og blev båret ind. Alle syge jaget ud på appelpladsen af SS manden, også de febersyge. Pågældende, som tidligere var faldet om, blev atter syg og måtte bæres ind. Kommissæren har meddelt, at han har telegraferet til København, om han må afsende første hold herfra uanset forhandlingerne på grund af den megen sygdom og dødsfald. Han venter svar i morgen. Ernst Jørgensen, der åbenbart har dysenteri, forretter nødtørft i spand ved siden af boksen. Kommentarer overflødige. Om eftermiddagen atter vaccineret for skarlagensfeber. Om aftenen andagt ved kriminalbetjent Spangler.

Fredag d. 10. nov.

I nat yderligere en kollega, politibetjent Stok-

holm, 29 år gammel Københavns Politi, afgået ved døden. Blev indlagt i revir, fordi han ikke kunne få luft. Blev opereret og døde. Det niende dødsfald. Til morgen tåge og skoven hvid af sne. Carl F. Andersen vendt tilbage fra revir. Bernhard Nielsen og Ernst Jørgensen indlagt i revir. Bernhard Nielsen af betændelse i kæben eller ved næsen. Kålsuppe til middag. Ved middagstid københavnerne vendt tilbage fra Leipzig. Afrejste i går formiddag kl. 10. En af dem død under arbejdet der. Flere syge med hjem, bl.a. et par stykker med lungebetændelse transporteret i kreaturvogne med lidt halm. Har fået positivt løfte af deres leder, at de, når de efter veludført arbejde kom tilbage hertil, skal i karantæne otte-ti dage, hvorefter hjemsendes. Om eftermiddagen udleveret Røde Kors pakker med flæsk, tømælk, havregryn, sirup, marmelade, salt, fedt og smør m.m., og det er meddelt, at der er ankommet 2.000 pakker værdi 500 kr. pr.stk. indeholdende beklædning, som er lovet udleveret søndag eller mandag. Beløbet, 1 million kr., er stillet til rådighed af den danske stat. Det hjalp på humøret, og stemningen høj i blokken. Kommissæren har oplyst, hvilke betingelser der foreligger for at komme i gruppe I, hjemsendelse med første transport. Efter disse kan jeg ikke komme i betragtning. Punkterne er følgende:

- 1) Alle alvorligt syge – 2) Folk over 50 år – 3) Folk med tre børn og derover – 4) Verdenskrigsdeltagere – 5 a) Folk hvis familie kæmper på tysk side – 5 b) Folk hvor familiemedlem arbejder for tyskerne – 6) Folk som arbejder for tyske interesser, før de indtrådte i politiet – 7) Folk som ikke har været længere i politiet end fire uger – 8) Jurister – 9) Danske nationalsocialister (partimedlemsnummer) – 10) Politimænd der som tyskvenlige har været hængt ud i den frie presse – 11) Folk som har tyske logerende – 12) Folk som har haft tyske plejebørn

Et hjørne af den stærkt bevogtede koncentrationslejr Buchenwald, hvor L.Rasmussen var indespærret fra 5.oktober 1944 til 1.marts 1945 (Frihedsmuseet).

(fra 1940) – 13) Folk som bevislig har sendt gavepakker til Tyskland – 14) Folk som kan give anmeldelse over illegale personer, såfremt de endnu ikke er bekendt.

Lørdag 11.nov.

Mårtensson syg og sengeliggende med 40,2 grader feber. Blæsende og meget koldt vejr med snebyger. Om aftenen Grossalarm og kraftig

overflyvning, herunder hørt kraftige drøn. Alle penslet i halsen på grund af den megen angina. Dejligt med mælk og havregryn og marmelade.

Søndag 12.nov.

Sovet elendigt om natten. Også lidt ondt i halsen, men det fortog sig i løbet af dagen. Luseeftersyn om formiddagen. Gule ærter til middag. Mårtensson feberfri. Ved appellen kl.13 med

delt, at alle skal i arbejde i morgen. Tænkt meget på dem hjemme. Omtalte pakker udleveret, indeholdt: Skihue, stortrøje, lange benklæder, et par snørestøvler (militær), et halstørklæde, en skjorte, et par handsker, to sæt undertøj, tre par sokker, to barberblade, et stk. hånd-sæbe, en barbersæbe, en sweater. Det var dejligt at få det sorte undertøj af og få et sæt rent og rene sokker på. Fik tilbyttet mig undertøj og benklæder, der passede, og var så heldig at få tilbyttet mig et par støvler nr.44 i stedet for et par nr.42, der var i min pakke, og det skønt hovedparten havde fået for småt fodtøj og antagelig ca.halvdelen sko og ikke støvler. Frygteligt rode-ri med at prøve tøj og næsten ingen plads i skuffen. Snebyger det meste af dagen.

Mandag d.13.nov.

Stillet på arbejde 150 mand i Baukommando II fra 6.45-11.30 og 12.30-17.00. Båret mursten fra lagerplads til byggeplads, fire mursten ad gangen, i alt 24 mursten i løbet af dagen. Kålra-bisuppe og kartofler til middag. Dejligt at gå med varmt tøj og fodtøj. Tre syge i vor skuffe, Hansen fra Middelfart indlagt i sygeboksen, de andre to syge politibetjente er fra Odense. I middagspausen besøg i blokken af kommis-særen, der meddeler, at gruppe I efter ordre fra København er blevet betydelig indskrænket på grund af trafikvanskeligheder, således kommer kun de, der har fem børn eller derover, alvorligt syge, tidligere krigsdeltagere, bror eller søn med i krigen eller dræbt, juristerne, nationalso-cialister, og dem, der kan angive sabotører, i betragtning, idet han har meget strenge ordrer fra København, men han vil stadig gøre alt for os. Oplyser at de illegale personer også skal med til Frøslev. Fint vejr om dagen. Alt hvidt af sne, men frygtelig søle. Glad ved støvlerne. Marcheret ind gennem porten til musik »Sov

Dukke Lise«. Meddelt at vi i morgen skal stille på appelpladsen kl.5.40 for at rykke ud på arbejde.

Tirsdag 14.nov.

Otteugersdagen for tilfangetagelsen. Frosset hårdt om natten, meget glat. Vækning kl.4.00. Kl.5.30 meddelt, at blokken ikke skal på arbejde af hensyn til undersøgelserne. I blokken hele formiddagen og eftermiddagen appel fra 17.00-19.30.

Onsdag 15.nov.

Sneet om natten. Tø om eftermiddagen. Lavet dejlig middagsmad: Stegt flæsk og mælk med rå havregryn og sirup. Atter et dødsfald, det 12., medhjælper Arne H.Petersen død på store revir sidste nat. Fundet død på gulvet. I forgårs indlagt med brækket fodrodsben. Foden meget hævet og misfarvet. Blev røntgenfotograferet og fik foden lagt i gibs. Har haft lidt angina. Meget urolig i reviret om natten og har i den anledning været lovet klø af andre patienter. Formodes død af blodprop eller blodforgiftning. Har tidligere bedt mig om, hvis jeg skulle komme hjem før ham, da at hilse hans kone. – Uden for lille revir i eftermiddag henstået et lig på bære i tagdryppet. Dækket af tæppe med den ene arm hængende udenfor. – Efter appel ordre til badning i to hold kl.20.30 og 21.10 i aften. ½ time efter ændret til i morgen.

Andagt kl.19 i anledning af dødsfaldet. Under bønnen begyndte blokkens højtaler at spille Horst Wessel sangen. To blevet syge under appellen.

Torsdag 16.nov.

Vækning kl.3.50. Alle på arbejde. Inde kl.10.30

for at få andel i 22.000 kr. udbetalt, men det blev ikke til noget. På arbejde igen kl.13.30 til 17 og derefter direkte til appel. Øm i kirtlerne om eftermiddagen og aftenen. Vor flinke overlæge sat fra bestillingen og til at arbejde i stenbruddet, fordi han har handlet med den medicin, han har fået udleveret til os danske.

Fredag d. 17. nov.

Fået høj feber om natten med ondt i hovedet, kirtlerne og hele kroppen. Lægen skjulte termometret og sagde viste 45. Ligget hele dagen. Fik to piller.

Lørdag d. 18. nov.

Fremdeles noget feber, men spist lidt. Lægen ikke i besiddelse af medikamenter. Fået brev fra min elskede. Det var vel nok et lyspunkt og hjalp svært på det hele.

Søndag d. 19. nov.

Tomånedersdagen for tilfangetagelsen. Synes det hele tyder på, at vi ikke skal sendes hjem alligevel på trods af alle gode løfter. Har det bedre i dag, men kan ikke tåle rugbrødet, så får jeg straks diarré. Grossalarm om morgenen tidlig og mægtig luftaktivitet hele dagen. Ligget i køjen det meste af dagen. Kommandant ladet meddele, at alle skal møde i arbejde i morgen. Skulkere vil blive straffet med 25 stokkeslag. Videre meddelt appel kl.5.30 i morgen. Lægetilsyn af ny læge – russer – med henblik på fritagelse for arbejde – kun svære febertilfælde og

Interiørbillede fra Buchenwaldlejrens lille revir (sygebarak), der viser noget om de kummerlige forhold, man bød de syge fanger. Billedet er endda taget efter befrielsen (Frihedsmuseet).

meget alvorligt syge (så syge så de ikke kunne stå op) fritaget. – Fik selv en pille og besked på at møde i morgen aften til undersøgelse om feber – er sløj men skal på arbejde. Masse forskellige danske aviser uddelt i blokken om eftermiddagen. –

En af mine sygedage har kommissæren meddelt overbetjent Poulsen, at vi skal anbringes i en krigsfangelejr for at få det bedre, og mere har han ikke kunnet gøre for os.

Mandag 20. nov.

Vækning 4.00. Kaldt ud til appel kl.5.05. Intet vand til vask. Båret mursten hele dagen i en halv sløvhedstilstand og umådelig træthed. Appel fra hjemkomsten kl.18-20. Derefter appel igen fra 22-ca.22.30.

Tirsdag 21. nov.

Niugersdagen for tilfangetagelsen. Intet konkret om hjemsendelse. Hjemme hele dagen på grund af sløjhed. En københavner, Rasmussen, skal være afgang ved døden af ?

Onsdag 22.nov.

Hjemme hele dagen på grund af sløjhed. Spist morgensuppe, havresuppe, kaffe og kålsuppe. Kommandant alvorligt påmindet om arbejdspligten, der gælder lige såvel for danskerne, som er Häftlinge, og der vil i morgen blive foretaget undersøgelse af hjemmевærende af SS lægen.

Torsdag d. 23.nov.

Meldt mig til arbejde, men måtte gå hjem fra appelpladsen, da jeg ikke kunne holde mig oprejst. Ved middagstid åbenbart feber igen. Frost, som forleden dag blev indlagt på reviret for skarlagensfeber, er i dag ved 12.30-tiden afgået ved døden. Det er frygteligt. Det er tredje kollega fra Odense.

Freitag 24/11.

Undersøgt af læge og pålæg om at ligge.

Lørdag 25.nov.

Kind og næse hovnet op om natten. Om formiddagen indlagt i lille revir af rosen [infektionssygdom, der giver stærk rødme].

Søndag 26.nov.

Mandag 27.nov.

Tirsdag 28.nov.

Onsdag 29.nov.

Torsdag 30.nov.

Patient i lille revir. De første dage sløj med temmelig høj feber. Senere betydelig bedring. Ualmindelig god behandling. Dagbogen ikke ført, fordi beroet i blokken.

En af de første dage, medens patient, *politi-*

mester Schaldemose-Nielsen afgået ved døden. Det er det 29. dødsfald.

Freitag 1.dec.

Bestemt meddelelse om, at første transport nu skal afgå. Navnene er råbt op i blokken. Føler mig selv bedre tilpas igen.

Lørdag d. 2.dec.

Den første transport endnu ikke afgået, men den skal afgå snarest. Resten af os skal være hjemme til jul. Gid det var tilfældet. I morgen må vi skrive hjem.

Søndag 3.dec.

Skrevet hjem:

»Liebeste alle drei!

Vielmal Dank für Brief empfangt 18/11. Es war so schön Brief zu bekommen und es freudet mir sehr zu hören das ihr gesund und alles gut zu Hause sind. Am 12/11 haben wir vom däni-sche Staat zugeschickend eine grosse Pakete einhaltend: 1 Par sehr schwere Stiefeln, 1 Grosmantel, 1 Par Hosen, 2 Par Unterbekleidung, Strumpfen u.s.w. Du förstehe das ich nichts fehlts. Am Sonntag 26/11 haben wir neue Rote Kreuz Standard Paketen empfangen. Heute habe ich 8 Tage im Krankenhaus für Rosen geliegt. Ich habe früher Strøbech zum Nabo gehabt, nun habe ich Dobel. Vom noch 2-3 Tage werde ich noch ausgeschrieben von hier. Mein Gesundheit und Mutes fehlt fortwährend nichts. Ich hoffe das wir bald wieder zusammen werden kann, und das wir Weinacht sammen halten kan. Hertzliche Grüsse und Küsse von Vater. [Kæreste alle tre! Rigtig mange tak for brev modtaget 18/11. Det var så dejligt at få brev, og det glædede mig meget at høre, at I er

raske, og at alt er godt derhjemme. Den 12/11 fik vi fra den danske stat tilsendt en stor pakke indeholdende: Et par meget solide støvler, en stortrøje, et par bukser, to sæt undertøj, strømper osv. Du forstår, at jeg ikke mangler noget. Søndag den 26/11 har vi modtaget nye Røde Kors standardpakker. I dag har jeg ligget otte dage på sygehuset med rosen. Jeg har tidligere haft Strøbech som nabo, nu er det Dobel. Om to-tre dage bliver jeg nok udskrevet herfra. Min sundhed og mit mod fejler stadig intet. Jeg håber, at vi snart kan være sammen igen, og at vi kan holde jul sammen. Hjertelige hilsner og kys fra far.]

Obs. Kortet fejlagtigt dateret: Sondag 2/12.

Mandag 4.dec.

Intet særligt. Stadig bedre. Transporten, der skulle være på 211 mand, endnu ikke afgået. Fra Odense kun tre mand med: Fuldmægtig Harck, Strøbech og politibetjent Kello Knudsen.

Tirsdag 5.dec.

Min appetit vendt tilbage. I aftes spist mægtig portion havregrød samt begyndt at spise rugbrød.

Onsdag 6.dec.

Lidt mere feber. Ingen appetit. Mulig fordi ingen afføring sidste dage. En i stuen ved siden af blevet tosset om aftenen og slået alt itu. Polakken, der lå i køjen under mig, også blevet gal, fordi han ikke måtte få mere kaffe. Rusket i sengen, så jeg selv måtte holde mig fast.

Torsdag 7.dec.

Bedre igen og spist godt. Om aftenen meddelelse om, at Røde Kors er på besøg på revirerne sammen med SS. Stor opstandelse, men intet besøg antagelig fordi foralarm og alt lys slukket.

Fredag 8.dec.

Udskrevet fra reviret. Føler mig meget træt og slap, men spiser godt. Første transport på 211 mand afgået dags morgen med Røde Kors biler. Det menes, at der er forhandlinger i gang om, at Røde Kors er villig til at transportere alle hjem. På store revir og fået udbetalt tidligere omtalte 22 Mark.

Lørdag 9.dec.

Sløj og træt. Om eftermiddagen fået feber, men klaret den med et par tabletter og svedetur om natten. I går døde to kolleger og i dag én, og der er nu død 24 i alt [oplysningen under 26.-30.11. er formentlig den rigtige]. Kraftige rygter om, at vi alle på én gang skal hentes af Røde Kors fredag i næste uge. Spist som en tærsker hele dagen, og håber det skal hjælpe mig. Tæppe fra min elskede modtaget.

Søndag 10.dec.

Røde Kors standardpakker udleveret, dejligt indhold bl.a. 10 pakker cigaretter og to pakker tobak. Ædt som en tærsker hele dagen og føler selv, at det hjælper. Om eftermiddagen og aftenen ondt i det ene næsebor, der hvor rosen begyndte. Kommet til at frygte for, at det skal være rosen igen, så jeg skal blive tilbage her, medens hovedparten rejser hjem. Sovet elendigt om natten.

Mandag 11.dec.

Føler mig nogenlunde tilpas. Gjort godt indhug i Røde Kors pakken. Fra København skal i dag være startet Røde Kors med 50 rutebiler, 25 ambulancer samt værkstedsvogne og meget andet materiel. At alle, således også de syge, skal med hjem, og at vi skal køres direkte til vore tjenestesteder. Gid det dog er rigtigt, og at intet svigter, således at vi kommer hjem til jul. Frosset meget hårdt om natten og meget koldt om dagen. Blevet klippet hos den franske barber formedelst to cigaretter, så nu skal jeg efter fleres udsagn ligne et menneske igen.

Dejlig pakke fra min elskede med marmelade, honning, bolsjer og tobakker.

Tirsdag d. 12.dec.

Følt mig sløj om morgenen. Der må også have været noget i vejen, fordi jeg stillede mig og tisede uden for køjerne til stort raseri for alle dem i underkøjerne. Senere, da jeg havde været på toilettet, gik jeg ind i boks 4. Efter drukket en skål kaffe taget to magnyl tabletter og lagt mig igen. Vågnet ved 9-tiden meget hævet under venstre øje, hvor jeg siden i aftes har haft lidt ømhed. Rosen igen. Det var en slem historie. »Hjem til jul« gået i luften. Omgående indlagt i lille revir, sal 5, som sidst. Temperatur: 40,7. –

Onsdag 13.dec.

Ser farligt ud i hovedet. Fyldt med piller, kolde omslag i ansigtet og på kroppen. Om aftenen normal temperatur. Æbler uddelt. Nej hvor det smagte.

Torsdag 14.dec.

Ingen feber og udmærket appetit. I højtaleren meddelt, at danske Häftlinge ikke skal på arbejde. Bedt lægen så mindeligt om at komme med hjem, eventuelt i ambulance, men afslået. Skal blive endnu tre-fire dage. Mårtensson har været her og meddelt, at afrejsen tidligst finder sted lørdag, at rutebiler m.m. fra Røde Kors er fri fantasi. Der vides intet om transportmåden.

Fredag 15.dec.

Intet særligt.

Lørdag 16.dec.

Håbet på at lægen vil udskrive mig, så jeg kan komme med hjem i dag, men det vil han ikke. Besøg af Mårtensson der meddeler, at afrejse vist skal finde sted i morgen. Hilsner med ham hjem.

Søndag 17.dec.

Om morgenen tidlig hørt danskerne blive kaldt til porten. Senere på dagen hørt, at de kun har stået på appelpladsen. Ved aftenstid på ny hørt dem blive kaldt sammen. Ikke besøg af Mårtensson, han er nok blevet forhindret.

Mandag 18.dec.

Lægen oplyser, at danskerne rejste i aftes, dog ikke hjem til Danmark, men til en anden lejr, den samme hvortil nordmændene blev sendt. Kommentarer overflødige.

Tirsdag 19.dec.

Troede jeg skulle udskrives i dag. Fået et stk. sig-

tebrød af en af lægerne. Første smagt siden anholdelsen. Tænk også fået et æg.

Onsdag 20.dec.

Stadig fået lov at ligge. Mere franskbrød samt en pragtfuld portion havrevælling. Hvordan mon det går med kammeraterne, og hvor mon de er henne?

Torsdag 21.dec.

Udskrevet fra revir om formiddagen. Tilbage til blok 57, hvor der i forvejen er 12 kolleger, som er udskrevet. I blok 57 bor i øvrigt 600 mand af forskellig nationalitet, 10 nationaliteter. Nordmændene vendt tilbage og bor i blok 51. Spiser hos dem og sover kun i blok 57. Min pakke med undertøj, skjorter, sko m.m. borte.

Fredag 22.dec.

Røde Kors pakker udleveret. Det var dejligt at få smør, som holdt op for to dage siden.

Lørdag 23.dec. Lillejuleaften.

Pudset støvler og barberet mig. Talt om julen. God bedring i helbredet. Rugbrødsrationerne sat ned, fem mand pr.rugbrød. En kollega død. Nu 43 døde.

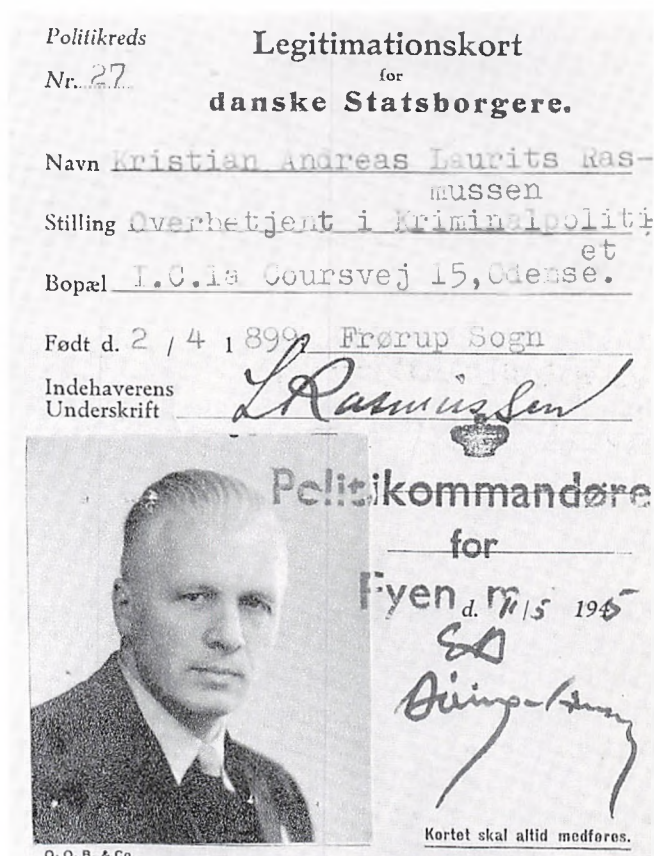
Søndag 24.dec. Juleaften.

Almindelig brødration og kaffe. Julefrokost: Et stk. rugbrød med margarine og ost og to stk. knækbrød med honning. Middag: Kærne-

L. Rasmussens legitimationskort udstedt lige efter hjemkomsten i maj 1945 (Stadsarkivet).

mælkssuppe med kartofler og kødstumper. Halvsløj om formiddagen. 17 danskere til at holde jul sammen. Der er 104 danskere tilbage her i Buchenwald, heriblandt politiinspektør Brondt, som ligger i store revir.

Fint solskinsvejr om dagen. Om morgenen og formiddagen meget koldt. 17 grader ved porten om formiddagen. Det havde været rart med en hilsen hjemmefra. Gud ved, hvorledes de har det, og hvorledes de holder jul. Så kom vi ikke hjem til jul alligevel. En egen stemning i blokken trods alt. Efter at vi havde sunget en julesalme, sang polakkerne to salmer og en polsk sang. Meget gribende, og alle de unge

græd. Holdt jul hos nordmændene fra kl.16 og overnattet hos dem. – Blokken pyntet med gran samt stort juletræ nydeligt pyntet bl.a. med masker af danske og norske flag. Heller ikke julestjernen manglede. – Salmer afsunget. Vi 17 sunget »Glade jul« for nordmændene. Derefter andagt. Spisning. Underholdning af forskellige fremmede musikere. Festen, der var meget ejendommelig og vellykket, sluttet kl.21 med afsyngelse af først danske og derefter norske nationalsange. Selv om bedre at have været hjemme, så noget uforglemmeligt ved aftenen.

Mandag 25.dec. Juledag.

Sovet til kl.8. Appel kl.8.30. Julefrokost: Brødraktion, margarine og pølse. Middag: Gule ærter. Ved 12-tiden gudstjeneste hos nordmændene. Meget gribende og rørende. Fint-fint solskinsvejr hele dagen med frost. Tænkt meget på dem hjemme. Stjålet fem par lange støvler i blokken i løbet af natten. Om eftermiddagen vidne til forsøg på at slå en ukrainer ihjel. Appel kl.9 formiddag.

Tirsdag 26.dec. 2.juledag.

Ikke helligdag her. Fint vejr, solskin og frost. Spadseret ude det meste af dagen. En kollega, Hemmingsen, død. Nu 45 døde.

Onsdag 27.dec.

Kl.7 mødt i store revir til undersøgelse. Ikke undersøgt og ingen yderligere fritagelse for arbejde. Uhyggeligt venteværelse med syge af alle mulige slags. Yderligere udskrevet 18 mand, så vi nu er i alt 37 raske, heriblandt Bernhard Nielsen fra Odense. Han og jeg eneste odenseanere. Stort kålrabi-ædegilde i blokken om formiddagen. En hel æske husholdnings-

tændstikker og min skråæske med rest, to stænger Assens skrå, stjålet fra lomme i min stortrøje om natten. 1/5 brød uden margarine eller pålæg.

Torsdag 28.dec.

Intet særligt. Dejlig havregrynssuppe til middag. Ingen margarine eller pålæg.

Fredag 29.dec.

Rygte om, at vi bliver afhentet af biler d.3.januar. Tænk, om det blev tilfældet. Konsulteret norsk læge fordi hævet under venstre øje. Intet tegn på rosen. Brød og ost.

Lørdag 30.dec.

Dejligt bad. Efter kold appel stor og glædelig overraskelse: Brev fra min elskede og drenge. Det var det bedste, jeg kunne få. Sådan at tankerne og længslen atter strømmer ind over én. Snevejr.

Søndag 31.dec. Nytårsaften.

Sidste dag i gamle år. Middag: Gule ærter samt lejlighed til køb af bouillon. I øvrigt sædvanlig madration, men rygetilladelse i blokken og lyset først slukket kl.22. – Fra kl.17 fejret nytårsaften hos nordmændene. Sang og viser og optræden af såvel nordmænd som danske. Midt under underholdningen flyveralarm og lyset slukket, ejendommeligt nok, underholdningen fortsat med sange og fremsigelse af digte og lignende – meget stemningsfuldt og i det hele taget en uforglemmelig nytårsaften. Gik til ro ved 21-tiden og sov ind i det nye år.

Industrimonumenter i Odense

af Henrik Harnow

Tekstilindustriens arbejdsbygninger fra ca. 1750 til i dag

Kirkelige bygninger, herregårde og bondegårde har allerede i mange år nydt opmærksomhed og i forskelligt omfang beskyttelse i form af fredningslovgivning. Det er derimod først i de seneste år, at arbejds- og fabriksbygninger har påkaldt sig interesse. Disse bygningers rette placering – både bygningshistorisk og arkitektonisk – er nu erkendt, men nyvurderingen afspejler sig kun i ringe grad i beskyttelsen af de pågældende bygningstyper. Fabriksbygningernes størrelse og det forhold, at de ofte er placeret tæt ved eller i bykernen, er nogle af årsagerne hertil, men det tæller også med, at ældre fabriksområder ofte har været opfattet som noget negativt.

I Odense er interessen for gamle arbejdsbygninger vel tydeligst kommet til udtryk i form af genanvendelsen af det store bygningskompleks Brandts Klædefabrik og TV2s indflytning i Kvægtorvet. Samtidig tager ikke så få private firmaer i disse år renoverede, men desværre undertiden også misforstået istandsatte fabriksbygninger i anvendelse til kontorer og andre lignende formål.

Der ses beklageligvis stadig et stort antal voldsomme omformninger og nedrivninger i Odense – og byen står bestemt ikke alene på dette område – sådan at de fabriksmiljøer, der stort set bestod uændrede frem til 1960'erne og 1970'erne, nu er ved at forsvinde helt eller ændre karakter på afgørende vis.

Men endnu består en stor del af de tidlige industribygninger, og for den opmærksomme kan en rundtur i den indre by give et detaljeret indblik i udviklingen af fabrikken som bygningskategori – fra håndværkerens simple værksted til moderne fabrikker.

Odense var gennem en stor del af 1800-tallet Danmarks næststørste by med en tekstilindustri, der udgjorde en meget væsentlig del af byens samlede industri. I denne branche findes alle de elementer, der skulle komme til at karakterisere den moderne industri: Mekanisk drivkraft, fabrikker og produktionsmaskiner.

Der er blandt andet derfor god grund til at vælge netop tekstilindustrien som eksempel. Desuden er en stor del af branchens arbejdsbygninger bevaret helt eller delvis, således at det er muligt at udpege illustrative og interessante eksempler på de fleste af de grundtyper, der har været tale om i fabrikkernes udviklingshistorie.

Ved at anvende endnu eksisterende bygninger som eksempel er det tanken i denne artikel at søge at beskrive grundtrækkene i udviklingen gennem de sidste ca. 200 år. Tekstilbranchen har i denne periode gennemløbet en ganske voldsom udvikling, der begyndte med husflid og håndværk, og som efter forskellige mellemfaser mandede ud i egentlig fabriksmæssig produktion. Og den fabriksmæssige produktion gennemgik en udvikling over flere forskelli-

ge bygningstyper. Hovedmålet er således at se nærmere på de bygninger, der husede tekstilproduktionen, men da der til de enkelte bygningstyper hørte en bestemt produktionsform, afspejler disse bygninger en udvikling, der går langt ud over det rent bygningsmæssige. Bygningerne vil således blive præsenteret i sammenhæng med den mangeartede udvikling fra håndværk til industri, der indebar både økonomiske, tekniske og sociale aspekter.

Det er mit håb, at læseren derved vil få øjne op for de mange, ofte oversete bygningshistoriske perler, som vi daglig færdes blandt, og som ofte har en interessant historie at fortælle.

Industriell produktion før fabrikken

Selve det at fremstille tekstiler er en ældgammel kunst, der (bortset fra enkelte steder i København) stort set kun udførtes som husflid langt op i 1700-tallet. På landet anvendtes endnu i 1800-tallet en stor del af fritiden til forarbejdning af hør og fremstilling af groft uldklæde til eget brug.

Med merkantilismen og det dertil knyttede ønske om selvforsyning fulgte forskellige tiltag under Kommercekollegiet, der var oprettet i 1735 bl.a. med henblik på at ophjælpe indenlandsk industri. I Odense blev der således med støtte fra Kommercekollegiet i 1756 gjort forsøg på anlæggelse af et »tekstilmanufaktur« af betragtelig størrelse. Flere hundrede tyske arbejdere indkaldtes til at arbejde i et større anlæg, beliggende i ejendommen Mageløs i Vestergade. Det var helt almindeligt, at man på denne tid søgte at få mere kompetente udlændinge til Danmark, så man på denne måde kunne få oplært lokale håndværkere. Den danske tekstilproduktion var ifølge mange beretninger

på denne tid af en kvalitet, der lod meget tilbage at ønske, ikke mindst fordi teknikken var utidssvarende. Der var derfor stillet store forventninger til produktionen og organiseringen af denne, da den tyske mester Anton Hübner ankom til Odense med sine omkring 400 arbejdere – en forøgelse af byens befolkning med næsten 10 %.

Manufakturen fik hjemme i en traditionel bygning, der nærmest kan sammenlignes med de købmandsgårde, som man stadig kan se rester af, bl.a. i Overgade. Der var således ikke tale om en rigtig fabrik, og der var endnu langt til de fabrikker, der opførtes mere end trekvart århundrede senere.

Selv i England var den industrielle revolution endnu kun i sin startfase, og udviklingen af de første fabrikker inden for silke- og bomuldsbranchen fandt sted samtidig med anlæggelsen af manufakturen i Odense.

Den her anvendte produktionsform kaldes ofte for proto-industri, dvs. industri før industrien. Det skal forstås sådan, at visse før-industrielle former rummede elementer af det kommende fabrikkensystem i sig, ja var en slags forløber herfor. Disse elementer var bl.a. måden at organisere produktionen på og koncentrationen af mange arbejdere i ét bygningskompleks med den deraf følgende overvågning, uden at man dog anvendte vand eller damp som drivkraft til produktionen. Der var for så vidt tale om håndværksmæssig produktion i kontrollerede rammer.

Begrebet proto-industri er imidlertid på mange måder problematisk at anvende, for det er ikke entydigt. Man har normalt valgt at rubricere virksomheder som proto-industri på baggrund af produktionens organisation og ikke på baggrund af bygningstype.

Arbejdsløshed og tiggeri var den umiddelbare årsag til en lignende anlæggelse inden for

På dette foto fra 1947 ses langs Klaregade den endnu bevarede fabriksfløj af tugt- og manufakturhuset. Ved starten i 1753 indkøbtes spinde- og overskæreredskeber samt otte væve. I kælderen var der sovesale og i en anden fløj farveri (Ditlev Jensen fot., Stadsarkivet).

tekstilindustrien i Odense, nemlig tugt- og manufakturhuset i Klaregade, der oprindeligt havde fungeret som bolig for domkirkens provst og blev opkøbt af stiftamtet med andre formål for øje i 1747. Her skulle arbejdsløse arbejde frivilligt og indsatte mere eller mindre frivilligt gøre det samme.

Efter en ombygning omkring 1750 fremstod anlægget i tre fløje, hvoraf den nuværende velbevarede fløj ud mod Klaregade tjente til arbejdsstuer. Kælderen rummede sovesale. Alle

produktionsprocesser inklusive farvning foregik på stedet.

Bygningerne var efter datidens almindelige standard af ganske god kvalitet. Der var anvendt grundmur i stueetagen, og selv om det ikke var noget særsyn, var det heller ikke ganske almindeligt til ydmyge arbejdsbygninger eller boliger. Til sådanne formål brugte man på dette tidspunkt almindeligvis bindingsværk. Bygningernes delvis gejstlige baggrund må være forklaringen på dette forhold.

Nogen større økonomisk succes kan man ikke sige, at de nævnte offentlige tiltag havde. Det var på privat initiativ, at industrialiseringen og opførelsen af de første fabrikker skulle finde sted.

Små væverier og en tidlig klædefabrik ca. 1830-50

Industrialiseringen af den odenseanske tekstilindustri tog sin begyndelse i 1830'erne, hvor der dels opstod nogle mindre, bomuldsvævende »forlagsvirksomheder«, og dels kom et egentligt industrielt foretagende med P.L.Brandts Klædefabrik i Klaregade (senere på Klingenberg). Ved forlagsvirksomhed forstås en central virksomhedsadresse, hvorfra råmaterialer – her garn – fordeltes til et korps af vævere ude i byen. De arbejdede på deres privatadresse, hvor de i princippet fungerede som akkordarbejdere. Kontrollen med forlagsvirksomheden og ejendomsretten til varerne forblev forlæggerens. En del købmænd drev sådanne virksomheder, også med uldne varer.

Det kendetegner disse i øvrigt forskellige virksomhedstyper, at de i vid udstrækning udnyttede eksisterende bygninger til produktionsformål uden på nogen måde at ændre dem væsentligt. I vor sammenhæng er de således mindre betydningsfulde, men det er dog vigtigt at bemærke de særdeles begrænsede forhold, virksomhederne eksisterede under. I 1830'erne kunne specielt foregangslandet England, men også Frankrig og i et vist omfang Tyskland fremvise specialiserede, dampdrevne tekstilfabrikker af betragtelig størrelse.

I England var den ny bygningstype, fabrikken, allerede udviklet til en noget nær færdig form i sidste halvdel af 1700-tallet. Disse fabrikker omtales ofte som Arkwright-typen efter

Richard Arkwright, der dels konstruerede en spindemaskine, der lod sig drive maskinelt, og som dels samlede en række tekstilmaskiner i én bygning eller kort efter i ét bygningskompleks. Denne fabrikstypes danske pendant benævnes ofte standard-typen, da det var en fabriksform, der anvendtes af industrien over en bred kam og ikke specielt af tekstilindustrien.

I Odense sås den engelske og udenlandske dominans ved, at de små forlagsvirksomheder bearbejdede garn fra de overlegne fabrikker i England. Bomuldsvæverierne havde til huse i bygninger, der typisk blot havde tjent til beboelse, og kravene til kapital var derfor begrænsede. Det var med til at forlænge deres levetid. I overgangsfasen, da større klædefabrikker og maskinvæverier kastede sig ud i usikre og ikke altid vellykkede investeringer i bygninger og nye, dyre maskiner, undgik de små væverier denne risiko og overlevede i kraft af lave løn- og kapitalomkostninger helt frem til 1870'erne og 1880'erne, før de var endeligt udkonkurreret.

Selve forlagsvirksomhedens produktion foregik således hos væverne privat, og der er tegn på, at der har været specialiserede vævehuse på linie med de meget udbredte *weavers' cottages* i England. De var forsynet med større vinduespartier for at få tilstrækkeligt med lys til arbejdet. Der kendes dog kun ganske lidt til danske væveres huse.

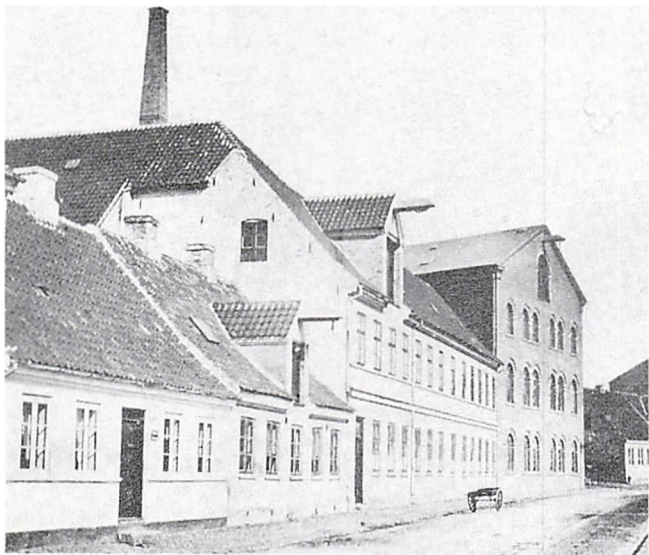
Vi ved, at en lille forlagsvirksomhed, Brodrüchs Bomuldsvæveri i den nedrevne del af Skulkenborg, havde tilknyttet et lille vævværksted (en såkaldt work-shop) til den centrale virksomhedsadresse. Det var på ca. 50 m². Om der har været tale om en til formålet konstrueret og tilpasset bygning vides ikke, men der kendes bl.a. et lignende eksempel fra Hårby Kirkepark i 1850'erne, hvor et vævelokale til fire væve havde hævede lofter på grund af vævenes størrelse og vinduer i begge sider og i gavlen for

at lette det lyskrævende arbejde.

Endnu eksisterer der bygninger, der har været anvendt til denne type virksomhed i Odense, men på grund af deres manglende specialisering og ligheden med andre ejendomme er de mindre interessante i bygningshistorisk perspektiv.

Blandt flere små virksomheder finder vi Andreas Dænkes, der blev grundlagt i 1835. Dænke lejede sig ind i en ældre ejendom, Overgade 29, der tidligere havde tjent en skomager og sidst en gørtler Holm. Huset er ikke ændret væsentligt til i dag, blot er facaden pudset, og en uheldig overdækning i forbindelse med butikken skæmmer huset noget. Bag pudset gemmer der sig uden tvivl en konstruktion i egebindingsværk svarende til konstruktionen på Dænkes tid. Bagved forhuset var der tre bagbygninger, indrettet til kamre, brændehus og lokum. Der var alt i alt tale om ydmyge bygninger til husning af virksomheden.

Betydeligt mere interessant er det at se nær-

mere på de første klædefabrikker. P.L.Brandts startede i 1833 i ældre lokaler, der tidligere bl.a. havde tjent til provstegård. Forhuset lå ud til Klaregade, omtrent over for den endnu eksisterende tugthusbygning.

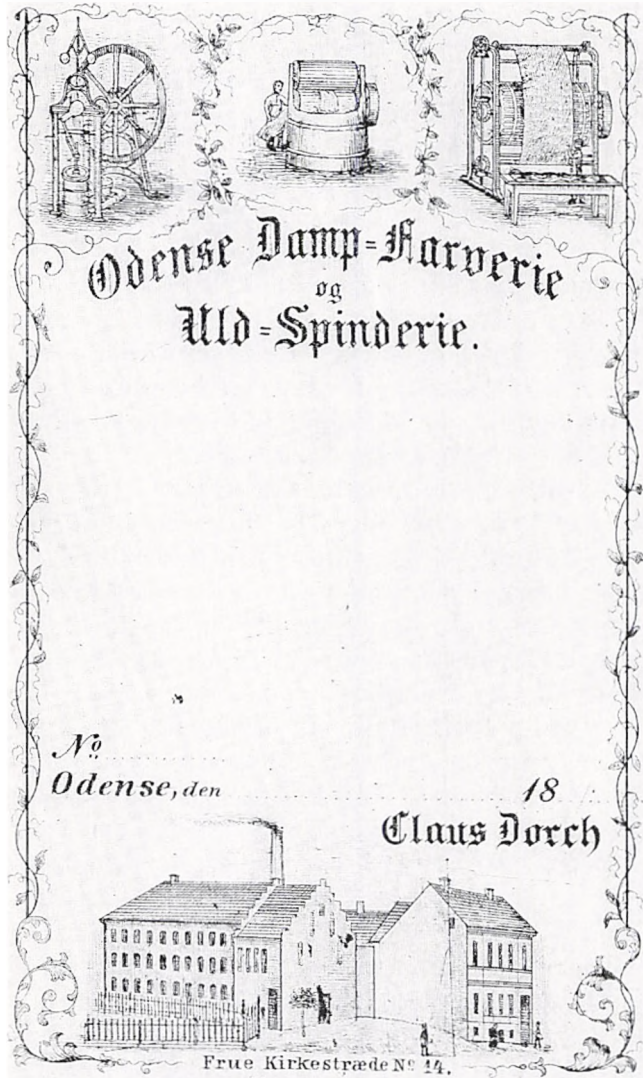
Organisatorisk adskilte Brandts produktion sig fra håndværk, idet der var flere bygninger til hver sit formål og en såkaldt flydende produktionsgang. Sagt på en anden måde foregik produktionsprocessen igennem en række lokaler, og der blev kun udført delprocesser i hvert enkelt lokale. Denne form for virksomhed henhører ligesom de tidligere nævnte virksomheder under begrebet proto-industri.

Brandt-virksomhedens bygninger i Klaregade er forlængst nedrevet, og det samme gælder i alt væsentligt de bygninger, Brandt i 1839 flyttede til. Fra dette tidspunkt havde fabrikken til huse i en omfangsrig gård, der lå omtrent dér, hvor telefonhuset i dag er at finde på Klingenberg. Gårdens længer strakte sig bagud, og anlægget omfattede også Skt.Knuds Klosters gamle bygninger, i dag bl.a. hjemsted for biblioteket i centrum. Grunden strakte sig ned til åens øvre løb, og adgangen til blødt å-vand var på dette tidspunkt af stor betydning for placeringen, da vandet bl.a. anvendtes ved farvningen.

Bygningerne her var en skøn som blanding af bindingsværk og grundmur. De kom en overgang i 1890'erne til at rumme Thomas B.Thriges virksomhed og førtes fra 1915 i det væsentlige tilbage til den skikkelse, de må have haft i klostertiden. Ved den lejlighed fjernedes alle

Bierfreunds virksomhed i Vindegade med den oprindelige kerne, det to-etages grundmurede hus, i midten. Et lille hus til venstre blev også taget i brug, og i 1870 opførtes en moderne fabrik på hjørnet af Odinsgade. Bemærk hejsekivistene til lagrene på loftet (Carl Bech fot., Møntergården).

Ubrugt kvitteringsformular fra Claus Dorchs Klædefabrik. Øverst stiliserede gengivelser af nogle af fabrikkens maskiner. For neden ses fabrikken samt den gamle skolebygning ved Frue Kirke. Indhørslen til fabrikken var i forhuset til højre (Landsarkivet).

skyldtes det, at dampmaskiner og bindingsværk fungerede dårligt sammen. Maskinen kunne simpelt hen ryste bindingsværket fra hinanden, og desuden måtte man tænke på brand- og eksplosionsfaren. I øvrigt var anvendelsen af dampkraft til tekstilproduktion i 1839 noget særdeles nyt efter danske forhold; kun ganske få dampmaskiner var på dette tidspunkt i brug i industrien.

En uheldig følge af en dampdrevet produktion i en så blandet bygningsmasse, som det store gårdanlæg udgjorde, var en urimeligt lang og besværlig produktionsgang, hvorunder de behandlede materialer gang på gang skiftede etage og bygning. Produktionen forekommer i dag irrationel og styret af de forhåndenværende bygninger. Vi kan altså konkludere, at da den egentlige industrialisering gik i gang, kunne en større, rationel fabriksproduktion ikke rummes i traditionelle bygninger.

På vej mod standardfabrikken ca. 1850-70

Perioden 1850-70 er særligt interessant fra en bygningshistorisk synsvinkel, fordi vi her har mulighed for at følge de mellemformer, den endnu noget famlende industri gjorde forsøg med. I grundtrækkene lignede denne periodes bygninger modningsperioden i 1870'erne, idet der var tale om almindelige etagebygninger, som husede dampdrevne tekstilmaskiner. I anvendelsen af materialer og rent bygningsteknik var der imidlertid stadig tale om grund-

industrielle levn. En interessant bygning, et lille kedelhus fra 1839, er også revet ned. P.L.Brandts fabrik fik ellers som den første i Odense opstillet en 8 hk dampmaskine, der var bygget i Assens, og i denne forbindelse opførtes det lille grundmurede og tegldækkede 7-fags kedelhus. Når der her anvendtes grundmur,

læggende traditionelle bygninger.

Det var i denne periode, at stifteren af Fyens Disconto Kasse Lorenz Bierfreund anlagde byens første maskinvæveri og dermed begyndte den langvarige udkonkurrering af de små forlagsvirksomheder. I 1856 startede Bierfreund således sin bomuldsvævende virksomhed, der straks tog maskinvæve i brug. Det var kun få år efter, at de første maskinvæve var taget i brug på nogle københavnske virksomheder.

Bierfreunds maskinvæveri anlagdes i en ældre bygning i Vindegade, oprindeligt opført af jernstøber M.P.Allerup; men væveriet kom efterhånden til at dække næsten hele området fra hjørnet af Vesterbro til hjørnet af Odinsgade, der i 1856 kun var en markvej.

Det er vanskeligt at fremvise velbevarede fabrikker fra denne periode, for bygningerne var endnu ikke færdigudviklet hverken teknisk eller organisatorisk og undergik derfor løbende ret drastiske ændringer. Desuden plagedes tekstilbranchen af gentagne brande. Det var således en ret omfattende brand, der i 1861 medførte en del nybyggeri hos Bierfreund. Det mest interessante i denne forbindelse var en bygning på 22 fag med tegltag – en tidlig og traditionelt konstrueret fabrik. Ved traditionel forstås her med bærende ydermure og træbjælkekonstruktion. Virksomhedens mekanisering og den mere effektive organisering af produktionen gav den et fabrikspræg, der adskilte den afgørende fra de tidligere omtalte virksomheder. Råvarerne – udenlandsk bomuldsgarn – løftedes fra gaden via en hejsekvist ind i forhusets 2. etage, hvorefter det gennemgik forskellige forberedende processer samt selve vævningen.

Udsnit af en regning fra Mogensens fabrik, der havde facade mod Vindegade og var opført i 1874 med frontispice til gaden, rundbuede vinduer og hejsekvist i gavlen (Landsarkivet).

Bierfreunds maskinvæveri anlagdes i det tiår, hvor de første fabrikker af denne type kom til Danmark. Odensefabrikken var imidlertid temmelig beskedent i rent bygningsmæssig henseende, når man f.eks. sammenligner med det københavnske Salomonsens væveri fra 1848.

Bierfreunds bygningskompleks kunne kun fremvise enkelte bygninger, der var opført direkte med henblik på tekstilproduktion. Derimod var Claus Dorchs klædefabrik som den første opført samlet og med tekstilproduktion for øje. Denne fabrik anlagdes i 1857 bag de stadig bevarede traditionelle bygninger i Frue Kirkestræde 14. Dorchs far, der var hattemager, havde opført forbygningerne og anvendt dem til værksteder og beboelse. Gik man gennem porten, kom man først ind i forgården, der i siderne afgrænsedes af ældre bindingsværksbygninger. I bunden rejstes det nye fabriksanlæg i tre fløje og tre etager, grundmuret og med tegltag. En 19 meter høj dampskorsten var en del af anlægget, der blev drevet af en 6 hk dampmaskine. Der var flere specialiserede rum såsom hvælvede tørrestuer og et skiferbeklædt maskinrum.

Med sin traditionelle træbjælkekonstruktion kan fabrikken placeres som en tidlig dansk standardtype, opført specifikt til tekstilproduktion og med central drivkraft, men i traditionelle materialer. Typen svarer til Arkwrights fabrikker, der tidligere er omtalt; simple og teknisk set traditionelle bygninger, der trods opførelsen til tekstilproduktion i og for sig kunne tilpasses de fleste industrier uden videre ændringer i grundformen. Det var da også kun begrænsede ændringer, der skulle til, før den danske standardfabrik var en realitet. Dorchs fabrik står som bindeleddet mellem de uoverskuelige fabrikker fra perioden før og 1870ernes fabrikker, hvor nye bygningsteknikker toges i anvendelse. Selve grundmønstret var fastlagt, idet den første generation af egentlige fabrikker i 1870erne ligesom Dorchs specielt opførtes som kompakt etagebyggeri, blot med anvendelse af ny bygningsteknik samt en mere mekaniseret og rationelt tilrettelagt produktion.

Standardfabrikker og tysk import ca. 1870-1900

1870erne var en periode med eksplosiv vækst, ikke alene for tekstilindustrien, med anlæggelse af betydeligt større fabriksanlæg end dem, vi hidtil har betragtet. Denne periode har mere end nogen anden efterladt sig bygninger, der dog ikke alle kan siges at være bevaringsværdige.

Det forhold, at bygningerne findes bevaret til i dag, fortæller os to ting. Dels var bygningerne af en sådan kvalitet og så »moderne«, at de uden større problemer har ladet sig anvende siden, dels betød introduktionen af nye teknikker, at de tidligere udbredte brande tog noget af. I perioden ca. 1850-1930 oplevede tekstilbranchen i Odense mindst 23 brande, og flere

af disse betød, at hele anlæg nedbrændte. Disse anlæg indeholdt typisk ældre bygninger.

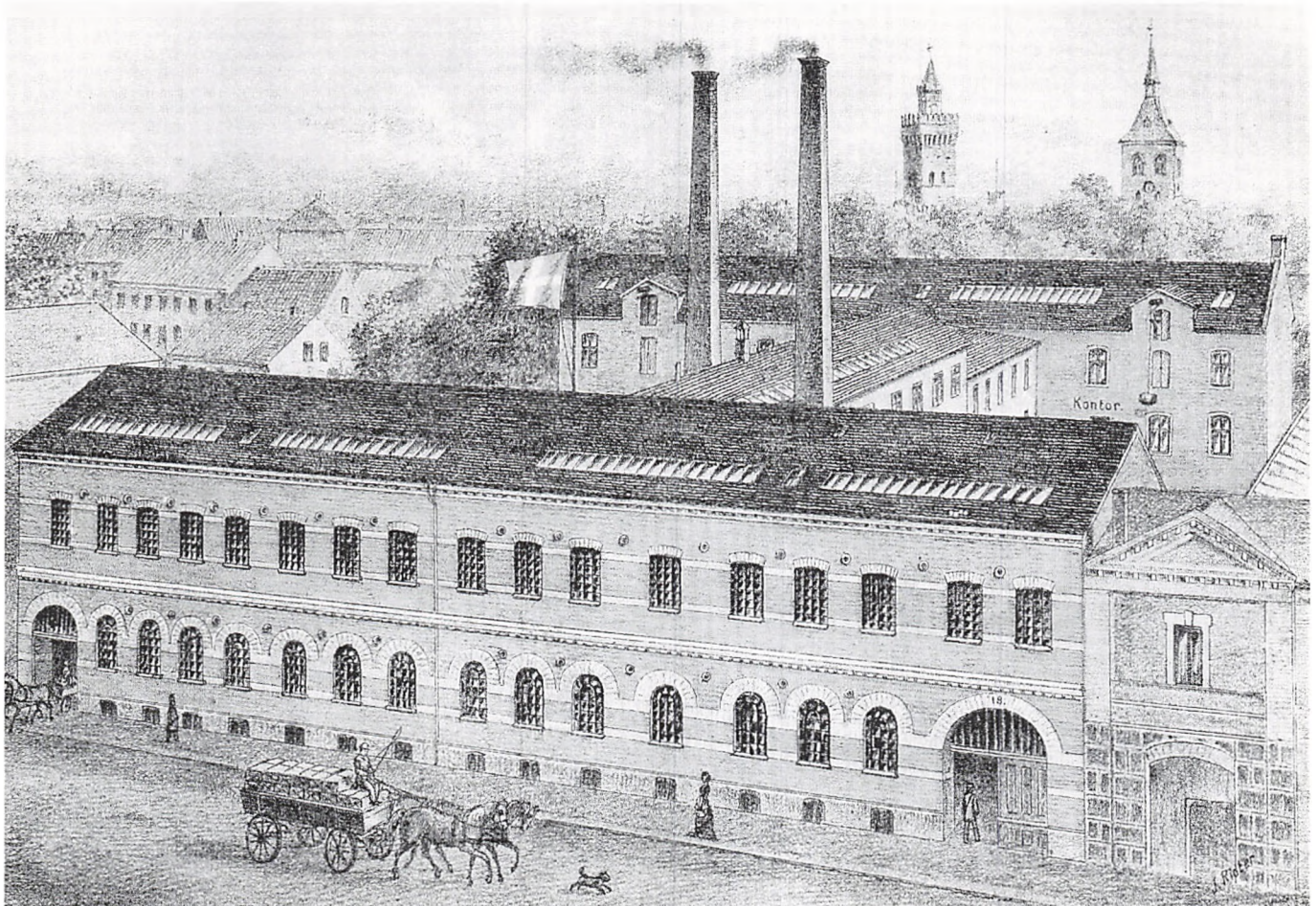
I perioden fra 1870 blev etagebygninger, ofte med skifertag, bærende jernkonstruktion og jernvinduer den førende fabrikstype, og mange af dem kan endnu ses inden for næsten alle brancher. Karakteristisk for perioden er det også, at man i modsætning til tidligere sjældent kunne holde sig til en relativt kompakt enhed, men løbende måtte tilføje en række hjælpebygninger.

Perioden frem til århundredskiftet bød ikke blot på ny bygningsteknik og nye materialer, men også på forhold, der ikke uden videre lader sig konstatere i dag. Det er kun muligt at analysere fabrikkernes produktionsforløb ved at anvende skriftligt kildemateriale, primært brandforsikringsarkivalier, for bygningerne har typisk gennemgået betydelige ændringer i det indre.

Første gang den nye bygningsteknik – anvendelsen af bærende jernkonstruktioner – blev taget i anvendelse af en tekstilvirksomhed i Odense – var i 1869, da M.K.Brandts Klædefabrik anlagdes i Vestergade. Tekstilfabrikken var helt nyopført, men fik hjemme i et ældre farverikopleks, som familien Brandt løbende havde opført på stedet.

Anvendelsen af bærende jernkonstruktioner havde på dette tidspunkt allerede en lang udviklingshistorie internationalt, og langt mere avancerede konstruktioner kendes f.eks. fra England før år 1800.

Brandtfamiliens sønner blev uddannet på tyske tekstilfabrikker, og inspirationen herfra prægede tydeligt den første fabrik, som da også anlagdes og blev taget i brug med hjælp fra tyske arbejdere. Fabrikken var en to-etages grundmuret gulstensbygning med røde murstensbånd og støbejernsvinduer. Disse vinduer blev fra 1870erne reglen helt frem til vor tid.

Mogensens væveri set fra Vindegade 1888. Tegningen giver et godt indtryk af det omfattende anlæg, der strakte sig bagud til Slotsgade efter udvidelserne i 1880'erne (Efter N.Malmgren: Danmarks industrielle etableringer (1888)).

Bygningen havde tegtag, men dette materiale fandt snart sin afløser i form af skifer og senere tagpap.

Bygningen havde bærende hoveddragere af jern, hvilende på støbejernssøjler i begge etager. Desværre blev bygningen revet ned for nogle år siden, og det er derfor kun det tilbageværende maskinhus fra samme tid, der kan give

et indtryk af byggeriet. Maskinhuset var opført med murede, hvælvede lofter, hvilket nedsatte brandfaren, og det rummede en dampmaskine fra Burmeister & Wain i København. Dampskorstenen var 21 meter høj og placeret på en »piedestal i regulær otte-kant« og i øvrigt næsten identisk med den bevarede skorsten ved Grønnegade, fabrikkens nuværende vartegn.

Fra gården i Brandts Klædefabrik 1904 og (side 115) 1988. Herover ses den oprindelige klædefabrik fra 1869 (tværbygningen over porten). Det samtidige kedelhus står til højre bag skorstenen, mens bygningen til venstre er fra 1883. På det nye billede er det tyskinspirerede kedelhus med buestik og udkrængninger i murværket blottlagt, mens den gamle tværgående klædefabrik er revet ned og erstattet med nyere byggeri (Jul.Folkmann og H.H. fot., Møntergården og Stadsarkivet).

En anden nyanlæggelse, der bygningsteknisk lignede, men arkitektonisk afveg noget, var Chr.Mogensens Dampvæveri i Vindegade. Stort set alle væsentlige bygninger af dette kompleks er bevaret, også den oprindelige kerne.

Væveriet startede i september 1874 i et forhus af røde sten med en lille frontispice og

rundbuede vinduer. Huset var grundmuret med skifertag og udstyret med dobbelte hoveddragere og støbejernssøjler. Derved rummede bygningen alle de elementer, der kan siges at karakterisere en dansk standardfabrik.

Virksomheden voksede voldsomt og sprængte snart sin gamle kerne. Dette forhold var gan-

ske almindeligt i vækstperioden efter 1870, og man udvidede i årene herefter i et sådant omfang, at hele karreen var fyldt ud omkring århundredskiftet. Adskillige af disse bygninger kan endnu i dag identificeres uden videre, mens et par store rødstensbygninger mod Slots-gade er gemt bag en senere og skæmmende granitbeklædning.

Efter at Dorchs fabrik i 1875 blev offer for en af de nævnte brande og nedbrændte totalt, opførte man på tomten et anlæg, der i det ydre lignede det gamle ganske meget. Men ny bygningsteknik var taget i anvendelse, og det nye materiale cement var i brug til kælder og stuegulve. Der blev taget patent på cement i England i 1824, men det var først fra omkring 1875 i anvendelse i den odenseanske tekstilindustri.

Produktionsgangen i Dorchs fabrik var typisk, idet hver etage anvendtes specielt til en enkelt hovedproces i produktionen, f.eks. spinning eller vævning. Man begyndte øverst oppe på 3. etage og bevægede sig derefter mod jordoverfladen, hvor forskellige våde processer fandt sted. Uldvarer skulle først vaskes, ligesom efterbehandling og farvning af det færdige klæde nødvendiggjorde brugen af vand. De våde maskiner som f.eks. valkemaskiner var altid placeret i stue- eller kælderniveau, da det var en måde at begrænse råd, rust og ubehagelige oversvømmelser på.

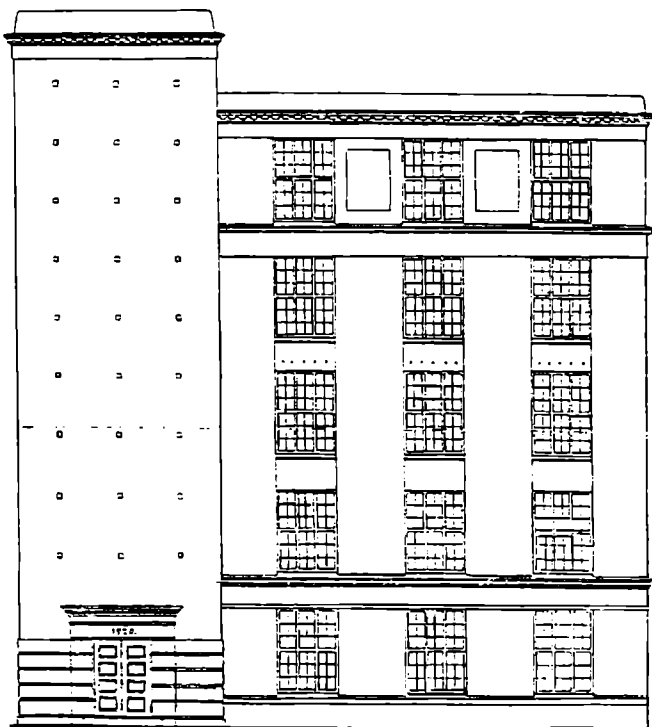
Odense havde fået gas- og vandværk i 1853, og vi finder da også begge faciliteter installeret i det nye fabrikskompleks. Lokalerne oplystes nu af åbne gasbrændere i stedet for olielamper eller tællelys. Dampmaskinen satte sit præg på lokalerne ved sin transmission, der i form af aksler, remskiver og remme i stort antal fyldte lokalerne. Det var ikke ufarligt at opholde sig her, hvilket adskillige håndskader, men også alvorligere ulykker med dødelig udgang, bevidner. Dampmaskinen anvendtes dog ikke kun

som drivkraft, for gennem et rørsystem ledte man den varme spild damp gennem lokalerne og opvarmede dem på denne måde ved hjælp af et tidligt centralvarmesystem.

Det fremherskende i perioden var brugen af grundmurede bygninger og i en vis udstrækning bærende jernkonstruktioner, jernvinduer og tagdækningsmaterialer som skifer og tagpap. Typisk var der tale om nyopførte bygninger med en kompakt kerne, der blev drevet ved dampkraft.

Da perioden som nævnt var en vigtig vækstfase, voksede adskillige virksomheder ud over den gamle kerne og stod dermed over for nye problemer. Enten måtte man tilpasse sig på ste-

Reloucheret bygningstegning, der viser Brandts Klædefabriks såkaldte Pantheonfløj fra 1920, udført helt i jernbeton og beklædt med såkaldt bastardmørtel (Stadsarkivet).

ne. Bygningstypens fremkomst i Danmark kan entydigt knyttes til introduktionen af store, tunge maskinvæve i bomuldsindustrien; væve af en sådan kaliber, at gamle bygningstyper kun vanskeligt kunne rumme og bære dem. Der kendes et eksempel fra Odense, hvor bygningen Søndergade 17, en mindre tekstilfabrik, rystede så meget, at gavlen slog revner og udviste faretruende udsving. Det var årsagen til, at fabrikken blev beordret standset i 1913.

Den første større shedtagsbygning i Odense var også en væveribygning, som Bierfreund lod opføre ved sit væveri efter en muligvis påsat brand i 1883. Her var tale om en shedtagsbygning på 27 gange 29 meter med jernsøjler, skifertag, betongulv og indstøbte luft- og varmekanaler – alt i alt en temmelig kraftig konstruktion. Anlægget som helhed er i dag nedrevet. Det lå, hvor Føtex-forretningskomplekset nu findes.

Nedrivningsskæbnen er også overgået det næste større anlæg, Mogensens Bomuldsvæveri og Spinderi på Rugårdsvej. Hertil var man flyttet i 1898 på grund af pladsmangel i den indre by. Bygningen bestod i begyndelsen af ni tagværker, en grundplan på 56 gange 63 meter, og den var udstyret med tidens bedste tekniske faciliteter såsom luftudsugning af fnug og afkøling af spild damp.

Mens Bierfriends anlæg var meget solidt, viste Mogensens tegn på en spinklere form, der fulgte med en begyndende standardisering. Efter 2.verdenskrig er denne udvikling fortsat, sådan at stort set alle moderne fabrikker bygges af færdige moduler. At standardiseringen medførte spinklere konstruktioner var ikke en teknisk nødvendighed; det var industriens krav om

det og udvide, så vidt det var muligt, eller også måtte man flytte.

Fra standardfabrik til fladebyggeri ca.1880-1905

Dampmaskinen fortsatte en tid endnu med at være den foretrukne kraftkilde, og det er derfor ikke her, at vi skal søge årsagen til en ny fabrikstypes opdukken. Fladebyggeriet – i form af de såkaldte shedtagsbygninger – fandtes i København fra slutningen af 1840'erne, men mere massivt i hele landet fra 1880'erne.

Denne bygningstype, der består af et antal sammenhængende og parallelt placerede ensbygninger med skråtstillede tagværker til ovenlys, skulle med tiden blive industriens foretruk-

Bierfreunds gamle væverbygning fra 1870 på hjørnet af Odinsgade ses endnu på dette luftfoto fra lige efter 2.verdenskrig. Det store shed-anlægs savtakkede tagværker dominerede nu fabriksområdet (Aero, København, fot., Stadsarkivet).

billigere og mere fleksibelt byggeri, der var baggrunden for denne udvikling. Standardiseringstendenserne kunne hos Mogensen blandt andet ses i jernsøjlerne, der gik igen andre steder i byen, og det spinklere præg fremgik ved anvendelsen af billigere udførte, papdækkede tagværker. Jernsøjlerne kan nemt have været fremstillet af et lokalt jernstøberi, og adskillige fabrikker kan have anvendt ensartede mål – et stort skridt på vejen mod standardisering.

Nogle få tagværker og enkelte jernsøjler af Mogensens anlæg kan endnu ses i baggården på Rugårdsvej 101. Et lettere tilgængeligt, men noget senere eksempel kan ses i forgården til Brandts Klædefabrik, men de kraftige bygninger her er egentlig ikke repræsentative for det 20. århundredes simple byggeri. Bygningstypens arealkrav illustreres af de nuværende TV2-bygninger på Rugårdsvej, som imidlertid ikke har været anvendt til tekstilproduktion, men

som kvægtorv. Et større tekstilkompleks med et stort indslag af shedtagsbygninger findes hos Hjertegarn på hjørnet af Munkebjergvej og Munkersvej. Hertil flyttede Odense Kamgarnsspinderi en stor del af produktionen omkring og lige efter 2.verdenskrig, og anlægget kan endnu ses i noget nær fuld størrelse.

Beton og elektricitet: Den moderne fabrik ca.1900-45

Allerede før midten af 1800-tallet havde odenseanske fabrikker været genstand for bevidst arkitektonisk formgivning. Det kom tydeligst til udtryk i historicismen. I overensstemmelse med denne iklædtes de i andre sammenhænge moderne fabrikker forskellige historiske stilarter. Af og til var formålet ren og skær reklame for den vare, der blev produceret, men dette gjaldt dog ikke tekstilbranchen, idet den ikke producerede mærkevarer.

Fabriksarkitekturen blev i almindelighed ikke betragtet som videre interessant, og det var først med modernismen, at form og funktion blev kombineret bevidst i fabriksbyggeriet. Tidens arkitekter og konstruktører blev specielt fascineret af det nye materiale, jernbeton, hvorved moderne teknologi og arkitektur forenedes i én og samme bygning. Materialet benævnes simpelt hen sådan, fordi der i betonen er indstøbt jernbånd til forstærkning. Derved opnås betydelige bygningstekniske fordele. Undersøger man fabrikkens forhistorie, kan man langt tilbage i 1700-tallet finde forløbere for modernismen, den såkaldte »funktionalistiske tradition«, der på bedste vis kombinerede form og funktion uden egentlig at have arkitektoniske ambitioner. Mange af tekstilindustriens bygninger hører hjemme i denne tradition.

I Odense varede det nogle år, før tekstilindu-

strien tog jernbeton i anvendelse i større stil. Vi skal helt frem til 1920, hvor det endnu engang var Brandts Klædefabrik, der stod bag et nybrud. Det var en betydelig udvidelse af Grønnegadefløjen, en fem-etages bygning, i grundplan 26 gange 21 meter, udført med bærende skelet, etageadskillelser og tag helt i jernbeton. Hullerne udfyldtes til slut med almindeligt murværk, og bygningen beklædtes med en grålig, grov mørtel, der understregede bygningens ny-klassicistiske præg. Fabrikken var fuldt moderne med elektrisk lys, centralvarme, wc og vaskerum samt elevator. Også hos Thomas B.Thrige og en anden tekstilfabrik, Chr.Nielsens Tricotagefabrik i Ramsherred, lod man opføre større jernbetonbygninger i 1920. Chr.Nielsens fabrik er fuldstændig væk, mens Thriges såkaldte normalfabrik til seriefremstilling af elektromotorer endnu i dag kan ses fra Buchwaldsgade.

De følgende års byggeri hos Brandt, bl.a. farveriet i den smalle passage efter forgården og Svendehjemmet er sammen med ovennævnte fabrik hos Thrige alle industrimonumenter af rang. Til bagsiden af Brandts Klædefabrik, ud mod Grønnegade, føjedes endvidere i 1950 en funktionalistisk, blødt svunget betonbygning. Hele komplekset er bevaret og rummer i dag bl.a. Cafébiografen, Danmarks Grafiske Museum/Dansk Pressemuseum m.m. og kan betragtes i alle detaljer.

Både hos Brandt og andre tekstilfabrikker af en vis størrelse møder vi fra århundredskiftet en stigende brug af elektricitet. Udviklingen gennemløb flere faser, idet man i begyndelsen blot anvendte elektriciteten til belysningsformål. Man fik strøm fra en dynamo, som var koblet til dampmaskinen, og kort efter blev større, centrale elektromotorer også taget i anvendelse til at drive tekstilmaskiner. På længere sigt havde elektriciteten i form af små, decentrale

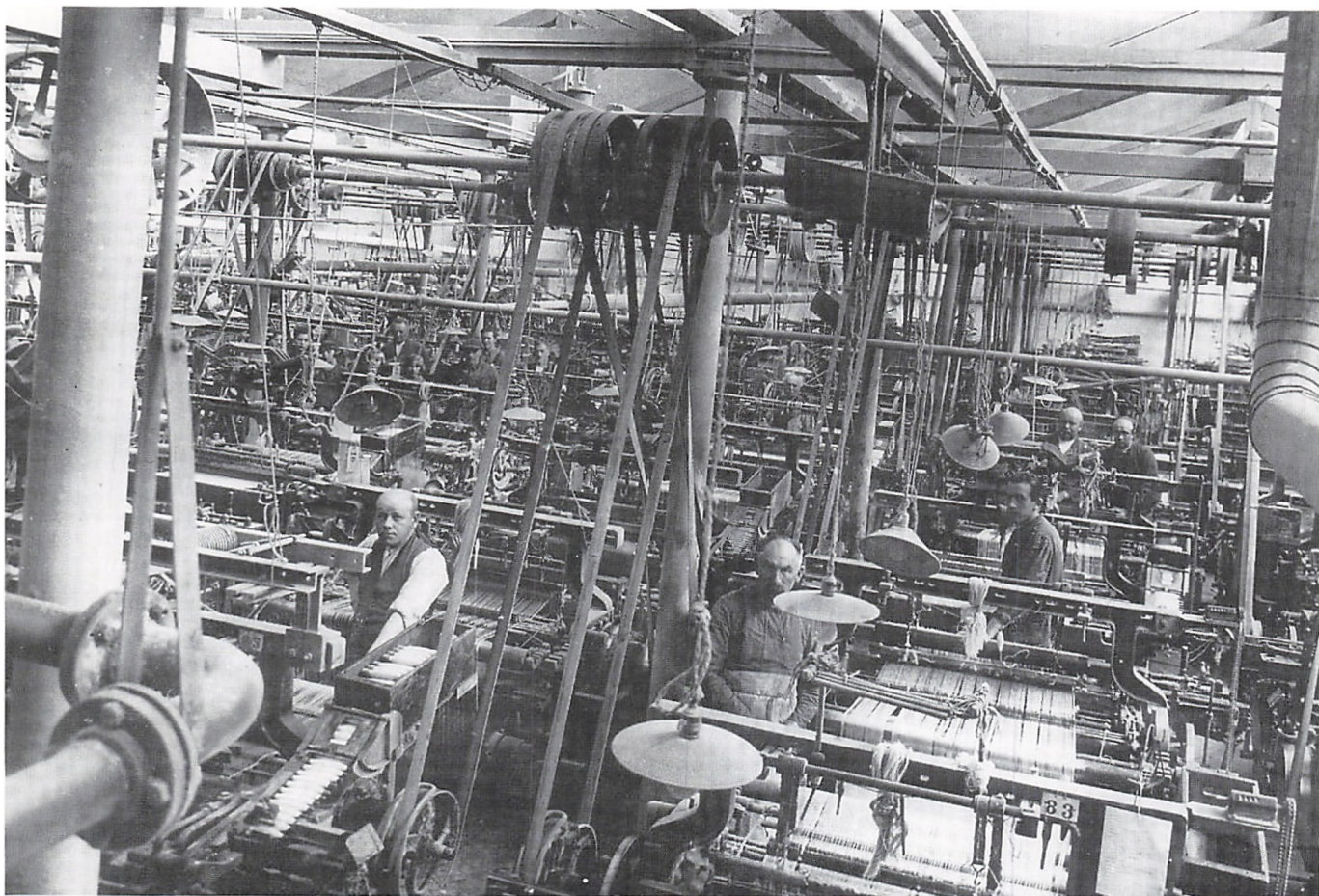
elmotorer – hver maskine sin motor – imidlertid en anderledes vidtrækkende betydning for, hvordan et fabrikslokale organiseredes. Med de små elmotorer, der forsynedes med vekselstrøm fra et eksternt elværk forsvandt de mange farlige remme og aksler. Hermed var vejen frem til vor tids »kliniske« fabrik banet.

Denne udvikling fandt sted relativt sent. Vi

skal helt frem til 1930'erne, før de første tekstilfabrikker omorganiserede produktionen på denne måde, og dampmaskinerne var først helt afløst af elektriciteten i 1940'erne.

Dampmaskinen var en væsentlig ny kraftkilde fra 1830'erne, men det var en central kraftkilde. Vi har set, hvordan den tids fabrikker formedes efter tidens krav, dvs. kompakte etagefa-

Interiørbillede fra Mogensen & Dessaus shed-anlæg på Rugårdsvej i mellemkrigstiden. Setv om der er elektrisk lys, drives de mange maskiner stadig ved remtræk fra dampmaskinen. Billedet giver et indtryk af de trange pladsforhold i et sådant fabrikslokale. Bemærk også den bærende jernkonstruktion (Stadsarkivet).

brikker, hvor krafttabet i transmissionen ikke var for stort. Elektriciteten fortrængte fra århundredskiftet gradvis dampmaskinen og var herefter den vigtigste faktor i omlægningen af fabriksdriftens organisering i vort århundrede.

Afslutning

Hermed skulle hovedtrækkene i fabrikkens bygningshistoriske og organisatoriske udvikling være ridset op, mens arkitektoniske forhold kun har været berørt sporadisk ovenfor.

Tekstilindustrien har været anvendt til illustration af udviklingen, der i store træk har været ensartet i hele Danmark. Og de karaktertræk, der er påpeget for denne branches bygninger, kan i forskelligt omfang genfindes i andre branchers byggeri.

Her tænker jeg i lokal sammenhæng specielt på Albanibryggerierne fra 1859 samt det eneste bevarede større – og i øvrigt stadig fungerende – jernstøberi, H.Rasmussens Jernstøberi i Frederiksgade, grundlagt 1856. Disse og flere andre fabrikskomplekser er af stor betydning. Det er muligt at udpege alt fra ældre arbejdsbygninger i bindingsværk til moderne fabriks-

bygninger i og omkring Odense, heraf mange, som inden for en kortere årrække vil blive nedrevet. Nogle af dem må nødvendigvis forsvinde, mens andre er bevaringsværdige.

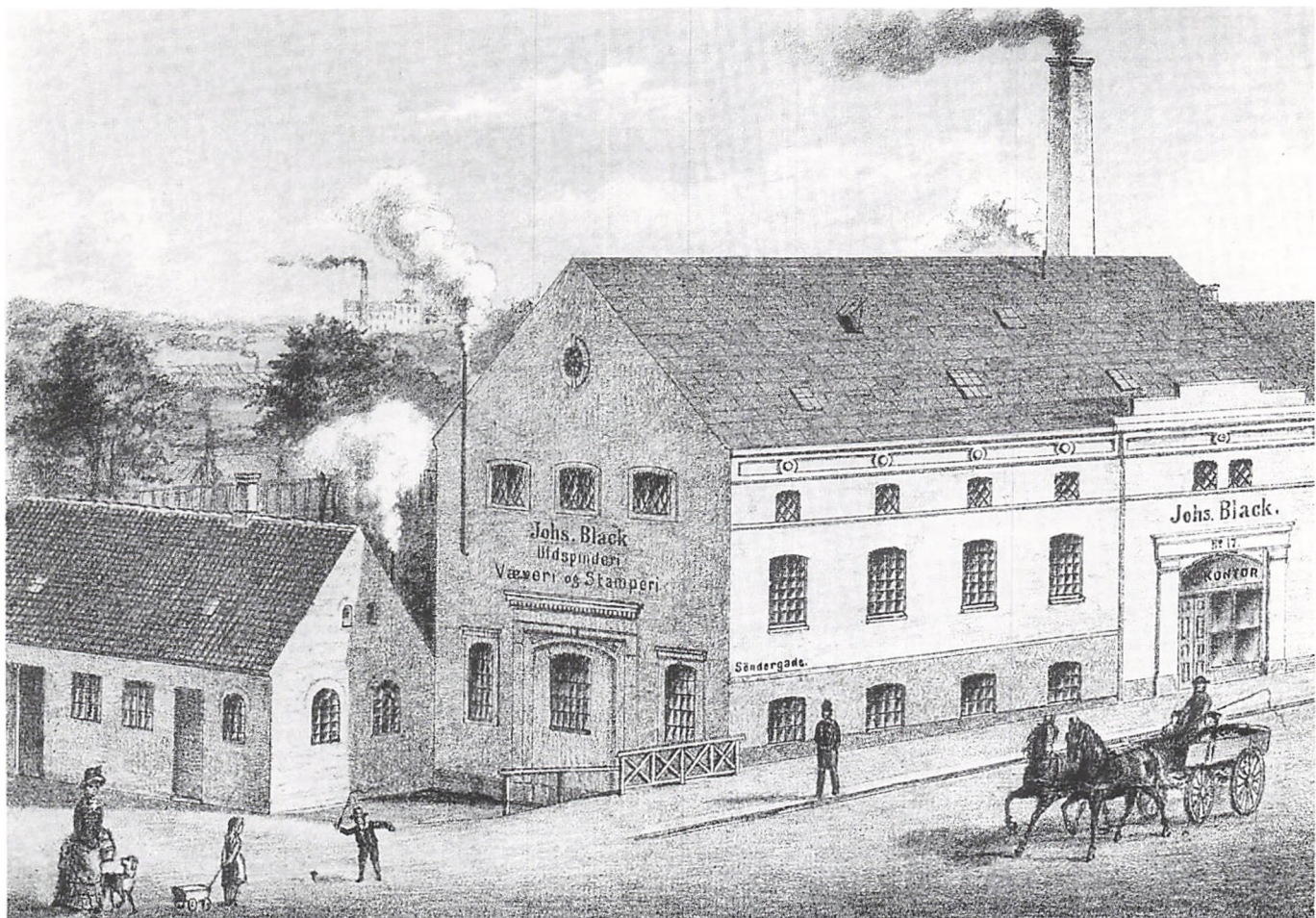
I England har det vist sig at være muligt dels ved fredning, dels ved privat initiativ at bevare et betydeligt antal industribygninger. I Danmark er det foreløbig kun lykkedes at frede få industribygninger, heriblandt den militære klædefabrik i Usserød og fileværket i Rådvad, mens en dampmølle er fredet i Skælskør, et bryggeri i Hobro og en teglværksovn i Nivå. Ud af ca.3.600 fredede bygninger er der således kun 12 fabriksanlæg. Ved at overveje bevaringskriterierne i tide kan Odense måske redde væsentlige bygningshistoriske monumenter fra samme skæbne som f.eks. M.P.Allerups Jernstøberi på Sdr. Boulevard, Blacks Klædefabrik i Søndergade 17 samt adskillige større og mindre anlæg, som gennem de seneste år er forsvundet eller ændret næsten til ukendelighed – stort set uden debat.

Kildemateriale og litteratur

Artiklen bygger først og fremmest på en analyse af brandtaksationer og opmålingsprotokoller (i Landsarkivet i Odense og Erhvervsarkivet i Århus). En længere og mere detaljeret fremstilling af tekstilindustriens udvikling i Odense er givet i *Tekstilfabrikker i Odense 1835-1935* (utrykt speciale, Odense Universitet 1988, findes på Stadsarkivet). Her kan der tillige findes noter og litteraturhenvisninger.

For interesserede i fabriksmiljøer lokalt og nationalt kan der henvises til tidsskriftet *Fabrik og bolig*, der udgives af Selskabet til bevaring af industrimiljøer.

Rester af Grundtmanns Klædefabrik, Overgade 47, under nedrivning 1987 i forbindelse med udvidelse af Atlantic. Der var tale om en almindelig standardfabrik, men nedrivningen minder om, at det er nødvendigt at overveje bevaringsspørgsmålet, før det er for sent (H.H. Jol., Stadsarkivet).

John Blacks tekstilfabrik, Søndergade 17, tegnet 1888. Fabrikken havde til huse i en bygning, der oprindeligt havde tilhørt M.P.Allerup. Den ændredes voldsomt i forbindelse med Sparekassen Fåborgs indflytning i 1989-90 og kan kun genkendes i hovedtrækkene i dag, hvor også det omgivende fabriksmiljø er stærkt forandret. Bygningen var indtil da forsynet med Danmarks ældste kendte bærende jernkonstruktion (Efter N.Malmgren: Danmarks industrielle etableringer (1888)).

Jeg takker Carlsbergfondet for et stipendium, der i 1988 gav mig mulighed for at uddybe den engelske baggrund for de odenseanske forhold både på tekstilindustriens og fabriksbyggeriets område.

I forbindelse med projektet Teknologi, Innovation og

Samfund i Kulturel belysning (TISK) under Statens Humanistiske Forskningsråd vil jeg senere give en fremstilling af indførelsen af fabriksystemer og ny tekstilteknologi i den danske tekstilindustri sidst i 1700-tallet.

Fra landsbyens smedie til byens fabrikker

af Jørgen Christensen

En Odense-smeds erindringer (1.del)

Jørgen Christensen var født den 12. november 1868 i Klingbjerg, Svenstrup Sogn på Als, som søn af en bygmester. Forældrene var dansksindede, men Als var ligesom det øvrige Nordslesvig i 1864 blevet en del af Tyskland. Som stor dreng var Jørgen Christensen en tid ved landbruget, men kom i maj 1884 til Fyn, hvor han skulle i smedelære i Kragelund, Herrested Sogn. Her boede hans farbror.

I slutningen af 1930'erne nedskrev Jørgen Christensen en lang række optegnelser om sit liv. Erindringerne opbevares af familien, men findes tillige i kopi på Stadsarkivet. Indledningen om barndom og læretid samt forskellige afsnit om rent familiære forhold m.m. er udeladt her. Optegnelserne er i øvrigt ordnet nogenlunde kronologisk, og rækkefølgen er stort set bevaret ved trykningen. Jørgen Christensens sprog er gengivet i moderne retskrivning med få og ubetydelige ændringer. 2. og sidste del af erindringerne vil blive bragt i Odensebogen 1992. Et lille udsnit af erindringsmanuskriptet har tidligere været trykt i Arbejdernes Fællesorganisations jubilæumsbog 100 års sammenhold fra 1985 (side 212-14).

Jørgen Christensen døde i marts 1943.

Jeg gik fra Kragelund mod Odense gennem Ferritslev, Davinde og Marslev. Efter at have søgt arbejde disse steder, uden at have fået

noget, kom jeg til Rågelund, og dér fik jeg arbejde, og jeg blev installeret med det samme. Jeg skulle have kosten og 2 kr. om ugen for vinteren 1887/88. Han havde ikke svende om sommeren, men plejede at antage en svend om vinteren. Så lavede de alt, hvad han skulle bruge om sommeren, hesteko, hestekosøm og avlsredskaber.

Smeden i Rågelund hed Jørgen Hansen. Han havde tre børn, en dreng på 13 år, en på otte og en lille pige på tre år. Hun var den allerkæreste lille pige med lange, gule slangekrøller. Konen var vistnok meget yngre end manden.

Smeden var for resten en mærkelig mand. Han gik altid i seng kl.4 à 5 om eftermiddagen, og så stod han op kl.3 à 4 om natten. Det blev sagt, at han tog bøndernes gærder (til brændsel) og deres frugt; det har jeg nu aldrig set, så det skal jeg ikke udtale mig om.

Kl.6 morgen kaldte han på mig, og medens jeg klædte mig på, gjorde han ild på essen, og så havde han en kasserolle med kaffe. Den varme han over essen, og førend vi begyndte at arbejde, fik vi en kop kaffe med et stykke sukker til.

Så arbejdede vi til kl.8, hvor vi fik frokost, der bestod af øllebrød og en ristet spegesild med kolde kartofler til; det vil sige, det fik jeg. Hvad han fik, ved jeg ikke, for jeg spiste altid alene. Silden havde han ristet over essen, inden vi gik til frokost. Han svøbte silden ind i noget gråt

papir og lagde den på en lille rist, som han holdt hen over ilden, til den var passende ristet. Det havde han på håndlaget gennem mange års erfaring.

Så arbejdede vi gerne til middag kl.12.

Maden var rigtig god.

Når vi så havde spist, så jeg ham i reglen ikke mere den dag.

Onsdag og lørdag stod han altid på torvet i Odense. Det efterår, jeg kom der, havde han en masse frugt at sælge. Det blev fortalt, at han havde solgt kirsebær for en 300 kr., men han havde også en masse træer.

Han købte aldrig nyt jern. Han havde købt sukkergokeriets såkaldte brokkasse; der var meget godt jern iblandt. Der var en del sukker-

En fynsk landsbysmed i gang med at sko heste omkring århundredskiftet (A.M.Krog, Korinth, fot., Møntergården).

kasser af tyndt pladejern. De var rustet op i bunden, men siderne var helt gode. De blev klippet i strimler på en 3 cm's bredde, rullet sammen, puttet i ilden, til der var »hets« på dem, så blev de banket sammen. Det blev til hestesko.

Så var der også en lang kæde bestående af 3/8 svensk rundjern. Deraf smedede jeg i vinterens løb 40.000 hestekosøm. Jeg skulle altid smede søm onsdag og lørdag. Jeg skulle smede 1.000 om dagen. Han kunne jo så rart, når han kom hjem, kontrollere, om jeg havde bestilt noget. Han talte dem altid, når han kom hjem, tog dem med ind og gemte dem til senere brug.

Blandt det gamle jern var også en del rør. De blev skåret af i passende længder og flækket et stykke op, så de fik tre ben. Dem stod han på torvet med og solgte som juletræsfødder.

Alt gammelt kunne han bruge.

Efter en ildebrand hos købmand Maegaard i Odense var der to brændte vogne; dem købte han, købte så nyt træ, satte alt det gamle jern, som havde været på de brændte vogne, på det nye træ, lod dem male, og så solgte han dem som to nye vogne.

Han kunne handle med alt.

Engang havde han solgt en gammel vogn til forpagteren på Skovsbo og blandt andet fået en pelsværkforet kørekappe.

Så var der en dag, han skulle ud til Odense til maler Gierahn i Nedergade. Han havde fået en af gårdmændene til at tage en vogn med. Den var bundet bag i den vogn, som gårdejeren kørte. Han satte sig så i den bageste vogn ganske alene indsvøbt i den mægtige kørekappe. Han var en lille, vissen mand på en 50 år med et stort ildrødt fuldskæg; det var vel nok et syn for guder.

Vi lavede ikke så lidt den vinter, jeg var der. Foruden en del vogne lavede vi en del avlsredskaber undtagen plove.

Det gik for resten smeden skidt til sidst.

Han købte alt det gamle jern og alle rør efter branden hos Povl Jørgensens Sprit- og Ølbryggeri i Nørregade i Odense 1891. Der blev han taget på fersk gerning. Han havde taget en del metalhaner. Han blev fængslet og straffet. Så købte bønderne Rågelund Smedie af ham. De ville ikke have ham dér længere.

Han flyttede så til Vormark på Sydfyn, men om det var en smedie eller et husmandssted, han fik, ved jeg ikke.

Gårdmændene i Rågelund solgte siden smedien med tilhørende stor have til det nærliggende børnehjem.

Det var en trist jul, jeg tilbragte i Rågelund.

Om morgenen kaldte han på mig som sædvanlig og gav mig min kaffe og gav mig ordre til at sætte alt det gamle beslag fra en gammel vogn, vi havde liggende, på noget nyt trætøj til en vogn, vi lige havde fået. Så så jeg ham ikke mere før efter jul.

Om eftermiddagen, da klokken var 5, kom den store dreng og meddelte mig, at nu kunne jeg holde fyraften og så komme ind og spise ved 7-tiden.

Jeg vaskede mig pænt, tog noget andet tøj på. Jeg troede, jeg skulle ind at spise sammen med familien, men da jeg kom ind i køkkenet, var der sat en tallerken risengrød med sukker og kanel på og et smørhul i midten. Så var der et stykke stegt medister og et stykke flæskesteg og kartofler og sovs til, og et godt krus øl var der også.

Da jeg var færdig med det, kunne jeg gå, hvorhen jeg ønskede.

Jeg gik ud i mit kammer. Der var hundekoldt, for der var ingen kakkellovn. Så gik jeg i seng. Jeg havde en dejlig seng med gode dyner. Jeg havde købt mig en pakke stearinlys nogle dage i forvejen og havde fået fat i et godt blad, der hed Husvennen, som jeg læste i. Der var mange

Jørgen Christensen - siddende i forgrunden - fotograferet sammen med et par kammerater 1888 (Stadsarkivet).

gode historier i. Kl.1 om natten slukkede jeg lyset og puttede hænderne ned under dynen. De var omtrent blevet helt blå af kulde af at holde bladet.

Jeg sov til næste dags middag.

Så spiste jeg et stykke flæskesteg og et stykke medisterpølse med kartofler og sovs.

Derefter gik jeg mig en tur ind mod Odense for at se mig om. Det var et væmmeligt råkoldt vejr. Jeg havde ingen overfrakke og heller ingen underbenklæder, så jeg kunne dårlig gå mig til varmen. Jeg kom hjem til aftensmaden. Det var dagligdags skåret mad.

Så gik jeg atter i seng og sov til næste dags middag, fik middagsmad og gik mig en tur til den modsatte side igennem Marslev, Birkende, helt ud på Kerteminde Landevej. Der lå en herregård, som vistnok hed Selleberg. Jeg fulgte så denne vej ud til den store landevej, gik ned til jernbanestationen Marslev for at se på togene, og jeg synes, jeg kan huske, at der var ingen større trafik.

Så gik jeg hjem, fik min aftensmad, gik i seng, og næste dag var det så arbejdsdag igen. Det vidste jeg da, hvad var.

Til nytår gik jeg op i Rågelund by, den lå et stykke fra smedien. Der gik aftenen for byens karle med al slags lystighed. Ud på natten slæbte vi en gammel lundstikkevogn op på Lars Ibsens ladelænge. Vi havde skilt vognen ad nede på jorden og bar den op på ladebygningen, hvor vi samlede den igen med de to hjul på hver sin side af rygningen. Vi lavede også andre gale streger. Vi måtte for resten tage vognen ned et par dage efter, ellers ville Lars Ibsen melde os til sognefogeden i Åsum. Det var nu knap så morsomt.

Lidt hen i januar (1888) fik vi en meget hård vinter.

Fastelavns mandag var jeg gående til Odense, da stod snedriverne helt op til trætoppene.

5. september 1887 var jeg til håndværkerfest i Odense. Det var meget interessant. Der var en vogn for hvert håndværksfag; de udgik fra rytterkasernen og kørte så gennem byens gader.

Først kørte de fire ældste mestre og så de fire ældste svende. Smeden smedede på sin vogn, ja, de havde sågar en lille hest på en vogn, som de tilsyneladende var ved at beslå.

Så kom en vogn med skræddere, en med snedkere og en med rugbrødsbagere. De æltede dejen med benene, det brugte de dengang. Man må jo håbe, at der ikke har været nogle med sure tær.

Alle disse vogne var smukt pyntede; de kørte så ud til, hvor Ansgars Kirke nu ligger. Hvad der så siden skete, ved jeg ikke, jeg var kun tilskuer.

Den 1.maj 1888 rejste jeg ud på Hindsholm, for jeg havde fået plads hos smeden i Tårup, Hans Larsen.

Det var den flinkeste mester, jeg nogen sinde har arbejdet for. Dér fik jeg lært at smede. Han var ikke bange for selv at tage forhammeren og så sige, hvordan jeg skulle bære mig ad med at smede.

Vi lavede en del af de såkaldte amerikanske plove, og vi smedede alt til disse plove. Vi lavede også en stor mælkevogn. Det var jo i de år, hvor mejerierne begyndte at opstå. Desuden smedede vi en del spader til isenkræmmer Larsen i Kerteminde. De blev smedede ud af stangjern. Det var hårdt arbejde. Vi lavede også økser, vinduesbeslag, river og skovle, ja vi lavede også fortinnede stangbidsler til heste, alt sammen til isenkræmmeren i Kerteminde.

Smeden i Tårup havde ni børn. Desuden var der en lærling, smeden og jeg, så der var mange, der skulle have mad hver dag, men det gik med liv og lyst. Vi arbejdede fra 6 morgen til 8 aften. Jeg skulle have 4 kr. om ugen. Disse penge blev for størstedelen stående hos smeden, til jeg rejste. Jeg fik et sæt blåt cheviotstøj hos hans svoger, der var skrædder i Bullerup. Det kostede 48 kr., og resten af pengene fik jeg så udbetalt. Jeg kunne lige rejse hjem til Als og tilbage igen for dem.

Uden for smedien var et stort gadekær, og smeden havde fået lavet sig et par vandski. Dem havde vi meget morskab af efter fyraften og om søndagen.

Jeg skal lige fortælle, at smeden var ivrig grundtvigianer. Han og konen gik næsten hver søndag i Valgmenighedskirken i Kerteminde, og dér så jeg et mærkeligt ægtepar fra Ladby. Manden var lille og mager og skægløs. Konen var meget stor og fyldig, og så havde hun det dejligste røde skæg, man kunne tænke sig. Jeg hørte så senere, at det var en meget velhavende gårdejer og hans kone fra Ladby. Det er en lille by, der ligger på den anden side af Kerteminde Fjord.

Så rejste jeg hjem otte dage før jul 1888.

Mit tøj lod jeg stå hos smeden, men der var ikke mere arbejde efter nytår.

Jeg var hjemme til midt i januar.

Jeg gik til Odense og tog med toget til Fåborg og med damper til Sønderborg. Der var vi først ved syv-tiden om aftenen. Der var dengang ingen bane på Als, og jeg havde ikke fået sagt om bord, at jeg ville med damper til Stevningnor, så den var afgået, da vi nåede Sønderborg. Så måtte jeg gå på mine flade »futtaler« de tre mil hjem.

Jeg var hjemme ved midnatstid, og jeg var ikke ventet, for jeg ville overraske dem, så de var gået i seng.

Så da jeg bankede på vinduet til deres soveværelse, og de spurgte: »Hvem er det?«, og jeg svarede: »Det er Jørgen!«, så kan det nok være, at min lille mor kom ud af sengen i en fart og kom ud at lukke op for mig. Vi faldt nu ikke hinanden om halsen, det kendte vi ikke noget til dengang, men jeg er senere kommet til at tænke på dette øjeblik, da vi så hinanden. Jeg tror nok, at vi var meget bevægede begge to. Vi havde jo ikke set hinanden i over tre år. Det kan nok være, at der kom mad på bordet. Min far var jo også kommet op, og der blev en spørgen og en snakken uden lige.

Så blev jeg puttet i seng, og jeg sov til langt op

ad dagen den næste dag.

Jeg kunne nok mærke, at mor var glad for, at jeg var kommet hjem. Jeg havde halvt i søvne mærket, at hun havde været inde at se til mig.

Jeg havde jo forandret mig ikke så lidt i de tre år, jeg var blevet voksen, om ikke just stor, så kraftig og godt udviklet.

Jeg havde købt en striketrøje til min far og købt den, så den var rigelig stor til mig, men til min far var den alt for lille. Jeg havde ikke troet, at han var så bred over skuldrene, som han var. Så havde jeg ikke andet ud af det, end at han sagde: »Nej, Jørgen, den er for lille, den må du hellere slide selv«. Mor lo af det.

Det var den bedste jul, jeg havde haft i mange år.

Jeg var så hjemme til en 14 dage ind i januar 1889.

Så rejste jeg igen til Odense, og jeg var så heldig straks at få plads i en lille by, der hedder Ravnebjerg.

Smeden skulle smede høstleer. Det kunne han bruge en mand til; han havde ellers sønnen hjemme.

Jeg gik så ud til Hindsholm, fik mit tøj med en fragtmand til Odense, jeg kom også selv med. Så tog jeg kufferten på nakken fra Holmstrup til Ravnebjerg.

Dér blev jeg nu ikke ret længe.

Da vi var færdige med at smede leer, skulle de slibes, og jeg skulle trække en meget stor slibesten hele dagen. Det havde jeg ingen lyst til. Jeg var kommet i tanker om, at jeg ville til Odense for at gøre svendestykke.

I begyndelsen af marts tog jeg igen min kuffert på nakken og sagde farvel til smeden. Han var lidt sur, for han fik ikke sine leer slebet, men der var nu ikke noget at gøre ved det.

Jeg gik til Holmstrup, tog med toget til

Odense og var så heldig at få plads hos vogn- og beslagsmed Peter Nielsen i Overgade 49, kaldet Peter Øllebrød. Arbejdet var hestebeslag og vognarbejde. Han hang ved klørerne, som man siger. Svendene kunne sjældent få deres ugeløn. Kosten var just heller ikke første classes. Værelset, jeg havde, trodser alle beskrivelser. Det var et langt smalt rum med et vindue i den ene ende, og ikke en meter uden for dette vindue var en høj mur, så der var altid halvmørkt i værelset hele dagen. Lige for vinduet var der et bord med bæk ved begge sider. Dér spiste vi vor middagsmad. Væggene og loftet var næsten helt sorte af snavs. Det var vist mange år siden, det havde været kalket. Jeg fik 3 kroner om ugen, og jeg var der kun i tre måneder.

Rytterkasernen

Som svend hos Peter Nielsen arbejdede en Karl Larsen. Han havde en broder, som arbejdede hos en af smedene på rytterkasernen, og han ville gerne have en forbundter [dvs. en ikke fuldt uddannet håndværker, der arbejder som svend], og dér kunne jeg så komme til at gøre svendestykke. Jeg skulle have 7 kr. om ugen på egen kost og logi. Det kunne jeg lige køre rundt med.

Jeg lavede så svendestykke henved oktober måned. Det var nu ikke noget fint svendestykke, jeg lavede. Jeg smedede sko og søm og beslog en hest med dem. Det var det hele.

Da jeg havde gjort svendestykke, kom jeg ind til en anden smed, beslagsmed Svane, 1.eskadron. Ham, jeg havde stået i forbundt ved, var en smed ved 2.eskadron, som hed Hansen. Hos Svane fik jeg 10 kr. om ugen, og dér var jeg til hen i foråret 1890.

Hos smed Hansen på rytterkasernen, hvor jeg lavede svendestykke, fik jeg som nævnt 7 kroner på egen kost og logi. Det var ikke meget,

Gårdinteriør fra Overgade 49 kort efter århundredskiftet (Mønlørgården).

og det kneb overordentligt at få pengene til at slå til. Jeg kom til at bo i Kræmmergyden 4 hos en enkefru Larsen for 6 kroner om ugen for kost og logi. Jeg bestilte ikke andet end at beslå heste dagen lang. Vi arbejdede i 11 timer hver dag og søndag formiddag til klokken 12. Vi havde mange slemme heste at beslå, både for rytteriet og private.

Vi havde en hest fra rytteriet – jeg har aldrig set mere desperat hest. Alle smedene måtte forlade smedien. Når den blev trukket frem, blev der bundet en jernring i halen på den. Så blev der lagt et reb med en løkke på på jorden. Hesten blev trukket hen derover, og når den så trådte i løkken, skulle soldaten hurtigt trække i tovet, så at løkken snoede sig om hestens ben. Soldaterne havde et vældigt mas med at få den til at træde i løkken. Den vidste besked, og de måtte skubbe den både sidelæns og baglæns, inden de fik benet i løkken. Havde soldaterne endelig fået benet i løkken, så kan det nok være, at den slog både med forben og bagben. Derefter blev der lagt en meget svær grime på den, og den blev snøret med hovedet lige ind til en jernring i muren. Så blev rebet puttet ind gennem ringen i halen og benet trukket i vej-

ret. Så kunne smeden først vise sig, men de skulle nærme sig meget forsigtigt og altid være parat til at springe til side, for den var ondskabsfuld, så det kunne forslå noget. Til sidst kunne vi ikke have at gøre med den mere. Så blev den trukket hen i sygestalden, der blev slået to stærke gjorder under den, og den blev hejset i vejret, så den fik alle benene fra jorden. Så kunne vi komme til at beslå den, for så var der ingen rigtig kraft i sparkbenet.

Vi havde også en del private heste, der var vanskelige. Vi havde en fra købmand Andersen; den var så kilden, at vi næsten ikke kunne komme til bagbenene på den. Hver gang, jeg slog et søm i skoen, hvinede den og gav en skvæt vand fra sig, så jeg var omtrent gennemblødt, inden jeg var færdig med at beslå den.

Vi havde to ganske små heste af regnelærer Hansens. Det var hingste, og de var nederdrægtige at beslå. Vi skulle ligge ned på knæene for at komme til, og de var meget urolige, og vi skulle passe på, vi ikke rev benene af, for de var meget spinkle.

Vi havde også engang en hest fra Cirkus Knuth. Baron Knuth var der selv med araberhingsten. Den skabte sig. Baroneren slog med ridepisker på støvleskafterne og råbte: »Ruhig, ferdamte bæst!«, men det hjalp ikke ret meget.

Jeg havde tænkt mig, at jeg ville til Amerika, og derfor var jeg ved havnen flere gange for at se, om der ikke skulle være hyre. Det var der ikke, men det førte til, at jeg tog arbejde på Maskinfabrikken Phønix.

Phønix

En dag, jeg kom forbi porten ind til maskinfabrikken Phønix, slog det ned i mig: Der kunne du gå ind og høre, om der var noget arbejde. Jeg havde ganske vist ikke spor af anelse om, hvad de lavede på sådan et sted, men jeg skød hjertet op i livet, gik derind og var så heldig at

træffe værkføreren. Jeg spurgte, om han ikke havde brug for en svend, og det havde han. Jeg kunne begynde næste dag.

Jeg var vældig spændt på, hvad jeg skulle bestille. Jeg blev sat til at hjælpe den gamle kedelsmedemester, og han lærte mig snart, hvordan jeg skulle bære mig ad, og jeg blev inden så længe hans erklærede yndling.

Facadebillede af Overgade 49 ca.1908. Jørgen Christensen arbejdede i nogle måneder i 1889 hos beslagsmedens forgænger i gården (Møntergården).

Så blev jeg beskæftiget med at lave jernoverbygningen til en lokomotivremise i Skanderborg til Skanderborg-Herning-Skjern-banen. Jeg arbejdede på den til hen i august måned, da den var færdig fra fabrikken. Så blev jeg sendt til Skanderborg for at hjælpe til med opstillingen. Jeg havde jo været beskæftiget med det hjemme, så jeg kendte, hvordan det hele skulle stilles op. Der var jeg så oppe i en fem uger tillige med en ældre montør. Det var meget interessant. Vi boede nede i den gamle by ikke ret langt fra kirken hos en gæstgiver. De kaldte ham for Peberbøssen, og han havde også en vis lighed med sådan en ting. Dér tjente vi rigtig godt i de uger, for fabrikken skulle jo betale vor kost og logi, foruden vi havde en del overarbejde, og det var også derfor, at jeg havde søgt arbejde på en fabrik, for jeg var klar over, at jeg kom aldrig til Amerika, hvad jeg gerne ville, hvis jeg blev ved at arbejde for de mindre mestre.

Jeg kom nu ikke til Amerika alligevel, for da jeg kom hjem igen til Odense sidst i september, skulle jeg møde i København den 2.oktober som soldat, og dér røg alle pengene.

Lønforholdene var således på dette tidspunkt:

Arbejds mændene fik fra 17 til 19 øre i timen. Svendene fik 20 øre i timen, de fleste da. Kedelsmedemesteren fik 25 øre i timen. Vi arbejdede 11 timer dagligt og søndag 9 timer. For disse 9 timer fik vi 2 kr. Det hele, det kunne blive til, var 14 kr. 20 øre om ugen. Det var jo ikke så meget imod lønningerne senere, og jeg kan ikke forstå, hvorledes en arbejdsmand kunne slå sig igennem med de 10 à 11 kr., han havde om ugen. Der var jo tit mange børn, men det var måske det, der hjalp ham, for de fik altid bypladser, hvor de kunne tjene en halvanden krone om ugen, og så måtte konen også gå på arbejde. Men ikke des mindre var det den rene

fattigdom for dem, og jeg kan blive helt be-
drøvet, når nogen vil tale ondt om fagforeningerne. Det er jo dog dem, der har hjulpet arbejderne så uhyre meget. Også Socialdemokratiet må vi håndens arbejdere takke mange gange for deres kamp for bedre levevilkår.

Jeg kan ikke undlade en oplysning, der mere end noget andet klargør arbejdsgivernes hensynsløse kamp for at holde lønnen nede. Vi henvendte os (flere af os) engang til fabrikant Svendsen, om det ikke var muligt at få lidt mere i timen, men vi fik brutalt afslag. »Vil I ikke arbejde for det, jeg giver, kan I gå. Skal fabrikken give mere, går den fallit«. For at understrege fabrikkens fattigdom fik vi af og til om fredagen kun en 10 kr. udbetalt. Resten kunne vi få i løbet af ugen, når han fik nogle flere penge.

Soldatertid

Så skulle jeg altså til København for at være soldat. Jeg skulle melde mig på Wildersgades Kaserne den 2.oktober 1890 kl.1.

Jeg gik dagen før op på politistationen for at få rejsepenge, og jeg fik 5 kr. hen på skranken med et højkrøllet: »Dér!«.

Jeg skyndte mig at tage pengene. Det var ikke et sted, hvor folk af min slags holdt af at komme.

På den tid, jeg var soldat, var tante Margrethe husbestyrerinde for kaptajn Thomsen (Elsmark) ved generalstaben.

Det var ikke min mening, at jeg ville have været der. Hun havde altid været sådan lidt fin på den, og jeg var jo lidt klodset og ikke så velopdragen, som hun ønskede. Således følte jeg mig i alt fald. Men så havde min far skrevet til hende, at jeg var soldat og lå i København, og sendt hende min adresse. Hun kom ud på kasernen en søndag og skældte mig godt ud, fordi jeg ikke var kommet derud, og så var der

ikke noget at gøre, jeg måtte ud at besøge dem.

De boede på Kong Georgs Vej, en lille sidevej ud ad Strandvejen, i et ikke så stort hus, kun til en familie, så de boede rigtig rart med et lille stykke have til huset.

De var uhyre flinke og opmærksomme mod mig både kaptajnen og børnene; der var to, en pige på 14 år og en dreng på 10 år.

Jeg gik derud næsten hver søndag, pudsede

kaptajnens knapper, bankede og børstede tæpper og sådan noget, og det fik jeg frokost og middag for den dag.

Jeg var også derude juleaften. Da fik vi dyresteg og andet godt. Jeg fik et cigarrør og nogle cigarer af kaptajnen i julegave.

Så begyndte han at tale om, at jeg skulle ind på Hærens Geværfabrik. Der var han en af de ledende, og jeg skulle til at gå i skole om aftenen, så skulle han nok få noget ud af mig.

Det syntes jeg i mit stille sind ikke om, og det var jo i grunden dumt af mig. Da forspildte jeg en enestående chance til at komme op på en bedre plads i samfundet. Men sagen var den, at på skoleområdet havde jeg vistnok, hvad man kalder et mindreværds kompleks. Det var også af den grund, at jeg afslog min fars tilbud, som gik ud på, at jeg skulle på Landbohøjskolen for at tage eksamen i hestebeslag, så jeg kunne blive eksamineret beslagsmed. Jeg var så uhyre angst for, at nogen skulle ane, hvorledes det stod til med mine skolekundskaber.

Da jeg kom til Odense første gang, indmeldte jeg mig til et aftenkursus på den tekniske skole. Den lå dengang i Frue Kirkestræde, men min alder gjorde (jeg var da 20 år), at jeg skulle tilhøre de viderekomne klasser, men jeg kunne jo ikke engang klare mig i de alleryngste klasser, så det blev jeg snart ked af. Så prøvede jeg med selvstudium, men det blev den rene elendighed, jeg manglede energi og lyst. Så det forklarer jo noget, at jeg bar mig ad, som jeg gjorde.

Da vi nåede den 1. maj 1891, skulle vi hjemsendes, og så snart jeg var kommet af med uniformen og havde fået min afregning, gik jeg til banegården og løste billet til Odense uden at

Jørgen Christensen i soldateruniformen 1890 eller 1891 (Stadsarkivet).

sige farvel til nogen, hverken til tante Grethe eller kaptajnen eller nogen som helst, kun bort fra København.

Det var jo uhyre dumt og uhøfligt, og jeg forspildte dermed den eneste chance, der nogen sinde er budt mig for at komme op af sliddet og slæbet. Jeg har også mange gange fortrudt det. Det var en uoverlagt og ubesindig handling, men sådan går det, når man ingen har at rådføre sig med og er egenrådig og stædig.

På Phønix

Nu kom jeg så til Odense igen, og nu ville jeg til at tjene penge, så jeg kunne komme til Amerika. Dér mente jeg, at der var plads til folk af min slags, men skæbnen ville det anderledes.

Jeg søgte om på den gamle fabrik, som jeg havde forladt, da jeg skulle være soldat, nemlig Maskinfabrikken Phønix, og jeg blev straks antaget på min gamle plads som kedelsmed, og i de år, jeg var der, kom jeg til at beskæftige mig meget med indsætning af fyrbokse i lokomotivkedler. Vi havde Sydfynske, Bogense og Vemb-Lemvig baner at arbejde for.

Fyrboksen er en kasse af svære kobberplader, til Bogense og Vemb-Lemvig banerne af 16 mm tykke plader og til Sydfynske 22 mm tykke kobberplader, nittet sammen til en kasse vel knap en meter i firkant og 1,5 m høj.

Skæbnen ville, at kedlen altid lå uden for portnerens køkkenvindue, den bedste plads. Phønix bestod af smalle gårde, og dér, inden for vinduet, dukkede en ung pige op. Hun kiggede ud på mig, og jeg kiggede igen. Mærkeligt nok, for den første gang, jeg arbejdede på Phønix, havde jeg slet ikke lagt mærke til hende. Så skulle det jo nok hænde, at efter fyraften, når jeg var blevet vasket og havde fået min aftensmad og gik en tur hen forbi fabrikken,

stod der en ung pige udenfor og kiggede nok så uskyldigt hen ad gaden. Først hilste vi på hinanden, så snakkede vi lidt med hinanden, og så gik det jo sådan, som sådan noget altid går. Samtalen blev mere og mere fortrolig, og til sidst så sværmede vi i måneskin ud ad Kræmmermarken til. (Farvel Amerika, det forjættede land kom på en anden måde.)

Da efteråret og vinteren indfandt sig, gik vi til bal, ja sågar i danseskole. Min lille kammerat holdt meget af at danse. Jeg har nu aldrig brudt mig så meget derom, men som forelsket mandfolk finder man sig jo i meget. Så gik vinteren, og sommeren kom. Da kunne vi atter sværme i det fri.

Min lille partner med sine forældre var medlem af skovforeningen. Dér dansede hun så hver søndag. Så gik jeg op og hentede hende, når dansen var forbi. Jeg ville ikke indmeldes i foreningen; jeg tog mig hellere en bajer henne i Sorgenfri.

Sommeren 1892 fik vi et andet par at følges med, en kammerat af mig J.C.Nielsen og en lille pige fra Skulkenborg Amalie Poulsen. Hun var veninde med min partner.

I 1892 fik jeg mig også et ur. Jeg fik det på hæfter. Det vil sige, at jeg skulle købe et vist antal hæfter af en roman til en bestemt pris. Når disse hæfter var betalt, var uret mit. Det kostede 39 kroner. Det har været et udmærket ur. Min ældste søn går med det endnu, og det har i den lange tid kun været til reparation et par gange.

Den 26.maj 1892 havde vi en stor fest med illumination i Odense. Det var Christian IX's guldbryllup.

Jeg var lige kommet hjem fra Als.

Vi gik i procession til skoven, hvor der så var dans hele aftenen. Hvem der foranstaltede det, kan jeg ikke huske. Jeg tror nok, det var Forsvarsbrødrene. Det var en forening, der lige var

Arbejderne på Phønix omkring 1890. Jørgen Christensen ses stående som nr.3 fra venstre (i mørkt tøj med kasket og pibe), og hans tilkommende hustru kigger nysgerrigt frem ved murhjørnet til venstre (Stadsarkivet).

stiftet, men jeg tror, at hele byen var med, for der var en masse mennesker på benene.

Nå, sommeren gik og efteråret med uden større sindsbevægelser. Vi kom meget til bal i afholdslogen Stjernen. Jeg havde en kammerat på Phønix, som stod i denne loge, og han tog os gerne med.

Vi blev officielt forlovede den 22.december, den 8.april 1894 fik vi ring, og den 23.maj blev

vi gift. Så havde den katastrofe fået sin afslutning, men der var jo sket lidt i mellemtiden.

Midt i februar 1893 kom jeg i klammeri med værkføreren på Phønix, og det resulterede i, at jeg fik min afsked. Jeg tror nu ikke, at det var hans mening, at jeg skulle rejse, men hidsigheden løber somme tider af med folk.

Vi lavede et stort stykke arbejde på Phønix,

medens jeg var der, en muddermaskine til Vejle. Den bestod af to beholdere, en stor og en lille. Den store var omtrent 8 m lang og knap 4 m bred, og det var denne beholders nedkørsel til havnen, der var spændende. Der måtte nedbrydes et stort hjørne af støberiet for at få den ud på gaden. Den blev skubbet derud på ruller, så blev den løftet i vejret med dunkraft og fik stillet en blokvogn under. Der blev derefter spændt en halv snes heste for, og så gik det rask ned ad gaden, til vi nåede Nørregade. Hjørnet af Adamsgade var meget snævert. Der blev blokvognen sat op på jernplader og bakset over med løftestænger og dunkraft, til den stod i Nørregade. Så blev hestene igen spændt for, og så gik det i strygende fart over banesporet (hvor nu tunnelen er) og ned gennem Nørrebro. Det skulle gå lidt hurtigt, for ellers sank hjulene igennem stenbroen. Det meste af vægten lå jo på de bageste hjul, men uheldet ville, at ved at svinge ud på Nørregade var de bageste hjul kommet til at stå lidt skævt, og det havde vi overset. Resultatet blev, at de bageste hjul kom til at gå i den ene side af gaden og de forreste i den anden side, og den ende af beholderen, som ragede bagud, kom helt ind på fortovet, så alle

lygtepælene fra Kræmmergyden til Tolderundsvej blev fejet ned på gaden. Men værkføreren råbte bare: »Fremad, vi kan ikke standse«. Sikken halløj, vi standsede ikke, før vi var ude på pladsen, hvor de skulle ligge, til de skulle sættes sammen, og der skulle sættes maskine i. Så blev muddermaskinen skubbet i vandet og bugseret til Vejle.

Der var også et andet stort arbejde, jeg var med til at transportere ud. Det var broklapperne til færgelejet i Strib. De var ikke så tunge, men de var høje og temmelig lange. De var vel en 3 m høje på midten, så gik de i en bue ud til enderne. Der var de 3/4 m.

Det var vanskeligt at få dem drejet i den snævre passage ved Nørregade. Vi måtte læsse dem af blokvognen og ned på gaden. Den forreste ende blev klodset i vejret, så den kunne rage op over de lave huse på den anden side gaden, og ved at bruge løftestænger og dunkraft fik vi den løftet og drejet, så vi kunne løfte den på vognen igen og kunne køre om på jernbaneterrænet og få den læsset på en jernbanevogn.

Det tog næsten en hel dag at få sådan et monstrum ud af værkstedet.

Der kunne jo en og anden mene, at det havde været lettere at nitte dem på stedet, men vi havde ikke de hjælpemidler, der findes nu. Nu kan det ikke betale sig at nitte dem færdig hjemme. Nu stiller de bare en benzinmotor op, der trækker en luftpumpe, og med den nitter de det hele i løbet af nul komma fem. De kan heller ikke komme ud med så store arbejder samlet mere; det er jo nu ikke så heldigt, når de har store dampkedler at flytte.

Jørgen Christensen og Caroline Rasmussen (1873-1943) ved forlovelsen i 1894. For at kunne holde hovedet stille fik man en bøje i nakken. Den ses bag pigens hoved (Stadsarkivet).

Den sidste store kedel, jeg så, de transporterede ud (jeg arbejdede der ikke dengang), var til Brandts Klædefabrik. De måtte ikke komme ud på gaden før om aftenen med den. I dagens løb var den skubbet ud, så hestene var parat til at spænde for. Klokkeren 8 blev der startet. Der var seks heste for, om ad Pjentedamsgade, op ad Overgade og ned ad Vestergade. Det kneb med at komme om hjørnet ved Korsgade, men derfra og ned i Kongensgade gik det helt glat. Der var lidt mere plads, men da de skulle dreje fra Kongensgade om i Grønnegade, fejede den bageste ende af kedelen en lygtepæl ned, og da den kom om i Grønnegade, sank hjulene i gaden. Da kunne hestene ikke mere. Den stod til næste dag, så blev den løftet af vognen og rullet ind på pladsen på Brandts Klædefabrik.

I de senere år er det igen meget forbedret for dem at komme ud med stort arbejde. Skulkenborg er udvidet til næsten den dobbelte bredde, men nu er der jo den stærke trafik at tage hensyn til. Det går ikke an at spærre en gade som Nørregade halve dage, som man kunne før.

Mens jeg arbejdede på Phønix, havde vi mange reparationer på byens fabrikker, men også store arbejder. Foruden de tidligere nævnte husker jeg svalebakkerne til Albani og Odense Bryggerierne.

Det var store flade bakker, hvori øllet blev afkølet. De stod i første sals højde med åbne tremmevinduer, så vinden kunne suse hen over dem og køle øllet. Det var en kold én at lave disse bakker. Det var i februar måned, og der var træk gennem hele lokalet, så vi frøs som hunde. Pladerne blev kolde nitted på Tjern, der var bukket i begge ender. Nitningerne skulle være usynlige; de var forsænket ned i pladen. Bagefter blev pladen slebet indvendig, så den var aldeles blank poleret. Den eneste glæde, vi havde i denne kulde, var, når det koghede øl om

eftermiddagen blev pumpet op i de ved siden af liggende bakker. Så kan det nok være, at vi dypede tuden ned i øllet og drak af hjertens lyst. Særlig dobbeltøllet smagte godt. Bajerskøllet smagte besk.

Derpå rejste jeg atter på landet til Langeskov. Der havde en ung mand på min alder købt en smedie. Han var ikke gift. Vi spiste hos den gamle smed i den tid, jeg var der, og boede sammen i et lille kammer.

Det blev senere den så berømte Langeskov Plovfabrik.

Jeg var der kun et par måneder. Svigermoder kunne ikke lide, at jeg arbejdede på landet.

Jeg fik så igen arbejde i Odense hos en smed Møller i Nørregade 50.

Det var en fordrukken kamel. Vi så ham ikke ret meget i smedien, mest fredag, lørdag og søndag.

Imidlertid var den smed død ved 2.dragonregiments 2.eskadron, som jeg havde lært hos. Han troede, han var konge af Grækenland, og han blev derfor installeret på sindssygeanstalt, for så stor en mand kunne de jo ikke have til at gå løs.

En søn af smed Svane ved 1.eskadron fik hans plads, og ham havde jeg arbejdet sammen med som svend. Han tilbød mig en plads hos sig, og det tog jeg imod. Jeg skulle have 12 kroner om ugen. Det var nu ikke så meget, men det gik. Jeg var jo endnu ikke gift.

Allerups nye Maskinfabrik

I 1894 havde de tre brødre Allerup solgt M.P.Allerups Jernstøberi og Maskinfabrik ude på Søndre Boulevard til ingeniør Charles Hansen, søn af møllebygger Hansen, en meget rig mand, og en ingeniør Breinholdt fra Esbjerg.

En søn af de gamle Allerup'er, Georg Alle-

rup (hans far hed Harald Allerup), byggede en fabrik på Rugårdsvej og kaldte den Allerups nye Maskinfabrik.

Dér fik jeg arbejde og begyndte den 19. december 1894.

Vi havde en del arbejde til De offentlige Slagtehus og Eksportslagteriet, som blev bygget 1894-95.

Der var meget smedearbejde, som jeg straks gik i gang med. Vi var ikke ret mange svende til at begynde med, seks mand i det hele, så vidt jeg husker.

I 1895 lavede vi en dampmaskine med tilhørende kedel til skovforeningen Fruens Bøge [til det elektriske anlæg i skoven]. Det var en meget hurtiggående lille maskine, 250 omdrejninger i minuttet, en meget stor hastighed dengang. Vi måtte lave en stor lyddæmper ved dampudstødningen, ellers lavede den et spektakel, så vi kunne høre den langt væk. Det var en 25 hestes skibsmaskine med dynamo. Støbe-godset var støbt på Helsingør Skibsbyggeri. Det var en meget smuk lille maskine. Den havde kun 4 tommer slaglængde, og regulatoren lå inden i svinghjulet. Den maskine, der var der i forvejen, havde kun 12 hestes kraft. Den kom ned på De fynske Salt- og Koksværker, hvor den skulle trække et spil til koksovnene.

Til denne fabrik lavede vi store flade bakker, hvor saltvandet blev fordampet. Varmen fik de fra koksovnene.

Det gik til på denne måde:

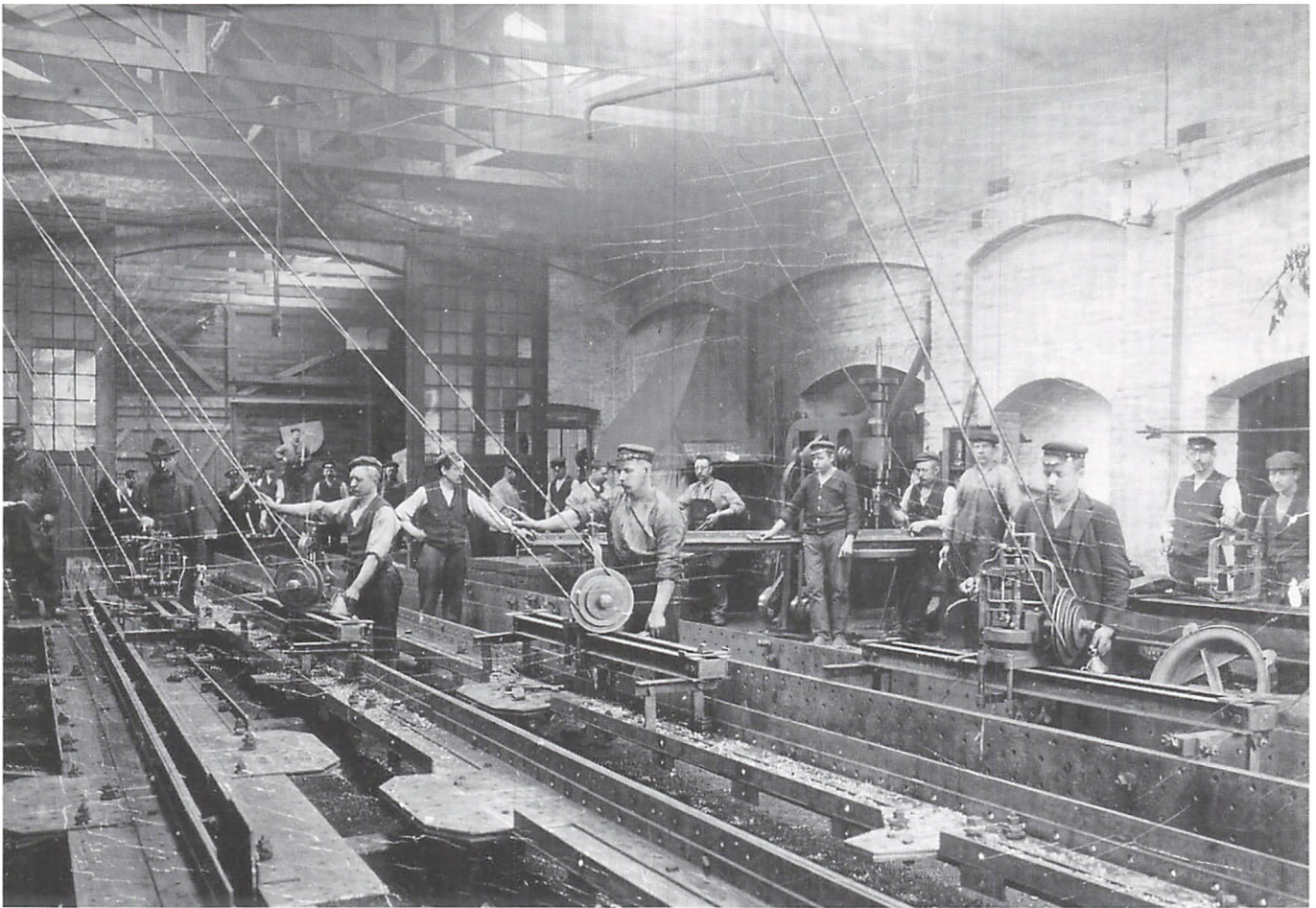
Ovnene var 1 m høje, 3 m brede og lange. I bunden på dette rum blev der lagt en gammel sporvejsskinne, der i den ene ende havde en pånippet tværstang, og den anden ende var bukket om en kort krog. På bunden blev der så lagt en del ild med brænde og kul ovenpå. Så blev rummet fyldt med rå kul og muret til, og så lå det der og blev efterhånden en hel glødende masse. Varmen fra disse ovne trak i murede

kanaler ind under saltbakkerne og fordampede vandet, så kun saltet blev tilbage. Saltstenene kom fra Østrig. Disse sten kom i et træk. Der stod de så for at opløses, og det var det saltvand, der kom i saltbakkerne.

Når koksene skulle ud, blev muren ind til ovnen slået ned, og der blev lagt en kæde om krognen på sporvejskinnen. Kæden blev sat i forbindelse med et spil, der blev trukket af dampmaskinen. Så blev hele den glødende kulmasse trukket ud af ovnen, oversprøjtet med vand, så ilden slukkedes. Så blev skinnen atter skubbet på plads inden i ovnen, og der kom friske rå kul på, og processen begyndte forfra. Hvor længe disse kul lå i ovnen, inden de var forvandlet til en gloende masse, ved jeg ikke rigtig. Jeg tror næsten tre døgn.

Dér så jeg for resten den første dampturbine. Det var en ingeniør Mohr fra København, der havde fået lov til at opstille den med tilbud om, at fabrikken ville købe den, hvis den svarede til forventningerne.

Selve maskinen bestod af et stålhjul 1 m i diameter. Ude i kanten på dette hjul var der lavet det ene langagtige hul ved siden af det andet. Hullerne var 26 mm lange og 10 mm brede på skrå ind i pladen. Hjulet var omgivet af en tæt-sluttende kappe af støbejern. Når så dampen strømmede skråt ind mod hjulet, skulle det løbe rundt. Det gjorde det også, og det med en fart af 4.000 omdrejninger i minuttet, men den kunne bare ikke trække noget, for hver gang spillet blev sat til, standsede turbinen med en skurrende lyd. Efter mange forgæves forsøg blev den gamle Faber, der havde bygget fabrikken, gal i hovedet og smed både ingeniøren og hans maskine ud og købte den gamle maskine, der havde stået oppe i Fruens Bøge. Den var kun på 12 hestes kraft, men den kunne klare det. Turbinen havnede ude i salthuset, og der var den i løbet af kort tid rustet sammen.

Interiørbillede fra Allerups nye Maskinfabrik på Rugårdsvej omkring århundredskiftet. Jørgen Christensen står ved essen i midten af billedet (Stadsarkivet).

Min løn var i 1895 25 øre i timen, men sidst på året fik værkføreren på Phønix at vide, at jeg arbejdede på Allerups nye Maskinfabrik. Han tilbød mig da 28 øre i timen, hvis jeg ville arbejde for ham, og det ville jeg nok. Jeg henvendte mig til Allerup med begæring om afsked, da værkføreren på Phønix havde budt mig 28 øre i timen. Så fik jeg det svar: »Det skal De såmænd

ikke rejse for. Kan han give 28 øre, kan jeg også«. Følgen var, at jeg blev, hvor jeg var.

(Fortsættes i Odensebogen 1992).

Byens spejl

100 gange Odense Vejviser

af Holger Dyrbye og Jørgen Thomsen

Inspiration udefra

Vejviseren forstået som en trykt, i reglen årligt udkommende, alfabetisk fortegnelse over beboerne i en by eller et landområde med angivelse af stilling og adresse er ingen odenseansk eller for den sags skyld dansk opfindelse. De første kendte vejvisere med lister over næringsdrivende kom i 1600-tallet i både London og Paris, men selv om det var storbyer, skulle man alligevel frem til det følgende århundrede, før der udkom længere, ubrudte rækker af vejvisere.

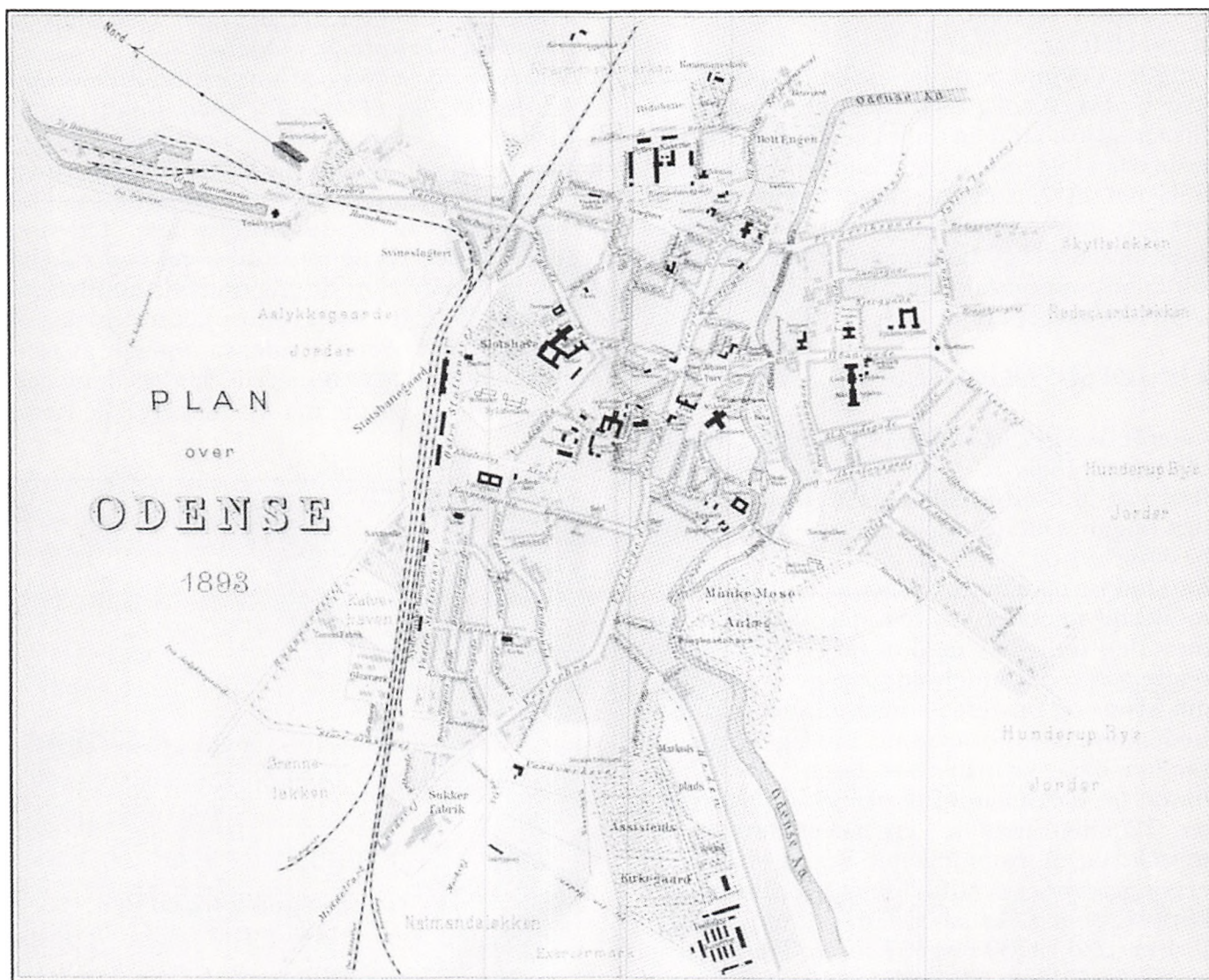
Det blev en fynbo, agent Hans Holck, der som den første i Danmark i 1770 afprøvede vejviserideen. Man kender ganske vist også et forarbejde til en vejviser af en teologisk kandidat, men alle parter var nok bedst tjent med, at den aldrig nåede ud over manuskriptstadiet. Den indeholdt nemlig indførsler af denne type: »Et ordinært spisehus. Manden hedder Hans Pedersen. Konen er en satan; de holdt længe spisehus« eller »Fedderson, urtekræmmer, er 50 år. Har sin søsterdatter hos sig. Hun køn pige, passabel, skal have Anders«.

Hans Holck var vokset op i Nyborg, men havde fra 1755 haft borgerskab i København på at handle med kinesiske og ostindiske varer, og få år senere købte han sammen med en kompagnon et privilegium på at forfærdige, sælge og udleje portechaiser (bærestole) samt til at

oprette et såkaldt adressekontor og lade dets meddelelser kundgøre på trykte plakater. Det førte til udsendelsen af Adresseavisen, der bragte et meget broget stof. Holcks rastløse energi udfoldedes tillige i en lang række projekter, til dels af filantropisk tilsnit, og i 1765 udgav han en bog med titlen Københavns Handels Spejl, der bl.a. rummede en fagfortegnelse over forretningsmænd, fabrikanter m.fl.

Fem år senere udgav Holck så den første vejviser over hovedstaden, og bogen var ikke større, end at der kunne annonceres med, at den var »bekvem at bære i lommen«. Ved denne tid havde København 80.000 indbyggere, men utroligt nok ingen gadenumre, så der var ikke noget at sige til, at Holck allerede i den første vejviser tog til orde for en sådan praktisk indretning. Året efter bar tanken frugt.

Indholdet i Holcks vejviser var en blanding af, hvad man senere har kaldt et realregister – oplysninger om seværdigheder og takster af forskellig slags – en række fortegnelser over f.eks. oldermænd, kirkeværger, jordemødre og bedemænd – samt et register med en såkaldt »anvisning til de flestes bopæle«, ordnet alfabetisk efter efternavn. Med Københavns store indbyggertal in mente må det med de flestes nok tages med et gran salt, men i de følgende år voksede vejviseren år for år. Holck gik fallit med store dele af sin virksomhed i 1773, men det lykkedes ham at fortsætte med at udgive vejviseren frem

1893-årgangen af *Odense Vejviser* indeholdt dette kort over byen (Stadsarkivet).

til sin død i 1783.

De følgende udgivere af den københavnske vejviser havde ikke Holcks idérigdom og initiativ, og det var i deres tid, man formede vendin-

gen: Det kan du kigge i vejviseren efter – underforstået: forgæves! Vejvisernes ry blev først bedre, efter at den unge stadskonduktør T.Krak i 1862 havde overtaget vejviseren. Den vejviser,

der endnu udkommer og stadig bærer hans navn. Han mere end firdoblede vejviserens omfang fra det ene år til det andet og gjorde den klar og overskuelig med real-, person-, fag- og firmaregistre samt en annonceafdeling, og allerede i den følgende årgang indførtes som noget helt nyt et husregister med ejendommens beboere anført i gadenummerorden. Kraks vejviser fik snart et godt navn og var helt sikkert en vigtig inspirationskilde for dem, der forsøgte at overføre succes'en til den fynske hovedstad.

De første odenseanske vejvisere

Odense Vejviser kan i lige linie føre sin historie tilbage til 1885, men der var også lokale forløbere. I 1863 udsendte lærer S.H.Clausen således bogen *Odense og omegn* – en lexikalsk beskrivelse, og den bar omslagstitlen *Vejviser for Odense og omegn*. Nogen egentlig vejviser i moderne forstand var her dog ikke tale om, men den indledtes med et meget omfattende realregister, der indeholdt mange oplysninger om byens og omegnens institutioner, virksomheder, byens historie m.m. En fagfortegnelse var her også, så man f.eks. kunne se, at byen havde tre blegmænd, fire blanksværtfabrikanter, 12 billardholdere, en barometmager, en tøjsmed og en trommeslager. Sagregistret var til en vis grad præget af Clausens interesse for det kuriøse, som f.eks. at Odenses trommeslager Just var død i 1780 i sit 107.år osv. Tredie afsnit af bogen kaldtes adressefortegnelse, men det var i stedet en samling annoncer for nogle af byens virksomheder, og noget personregister med byens indbyggere eller byens handlende i

Vejviserens udgivere har til stadighed opfordret til indsendelse af rettelser og tilføjelser. Her en prøve på stilen i 1888 (Stadsarkivet).

alfabetisk orden var her slet ikke. Dog sluttede bogen med et kort over Odense.

Meget mere præg af en vejviser havde den *Adressebog for Odense for 1866*, som typograf J.Larsen og kommis F.C.C.May udgav på eget forlag dette år. Bogen var trykt i Svendborg og rummede blandt andet en adressefortegnelse over handlende og industridrivende i Odense, et forholdsvis kortfattet realregister og forskellige oplysninger om de fragtmænd, som bragte pakker til og fra byen, deres takster m.m. Ca. halvdelen af bogens 53 sider var optaget af avertissementer, som annoncerne kaldtes dengang.

Nogen guldgrube har der sikkert ikke været

Oplysninger om **Fejl, Ændringer** og **ønskelige Tilføjelser** vedrørende „Odense Vejviser“ i hvilken som helst Retning (dog specielt for **Real- og Fagregistrets** samt **Fragtmandslistens** Vedkommende) modtages til enhver Tid i Aarets Løb med Tak af Udgiveren og bedes — helst skriftligt — indleveret i **Milo'ske Boghandel.** Udgiveren.

„Odense Vejviser“
udkommer i Begyndelsen af Aaret.

Indklæbet annonce i 1890-vejviseren for en af byens modeforretninger (Stadsarkivet).

tale om for de to udgivere, og udgivelsen førte ikke en odenseansk vejviser ind i faste baner. Året efter udgav typograf Larsen ganske vist Vejviser for Odense for 1867 med en udvidet adressefortegnelse, der også rummede andre end byens næringsdrivende, men annoncemængden i den større bog var betydeligt mindre end året forud, og udgiveren synes ikke at have forsøgt sig yderligere. 1868 var det Mays tur til at forsøge. Han klarede både denne årgang, 1869 og 1872, før han gav op, men havde forinden nået at udvide vejviseren betydeligt. 1869-årgangen havde således en række annoncer fra københavnske firmaer, og i 1872 var vejviseren ligefrem trykt i hovedstaden. Mays sidste vejviser var forsynet med et husregister, ordnet gadevis, så man umiddelbart kunne se, hvem der boede i en bestemt gades ejendomme, og i nogle af Mays vejvisere var der ligeledes indsat kort over byen.

Måske har behovet for en vejviser været til at overse, eller problemer i salgsledet kan have spillet en rolle for, at det i Odense var vanskeligt at fastholde lige så punktlige udgivelsesterminer som Kraks. I hvert fald er det påfaldende så mange forskellige udgivere, bogtrykkere og forlæggere, der var impliceret i udgivelsen af Odensevejvisere før 1885. 1874-udgaven blev udgivet af en Niels Hansen og solgt gennem Hempelske Boghandel ligesom 1877-vejviseren, der dog var redigeret af C.E.Grandjean. Der var ikke tale om noget fuldtidsarbejde, og Grandjean reklamerede selv i vejviseren for sin landmålervirksomhed og med, at han gav undervisning i engelsk, tysk og fransk. 1880-årgangen blev udgivet af politifuldmægtig S.T.Schultz og var i kommission i Rasmus Han-

sens Boghandel, og endelig udgav sagfører C.Petersen og toldassistent Th.Frandzen i 1882 en Vejviser og adressebog for Odense købstad, nu til salg gennem Vilh.Larsens Boghandel. Fire vejvisere i træk fra 1874 til 1882 var dog alle blevet trykt samme sted, nemlig i Fyens Stiftsbogtrykkeri, men trykkeriet var ikke på anden måde impliceret i vejviserens udgivelse før ca.40 år senere. Petersen og Frandzen spandt heller ikke guld på foretagendet, og da deres andragende om et tilskud til udgivelsen af en ny vejviser i oktober 1883 var til afgørelse i byrådet, vedtoges det, at byrådet »i alt fald ikke for tiden fandt tilstrækkelig anledning til at lade kommunens kasse bidrage til udgifterne ved udgivelsen af dette værk« – og den ny udgave udkom aldrig. En vejviser var stadig ikke slået an i etatsrådernes by, men de mange, der havde prøvet sig frem, må have sparet efterfølgeren, den »rigtige« Odense Vejviser, for dyre lærepenge.

Odense Vejvisers 1.årgang

For at have et grundlag til brug ved skatteligningen afholdtes hvert år i oktober kvartal en folketælling ved udfyldelse af såkaldte mandtalslister. Disse lister lå til grund for Milo'ske Bogtrykkeris første vejviser over Odense, som udkom i 1885. Vejviseren var redigeret af Th. Jensen, og han fastslog i forordet, at »Et bedre og mere pålideligt grundlag for at udarbejde en vejviser for Odense efter end mandtalslisterne gives næppe«. Hvilket givetvis også var rigtigt, men det skal dog ikke forlede til den konklusion, at mandtalslisterne var ubetinget pålidelige. I hvert fald klages der ofte over, at de var mangelfuldt udfyldt.

Mandtalslisterne brugte redaktøren til en vejviser, der som sine to hovedbestanddele havde et husregister og et personregister. Vejviseren medtog ca. 8.000 af de i alt 25.640 personer, som boede i Odense. Husregistret var opdelt i gader, og heri var det muligt at finde de personer, der boede på en bestemt adresse, vel at mærke kun det mandlige familieoverhoved; kvinderne blev nemlig kun nævnt, hvis de var enker eller boede alene. De gifte kvinder var helt i tidens ånd usynlige i det offentlige liv. Ud over forbogstav og efternavn kunne man i husregistret se »rang, stand og næringsvej i alfabetisk orden efter navnet«. Desuden var det muligt at se, hvor i huset familien boede, hvem der ejede huset og dettes matrikelnummer.

Personregistret var alfabetisk inddelt efter efternavn, men alfabetiseringen af folk med samme efternavn fandt sted efter stilling, så det kunne tage tid at finde en Søren Jensen eller en Niels Hansen, men når man havde fundet dem, kunne man få oplyst adresse og igen rang, stand og næringsvej.

I vejviserens fagregister kunne man få overblik over byens næringsdrivende, og det er

spændende læsning for eftertiden, da det fortæller meget om datidens Odense, f.eks. om hvor langt man i 1885 var nået i den teknologiske udvikling. Det første, der springer i øjnene, er de mange håndværkere. Det er et tydeligt bevis på, at industrialisering og massefabrikation endnu ikke rigtigt var slået igennem i provinsbyen Odense. Byen kunne således give beskæftigelse til 18 brændevinsbrændere, og det var ikke kun udtryk for, at der blev drukket ganske meget snaps i slutningen af sidste århundrede. Det var også et vidnesbyrd om, at destilleringsprocessen stadig var et solidt håndværk. Også byens 15 bødkere repræsenterede et helt almindeligt håndværk, som nu er forsvundet. Tilsvarende var 35 skræddermestre og 43 dameskrædderinder travlt beskæftiget med at ekvipere borgerne; færdigsyet tøj kendtes endnu kun i beskedent omfang, og slidt tøj blev repareret adskillige gange, før det blev kasseret. Det samme kan med endnu større ret siges om datidens fodtøj. Hele 86 skomagere residerede i byen, og dertil kom 37 klodse- og træskomagere. Trods de mange producenter af fodtøj har det åbenbart ikke stået for godt til med odenseanernes fødder, for to ligtorneoperatører kunne også tjene til livets opretholdelse i byen.

Nogle af ovenstående tal kan virke overvældende, men tager man i betragtning, at Odense havde et stort opland, som søgte til købstaden, når der skulle købes ind, bliver tallene lidt mere forståelige. I fagregistrets svagere repræsenterede ende finder man to stråhattefabrikanter, en piskemager, en fajanceovnbygger, fem propeskærere, et saltraffinaderi og tre lejebiblioteker. Odenseanernes tænder blev passet af kun tre tandlæger, men deres væsentligste beskæftigelse har sikkert også været at trække tænder ud.

Et firmaregister på fire sider rummede en kortfattet alfabetisk fortegnelse over byens akti-

Bødkerfaget spillede endnu en rolle, da Odense Vejviser kom til verden. Her er repræsentanter for det uddøende fag stillet op til fotografering på adressen Klingenberg 16 – i resterne af de gamle klosterbygninger. Bødkermester F.M. Mikkelsen, der havde savskærreri og værksted her, står selv i midten med lang pibe. Foto ca. 1900 (Møntergården).

eselskaber og handelsfirmaer. Mere interessant er imidlertid bogens realregister, som på 23 sider indeholdt oplysninger om en lang række forhold, der vedrørte Odense eller nærmeste omegn. Det var muligt at finde åbningstider og adresser på de offentlige kontorer samt en for-tegnelse over medlemmerne af de aktuelle by-

og amtsråd. Registret gav også oplysning om forskellige institutioner og oplyste f.eks. om åbningstiderne for den romerske badeanstalt i Albanigade 19 og den russiske badeanstalt i Vestergade 74. Begge steder var der selvfølgelig skarpt adskilte tider for damer og herrer. Bade-anstalterne var stort set eneste mulighed for et

varmt bad. Om sommeren kunne de badelystne tage med dampbåden Benedict til Klintebjerg, hvor der var mulighed for et friskt fjordbad.

Foreninger af vidt forskellig slags var rigt repræsenteret i registret, f.eks. Foreningen for forulykkede søfolks trængende efterladte og Foreningen i Fyens Stift til forsvarssagens fremme. Man kunne også læse sig frem til, at kammerherreinde Heltzen og etatsrådinde Koch var henholdsvis direktrice og vicedirektice for Præmieselskabet for plejemødre i Odense, eller man kunne finde vej til Pige hjemmet i Klaregades Skole. Det stod åbent søndagsaftner i vinter-tiden fra kl.6 til 9, og alle »anstændige piger har adgang«. Bestyrelsen bestod af 12 damer, »og pastor Johansen er formand«. Uden betaling bød man gæsterne på kaffe og tvebakker.

Af de sikkert lidt mere muntre foreninger kan nævnes Odense Klub, som havde til formål »at yde sine medlemmer selskabelig underholdning og afbenyttelse af tidslitteraturen«. Klubben, der kun var for byens elite, havde godt 100 medlemmer og egen bygning i Overgade, men trods den noble formålsparagraf var kort-, kegle- og billardspil sikkert hovedfornøjelsen.

Endelig rummede realregistret takster for en række tjenesteydelser såsom telegraf, telefon og post, både for det offentlige postvæsen og den private Odense Bypost.

Bagest i vejviseren fandtes en komplet fortegnelse over prisen for at blive transporteret med tog fra Odense til alle danske stationer og en del tyske samt togenes afgang- og ankomsttider. En postliste over indleveringstidspunkter for post til fynske modtagere hørte også med, og som sidste indslag i vejviseren var der en fortegnelse over fragtmænd og dagvogne, deres holdeplads og afgangstidspunkter, alfabetisk opstillet efter bestemmelsessted – det var i købmandsgårdernes storhedstid.

Byens første »rigtige« vejviser var i et handy

format og indbundet i papbind med påtrykte reklamer. Den var på 208 sider, sat med latinske bogstaver og ikke med gotiske, som ellers var de mest udbredte i 1885. Udgiveren havde allerede året forinden søgt kommunen om et tilskud på 300 kr. til udgivelse af vejviseren, men det var i første omgang blevet afvist, da byrådet ønskede at se det færdige resultat, før man lindrede på låget til kommunekassen. På byrådsmødet den 6.marts 1885 bevilgedes 300 kr., så arbejdet må være faldet i byrådsmedlemmernes smag. Man betingede sig dog, at prisen for vejviseren ikke blev fastsat til over 2,50 kr.

Byen vokser – og vejviseren følger med

De godt 25.000 indbyggere, som i 1885 befolkede Odense, er i de forløbne år blevet til mange flere. Ved den seneste opgørelse fra 1990 boede der således 176.133 mennesker i Odense, og den byvækst, som disse tal afspejler, er selvfølgelig den vigtigste grund til, at Odense Vejviser nu er så meget større, end da 1.årgang udkom. Jubilæumsudgaven vejer ca.3 kg eller 12 gange vejviseren fra 1885. Formatet er vokset fra 14 x 22,5 cm til A4 format, og skriften er i hvert fald ikke blevet større gennem årene – tværtimod. Skulle 1991-vejviseren sættes på samme måde som den første vejviser, ville denne blive helt uformelig tyk og langtfra kunne være i de to bind, man er gået over til fra 1987.

Det sammenhængende bebyggede område, der kaldes Odense, har især efter 2.verdenskrig bredt sig, så byen nu er mange gange større end for 100 år siden. Antallet af gadenavne i vejviseren er som følge heraf også steget voldsomt fra de 104, man fandt i 1885. Efter indlemmelsen af Skt.Hans Landsogn i 1932 opgjordes antallet af gader i det følgende års vejviser til 416, og nu

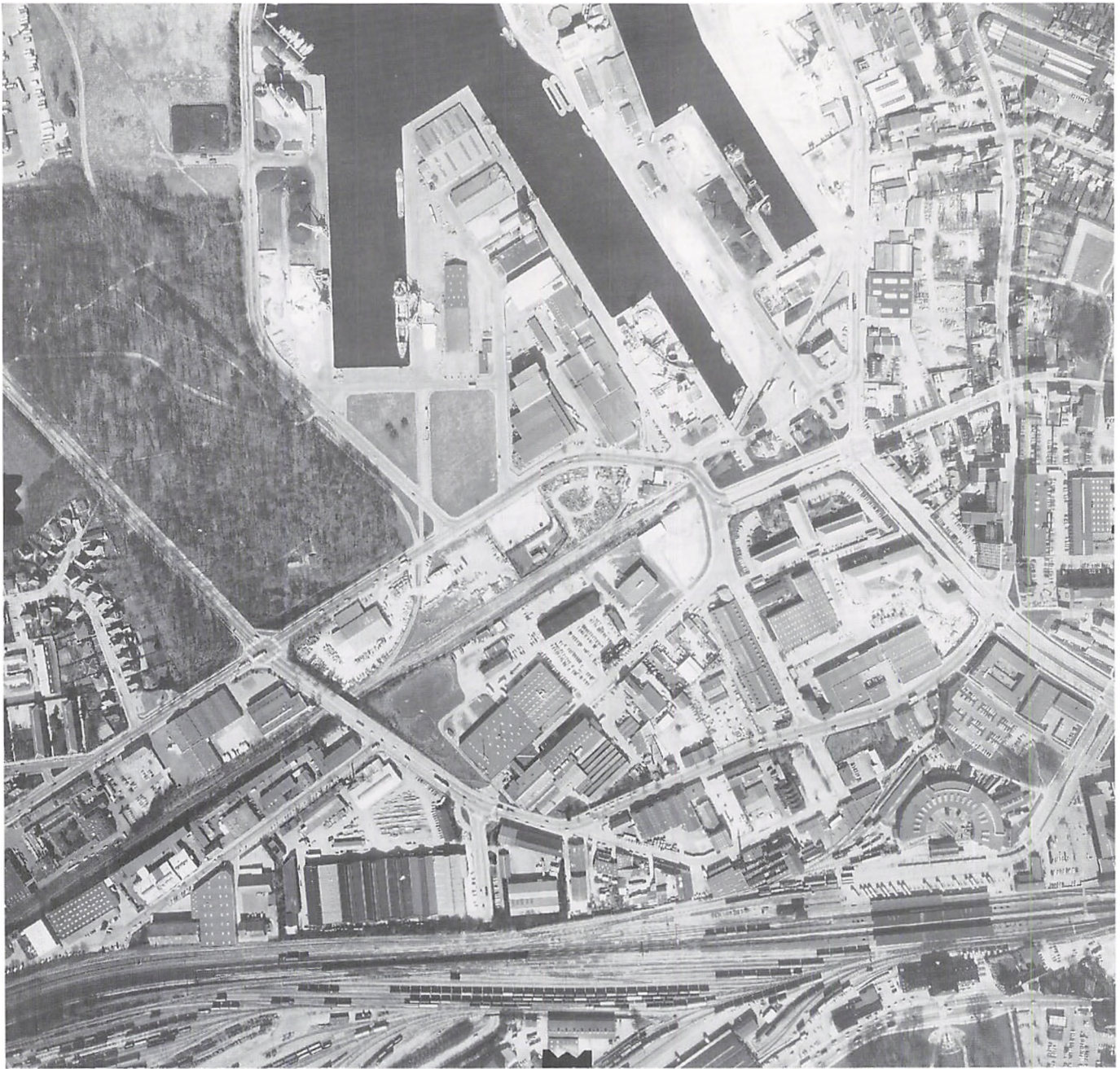
har man forlængst passeret de 1.500 gadenavne. Særligt kommunesammenlægningen i 1970 gav et stort tilskud af nye navne.

Vejviseren er en såre nyttig kilde for den, der interesserer sig for byens historie, men har man

adgang til at slå op i gamle vejvisere, er det vigtigt at hæfte sig ved, at der ikke altid har været sammenfald mellem Odenses kommunegrænse og så det område, vejviserens forskellige registre har dækket. Skt.Knuds Landsogn – Hun-

Nogle af virksomhederne i byens hjerte. Krydset ved Brockmanns Hotel var et trafikknudepunkt i byens centrum indtil det store gadegennembrud omkring 1970. Her er hotellet fotograferet i april 1945 fra Fisketorvet med Løveapoteket på hjørnet af Overgade til venstre og Skomagerstræde i baggrunden til højre (Herluf Lykke fot., Stadsarkivet).

Nutidens vejviserkort er udarbejdet på baggrund af luftfotografier som dette, der viser området ved havnen en forårslag i 1988 (Geomasters fot., Stadsarkivet).

derup og Bolbro – kom således ind under købstaden 1.1.1901, men i vejviseren for 1902 var indbyggerne i landsognet med i et tillæg, og først i 1903-årgangen var de gledet ind på linie med andre Odenseborgere.

På samme måde med andre af de omegnskommuner, Odense i tidens løb har opslugt. I 1914 optoges for første gang de næringsdrivende i Skt.Hans Landsogn i vejviseren, og tre år senere fik de følgeskab af de »højere beskattede« indbyggere i området i almindelighed. Samtidig kom de velstillede indbyggere i Dalumområdet med, men man må i denne forbindelse være opmærksom på, at de nævnte grupper var medtaget i separate afsnit, nogle år f.eks. således at alle Dalum-indbyggerne kunne findes på nogle få sider, andre år sådan, at de skulle findes spredt ud efter hvert bogstav i Odenseregistret (T, T-Dalum osv.). Fra 1923 tilstræbtes det at medtage alle forstadsindbyggere, der opfyldte Odense-kriterierne, i Skt.Hans, Dalum og Vor Frue Landsogn, og fra 1924 var der tale om en inkludering i vejviserens navnefortegnelse, dog stadig i separate afsnit.

Om indlemmelsen af Skt.Hans Landsogn, der i 1932 havde over 11.000 indbyggere, hedder det i forordet til vejviserens 1934-udgave, at man ikke havde anet, hvilket mægtigt arbejde indlemmelsen ville påføre vejviseren. Den om-døbning af gader, der fandt sted, havde bevirket et meget betydeligt ekstraarbejde og forøget rettelsesmængden voldsomt. Samtidig medtog man dog nu både Tarup- og Næsby-områderne og havde »derved imødekommet et ønske, fremsat såvel af postvæsenet som af næringsdrivende i Odense og af beboere i disse yderkvarterer, der føler sig stærkt knyttede til vor by«. 20 år senere kom også Sanderum og Lumby kommuner ind i varmen, men det var stadig mange år før den kommunesammenlægning, der gjorde bysamfundet Odense til én kommune. Opta-

gelsen af forstæderne medførte i øvrigt, at der en tid også figurerede separate realregistre med mange nyttige oplysninger over disse områder i vejviseren.

I 1906 udsendtes en vejviser, som medtog Odense og Assens amters beboere. Det var et forsøg på at udarbejde »en brugbar håndbog for forretningsfolk og alle andre, for hvem det er af betydning at skaffe sig hurtig og pålidelig underretning om amtets beboere«. Det var et meget omfattende arbejde, og derfor udkom amtsvejviserne da også kun nogenlunde hvert femte år. I amtsvejviseren kan man for Odenses vedkommende finde de samme oplysninger som normalt, og der kom da heller ingen separat Odense Vejviser disse år. For de øvrige købstæder var der udarbejdet realregister og personalregistre. For landsognenes vedkommende bragtes en slags realregister samt oplysninger om de større ejendomme. Det var næppe nogen god forretning at udgive amtsvejviseren, bl.a. fordi der var meget få annoncører uden for Odense. I 1938-udgaven skrev redaktøren således i forordet: »Skal derfor dette efter vor formening hensigtsmæssige samarbejde mellem land og by videreføres, må det ganske afgjort ske ved hjælp af tilskud fra offentligheden«. Vejviseren fik øjensynlig ikke sådanne tilskud, og derfor blev amtsvejviseren fra 1938 den sidste af sin slags.

Odense Vejviser har gennem årene registreret indbyggere og firmaer i det stadig større område på flere måder. Fra 1893 har vejviseren hvert år medtaget et så vidt muligt ajourført kort over dækningsområdet, og sammenligner man 1893-kortet med 1991-udgaven, er forskellen mildt sagt forbløffende. Det var dengang tilstrækkeligt med et kort, der mod øst rakte ud til gasværket i Skt.Jørgens Gade og Østre Skole i Danmarksgade, og som mod vest sluttede med Sukkerkogeriet og Assistenskirkegården. Mod

nord var både det gamle og det ny havnebassin med, men bebyggelsen hørte stort set op ved todboden for enden af Nørrebro, og sydpå var der lige akkurat blevet plads til den nyanlagte fodfolkskaserne ved Sdr.Boulevard. Endelig lå der en spredt bebyggelse langs Hunderupvej til lige syd for Lahnsgade.

I modsætning hertil er dagens Odensekort nærmest et vægtæppe, trykt i formatet 1 x 1,42 meter, og så mangler der endda nogle mindre arealer i kommunens yderområder.

Vejviseren har løbende bragt ajourførte kort, og nye grundkort er blevet offentliggjort 1905, 1913, 1923, 1931, 1940, 1954/55, 1971/72, 1980 og 1987. Kortene har øvet en særlig tiltrækning på publikum, hvilket fremgår af den triste kendsgerning, at der i bibliotekernes eksemplarer ikke er alle de kort tilbage, som vejviserne udkom med!

Allerede i 1920 fandt man det nødvendigt at forsyne vejviseren med et særligt detailkort over den indre by, senere deltes byen ud på en række kortområder, og fra 1980 har Odense Vejviser hvert år været fulgt af en særlig kortbog med Stor-Odense fordelt på 16 detailkort. Siden 1987 har man tillige kunnet købe kortene i rulleform til ophængning. Fra 1980 har vejviseren samarbejdet med firmaet Geomasters (tidligere Plancenter Fyn) om bykortet, der er baseret på omfattende luftfotograferinger og løbende ajourføres.

Vejviseren og virksomhederne

Vejviseren var helt fra begyndelsen tænkt som en hjælp til byens virksomheder og handlende. Først og fremmest skulle de erhvervsdrivende have et opslagsværk til brug i deres søgen efter leverandører, et hjælpemiddel, der var blevet nødvendigt på grund af byens vækst. For det andet skulle vejviseren være et sted, hvor de

kunne reklamere for deres produkter. Til gengæld var vejviseren økonomisk afhængig af, at erhvervslivet annoncerede i bogen. I den første vejviser er der, bortset fra omslaget og en enkelt side før forordet, kun annoncer i et lyserødt tillæg bag i bogen. Der er næsten udelukkende tale om reklamer for handlende og håndværkere, men redaktøren havde dog også fået Blumensaadts sæbefabrik til at indrykke en annonce.

Allerede i 2.årgang af vejviseren, som udkom i 1887, var der kommet flere reklamer. Og til forskel fra tidligere var de placeret som reklamesider i hele bogen, men med de fleste anbragt forrest og bagest. De enkelte reklame-sektioner var trykt på papir i forskellige farver, og selve reklamerne var også for enkeltes vedkommende gengivet i farver, men da bogtrykteknikken endnu ikke magtede flerfarvetryk, var disse reklamer, fremstillet i litografisk teknik, klæbet ind i bogen eller hæftet ind i den ved indbindingen. Som en ekstra service for annoncørerne var der i de tidlige vejvisere henvisninger fra person- og husregistrene til de pågældendes annoncer.

I 1902 medtog Odense Vejviser for første gang telefonnumre i realregistret, og seks år senere kom numrene med i personregistret. Fra 1928 medtog vejviseren en nummerfortegnelse, og 1958/59 slog telefonautomatiseringen igennem med de længere numre. I 1902 var der ca.1.000 telefonabonnenter i Odense, et tal, der siden er vokset til ca.75.000. Udviklingen har derfor betydet, at Odense Vejviser fra at kunne behandle telefonnumrene manuelt nu må købe færdige edb-nummerfortegnelser hos Fyns Telefon.

I 1943 introducerede vejviseren et nyt begreb i husregistret, »Vore handlende«. Nogle af byens mange småhandlende må have følt sig trængt, og nu fik de mulighed for at annoncere

De mange småhandlende satte endnu omkring 2.verdenskrig deres tydelige præg på gadebilledet. I Dronningensgade var der efter krigen ikke mindre end 28 dagligvareforretninger i en gade med godt 100 huse, og da billedet her blev taget i 1939, var der sikkert ikke færre. I forgrunden ved krydset med Krudthusgade var der en slagter i nr.88, en handelsgartner i nr.86, en bager i nr.84 og på den modsatte side af gaden en bager i nr.91 og en købmand i nr.89. Deres navne fremgår til dels af billedet – men ellers af Odense Vejviser (Herluf Lykke fot., Stadsarkivet).

direkte over for deres hjemlige kunder. Samme år blev der også indsat et par sider karton med »Byens forlystelser«, og »Hus, hjem og have«. Forsøgene på at øge annoncemængden ad den-

ne vej faldt dog ikke heldigt ud, og efter få år måtte disse nye tiltag opgives igen. Samme skæbne overgik et forsøg i 1973/74 på at optage et særligt annoncetillæg om udflugtsmål på

Hagen & Sievertsen i Nedergade var en af de virksomheder, der reklamerede flittigst i vejviseren – og benyttede sig af indklæbete litografiske tryk i mange farver. På den måde viste man sin formåen. 1896 (Stadsarkivet).

mange annoncer, da der blandt befolkningen var en vis pengerigelighed, men i årene, der fulgte, kom der igen vanskeligheder for erhvervslivet, bl.a. på grund af materiale-mangel, og det smittede omgående af på vejviseren, hvis konjunkturer nøje fulgte erhvervslivets.

Umiddelbart efter krigen begyndte vejviseren at vise havnen større interesse, bl.a. med et specialkort over havnebassinerne. Denne interesse har været stigende frem til jubilæumsudgaven, hvor et lille specialafsnit om havnen er medtaget foruden tre detailkort over havneområdet.

Vejviseren medtog også et såkaldt handelsregister over handlende, aktieselskaber og interessenskabere, men da der ikke længere kan bruges offentlige fortegnelser til dette register, er det opbygget på virksomhedernes egne oplysninger, og derfor er det næppe komplet. Registret kaldes nu en erhvervsfortegnelse.

Den manglende mulighed for at hente oplysninger om virksomhederne i offentlige registre har betydet, at vejviserens personale gennem mange år har måttet skaffe oplysninger om nye forretninger ved selv at holde sig ajour med udviklingen i byen, et princip der stadig følges.

Odenseorientering

Odense Vejviser bringer som nævnt ikke kun oplysninger om borgere og virksomheder i Odense. Vejviseren kan i realregistret – nu benævnt Odenseorientering – give oplysninger om en lang række forhold, som kun de færreste drømmer om kan findes i en vejviser.

Fyn. Vejviseren havde derimod større held med i 1954/55-udgaven at indføje planer over byens biografale, så publikum ved telefoniske bestillinger af billetter kunne se, hvor det var muligt at få pladser. En sådan service havde i mange år været standard på teaterområdet.

Den første vejviser efter 2.verdenskrig havde

Vejviseren fra 1885 havde som nævnt 23 sider realregister, og i 1991 er stofmængden ca. 3,5 gange så stor. Realregistret voksede især voldsomt omkring århundredskiftet, og det var hovedsageligt et meget stort antal foreninger, der fik registret til svulme op. Afholdssagen havde eksempelvis vind i sejlene, og i 1907 var der således 14 afholdsforeninger i byen. Mere fremtrædende var dog det stærkt stigende antal faglige foreninger. I 1907-vejviseren kan man også se, at det hæderkronede Skt. Knuds Marked blev afholdt den 8. juli, at det offentlige slagtehus forlangte 3 kr. for at slagte en hest, og at bybudene skulle findes ved Brockmanns Hotel i Overgade. Ud over denne brogede samling oplysninger indeholdt realregistre megen offentlig statistik, f.eks. om indbyggertal, antal skolesøgende børn osv. Endelig var der mange oplysninger om kommunale forhold: Åbnings-tider, adresser, navne på kommunalt ansatte og lignende. I 1936 var mængden af oplysninger i realregistret blevet så stor, at der blev udarbejdet en emneliste til det.

Vejviserens realregister afspejler naturligvis den tid, det er udarbejdet i; de mange afholdsforeninger fra begyndelsen af århundredet var således næsten alle forsvundet i 1980'erne, men til gengæld havde en mængde af de såkaldte græsrodsbevægelser set dagens lys.

Vejviseren fik en stor del af oplysningerne til realregistret fra de kommunale embedsmænd, og den type oplysninger kan man formentlig med nogenlunde sikkerhed fæste lid til. Ligeledes er de mange statistiske oplysninger rimeligt troværdige. Af mere tvivlsom karakter er de oplysninger, der ikke var pligt til at aflevere, f.eks. foreningsoplysningerne. De var baseret på, at et medlem af foreningen orienterede vej-

viseren om de forandringer, der var sket i det forløbne år, hvis ikke vejviseren selv var kommet i besiddelse af sådanne oplysninger på anden måde, og nye foreninger skulle først »opdages« af vejviseren, før de kom i bogen. Denne type oplysninger skal derfor behandles med lidt større varsomhed.

I den nyeste vejviser er fortegnelsen over foreninger flyttet til fagfortegnelsen, da det i længden ikke har været muligt at holde oplysningerne om foreningernes formål, bestyrelser osv. ajour. Til gengæld er der løbende kommet en lang række nye oplysninger ind i Odenseorienteringen. Det offentlige stof er udvidet betydeligt i takt med denne sektors vækst, og der er kommet oplysninger om fritidsaktiviteter,

Sømandsstuen begyndte sin Virksomhed den 27de Oktober 1883. Lokalet, Nørrebro 99, er aabent daglig fra Kl. 7 Morgen til 10 Aften. Sømandsstuens Formaal er at være et Tilholdssted særlig for fremmede Søfolk, hvor de kunne tilbringe Tiden med Læsning og Skrivning, i hvilket sidste Øjemed Skrivematerialier gratis udleveres, samt for en billig Betaling erholde Spise og Drikke, dog saaledes, at Udskjænkning eller Salg af Vine, Spirituosa, Bayeriskøl eller andre berusende Drikke er forbudt, hvilket sidste ogsaa gjælder om Kortspil eller andet Spil om Penge. Ethvert til Odense Havn indgaaende Skib leveres en trykt Indbydelse til Mandskabet om at besøge Sømandsstuen; disse Indbydelseskort ere udfærdigede henholdsvis i det danske, svenske, engelske og tyske Sprog. — I Aarets Løb uddeles gudelige Traktater blandt de til Odense ankommende Søfolk

Fra realregistret i vejviseren for 1890 (Stadsarkivet).

Beboere i Træ- og Lysthuse, Beboelsesvogne m. m.

967 Beb.

A a l y k k e m a r k e n (v. Lerchesgade):

Carlsen A Buskbjerg, Vaffelbager
Sørensen E, Enke, Detaillist
Hansen M, Handel
Kristiansen A S, Arbmd. (14)
Sander P S, Arbmd. (10)
Jensen C E, Arbmd.
Olsen J, fhv. Arbmd.
— J C, Handelsmd.
Jørgensen K, Arbmd.
Nielsen M M A, Metalarb.
Hansen A Slangstrup, Arbmd. (9)
Jensen A, Arbmd.
Sørensen L, Arbmd.
Rasmussen N P, Arbmd. (15)
Nielsen N P, Arbmd.
Jensen L K, Handelsmd.
Sørensen G F, Frue
Madsen L C, Arbmd. (15)
Petersen A M, Skomager (17)

A a l y k k e m a r k e n (ved Abigaelsvej):

Henriksen J P, Skræder
Hansen A J, Arbmd. (17)
Pedersen R P, Arbmd. (9)
Hermansen A, Handelsmd. (14)
Pedersen N, Savskærer (40)
Rasmussen A Haugsted, Bager (7)
Christiansen C, Arbmd. (44)
Sander H, Arbmd.
Larsen J C, Repræs. (7)
Hansen M, Arbmd. (12)
Pedersen R C, Arbmd. (14)
— N, Arbmd. (40)

A a l y k k e m a r k e n (ved Kottesgade):

Poulsen B B, Skræder (1)
Gotthardt Th I A, Arbmd. (3)
Jensen C, Skærsliber (Beboelsesv.)
Hansen A V, Arbmd.
Larsen V A, Arbmd. (10)
Andersen G E, Snedker
Hansen K M, Arbmd.

A a l y k k e m a r k e n (v. Seebladsgade):

Christensen R A, Snedker
Petersen A, Arbmd. (66)
Christensen H, Arb.ske (92)
Hansen E P, Arbmd. (94)
Rasmussen H, Arbmd. (97)

Bolignøden var stor i mellemkrigstidens Odense, og vejviseren bragte hvert år fra 1924 til 1935 bag i gaderegistret en fortegnelse over beboere i træ- og lysthuse, beboelsesvogne m.m. I 1928 var 967 mennesker henvist til denne boligform. Dem skulle man så vidt muligt også kunne finde (Stadsarkivet).

skulpturer og mindesmærker samt en orientering fra civilforsvaret. Desuden er der lagt mere vægt på at berette om Odenses historie. Som supplement til Odenseorienteringen er »Odense Kommune i tal« også medtaget, hvilket giver et statistisk overblik over kommunens forhold.

Byens indbyggere og deres boliger

Når der i 1991-årgangen af Odense Vejviser er optaget omkring 150.000 navne på odenseanere over 18 år, og dette materiale er kørt ud efter folkeregistrets cpr-oplysninger, er det klart, at der hermed er tale om et meget nyttigt værktøj for den, der har brug for hurtigt at finde f.eks. adresse eller fornavn på en af byens voksne indbyggere eller for at få verificeret en stavemåde eller lignende.

Den funktion udfylder de gamle vejvisere også efter deres tids forhold, og personalhistorisk interesserede benytter derfor bibliotekernes gamle vejvisere flittigt. Fra og med 1980-årgangen har det været muligt at frabede sig optagelse i vejviseren, en mulighed, som heldigvis kun meget få har benyttet. Og personer, der har fået deres adresse beskyttet i kommunens folkeregister, vil heller ikke optræde her. Alt i alt tæller det dog kun lidt mod den store tilvækst af navne, der kom med i 1981-årgangen, hvor byens gifte kvinder efter opfordring fra byrådet for første gang blev optaget i vejviserens navne- og ejendoms-/gadefortegnelser.

De nævnte registre har været en del af ryggraden i Odensevejviserne gennem alle 100 årgange lige fra dengang, der kun var samlet omkring 8.000 indbyggernavne i bogen. Personregistret, der siden er omdøbt til navnefortegnelsen, har i princippet haft samme opstillingsmåde årene igennem – dog gik man fra 1971 over til at ordne personer med samme efternavn efter fornavn og ikke – som det tidligere havde været tilfældet – efter stilling.

Husregistret (nu ejendoms-/gadefortegnelsen) har i princippet også bibeholdt sin form, dog har der i perioden fra 1973/74 til 1985 været adskilte ejendoms- og gaderegistre. Ved benyttelsen af husregistrene i de ældste odenseanske vejvisere fra før 1885 er det nødvendigt at kende de gamle gadenumre, som anvendtes frem til omnummereringen 1882/83, men for brugerne af Odense Vejviser er det ikke noget problem. Derimod kan der for enkelte gaders vedkommende være foretaget senere omnummereringer – som f.eks. for Hedens vedkommende i 1895/96 – ligesom det er nødvendigt at kende en given gades datidige navn – f.eks. at Heden dengang var navnet på nutidens Sdr.Boulevard og Hunderupgade betegnelsen for den nuværende Benediktsgade. Bjørnemo-sevej hed Prøjservej, men den betegnelse var af forståelige grunde ikke i høj kurs lige efter 2.verdenskrig, og Prinsesse Helenas Allé i Fruens Bøge blev samtidig til Anne Maries Allé.

I tiden fra 1896 til 1949/50 var husregistret forsynet med pileangivelser, hvor sidegader afbrød husrækkerne, og meget længe fremgik det tillige af registrene, hvor lange gader der var tale om, først i alen, senere i meter. En periode rummede registret endvidere en opgørelse over det samlede antal beboere i gaden og fra 1928 til 1970 endvidere en kort notits om baggrunden for gadenavnet. Da storkommunen kom i 1970, var der ikke ressourcer til at udvide

dette system til hele den nuværende kommune.

Vejviseren rummer i de fleste årgange tillige en række oplysninger om ejendomsbesiddelse, matrikelnummer m.v. Fra 1923 optoges så vidt muligt oplysninger om ejendomsskyldsvurderinger, og i de seneste vejvisere kan man tillige forvisse sig om hver enkelt ejendoms separate grundværdiansættelse.

Vejviserens fremstilling

Odense Vejviser 1991 er nr. 100 i den række, der påbegyndtes med Th. Jensens udgivelse af en vejviser på eget forlag, men trykt i Milo'ske Bogtrykkeri 1885. Året efter kom der slet ingen vejviser, og da 2.årgang udkom 1887, var det stadig Milo, som trykte, og han stod nu også som forlægger for vejviseren. Det var faktisk først med 6.årgang, 1891, at vejviserne fik de årgangsbetegnelser, der er baggrunden for jubilæet i 1991. Ved den lejlighed besluttede man sig således for at lyse Th.Jensens vejviser i kuld og køn – man havde jo også selv trykt den!

Milo'ske Boghandel i Vestergade stod nu for trykning og udgivelse frem til og med 1922, hvorefter vejviseren blev overtaget af Fyens Stiftsbogtrykkeri på Gråbrødreplads (familien Dreyer). Fra 1970 indgik Fyens Stiftsbogtrykkeri som en virksomhed under Den fynske Bladfond, og 1984 indstillede Stiftsbogtrykkeriet den egentlige trykkerivirksomhed, der sidst havde til huse i Kochsgade, men selskabet eksisterer fortsat og har som en af hovedaktiviteterne stadig udgivelsen af Odense Vejviser. I jubilæumsåret har vejviseren kontorer i Stiftstidendes gamle bladhus i bymidten.

En så omfattende udgivelsesrække som Odense Vejviser nr.1-100 har impliceret mange ansatte, lige fra udgivere over redaktører og salgs- og reklamemedarbejdere til typografer, pakkere og bude. Udgiverrækken er som allere-

de omtalt til at overse, og det var også kun indtil 1932, at vejviserne skilte med redaktørernes navne. 1887-1903 var det Milo'ske Bogtrykkeris faktor Anth.Petersen, der stod som redaktør, og 1903-20 var det fuldmægtig Andreas Hansen fra Milo'ske Boghandel, som forestod den ansvarsfulde opgave – for nu at nævne de to, der holdt længst ud. Andreas Hansen blev senere selvstændig boghandler i Odense.

Det er alfa og omega for en vejviser at være pålidelig og så vidt muligt udkomme med helt aktuelle oplysninger. I mange år synes vejviseren, der skulle dække et givet kalenderår, at være afsluttet og udgivet i december måned det foregående år. Mandtalslisterne fra folketællingerne blev normalt indsamlet i oktober eller november måned, så vejviseren trak bestemt ikke sagerne i langdrag. Fra omkring 1920 har årets første kvartal øjensynlig været foretrukket som udgivelsestermin. Helt har det ikke altid kunnet holdes, for også vejviseren har med mellemrum mærket til strejke og lockout, og under 2. verdenskrig stillede papirrationeringen sig hindrende i vejen for overholdelsen af de frister, man selv havde sat. 1944-vejviseren var dog

udsendt, inden trykkeriets lokaler i maj samme år ødelagdes totalt af tyske håndlangeres bomber. Med i købet gik også den stående sats til vejviseren, og da den var vanskelig at få fornyet, og der samtidig manglede papir og indbindingsmaterialer, vil man forstå de vanskeligheder, der var forbundet med at komme i gang igen efter krigen.

1991-udgaven udkom som planlagt sidst i marts med ajourførte personoplysninger pr. 28.12.1990 – selve den tekniske produktion af så omfangsrig en bog sætter selvfølgelig en grænse for, hvor aktuel man kan være, men i videst muligt omfang rettes der helt frem til sidste korrektur. Efter indførelsen af det centrale personregister og afskaffelsen af folketællingerne er der ikke samme baggrund for en bestemt udgivelsestermin. Fra og med 1971/72-vejviseren anvendes elektronisk databehandling, og i dag kan man kun dårligt forestille sig, hvordan det skulle kunne lade sig gøre at lave en vejviser på gammeldags manér, uden at den alene på grund af omfanget ville blive noget uaktuel.

I forordene til nogle af de første vejvisere meddeles det, at der senere vil udkomme tillæg med de nyeste valgresultater og den ændrede byrådssammensætning, der dermed ville blive tale om, og i 1937-udgaven findes resultatet af byrådsvalget ligefrem indsat i vejviseren på et lidt grumset, lyserødt stykke papir. Det var nu også det år, de konservative mistede deres flertal i Odense byråd til socialdemokraterne, men om farvevalget var ment som en særlig hilsen fra etatsråd Dreyers efterfølgere til det nye bystyre skal ikke kunne siges!

Badekar hørte langtfra til det faste udstyr i odenseanernes boliger, da Odense Vejviser begyndte at udkomme, men vejviseren rummede i 1894 en annonce, hvor man skilte med nymodens indretninger på området (Stadsarkivet).

Badekar med Gas-bade ovh.

Victorfabrikker, Sædehæde kar, Bidets.

Hænge- og Bordlamper, Lygter,

Badeapparater, Mejeriapparater.

Den elektriske Petroleumsbrænder.

Julius Frost, Nørregade 11, Odense.

Personalet fra Fyens Stiftsbogtrykkeri (og Odense Vejviser) opstillet foran trykkeriets bygning i Kochsgade den 8. februar 1946, da trykkeriet fejrede 175 års jubilæum. Det var kort tid efter flytningen til den nye adresse fra den bomberamte bygning på Gråbrødre Plads. 1945-årgangen kom ligesom 1886 aldrig, og i tiden efter 2.verdenskrig har flere vejvisere skullet dække mere end ét år, f.eks. 1947/48 og 1949/50 (Stadsarkivet).

Odense Vejviser og fremtiden

Odense Vejviser er en guldgrube for lokalhistorisk interesserede, for intetsteds findes der samlet en sådan mængde oplysninger om byen, dens indbyggere og virksomheder i en let tilgængelig form.

En vejviser skal fra det ene år til det næste være genkendelig, sådan som Odense Vejviser har været og er det, men den skal også følge med tidens udvikling, således at den til stadighed kan være et spejl af det samfund, den betjener. De mange, korrekte og aktuelle oplysninger vil også være afgørende for vejviseren i fremtiden, sådan som det altid har været. I den

overskuelige fremtid synes Odense Vejviser stadig at skulle udkomme som en egentlig bog, selv om edb-formen givetvis også vil få betydning for vejviserens muligheder.

Man vil således også i fremtiden kunne anvende talemåden – Det kan du kigge i vejviseren efter! – i både bogstavelig og overført betydning.

Ovenstående artikel er – med mindre ændringer – identisk med teksten i et jubilæumshæfte, som Fyens Stiftsbogtrykkeri A/S udgav ved udsendelsen af årgang 100 i foråret 1991 (Holger Dyrbye og Jørgen Thomsen: 100 gange Odense Vejviser).

Årets begivenheder 1990

ved Holger Dyrbye

Den følgende oversigt over årets begivenheder i Odense 1991 er udarbejdet på baggrund af Fyens Stiftstidende. Navnestof såsom fødselsdage og dødsfald er ikke medtaget, ligesom omtale af planlagte, men ikke udførte projekter stort set er udeladt. Begivenheder er normalt henført til den dato, de fandt sted, uanset omtalen i avisen først er fremkommet senere, typisk dagen efter. Hvor der er tale om registrering af længere forløb, er omtalen placeret under den dag, avisen har bragt stof herom.

Bagest findes et navne- og et emne-og stedregister til oversigten.

Januar

1.1. Odense oplever et uroligt nytår med 60 politiudrykninger, og 96 gange må Falck assistere.

1.1. Det Fyenske Salut Batteri skyder nytårsnat det nye år ind foran H.C.Andersens Hus og indleder dermed sin 10.sæson.

1.1. De nye telefonnumre indføres, og det giver kun få problemer i Odense.

2.1. Odense Bytrafik præsenterer den første såkaldte totalreklamebus, malet som en æske chokolade.

3.1. Odense Sygehus åbner en børneafdeling, der udelukkende skal tage sig af kræftsyge børn.

4.1. Byen får sin fjerde kongreschef på mindre end tre år. Det bliver den 52-årige Egon Schlosser.

4.1. Odense Arresthus var overfyldt i 1989. Belægningsprocenten var 102,5!

5.1. Odense Congress Center ved Fyns Forum indvies. Der er brugt 1 mill. mursten, og direktør Kurt Behrens spår, at centret hurtigt må udvides.

6.1. Beboerforeningen for Blommenslyst og Omegn protesterer skarpt mod planerne om at nedlægge Spedsbjergskolen.

9.1. Unge kriminelle i Odense bliver forsøgskaniner i en ordning, der skal erstatte de traditionelle straffe med kontrakter om uddannelse eller arbejde.

9.1. Spedsbjergskolens skæbne er beseglet, efter at flertallet i kulturudvalget på et ekstraordinært møde beslutter at gå ind for lukning af skolen.

11.1. Odense Kommune ansætter den forhenværende Hastrup-direktør Kay L.Jørgensen som lobbyist ved EF-hovedkvarteret i Bruxelles.

12.1. Odense Teater har succes med den opsøgende forestilling: »Er der tigre i Congo?«, der handler om AIDS.

12.1. 167 Postgiro-kunder i Odense har tilsammen overtrukket deres konti med godt 4 mill. kr. Det betragtes af politiet som mandatsvig, og de første

sager afgøres ved retten i Odense.

13.1. Tog-entusiaster flokkes på perron 5 for at få et glimt af det første IC3-tog. Det ankommer til Odense Banegård som planlagt kl.9.47.

14.1. Jonas Trolle Madsen, 11 år, tildeles 1.000 kr. fra fonden »Hverdagens Helte«, fordi han den 12.marts 1989 reddede en seks-årig dreng fra drukning i Blangstedgårds mølledam.

14.1. »Lille Ida« dør. Pigens forældre nægtede i 1987 at lade deres kræftsyge datter behandle med kemoterapi. Familien valgte i stedet at forsøge med en råkostkur. Socialforvaltningen prøvede med politiets hjælp at få pigens indlagt, men først efter at socialrådmand Robert Dalskov Andersen havde givet »frit lejde« til familien, kom der et møde i stand med sygehuset, dog uden at læger og forældre kom overens om en behandling.

15.1. Fyens Stiftstidende kårer OBs 1.divisionshold i fodbold til årets sportsnavn 1989. Årsagen til hæderen er først og fremmest, at klubben vandt det danske fodboldmesterskab.

16.1. Odense Fotografiske Amatørklub fejrer, at klubben den 1.januar har eksisteret i 90 år. Rådmand Søren Møller åbner i den anledning en jubilæumsudstilling i Rådhushallen.

19.1. En gruppe unge danner foreningen »Mental Underground«, der

skal arrangere house-diskoteksaftner.

20.1. Premieredagen ved Odense Å giver kun beskedne fangster til de 800 lystfiskere, der møder op. Poul Erik Larsen vinder med en havørred på 2.350 gram.

20.1. Den gamle vandværksbygning på Palnatokesvej sprænges i luften med 21 kg trotyl. En del beboelseshuse i området får ødelagt ruderne.

23.1. Hugo Roest, der blev valgt som SFs førstesuppleant til byrådet, melder sig ind i Socialdemokratiet. I tilfælde af forfald blandt SFs fire mandater vil Socialdemokratiet således få et ekstra mandat.

25.1. Odense oplever den værste storm i 10 år, men byen slipper med materielle skader i form af væltede træer, afblæste tage og mindre strøm-afbrydelser.

27.1. TV 49 får for anden uge i træk inddraget den nødvendige spille-tilladelse til »TV-Banko«. Årsagen er ifølge politiet rodede og uigennemskuelige regnskaber.

27.1. Morgenposten kærer Torben Lindegaard Jensen til årets fynbo 1989. Han tildeles hædersprisen for »sit enestående arbejde med at fotografere og registrere en fynsk kulturskat, der er ved at forsvinde - de fynske bindingsværksgårde«.

31.1. Sepp Piontek vrager OBs Lars Høgh til fodboldlandsholdet. Angiveligt fordi træner Roald Poulsen har givet udtryk for, at spillerne overbelastes af de mange landskampe.

Februar

1.2. Lane Lind udpeges til ny rektor for Odense Teaters skuespillerskole.

6.2. Politiets kontrolbesøg på byens diskoteker viser, at der lukkes for mange gæster ind. På Grand Palace

tæller politiet 1.100 gæster. Diskoteket har kun lov til at lukke 685 gæster ind.

7.2. Fritidsbrugerne af Odenses 39 skoler får som de eneste i landet mulighed for at indtræde i de nye skolebestyrelser, der indføres 1.april.

9.2. Hjørnet af Rugårdsvej og Østre Stationsvej udgraves til underjordisk P-anlæg. Den overskydende jord køres til den nye bydel i Villestofte, hvor der skabes en kunstig bakke.

9.2. Odense Observatorium på Munkebjergskolen oplever stor publikumstilstrømning af folk, der kommer for at opleve måneformørkelsen.

11.2. Den 28-årige saxofonist Finn Henriksen kåres som årets fynske jazzmusiker.

12.2. Ejendommen Klingenberg 14 sælges til Brdr.Rasmussen og skal nu ombygges til nyt forlystelsessted.

13.2. Albani må tilbageholde op mod 1,5 mill. flasker Perrier mineralvand, fordi prøver har påvist for stort indhold af det kræftfremkaldende stof benzen.

13.2. 300 dagplejere afholder protestmøde mod planer om, at vikardagplejernes arbejde skal overtages af institutionernes pædagoger.

14.2. De unge i Bullerup får overdraget en udrangeret DSB-vogn, som skal danne ramme om deres fritidsaktiviteter.

15.2. Odenses succesfulde forsøgsprojekt med salg af lavenergipærer til halv pris slutter.

17.2. AOF flytter en del af deres aktiviteter til nye lokaler på Rugårdsvej 9. Oplysningsforbundet får 1.300 kvadratmeter at råde over.

17.2. Ordenspolitiet flytter ind i politigårdens nye tilbygning mod Ryttergade. Bygningen er holdt i rustfrit stål, og kunstneren Marianne Hesselbjerg har stået for udsmykningen.

17.2. Licenskontoret indsætter otte

så kaldte licensinspektører i kampen mod de ca.25.000 sortseere i Odense.

19.2. Vinterferiens børnekulturdage i Odense åbnes af viceborgmester Edvind Witved i Rådhushallen.

20.2. 600 studerende på Odense Universitet afholder protestmøde mod de forringede studieforhold, som det øgede antal studerende har medført.

21.2. Omkring 70 odenseanere vises gratis rundt i deres egen by af turistguiderne. Anledningen er den internationale guidedag.

22.2. Et nyt lege-værested for tyrkiske kvinder og børn åbner i Vollsmose. De tyrkiske kvinder skal her lære dansk sprog og kultur.

23.2. Odense Stålskibsværft, Lindøværftet får ordre på fem store tankskibe til A.P.Møller. Den samlede pris er ca.3 mia. kr.

26.2. Kulturrådmand Søren Møller tager det første spadestik til Odenses nye musikbibliotek ved Brandts Klædefabrik.

Marts

3.3. De første ledninger til den planlagte eltogsdrift trækkes ved Odense Banegård.

3.3. Dansk Strandjagtforening fejrer 50-året for foreningens stiftelse i Odense.

4.3. Politiet anslår, at der er 70 aktive biltyve i Odense. De står bag en stor del af de ca. 2.400 biltyverier, der årligt begås i Odense.

6.3. Valget til de nye skolebestyrelser afgøres ved kampvalg på 16 af Odenses 39 skoler. De første ni skoler opnår en stemmeprocent på 36,6.

6.3. Eleverne på Odense Tekniske Skole boykotter undervisningen. Det sker i protest mod undervisningsminister Bertel Haarders bebudede ned-

skæringer, som bl.a. medfører »lærerfri undervisning«.

7.3. Odense Sygehus får nyrestensknuser. Den er erhvervet i fællesskab med fire jyske amter.

8.3. I forbindelse med udstillingen »Gården i centrum« i Fyns Forum afholdes auktion over befrugtede Jerseyko-æg. Æggene sælges for 3.500 kr. stykket.

8.3. Odense Kommune indgår aftale med Kommunedata om levering af edb-udstyr til ca. 1.000 arbejdspladser - prisen er 18 mill. kr.

8.3. De sidste syv skoler afholder valg til skolebestyrelserne. 38,6 procent af forældrene bruger deres stemmeret.

12.3. Odense får et »H.C.Andersen Paradekorps«, der udklædt som figurer fra H.C.Andersens eventyr skal rejse rundt og repræsentere Odense.

12.3. Direktør Erik Guldfeldt afsender 100 skrivemaskiner og duplikatorer til Rumænien som hjælp til den spirende frie presse. Maskinerne er indsamlet blandt private og firmaer i løbet af de sidste tre uger.

13.3. Projekt Grøn virksomhed begynder i Odense. Virksomheder, der har gjort noget for miljøet, kan få lov til at bruge Odenses grønne logo.

13.3. Erik Nielsen og Leif Rasmussen, som for tre måneder siden drog til Berlin og hentede 60 kilo af den tidligere Berlinmur, må konstatere, at brokkerne er usælgelige i Odense.

15.3. I.reservelæge, dr.med. Else Tønnesen og docent, dr.phil. Svend Erik Larsen modtager Fyens Stiftsindendes forskerpris.

15.3. Vagtmestrene hos Falck nedlægger arbejdet i protest mod for dårlig bemanning i nattetimerne. Rutinefunktionerne er for en stor dels vedkommende lammet.

15.3. Grand Hotel har i tre år serveret alkoholiske drikke uden spiri-

tusbevilling. Bevillingsnævnet nægter at give en bevilling, fordi hotellet har økonomisk tilhørsforhold til et bryggeri i Sverige, og det kolliderer med den danske restaurationslov.

17.3. Der klages fra flere lokaliteter ved Odense Fjord over, at affald fra Stige Ø blæser ud i vandet for derefter at drive ind på kysterne. Miljørådmand Alice Faber kan ikke love bedring af situationen, før lossepladsen er flyttet til Seden inddæmmede Strand.

17.3. 10 af Odenses bedste rytmiske musikgrupper afholder maratonrock på Hansens Værtshus og Odense Kongreshus i 14 timer. Arrangementet er etableret som afskedskoncert med Odense Kongreshus.

18.3. Odenses ældste plejehjem på Sdr.Boulevard fylder 75 år.

20.3. AMU-Fyn iværksætter et forsøg med undervisning af 15 kvinder over 25 år. De skal i løbet af det næste år uddannes inden for metalområdet, så de kan søge jobs i det traditionelt mandsdominerede område.

20.3. DBU ansætter Richard Møller Nielsen som ny landstræner for fodboldlandsholdet.

20.3. Den fynske Landsby præsenterer en hestetrukken ølvogn fra begyndelsen af dette århundrede. Ølvognen er en gave fra Albani Bryggerierne.

22.3. Arbejdsformidlingen begynder udgivelsen af en ugentlig jobavis med ledige stillinger på Fyn.

24.3. Odense Teater holder åbent hus, og et stort antal odenseanere benytter lejligheden til at se teatret, der beskæftiger ca.250 medarbejdere, heraf omkring 150 freelance.

25.3. Frisørmeister John Juul Mortensen vinder danmarksmesterskabet i herrefrisering, og hans lærling Søren K.Nielsen bliver danmarksmester for lærlinge.

28.3. Odense Bytrafik præsenterer landets første gasdrevne bus. I løbet af det næste år skal fire gasbusser sættes ind i bytrafikken.

29.3. Odense Universitet beslutter at sammenlægge ti humanistiske institutter til tre. Sammenlægningen skal medføre rationalisering af driften.

31.3. Dronningen navngiver rederiet A.P. Møllers nyeste skib »Majestic Mærsk«. Lindøværftet har tunet den 12-cylindrede motor, så den med 58.000 hestekræfter er verdens største af sin art.

April

1.4. Bybussernes sommerkøreplan træder i kraft. Boligkvarteret bag Dalum Landbrugsskole får ikke den lovede busforbindelse, og derfor etablerer bytrafikken taxikørsel til nærmeste stoppested.

1.4. Odense Kommune køber Lumby Mølle af Danske Møllers Venner. Møllens støtteforening forpligter sig til at betale alle udgifter vedrørende drift og restaurering af møllen.

2.4. H.C.Andersens 185 års fødselsdag markeres med kransenedlæggelse ved statuen i Eventyrhaven.

2.4. Franck-A holder lukket på en hverdag for første gang siden schalburgtagten mod genboen Fyens Stiftstidende i 1944. Årsagen er, at Albani skal optage en reklamefilm i restauranten.

4.4. Byrådet beslutter på baggrund af en ny rapport, at kommunens rengøring fortsat skal varetages af kommunalt ansatte. En privatisering er ifølge rapporten for dyr.

4.4. Odense Turistforening lancerer projekt »Loving Denmark«, der skal trække giftelystne udenlandske

par til Odense. Det første japanske par vies på Odense Rådhus af borgmester Verner Dalskov.

4.4. Byrådet vedtager, at den erstatning på 620.000 kr., som byen fik for et beslaglagt gasværk i Østtyskland, skal bruges som tilskud til en ny kunstbygning på Filosofgangen.

5.4. Amtets udvalg for teknik og miljø giver Odense Kommune frist til 1.juni med at bringe de miljømæssige problemer ved lossepladsen på Stige Ø i orden.

5.4. Hjerteforeningen åbner et hjertecenter i Jernbanegade 26, hvor der kan hentes information og vejledning om blodtryk, kolesterol osv.

7.4. Flakhaven omdannes for første gang til antik-markedsplads. Det er meningen, at markedet skal gentages den første lørdag i hver måned.

9.4. 50-året for den tyske besættelse markeres flere steder i Odense, bl.a. i Ansgar Anlæg og på Flakhaven. Kl.12.00 mindes besættelsen med to minutters stilhed i centrum.

9.4. Odense Kommune køber 40 tegninger med fiske- og naturmotiver, tegnet af den fynske kunstner Svend Saabye. Tegningerne skal hænges op på produktionsskolen Elsesminde i Sanderum.

10.4. 21 unge sovjetiske kunstnere åbner deres udstilling på Rådhuset. Udstillingen er det første synlige resultat af, at Kiev sidste år blev Odenses venskabsby.

10.4. Odense Fotoklub fejrer 50 års fødselsdag, og det markeres med en fotoudstilling på Møntergården.

15.4. DSB sender Sølvpilen på museum. Sølvpilen har kørt på de danske jernbaneskiner siden 1963, men den kan fremover kun ses på Jernbanemu-seet i Odense.

17.4. Slagsmålet om lossepladsens placering er slut. Udvalget for byplan, anlæg og drift har enstemmigt indstil-

Stadsgartner Per Glad (nr. 2 fra højre) og hans folk vakte betydelig opsigt, da de natten til den 26.4. forvandlede Flakhaven til »Paradisets Have« med græs og træer – og selvfølgelig med en slange. En kommentar til Flakhavens »forstening« (Niels Mogensen fot., Fyns Presse Foto).

let til endelig vedtagelse i Odense Byråd, at lossepladsen anlægges på Seden inddæmmede Strand.

18.4. Hans Brun, der er suppleant i byrådet for Lis Noer Holmberg (CD), siger ja tak til en invitation til at deltage i den konservative byrådsgruppes interne mandagsmøder.

18.4. Odense Kommune begynder en kampagne for at få skolebørnene til at bruge cykelhjelme. Det gøres med uddeling af gratis cykelhjelme og oplysning om, hvor stor præventiv effekt hjelmene har.

18.4. Byen præges i denne uge af en større gruppe fra Kiev, som under titlen »From Kiev With Love« introducerer mode, mad, magi og kunst.

19.4. Lis Noer Holmberg afslutter sin orlov fra byrådet og genoptager øjeblikkeligt arbejdet. Det sker som

reaktion mod, at suppleanten Hans Brun indgik en samarbejdsaftale med den konservative byrådsgruppe.

22.4. Byens mest aflyttede lokalradio, Station 1, begæres konkurs.

25.4. Svend Aage Hansen finder en 1,68 meter lang slange i sin have i Bullerup. Efter at slangen er aflivet, viser det sig at være en ufarlig nord-amerikansk rottesnog.

25.4. Næsten alle Odenses 450 dagplejere nedlægger arbejdet i protest mod kommunens planer om, at dagplejerne fremover skal tilknyttes enkelte daginstitutioner. Trods strejke og protester vedtager byrådet at føre planen ud i livet.

26.4. Odenseanerne vågner op til en overraskelse i midtbyen. I løbet af natten har et halvt hundrede frivillige fra stadsgartnerens afdeling omdan-

net Flakhaven til »Paradisets Have« med træer, blomster og græs. Anledningen til denne »happening« er afdelingens 125 års fødselsdag den 28.4.

26.4. Odense Teater har premiere på Carit Etlars udødelige »Gøngehøvdingen«. Musikken er skrevet af Sanne Salomonsen og Anne Linnet, som derfor gæster byen.

30.4. Turistchefen gennem 29 år Jørn Erik Schreiner fratræder sin stilling for at søge nye udfordringer i hotelbranchen. Han afløses af Egon Schlosser, som fremover bliver både turist- og kongreschef.

30.4. En arbejdsmiljø-undersøgelse viser, at hver sjette hjemmehjælper i Odense har rygproblemer på grund af for tunge løft.

30.4. Et stykke af Rødegårdsvej afspærres en time, fordi et hul i naturgasnettet giver eksplosionsfare. Ingen kommer noget til.

Maj

1.5. Det historiske museum Hollufgård indvies af rådmand Søren Møller.

1.5. Byen og arbejderbevægelsen oplever en splittet 1.maj-dag med hele fire forskellige arrangementer.

2.5. Karina Jennifer Haslev på 17 måneder kidnappes af sin amerikanske far og en ukendt kvinde. Den lille pige har lungebetændelse og er derfor i livsfare, hvis hun ikke får lægebehandling.

3.5. En gruppe ældreboliger på Ørbækvej, der tidligere var meget plaget af indbrud, oplever nu næsten aldrig ubudne gæster. De ældre mener selv, at det skyldes en overvågningsaftale med et vagselskab.

3.5. En international quilt-kongres åbner med udstilling flere forskellige

steder i byen.

3.5. Odense Kommune modtager en 3,4 m lang kopi af skoleskibet »København«. Modelskibet er hovedsageligt bygget af Svend Aage Larsen, og efter dennes død er det færdiggjort af Tom Andkjær.

3.5. 20 tons papir afgår fra Odense til Rumænien. Sammen med skrivemaskiner og trykkemaskiner skal det være med til at styrke den frie presse i landet.

5.5. Popstjernen Cliff Richard optræder for 3.400 tilskuere i Fyns Forum.

8.5. En gruppe mandlige studerende fra Den sociale Højskole åbner et rådgivningscenter for mænd. Centret har adresse på Store Glasvej 53 - samme sted som kvinderådgivningen.

10.5. Årets første fynske jordbær sælges på GASA - prisen for det første kilo: 2.480 kr., hvilket svarer til ca.50 kr. pr.bær.

10.5. En gruppe forhenværende arbejdere på Brandts Klædefabrik samles i forsøget på at få oprettet et væve-museum i den gamle klædefabrik.

10.5. Byens skoleungdom fejrer sidste skoledag i Munke Mose. Oprindeligt havde skoleeleverne fået nej til at bruge anlæget, fordi de tidligere arrangementer havde svinet for meget. Stadsgartneren ændrede imidlertid standpunkt på betingelse af, at området skulle være helt ryddet få timer efter arrangementets afslutning - en aftale, eleverne overholdt.

14.5. Odense Kommune og Fynsværket udarbejder en plan for, hvordan den gas, som affaldet på Stige Ø udvikler, kan omdannes til el.

16.5. Årets sommerkoncerter begynder med et stort fællesarrangement i Kongens Have, hvor ni orkestre mødes.

17.5. Odense Kommune beslutter

at lukke sit tv- og radiostudie efter sommerferien. De små lokalstationer frygter, at kun nogle få store bingo-stationer vil kunne overleve økonomisk.

18.5. Odense kåres som »årets miljøkommune 1990«. Prisen er indstiftet af virksomheden Danfoss. En uvildig komité har valgt Odense blandt 65 foreslåede kommuner.

18.5. »Flodbio« i Ny Vestergade får en ny chance som biograf. Et stort filmudlejningsselskab har nemlig givet tilbud om premierefilm til biografen, og dermed tyder alt på, at en fortsat drift vil være rentabel.

19.5. Odense Bytrafik åbner sit eget museum på Billedskærervej. Sven Perrot fra Bytrafikken har privat samlet buseffekter i mange år, og hans samling udgør nu grundstammen i museet.

19.5. Skuespilleren Jens Okking åbner spejdertræf for 1.300 patruljeledere i Fruens Bøge.

20.5. Et AIDS-fakkeltog for de døde og smittede samler omkring 300 på Flakhaven.

21.5. Odense Zoo's sneleopard føder to unger. Det er de første født i fangenskab herhjemme i 30 år.

22.5. Skoletandplejen mister 1,8 mill. kr. i bloktilskud fra staten. Pengene skal fremover findes ved besparelser på tandplejens budgetter.

22.5. To mænd iført hvidt malertøj stjæler en frimærkesamling til en værdi af 1 mill. kr. fra en privat lejlighed. Tyvene kommer ind under dække af stige og presenning.

22.5. Socialudvalget beslutter at lukke børneinstitutionerne Birkeparken og Bøgeparken i Vollsmose.

23.5. CD i Odense splittes. Fire bestyrelsesmedlemmer trækker sig i protest mod ægteparret Gustav og Lis Noer Holmberg, som de mener har gjort partiet til et familieforetagende.

24.5. Eventyrløbet afvikles for 13. gang, og med 9.100 tilmeldte sætter løbet ny deltagerrekord.

25.5. Byens nye lokalradio The Voice begynder at sende kl.12.00. Stationen bygger på ruinerne af Station 1 og Kanal O.

26.5. Medlemmer af »Gadens Parlament« besætter Grønnegade 10-12 i nogle timer. Huset står ulovligt tomt på fjerde år.

30.5. Danish Fancy Food Group A/S, der bl.a. omfatter Odense Marcipanfabrik, sælges til den norske koncern Nora.

Juni

1.6. Natbusserne mellem Odense og kystbyerne, som normalt har kørt i julemåneden, gøres nu til en permanent ordning i weekenderne hele året rundt.

1.6. Byforeningen hylder Per Juel Sørensen fra firmaet PJUEL-Grafik for årets bedste restaurering. Det drejer sig om ejendommen Hunderruggade 3 på hjørnet ved Poppelvej.

5.6. Postkontoret i Dannæbrosgade sætter et ur på 1,20 meter i diameter op på bygningen. Uret, der er meget præcist, styres af radiobølger fra Tyskland.

5.6. Den danske Forening opgiver sit grundlovs-møde i Ansgar Anlæg. Kort før mødets start trækker de ca.35 deltagere indendørs, angiveligt for at undgå sammenstød med Fællesinitiativet mod Racisme, som mødes i Munke Mose.

8.6. Odense påbegynder det ét-årige forsøgsprojekt »Børn som medborgere«. Projektet skal inddrage børn i forskellige beslutningsprocesser. Bl.a. skal der nedsættes en arbejdsgruppe bestående af børn og repræsentanter for kommunen, som

skal være idéskabere.

8.6. Odense Å forurenes på en længere strækning af 6-7.000 liter svær fuelolie. Olien stammer fra et gartneri med utæt olietank. Falck må tilkalde hjælp fra Civilforsvaret i Haderslev for at få bugt med forureningen.

9.6. Dansk Kvindesamfund - Odense Kreds fejrer sit 100 års jubilæum med en reception i rådhus-hallen. Samtidig åbner udstillingen »Oldemor var osse rødstrømpe«.

9.6. Komponisten Carl Niensens 125 års dag markeres mange steder i byen, bl.a. med en festkoncert i Koncerthuset. Symfoniorkestret dirigeres af Otmar Maga.

13.6. En af Odenses store entreprenører Christian Andersen standser betalingerne, fordi en række af hans byggeprojekter er gået i stå.

13.6. Stadsgartnerens afdeling pynter op på Flakhaven med de populære blomstersøjler. De er et par meter høje og dækket med røde og hvide blomster, flittig-lise og lobelia.

13.6. Den nystartede regnskovsgruppe Nepenthes Odense præsenterer sig selv i Munke Mose med produkter fra de truede regnskove.

15.6. De første af ca.50.000 grønne spande til komposterbart materiale deles ud i Odense. I løbet af de næste uger modtager alle hus- og haveejere i Odense en sådan spand.

16.6. På trods af, at syv personaleorganisationer har trukket sig ud af planlægningsarbejdet, står Odense Kommune fast på et nyt forsøg, der skal give folkeskolerne selvstyre. Personaleorganisationerne mener, at planerne hastes igennem, og at deres synspunkter ikke bliver taget tilstrækkeligt alvorligt.

16.6. Forældre til børn på Odense Fritidshjem protesterer mod, at børnene passes i lokaler, der er under ombygning. Støv, løsthængende stik-

kontakter, saltsyre og lignende betyder, at forældrene anser det for farligt for børnene, og de første udmeldelser af børn er kommet.

18.6. De nye læskure ved busholdepladserne kritiseres af mange busbrugere for ikke at opfylde deres formål. Afdelingsarkitekt Jørgen Kjær tilbageviser kritikken, bl.a. fordi det er unge arbejdsløse uden faguddannelse, der producerer læskurerne. Derfor kan konstruktionen ikke være for kompliceret.

18.6. Som konsekvens af den heftige kritik, der er rejst mod børnepasningen i Odense Fritidshjems byggerod, flyttes børn og personale til andre lokaler på Kirkegårds Allé.

19.6. En elevator på Brandts Klædefabrik styrter ned fra tredje sal. Årsagen til styrtet er en tung trykmaskine, som under flytning overbelaster elevatoren. En medarbejder, der er med i elevatoren, slipper med lettere kvæstelser.

20.6. Klasselærer Anni Leth får opfyldt sit højeste ønske - et udspring med faldskærm. De glade givere er 9a på Agedrup Skole, der i dag afslutter skolegangen. Hele skolen er vidne til en problemfri nedtur.

20.6. Formanden for bevillingsnævnet borgmester Verner Dalskov giver udtryk for, at antallet af sene bevillinger bør øges for at sætte mere fart i Odenses nattelev.

21.6. Biologiprofessor Axel Michelsen får stor tysk pris for sin forskning i at »tale« med bierne.

21.6. »Sommerjazz '90 - med Fyn og klem« indledes i Odense bymidte og på byens spillesteder.

22.6. En gruppe unge, der repræsenterer bevægelsen »Gadens Parlament«, besætter Vingården og kræver, at der bliver lavet ungdomshus i bygningerne.

22.6. Spedsbjergskolen holder

sidste skoledag. Efter sommerferien fortsætter børnene på Ubberud Skole.

22.6. En stor gruppe amatører har premiere på egnesspillet »Tråden hjem«, der handler om livet på Brandts Klædefabrik. Hovedvægten er lagt på tiden frem til 2.verdenskrig. Stykket spilles på fjerde sal i Brandts Klædefabrik.

24.6. En del af byens restauratører protesterer skriftligt mod borgmester Verner Dalskovs ideer om at udvide antallet af sene natbevillinger. De protesterende restauratører mener ikke, at byens natliv kan bære flere bevillinger.

24.6. Invaliddepensionist Mogens Pelle klager over politiet til lokalnævnet. Han blev angiveligt anbragt i detentionen uden lægetilsyn på trods af, at han lider af alvorlig astma. Opholdet i detentionen endte med en hospitalsindlæggelse.

25.6. Nørregadeforeningen klager over, at forbudet mod indtagelse af øl og spiritus i centrum flytter problemet med drikkeri til Nørregade.

27.6. Vintapperteatret rejser på gæstespiltourné til Grønland med »Historien om en soldat«. Til gengæld kan den populære forestilling ikke genopføres i Odense. Den er simpelt hen for dyr.

27.6. Albani skal levere øl med Egeskov-etiket til indvielsen af den kopi af Egeskov Slot, der om kort tid åbner i Japan.

29.6. Herold Nielsen fratræder sin stilling som inspektør for Odense Zoo efter 56 år i haven.

30.6. Hans Jørgensen & Søn A/S overtager Børge Thomsen Smedemestre Svendborg A/S med 75 ansatte.

30.6. En påsat brand på Odense Konservesfabrik giver skader for over en halv million. 129.000 papirssække beregnet til opbevaring af den kom-

mende ærtehold går op i røg, men produktionen på fabrikken kan fortsættes.

Juli

2.7. Udgifterne til kontanthjælp til ledige i Odense er steget med 99 mill. kr. på kun fire år. De unge skal fremover gøre gengæld for pengene. De 18-19-årige kontanthjælpsmodtagere skal nemlig arbejde 20 timer om ugen i fem måneder for at kunne modtage hjælp.

2.7. Det første hold kadet aspiranter ankommer til den nyoprettede sergentskole på Sdr. Boulevards kaserne.

4.7. Kommunen ophæver den stramme tidsplan for indførelse af selvstyre på Odenses skoler. Politikerne har dermed bøjet sig for den voldsomme kritik, der er rejst mod planen.

5.7. De nye detentioner er nu færdigudstyret med elektronik. Vagthavende skulle dermed have mulighed for at høre og se, hvad der foregår i cellerne hele tiden. Fremtidige »brugere« skulle således være sikret en bedre overvågning.

5.7. Arkæologer fra Møntergården udgraver en del af Gråbrødre Plads. Til dato er der fundet 110 skeletter af gamle odenseanere. Desuden er der fundet en række genstande, deriblandt en samling ravperler fra før reformationen.

6.7. Der klages over narkohandel på Flakhaven. Politiet har tidligere forsøgt at stoppe handelen ved Rådhuset, men det har kun flyttet problemet midlertidigt til området omkring Brandts Klædefabrik.

6.7. Medarbejderne på Odense Glasværk får meddelelse om, at deres arbejdsplads skal lukkes. Hele produktionen flyttes til Fensmark, hvor

Holmegård Glasværk har hovedsæde. Alle medarbejdere tilbydes at flytte med.

7.7. Laila Johansson udnævnes til værkfører på Roulunds Fabrikker. Det er den første kvinde i fabrikens over 250-årige historie, der opnår den titel.

9.7. Tre unge graffiti-malere dekorerer muren i parkeringsgården bag Vestergade 90. Kunstfoldelserne sker i fuld forståelse med Husligt Arbejder Forbund, som har til huse på stedet.

10.7. Bagermestrenes Brødfabrik, Fynbo-Brød A/S, lukker, og alle 30-40 medarbejdere sendes på gaden.

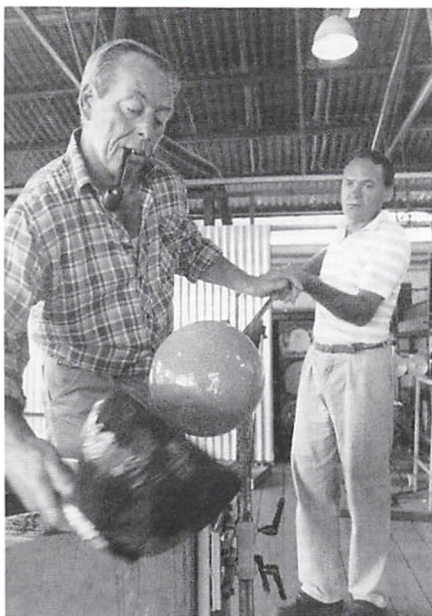
11.7. Tjørnehaven i det nordøstlige Odense rammes af den farlige hundesygdom parvovirus. Sygdommens hærgen skyldes formentlig et for stort antal hundehvalpe i området. Ved en afstemning i marts vedtog lejerne, at det fremover skulle være tilladt at holde hund. Skønsmæssigt 100 af de 256 lejere har siden fået hund.

11.7. OB trækker den spanske storklub Real Madrid som modstander i Europa-Cup'en.

14.7. Årets Grønne Koncert på pladsen ved Højstrup Kaserne præges af medbragte øl. Muskelsvindfonden, der arrangerer koncerten, skønner, at hver tredie øl, der drikkes, ikke er købt på stedet. Fonden mister derved en stor del af det budgetterede overskud. Musikalsk byder koncerten på One Two, Thomas Helmig og Gnags.

17.7. Det nedlagte møntrenseri Vesterbro 44 viser sig at have haft et betydeligt spild af rensesæbe i perioden mellem 1960 og 1987. Det truer nu det nærliggende grundvandsreservoir.

18.7. Byens begivenhedskalender, der tidligere udkom hver måned, kommer ikke de næste måneder. Årsagen er, at Turistforeningen ikke har penge til at udgive den, og derfor må

Glasfremstillingen i Odense synger på sidste vers. Odense Glasværk, hvis historie rækker tilbage til 1873, meddeler 6. 7. medarbejderne, at produktionen skal flyttes til Sjælland (Heidi Fokdal fot., Fyns Presse Foto).

byens turister selv finde frem til begivenhederne.

18.7. 21 unge fra hele verden arbejder med at bygge en staklade i Jernalderlandsbyen ved Næsby. Opholdet er arrangeret af Mellempfolkeligt Samvirke.

18.7. H.C.Andersen Spillene har premiere på Klods Hans, der er årets forestilling på friluftsscenen i Den fynske Landsby.

19.7. Justitsministeren beslutter, at den tyrkiske pige Fatma Tuncer fra Odense, der skulle være udvist fra Danmark, må blive her foreløbig. En gentest skal formentlig afgøre, om hun er biologisk datter af Necip Tuncer og dermed har ret til at blive i Danmark.

20.7. Odense Universitet optager så mange studerende, at der ikke er plads til alle i dagtimerne. Fremover vil der også blive undervist om aftenen og i weekenden. Problemet er størst på de naturvidenskabelige

studier.

21.7. OB vinder Toto-turneringen ved i den sidste kamp at slå NK-Osijek fra Jugoslavien med 5-1.

23.7. Lærer Niels Gertsen får ret i sin klage til indenrigsministeren. Hans parti Demokratisk Forum burde have haft mulighed for at lave en valgudsendelse til lokal-tv i forbindelse med kommunevalget i 1989.

27.7. Odense oplever et regulært baby-boom. Fødselstallet er for første gang i mange år stigende.

27.7. En utæt jernbanevogn lækker omkring 1.000 liter saltsyre på rangerområdet ved stationen.

29.7. 15 børn og to ledere fra området omkring det uheldsramte atomkraftværk Tjernobyl ankommer til Nyborg. De skal her nyde en månedss ferie betalt af Odense Kommune. Arrangementet er kommet i stand via Odenses venskabsby Kiev.

30.7. Turistbureauet registrerer en markant stigning i antallet af turister i byen.

31.7. De første af i alt 110 tyske leopard-kampvogne ankommer til Odense, hvor de skal ombygges til det danske forsvar. Arbejdet udføres af maskinfabrikken Falck Schmidt A/S.

August

1.8. Odense Stadion udpeges af DBU som vært for to vigtige fodboldlandskampe. Det sker, fordi Københavns Idrætspark er under ombygning.

2.8. Det fynske Ballet-akademi rykker ind på Brandts Klædefabrik med sine 200 elever.

2.8. Hjørneejendommen Klingenberg 14 åbner efter en total ombygning som nyt forlystelsescenter under firmanavnet Montmartre Odense Aps.

3.8. Sergentskolen på kasernen indvies officielt.

5.8. Jehovas Vidner færdiggør en ny rigssal ved Unsbjergvej. Takket være ca.400 frivillige har hele byggeriet kun taget 58 timer.

8.8. En undersøgelse foretaget af Danmarks tekniske Højskole viser, at koncertsalen i Odense er landets bedste. Forretningsfører for Odense Symfoniorkester Søren Bojer Nielsen tilbageviser undersøgelsen, fordi den efter hans mening er stærkt forenklet. Symfoniorkestret arbejder stadig for at få lyd billedet forbedret.

12.8. De to Odense-forskere Jørgen Grønlund Nielsen og Jørgen Lundsgaard får hovedkontrakt med ESA, det europæiske rumfartssamarbejde, om at tilrettelægge og strukturere den europæiske astronautuddannelse.

12.8. Et forsøg med en frivillig ordning, hvor forældre kan henvende sig, hvis de har mistanke om, at deres børn er indblandet i kriminalitet, er foreløbig en fiasko. Ordningen har eksisteret siden skolernes sommerferie begyndte, men der er ikke kommet henvendelser fra én eneste far eller mor.

16.8. Grand Hotel får efter årelange tovtækkerier spiritusbevillingen tilbage. Ejerforholdene ændres, så der ikke længere er direkte forbindelse mellem det svenske bryggeri og Grand Hotel.

16.8. Thrige-Titan modtager bestilling på 4.000 elektromotorer, som skal bruges til den nyudviklede Ellert.

19.8. Odense Friluftsbad lukker for sæsonen. Trods en elendig forsommer når besøgstallet op på knap 50.000.

24.8. Odense Kommune sælger ud af sine udlejningsejendomme. Foreløbig er 37 valgt ud med salg for øje.

24.8. Kongens Have danner de kommende tre dage rammen om en gøglerfestival med mere end 100 forestillinger.

25.8. Landbrugets børnearbejde (4H) afholder sit første landsdækken- de børnedyrskue på Dyrskuepladsen i Odense.

25.8. Stadsgartnerens Afdeling får »Det gyldne hakkejern« af Gartner- nes Landsklub. Hæderen gives til en person eller institution, der gør en indsats for at begrænse brugen af sprøjtemidler.

25.8. Inger og Anders Vanggaard vinder solsikkekongurrencen, som er udskrevet i anledning af Stadsgartner- ens Afdelings 125 års jubilæum. Vindersolsikken måler 4,76 meter.

27.8. Portørerne på fem af de største plejehjem nedlægger arbejdet i protest mod kommunens sparekrav. På en række plejehjem holder de forskellige personalegrupper faglige møder.

27.8. På baggrund af to dages luft- målinger i Torvegade konkluderer firmaet DK-Teknik, at luftforurening- en på visse tidspunkter af døgnet nærmer sig grænsen for det tilladte.

29.8. En udrangeret bus, som Mun- kebjergskolen for få uger siden fik op- stillet i skolegården, fjernes igen af Falck. Bussen er nu totalt raseret af unge hærværksmænd.

30.8. Den 3.Internationale Orgel Konkurrence begynder. De indleden- de runder afholdes i Sct.Hans og Sct. Knuds kirker. Finalen afgøres i kon- cernhusets Carl Nielsen sal fredag den 7.september.

31.8. Den populære leder af Oden- se Juniorklub på Filosofgangen Vag- ner Vermod holder op efter 33 år på posten.

September

1.9. Åløkke Allé åbnes igen for gen- nemkørsel. I mere end et år har vejen været spærret. Broen over jernbanen er i denne periode blevet fornyet, så der er blevet plads til de ledninger, der skal sikre elektrificeringen af tog- driften over Fyn.

1.9. Forsikringselskabet Alm. Brand afslører skulpturen »Skrubtud- sen«, som selskabet har bekostet. Skulpturen, der er inspireret af H.C.Andersens eventyr af samme navn, står på Vintappertorvet.

1.9. Skt.Jørgenshallen ved Østre Skole indvies.

1.9. Universitetsbiblioteket fylder 25 år som et af landets største forsk- ningsbiblioteker - med 800.000 bind på hylderne.

3.9. Fyns Telefon indvier sin nye antennemast på over 100 meter. Masten sikrer TV-seerne et bedre billede. Antennen i Holluf Pile afløser den hidtidige på Bikubens højhus.

6.9. Den planlagte passage mellem Kongensgade og Vintappertorvet kan ikke etableres, fordi indehaveren af bogantikariatet i Kongensgade 9 nægter at flytte, med mindre han får en erstatning på 1.mill. kr. Sagen afgøres nu ved boligretten.

6.9. Borgmester Verner Dalskov meddeler, at der skal spares 200 mill. kr. på kommunens budget for 1991. Ved et såkaldt sonderende møde mel- lem de politiske partier står det klart, at der kun kan blive tale om et bud- getforlig mellem de fire store partier - Socialdemokratiet, Venstre, konser- vative og SF.

7.9. Englænderen Kevin Bowyer vinder den 3.Internationale Orgel Konkurrence.

10.9. Odense Tømmergaard sælges til Det danske Trælastkompagni. Det forventes, at en del af de ansatte må se sig om efter andet arbejde.

12.9. Kommunen opstiller plakat- stativer otte steder i byen, som arran- gører af f.eks. koncerter kan bruge gratis. Dermed håber man, at en del af plakatsvineriet på huse og telefon- skabe kan undgås.

12.9. Odense Taxa meddeler, at man ophæver den over et år lange boykot af kredit-kørsel for Odense Sygehus. Boykotten blev indledt, fordi Falck fik patientkørslen, som Odense Taxa ellers havde haft.

14.9. Anne-Lise Salling Larsen erhverver som den første sygeplejer- ske herhjemme den medicinske dok- torgrad på Odense Universitet.

14.9. Odense Medieselskab går konkurs, og 16 medarbejdere fyres.

17.9. Der afholdes protestmøde på Korup Skole mod planerne om at placere militærrets mørkeskydebane i Højbjerg. Foreløbig har omkring 1.000 beboere skrevet under på et protestbrev.

17.9. Massive protester fra togpassa- gerer, som ofte kommer for sent på arbejde i Odense, får DSB til at ændre praksis. Hidtil har de regionale tog skullet vente på morgenlyntoget, hvis det var forsinket - og det var det ofte. Fremover kan lyntoget komme til at vente på de regionale tog, hvis det er forsinket.

17.9. Skolefritidsordningen bety- der, at presset på børnehaverne lettes betydeligt. Flere steder i byen er man i den uvante situation, at der er ledige pladser.

18.9. Arkivar Poul Thestrup udpe- ges som ny leder af Jernbanemuseet.

19.9. Venstre, konservative og

Socialdemokratiet indgår budgetforlig. Forliget indebærer betydelige besparelser på kommunens budget. SF springer fra i sidste øjeblik, fordi baglandet ikke kan acceptere de resultater, SF's forhandlere har opnået.

19.9. En arbejdsgruppe, der arbejder mod støj og skydebane i Højbjerg, afleverer 2.088 protestunderskrifter på borgmesterkontoret.

25.9. 10.klasse på Holluf Pile Skole bruger to temadage på at forvandle Bilka-tunnelen under Niels Bohrs Allé til en kærlighedstunnel. Det sker ved at male AIDS-informationer på tunnelvæggene.

26.9. Et par hundrede demonstrerer på Flakhaven, mens politikerne på Rådhuset vedtager budget 1991. Budgettet medfører nedskæringer over en bred kam. Til gengæld stiger skatten ikke.

30.9. DSB indfører vinterkøreplanen og benytter lejligheden til at sløjfe nattoget fra Odense klokken 3.05 til København.

Oktober

1.10. Bybusruterne lægges fuldstændig om. Alle busser får to-cifrede numre, og hver rute får sin farve. Alt i alt skulle det blive nemmere at finde rundt i bybussystemet.

2.10. Byrådet indklages for Tilsynsrådet af borgere i Korup, Ubberud og Ejlstrup. De mener, at beslutningen om at placere mørkeskydebanen i Højbjerg er ulovlig.

3.10. En ny lokalplan for Rosengårdområdet vedtages i byrådet. Den medfører, at Rosengårdcentret kan gå i gang med en planlagt udvidelse.

4.10. City Arkaden åbner som Danmarks første restaurationstov i to etager. Arkaden tilbyder ni restauranter med mad og drikke fra fem lande.

5.10. Hotel H.C.Andersen får tilladelse til at åbne et spillekasino.

7.10. Pårørende til beboere på Ældrecenter Øst har i længere tid klaget over manglende pleje på centret. Sygehuset og embedslægen foretager en undersøgelse af de ældre og deres omgivelser; intet tyder på, at plejen ikke er i orden.

8.10. Mulernes Legatskole har premiere på musicalen »Chess«. Den stort anlagte forestilling omfatter 150 medvirkende.

9.10. Arbejdet med at omdanne 45 tønder land ved Hollufgård til et natur- og oldtidslandskab påbegyndes.

11.10. Mogens Pelle, der 24.6. klagede over politiet, får sin klage afvist, men politimester Jørgen Larsen erkender, at der skete et fejlskøn. Tilsynet med indsatte i detentionen skærpes i fremtiden.

12.10. Odense Zoo indvier et sydamerikansk anlæg, hvor dyr fra denne verdensdel kan trives.

13.10. Partiet De Nationale (PDN) opgiver et planlagt møde på Tarup Kro, hvor en gruppe demonstranter fra Fællesinitiativet mod Racisme har taget opstilling.

15.10. Odense Kommune kræver sit gamle gasværk i Ribnitz tilbage. Odense har tidligere modtaget en erstatning på 620.000 kr., men dette beløb dækker ikke den reelle værdi, og derfor er ejendomsretten til værket ikke opgivet.

17.10. Renovationsarbejderne nedlægger arbejdet og blokerer indkørslen til Snapindgården i Bolbro. Det sker i solidaritet med to medarbejdere, som blev sløjede af at hente problemaffald. De strejkende kræver forbedret sikkerhed omkring transporten med problemaffald.

18.10. Ole og Anne-Marie Bagger sælger en såkaldt kunstdåse med afføring fra kunstneren Piero Manzoni

for 167.000 kr. til en italiensk samler.

23.10. 15.000 odenseanske telefoner er døde i to timer, fordi en digital central på Klingenberg gør knuder.

25.10. Potteplanteekspertør Bøg Madsen A/S tildeles Odense Erhvervsråds 1990-pris.

25.10. Fynsværket får efter mange genvordigheder miljøgodkendelse fra Fyns Amt af en ny kraftværksblok, der fra 1991 skal øge værket kapacitet med 50%.

26.10. SIKO - Samvirkende Idræts Klubber i Odense - åbner skateboardrampe på legepladsen ved Nonnebakken. På pladsen opstilles tillige en skurvogn, hvor børn og unge indtil midten af december kan låne bolde og få oplysninger om, hvor de kan dyrke forskellige former for idræt.

29.10. Fruens Bøge Station automatiseres, og billetsalget lukker.

29.10. Albani Fonden giver 700.000 kr. til den planlagte forskerpark ved Odense Universitet. Forskerparken skal kombinere universitetets viden med erhvervslivets behov. Beløbet er den hidtil største enkelt donation i Albani Fondens historie.

31.10. En delegation med borgmester Verner Dalskov i spidsen rejser til Izmir i Tyrkiet. Formålet med turen er at gøre Izmir til Odenses 15. ven-skabsby.

November

1.11. Danmarks største dyrehandel åbnes i Rosengårdcentret.

2.11. Området omkring Brandts Klædefabrik omdannes til torveområde, hvor godt 30 handlende fremover får plads hver fredag.

3.11. Godthåbsgade 30 indvies som beboerhus for området Allégade-Lindeallé-Hjallesevej-Hunderupvej.

3.11. Jens Peter Jensen afløses som

Venstres folketingskandidat for Odenses 1. og 2. kreds af direktør Ib Haahr.

5.11. Flere hundrede står meget tidligt om morgenen i kø foran Stiftstidendes city ekspedition, hvor billetsalget til Odense Politiorkestrets jubilæumsjulekoncert begynder kl. 8.00.

7.11. En del ældre huse er i den senere tid malet med stærke farver på facaden. Det giver livlig debat for og imod de skrappe kulører.

7.11. Det første spadestik til Odenses kommende casino tages af borgmester Verner Dalskov.

9.11. Dansk Flygtningehjælp i Odense forsøger at skabe kontakt mellem danskere og flygtninge. Det er imidlertid ikke mange odenseanske familier, der er interesseret.

9.11. Danmarks Tivoli Forening hædrer afdøde professor Labri med kransenedlæggelse ved graven. Labri ligger begravet på Assistens Kirkegård.

10.11. Lindøværftets nybygning, et containerskib på 32 x 294 m navngives »Magleby Mærsk« af statsministerfruen, Anne Marie Vessel Schlüter.

11.11. Odense Harmoniorkester fejrer sin 40 års fødselsdag med en koncert i Rådhushallen.

12.11. Odense Sygehus åbner et patientinformationscenter i den store forhal under højhuset. Her kan man bl.a. hente viden om egen eller pårørendes sygdomme.

15.11. Mange odenseanere lider af maveforgiftning, og det kan ifølge Susanne Knøckel fra Vandkvalitetsinstituttet skyldes bakterier i drikkevandet. Det afvises bestemt af chefen for vandforsyningen Hjort Lorenzen, og han støttes af Miljø- og Levnedsmiddelkontrollen i Odense.

15.11. Casanova - byens i særklasse dyreste restaurant - åbner. Indehaverne Rose Copty og Abbas Mahalati satser 4 mill. kr. på restauranten.

17.11. Fynske Livregiment fejrer sin 376. og sidste fødselsdag.

17.11. Renovationsvæsenets forsøg med salg af komposteret affald fra Stige Ø er en succes. 3-400 bilister benytter dagen til at fylde traileren med kompost.

17.11. En natlig hjemmeværnsøvelse i det sydøstlige Odense er så voldsom, at der er begyndende panikstemning blandt beboerne.

18.11. Prins Joachim's March uropføres i Rådhushallen af Fynske Livregiments Musikkorps. Prins Joachim overrækker selv førsteprisen på 10.000 kr. til Arne Ole Stein, der har komponeret vindermarchen.

19.11. Fremskridtspartiets repræsentant i byrådet Carl Emil Larsen bliver løsgænger.

20.11. Nordisk Fjer concernens betalingsstandsning får ikke umiddelbare konsekvenser for Nordisk Tekstil Væveri og Trykkeri i Odense. De 400 ansatte fortsætter.

20.11. Politiet modtager mere end 200 anmeldelser om tyveri og indbrud i den foregående weekend, og det er rekord.

23.11. Borgmester Verner Dalskov tænder lysene i juletræet på Flakhaven. De 15.000 minilys i gågadernes træer tændes ved samme lejlighed.

24.11. Mogens Glistrup gæster Odenses centrum. Formålet med besøget er at samle underskrifter, der kan gøre det nystiftede Trivselsparti opstillingsberettiget til folketingsvalget den 12. december.

26.11. Kommunens plejehjem får besked på, hvor mange penge der skal spares på hver enkelt institution. Det bliver herefter personalet på hvert enkelt hjem, der skal udpege de steder, hvor besparelserne kan findes.

27.11. På generalforsamlingen i Kongensgadeforeningen kræver de handlende, at hele gaden øjeblikke-

ligt gøres til gågade. Byplanrådmand Lennart Larson er ikke afvisende, men ønsker de trafikale konsekvenser undersøgt først.

29.11. Odense Produktionskole, Elsesminde, udsættes for hærværk, som medfører, at en del af skolens gydende ørreder dør.

December

1.12. Parkeringskælderen Vesterport på hjørnet af Rugårdsvej og Vestre Stationsvej åbner. Der er plads til 400 biler i kælderen.

1.12. Den tomme ejendom Grønnegade 10-12 besættes endnu en gang af unge fra »Gadens Parlament«.

2.12. Rockgruppen Jonnie Come Lately vinder Odense-mesterskabet i amatørrock på Rytmeposten.

5.12. Foranlediget af de mange plakater, der pryder byen forud for folketingsvalget den 12. december, rejses der fra flere sider forslag om, at ophængning af plakater fremover forbydes. Borgmester Verner Dalskov-formand for valgbestyrelsen - afviser forslaget, men foreslår i stedet, at kommunens folk skal stå for ophængningen, så den bliver ensartet og pæn.

6.12. Casino Odense sættes på aktier, og forhåndsinteressen er meget stor.

7.12. Knap 800 odenseanere beder de to private velgørenhedsorganisationer Kirkens Korshær og Frelsens Hær om hjælp til julen.

8.12. Birgitte Lykke Madsen vinder konkurrencen om retten til at udsmykke gavlen på »Flodbio« ved Munke Mose.

8.12. Byrådsmedlem Carl Emil Larsen, der 19.11. forlod Fremskridtspartiet, melder sig ind i Venstre.

8.12. Billedhuggeren Ejler Madsens skulptur med to spurve afsløres. Den

Borgmester Verner Dalskov klar til at tage det første spadestik til Odenses spillecasino i Hotel H.C.Andersens atriumgård i overværelse af ledende politikere og embedsmænd og repræsentanter for hotellet, entreprenør m.fl. (7.11.) (Ole Bagger fot., Fyns Presse Foto).

er opstillet i det grønne område ved Ejerslykke på hjørnet af Carl Blochsvej og Otto Bachesvej.

10.12. En gruppe borgere i Skt.Jørgens Gade klager til Odense Kommune over planer om at bygge en rigssal for Jehovas Vidner. Beboerne i området mener ikke, at byggeriet passer ind i kvarterets stil.

11.12. Seks odenseanske virksomheder kåres som miljøbevidste og får dermed ret til at bruge kommunens grønne logo.

12.12. En række institutioner opretter i fællesskab en cirkusskole for børn. Den får til huse i Vindegade 100.

12.12. Valget til Folketinget giver følgende stemmetal for Odense: Socialdemokratiet 49.366, Det radikale Venstre 4.011, Det konservative Folkeparti 16.989, Centrum Demokraterne 4.481, Retsforbundet 635, Socialistisk Folkeparti 10.967, De Grønne 1.472, Humanisterne 29, Fælles Kurs 1.227, Kristeligt Folkepar-

ti 1.436, Venstre 13.608, Fremskridtspartiet 6.480, Enhedslisten 2.002, Uden for partierne: Tage Abildgart 49, Mogens Trondhjem 23.

Følgende 15 fra Fyn vælges til Folketinget: Poul Andersen (S), Børge Bakholt (S), Ritt Bjerregaard (S), Erling Christensen (S), Else Marie Mortensen (S), Grete Schødts (S), Niels Helveg Petersen (R), Henning Andersen (K), Erik Ninn-Hansen (K), Lis Noer Holmberg (CD), Hanne Thanning Jacobsen (SF), Mariann

Fischer Boel (V), Peter Brixtofte (V), Erik Larsen (V), Pia Kjærsgaard (FRP).

12.12. De nye folkeoplysningsudvalg, der fremover skal forvalte byens fritidsliv, udpeges. Det kommer til at bestå af seks byrådspolitikere og 11 repræsentanter fra byens foreninger.

16.12. Den odenseanske vandforsyning får en ordre på 900 tons postevand. Vandet skal bruges til at skylle saltvandet af forsvarrets forliste ubåd »Sælen«.

17.12. Odense Kommune hylder de 50 sportsfolk, som i løbet af året har hjemtaget danske mesterskaber til byen. Det sker ved en sammenkomst på Rådhuset.

19.12. Jonas Trolle Madsen får 8.000 kr. fra Carnegiefonden for at redde en seks-årig dreng fra drukning. Den 11-årige Jonas er tidligere blevet belønnet for dåden som omtalt den 14.1.

20.12. Odense Teater indgår en samarbejdsaftale med Letlands teaterverden. Aftalen indebærer, at syv lettiske skuespillere sammen med syv skuespillere fra Odense Teater skal indstudere et skuespil, som opføres både i Riga og i Odense.

20.12. Smelteovnene på Odense Glasværk slukkes, og den sidste arbejdsdag er slut.

22.12. En række fynske virksomheder med Micro Matic A/S i spidsen sikrer OB's professionelle fodboldafdeling ny aktiekapital på 6 mill. kr.

22.12. Lægehuset på Skt. Anne Plads får grønt lys af kommunen til at opstille en kæmpeskulptur af Per Arnoldi. Bestyrelsen for lægehuset skal nu ud og lede efter tilskud til skulpturen.

22.12. En 32-årig mand dør i detentionen på Politigården. Obduktionen viser, at manden er kvalt i sit eget opkast.

26.12. Højstrupskolen danner ram-

men om 700 edb-entusiasters computertræf.

29.12. Odense Centralbibliotek lukker Korsløkkefilialen på grund af besparelser. Samme skæbne overgår Kontaktafdelingen, der hidtil har stået for mange af bibliotekets uadvendte opgaver.

30.12. Læge Ole Jørgen Nørgaard mener, at mange odenseaneres uforklarlige hoste kan skyldes et biogasanlæg i Fangel, som i perioder har gasudslip. Formanden for biogasanlægget Andy Jensen erkender, at der har været udslip, men han tilbageviser, at gasserne skulle være sundhedsskadelige.

30.12. TV-Odensens sender forstærkes, så den fra begyndelsen af det nye år kan sende til hele Fyn.

Personregister til årets begivenheder 1991

Abildgart, Tage 12.12.

Andersen, Christian 13.6.

Andersen, H.C. 12.3., 2.4., 18.7., 1.9.

Andersen, Henning 12.12.

Andersen, Poul 12.12.

Andersen, Robert Dalskov 14.1.

Andkjær, Tom 3.5.

Arnoldi, Per 22.12.

Bagger, Ole 18.10.

Bagger, Anne-Marie 18.10.

Bakholt, Børge 12.12.

Behrens, Kurt 5.1.

Bjerregaard, Ritt 12.12.

Boel, Mariann Fischer 12.12.

Bowyer, Kevin 7.9.

Brixtofte, Peter 12.12.

Brun, Hans 18.4., 19.4.

Christensen, Erling 12.12.

Cooty, Rose 15.11.

Dalskov, Verner 4.4., 20.6., 24.6., 6.9., 31.10., 7.11., 23.11., 5.12.

Etlar, Carit 26.4.

Faber, Alice 17.3.

Gertsen, Niels 23.7.

Glistrup, Mogens 24.11.

Guldfeldt, Erik 12.3.

Hansen, Svend Aage 25.4.

Haslev, Karina Jennifer 2.5.

Helmig, Thomas 14.7.

Henriksen, Finn 11.2.

Hesselbjerg, Marianne 17.2.

Holmberg, Gustav 23.5.

Holmberg, Lis Noer 18.4., 19.4., 23.5., 12.12.

Høgh, Lars 31.1.

Haahr, Ib 3.11.

Haarder, Bertel 6.3., 30.8.

Jacobsen, Hanne Thanning 12.12.

Jensen, Andy 30.12.

Jensen, Jens Peter 3.11.

Jensen, Torben Lindegaard 27.1.

Joachim, Prins 18.11.

Johansson, Laila 7.7.

Jørgensen, Kay L. 11.1.

Kjær, Jørgen 18.6.

Kjærsgaard, Pia 12.12.

Knøckel, Susanne 15.11.

Labri, Professor 9.11.

Larsen, Anne-Lise Salling 14.9.

Larsen, Carl Emil 19.11., 8.12.

Larsen, Erik 12.12.

Larsen, Jørgen 11.10.

Larsen, Poul Erik 20.1.

Larsen, Svend Aage 3.5.

Larsen, Svend Erik 15.3.

Larson, Lennart 27.11.

Leth, Anni 20.6.

"Lille Ida" 14.1.

Lind, Lane 1.2.

Linnæus, Anne 26.4.

Lorenzen, Hjort 15.11.

Lundsgaard, Jørgen 12.8.

Madsen, Birgitte Lykke 8.12.
Madsen, Ejler 8.12.
Madsen, Jonas Trolle 14.1., 19.12.
Maga, Otmar 9.6.
Mahalati, Abbas 15.11.
Manzoni, Piero 18.10.
Margrethe II, Dronning 31.3.
Michelsen, Axel 21.6.
Mortensen, Else Marie 12.12.
Mortensen, John Juul 25.3.
Møller, A.P. 23.2., 31.3.
Møller, Søren 16.1., 26.2., 1.5.

Nielsen, Carl 9.6.
Nielsen, Erik 13.3.
Nielsen, Herold 29.6.
Nielsen, Jørgen Grønlund 12.8.
Nielsen, Richard Møller 20.3.
Nielsen, Søren Bojer 8.8.
Nielsen, Søren K. 25.3.
Ninn-Hansen, Erik 12.12.
Nørgaard, Ole Jørgen 30.12.

Okking, Jens 19.5.

Pelle, Mogens 24.6., 11.10.
Perrot, Sven 19.5.
Petersen, Niels Helveg 12.12.
Piontek, Sepp 31.1.
Poulsen, Roald 31.1.

Rasmussen, Karsten Bill 12.2.
Rasmussen, Leif 13.3.
Rasmussen, N.E. Bill 12.2.
Richard, Cliff 5.5.
Roest, Hugo 23.1.

Salomonsen, Sanne 26.4.
Schlosser, Egon 4.1., 30.4.
Schlüter, Anne Marie Vessel 10.11.
Schreiner, Jørn Erik 30.4.
Schødts, Grete 12.12.
Stein, Arne Ole 18.11.
Sørensen, Per Juul 1.6.
Saabye, Svend 9.4.

Thestrup, Poul 18.9.
Trondhjem, Mogens 12.12.
Tuncer, Fatma 19.7.
Tuncer, Necip 19.7.
Tønnesen, Else 15.3.

Vanggaard, Anders 25.8.
Vanggaard, Inger 25.8.
Vermod, Vagner 31.8.

Witved, Edvind 19.2.

Emne- og stedregister til årets begivenheder 1991

Agedrup Skole 20.6.
AIDS 12.1., 20.5., 25.9.
Albani Bryggerierne 13.2., 20.3., 2.4.,
27.6.
Albani Fonden 29.10.
Allégade 3.11.
Alm.Brand 1.9.
AMU-Fyn 20.3.
Ansgar Anlæg 9.4., 5.6.
AOF 17.2.
Arbejdsformidlingen 22.3.
Arbejdsnedlæggelse 17.10.
Arresthuset 4.1.
Assistens Kirkegård 9.11.

Bagermestrenes Brødfabrik 10.7.
Beboerforeningen for Blommenslyst og
Omegn 6.1.
Berlinsmur 13.3.
Bevillingsnævnet 15.3., 20.6., 24.6.
Bikubens højhus 3.9.
Bilka-tunnelen 25.9.
Billedskærervej 19.5.
Biltyverier 4.3.
Biocenter Odense (»Flodbio«) 18.5., 8.12.
Biogas 30.12.
Birkeparken 22.5.
Blangstedgårds mølledam 14.1.
Brandts Klædefabrik 26.2., 10.5., 19.6.,
22.6., 6.7., 2.8., 2.11.
Bullerup 14.2., 25.4., 19.6., 22.6.
Byforeningen 1.6.
Bøg Madsen A/S 25.10.
Bøgeparken 22.5.
Børn som medborgere 8.6.

Børnedyrskue 25.8.
Børneinstitutioner 22.5., 16.6., 18.6., 17.9.
Børnekulturdage 19.2.

Carl Blochsvej 8.12.
Carnegiefonden 19.12.
Casanova 15.11.
Casino 5.10., 7.11., 6.12.
Centrum Demokraterne 23.5.
Chess 8.10.
Cirkusskole 12.12.
City Arkaden 4.10.
Computertræf 26.12.
Cykelhjelme 18.4.

Dagplejemødre 13.2., 25.4.
Dalum Landbrugsskole 1.4.
Danish Fancy Food Group A/S 30.5.
Danmarks Tivoli Forening 9.11.
Danmarks mestre 25.3., 17.12.
Dannebrogsgade 5.6.
Dansk Flygtningehjælp 9.11.
Dansk Kvindesamfund 9.6.
Dansk Strandjagtforening 3.3.
Den danske Forening 5.6.
Danske Møllers Venner 1.4.
Det danske Trælaskompagni 10.9.
DBU 20.3., 1.8.
Demokratisk Forum 23.7.
Demonstration 26.9.
Detentionen 24.6., 5.7., 11.10., 22.12.
DK-Teknik 27.8.
DSB 15.4., 17.9., 30.9.
Dyrskuepladsen 25.8.

Edb-udstyr 8.3.
EF-lobbyist 11.1.
Egeskov Slot 27.6.
Ejerslykke 8.12.
Ejlstrup 2.10.
Eltogsdrift 3.3., 1.9.
Elsesminde 9.4., 29.11.
Embedslægen 7.10.
Er der tigre i Congo? 12.1.
Eventyrhaven 2.4.
Eventyrløbet 24.5.

Facadefarver 7.11.
Falck 1.1., 15.3., 8.6., 29.8., 12.9.
Falck Schmidt A/S 31.7.
Fangel 30.12.
Filosofgangen 4.4., 31.8.

Flakhaven 7.4., 9.4., 26.4., 20.5., 13.6., 6.7., 26.9., 23.11.
Folkeoplysningsudvalg 12.12.
Folkeskolen 16.6., 4.7.
Folketingsvalg 24.11., 5.12., 12.12.
Forskerpark 29.10.
Franck-A 2.4.
Frelsens Hær 7.12.
Fremskridtspartiet 19.11., 8.12.
Frimærketyveri 2.5.
From Kiev With Love 18.4.
Fruens Bøge 19.5.
Fruens Bøge Station 29.10.
Fyens Stiftstidende 15.1., 2.4., 5.11.
Fyens Stiftstidendes forskerpris 15.3.
Det Fyenske Salut Batteri 1.1.
Fynbo-Brød A/S 10.7.
Fyns Forum 5.1., 8.3., 5.5.
Fyns Telefon 3.9.
Det fynske Ballet-akademi 2.8.
Den fynske Landsby 20.3., 18.7.
Fynske Livregiment 17.11., 18.11.
Fynsværket 14.5., 25.10.
Fællesinitiativet mod Racisme 5.6., 13.10.
Fødselstallet 27.7.

Gadens Parlament 26.5., 22.6., 1.12.
GASA 10.5.
Gasbusser 28.3.
Gasværk 4.4., 15.10.
Gnags 14.7.
Godthåbsgade 3.11.
Grafitti 9.7.
Grand Hotel 15.3., 16.8.
Grand Palace 6.2.
Grøn Koncert 14.7.
Grøn virksomhed 13.3., 11.12.
Grønnegade 26.5., 1.12.
Gråbrødre Plads 5.7.
Gøglerfestival 24.8.
Gøngelhøvdingen 26.4.
Gården i centrum 8.3.

Hans Jørgensen & Søn A/S 30.6.
Hansens Værtshus 17.3.
H.C.Andersen Paradedorps 12.3.
H.C.Andersen Spillene 18.7.
H.C.Andersens eventyr 1.9.
H.C.Andersens Hus 1.1.
Historien om en soldat 27.6.
Hjallesevej 3.11.
Hjemmhjælper 30.4.

Hjemmeværnsøvelse 17.11.
Hjerteforeningen 5.4.
Holluf Pile 3.9.
Holluf Pile Skole 25.9.
Hollufgård 1.5., 9.10.
Holmegård Glasværk 6.7.
Hotel H.C.Andersen 5.10.
Hunderupgade 1.6.
Hunderupvej 3.11.
Husligt Arbejder Forbund 9.7.
Hverdagens Helte 14.1.
Højbjerg 17.9., 19.9., 2.10.
Højstrup Kaserne 14.7.
Højstrupskolen 26.12.

IC3-tog 13.1.
Indbrud 3.5., 20.11.
International guidedag 21.2.
Izmir 31.10.

Jehovas Vidner 5.8., 10.12.
Jernalderlandsbyen 18.7.
Jernbanegade 5.4.
Jernbanemuseet 15.4., 18.9.
Jonnie Come Lately 2.12.
Jordbær 10.5.

Kampvogne 31.7.
Kanal O 25.5.
Kiev 10.4., 18.4., 29.7.
Kirkegårds Allé 18.6.
Kirkens Korshær 7.12.
Klingenberg 12.2., 2.8.
Klods Hans 18.7.
Klostermarkskolen 30.8.
Kommunedata 8.3.
Kommunevalg 23.7.
Kompostspande 15.6.
Kongens Have 16.5., 24.8.
Kongensgade 6.9.
Kongensgadeforeningen 27.11.
Konservative 18.4., 19.4., 6.9., 19.9.
Kontanthjælp 2.7.
Korsløkke biblioteksfilial 29.12.
Korup 2.10.
Korup Skole 17.9.
Kunstdåse 18.10.

Lavenergi pærer 15.2.
Licensinspektører 17.2.
Lindeallé 3.11.
Lindøværftet 23.2., 31.3., 10.11.

Lokalnavnet 24.6.
Lokalradio og -tv 27.1., 22.4., 17.5., 25.5., 23.7., 30.12.
Losseplads 17.3., 5.4., 17.4., 14.5., 17.11.
Loving Denmark 4.4.
Luftforurening 27.8.
Lumby Mølle 1.4.
Lystfiskere 20.1.
Læskure 18.6.

Magleby Mærsk 10.11.
Majestic Mærsk 31.3.
Mellemfolkeligt Samvirke 18.7.
Mental Underground 19.1.
Micro Matic A/S 22.12.
Montmartre Odense Aps 2.8.
Morgenposten 27.1.
Mulernes Legatskole 8.10.
Munke Mose 10.5., 5.6., 13.6., 8.12.
Munkebjergskolen 9.2., 29.8.
Musikbibliotek 26.2.
Møntergården 10.4., 5.7.
Møntrenseri 17.7.
Mørkeskydebane 17.9., 19.9., 2.10.

Narkohandel 6.7.
Natbus 1.6.
Naturgas 30.4.
Niels Bohrs Allé 25.9.
Nonnebakken 26.10.
Nordisk Fjer 20.11.
Nordisk Tekstil Væveri og Trykkeri 20.11.
Ny Vestergade 18.5.
Nyrestensknuser 7.3.
Nørregade 25.6.
Nørregadeforeningen 25.6.

OB 15.1., 11.7., 21.7., 22.12.
Odense Arresthus 4.1.
Odense Banegård 13.1., 3.3.
Odense Bytrafik 2.1., 28.3., 1.4., 19.5., 1.10.
Odense Centralbibliotek 29.12.
Odense Congress Center 5.1.
Odense Erhvervsråds 1990-pris 25.10.
Odense Fjord 17.3.
Odense Fotografiske Amatørklub 16.1.
Odense Fotoklub 10.4.
Odense Friluftsbad 19.8.
Odense Fritidshjem 16.6., 18.6.
Odense Glasværk 6.7., 20.12.
Odense Harmoniorkester 11.11.

Odense Juniorklub 31.8.
Odense Koncerthus 9.6., 8.8., 30.8., 7.9.
Odense Kongreshus 17.3.
Odense Konservatorfabrik 30.6.
Odense Marcipanfabrik 30.5.
Odense Medieselskab 14.9.
Odense Observatorium 9.2.
Odense Politiorkester 5.11.
Odense Produktionsskole 9.4., 29.11.
Odense Stadion 1.8.
Odense Station 27.7.
Odense Sygehus 3.1., 14.1., 7.3., 12.9.,
7.10., 12.11.
Odense Symfoniorkester 9.6., 8.8.
Odense Taxa 12.9.
Odense Teater 12.1., 1.2., 24.3., 26.4.,
20.12.
Odense Tekniske Skole 6.3., 8.3.
Odense Turistbureau 30.7.
Odense Turistforening 4.4., 18.7.
Odense Tømmergaard 10.9.
Odense Universitet 20.2., 29.3., 20.7.,
14.9., 29.10.
Odense Universitetsbibliotek 1.9.
Odense Zoo 21.5., 29.6., 12.10.
Odense Å 20.1., 8.6.
Oldemor var osse rødstrømpe 9.6.
One Two 14.7.
Orgelkonkurrence 30.8., 7.9.
Otto Bachesvej 8.12.

Palnatokesvej 20.1.
Paradisets Have 26.4.
Parkeringsanlæg 9.2., 1.12.
Partiet De Nationale (PDN) 13.10.
Parvovirus 11.7.
Patientinformationscenter 12.11.
Perrier mineralvand 13.2.
PJUEL. Grafik 1.6.
Plakatstativer 12.9.
Plejehjem 18.3., 27.8., 26.11.
Politi 1.1., 6.2., 24.6., 11.10., 20.11.
Politigården 17.2., 22.12.
Poppelvej 1.6.
Postgiro 12.1.
Postkontoret Dannebrogsgade 5.6.
Problemaffald 17.10.

Quilt-kongres 3.5.

Regnskovsgruppen Nepenthes 13.6.
Reklamebus 2.1.

Rengøring 4.4.
Renovationsvæsenet 17.10., 17.11.
Rosengårdcentret 3.10., 1.11.
Roulunds Fabrikker 7.7.
Rugårdsvej 9.2., 17.2., 1.12.
Rumænienshjælp 12.3., 3.5.
Rytmeposten 2.12.
Ryttergade 17.2.
Rødgårdsvej 30.4.
Rådgivningscenter for mænd 8.5.
Rådhuset 16.1., 19.2., 4.4., 10.4., 9.6.,
11.11., 18.11., 17.12.

Sanderum 9.4.
Sct.Hans Kirke 30.8.
Sct.Knuds Kirke 30.8.
Sdr.Boulevard 18.3., 2.7.
Seden inddæmmede Strand 17.3., 17.4.
Selvstyre 16.6., 4.7.
Sergentskolen 2.7., 3.8.
SF 23.1., 6.9., 19.9.
Sidste skoledag 10.5.
SIKO 26.10.
Skatteprocent 26.9.
Skolebestyrelser 7.2., 6.3., 8.3.
Skolefrihedsordningen 17.9.
Skoleskibet »København« 3.5.
Skoletandplejen 22.5.
Skrubtudsden 1.9.
Skt.Anne Plads 22.12.
Skt.Jørgens Gade 10.12.
Skt.Jørgenshallen 1.9.
Snapindgården 17.10.
Socialdemokratiet 23.1., 6.9., 19.9.
Den sociale Højskole 8.5.
Socialpædagogisk Seminarium 30.8.
Solsikkekonkurrence 25.8.
Sommerjazz 21.6.
Sommerkoncerter 16.5.
Spedsbjergskolen 6.1., 9.1., 22.6.
Spejdertræf 19.5.
Stadsgartnerens afdeling 26.4., 10.5.,
13.6., 25.8.
Station 1 22.4., 25.5.
Stige Ø 17.3., 5.4., 14.5., 17.11.
Store Glasvej 8.5.
Storm 25.1.
Sølvpilen 15.4.

Tarup Kro 13.10.
Telefoncentral 23.10.
Telefonnumre 1.1.

The Voice 25.5.
Thrige-Titan 16.8.
Tjørnehaven 11.7.
Torvegade 27.8.
Torvehandel 2.11.
Trivselspartiet 24.11.
Tråden hjem 22.6.
TV 49 27.1.
TV Odense 30.12.
TV- og radiostudie 17.5.

Ubberud 2.10.
Ubberud Skole 22.6.
Udlejningsejendomme 24.8.
Ungdomskriminalitet 9.1., 12.8.
Unshjergvej 5.8.

Vandforsyning 20.1., 17.7., 15.11., 16.12.
Venstre 6.9., 19.9., 3.11., 8.12.
Vesterbro 17.7.
Vestergade 19.1., 9.7.
Vesterport 1.12.
Vestre Stationsvej 1.12.
Villeshøj 9.2.
Vindegade 12.12.
Vingården 22.6.
Vintapperstræde 19.1.
Vintapperteatret 27.6.
Vintappertorvet 1.9., 6.9.
Vollmose 22.2., 22.5.

Ældrecenter Øst 7.10.

Ørbækvej 3.5.
Østre Skole 1.9.
Østre Stationsvej 9.2.

Åløkke Allé 1.9.
Årets fynske jazzmusiker 11.2.
Årets fynbo 27.1.
Årets miljøkommune 18.5.
Årets sportsnavn 15.1.

Forfatterliste

Jørgen Hæstrup, (f.1909), dr.phil., tidligere lektor ved Skt. Knuds Gymnasium og Odense Universitet. Adresse: Møllebakken 7, 5260 Odense S.

Peter Fransen, (f.1962), cand.phil., arkivarvikar ved Landsarkivet for Fyn. Adresse: Nyvangsvej 20, 5000 Odense C.

Per Boje, (f.1946), dr.phil., docent ved Center for Historie, Odense Universitet. Adresse: Mariavænget 10, 5260 Odense S.

Hans Rasmussen, se side 67.

L.Rasmussen, se side 87.

Henrik Harnow, (f.1961), cand.phil., forskningsstipendiat ved projektet Teknologi, Innovation og Samfund i Kulturel belysning (TISK). Adresse: Søhusvej 17, 5270 Odense N.

Jørgen Christensen, se side 122.

Holger Dyrbye, (f.1960), cand.phil., arkivarvikar ved Stadsarkivet. Adresse: Norup Høje 38, 5450 Otterup.

Jørgen Thomsen, (f.1953), cand.phil., arkivar ved Stadsarkivet. Adresse: Tybrindvænget 40, 5230 Odense M.

Odensebogen 1991 indeholder otte artikler med emner fra byens historie i de sidste 125 år.

Bogen er en blanding af erindringer, dagbogsoptegnelser og grundigere historiske redegørelser – alt sammen rigt illustreret med billeder af byen og dens indbyggere i ældre tid.

Som noget nyt indeholder Odensebogen i år en oversigt over årets begivenheder i Odense 1990.

**Udgivet af Byhistorisk Udvalg
I kommission hos Odense Universitetsforlag**